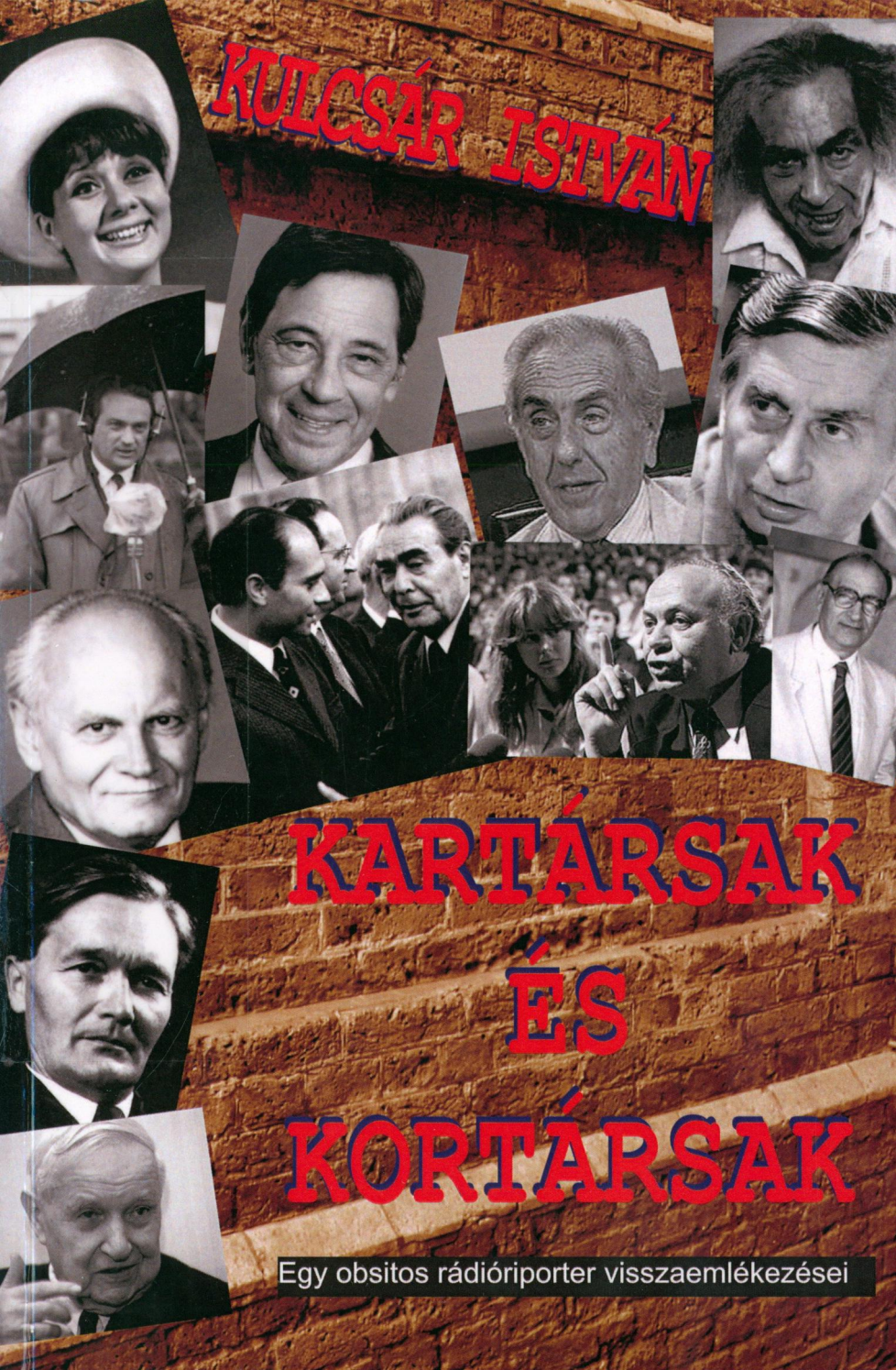

KULCSÁR ISTVÁN

KARTÁRSAK
ÉS
KORTÁRSAK

Egy obsitos rádióriporter visszaemlékezései

Kulcsár István
eddig megjelent könyvei:

A világűr meghódítói, 1962
Leningrád és környéke. Útikönyv, 1963
Doktor matróz a fedélzeten, 1967
Szovjetunió. Útikönyv. (Társszerző), 1967, 1970, 1974
Mikrofonnal az Északi-sarkon, 1973
Legország (New York-i levelek), 1985, 1986
Tudósítás Átlagamerikából, 1987
A jégfüggöny lehull (Csák Elemérrel), 1990
Távol Európától, 2004
Mitya (Egy pesti kisfiú emlékiratai), 2010
Szexmentes övezet (Tudósítások az átkosból), 2014

X 286.722

KULCSÁR ISTVÁN

KARTÁRSÁK ÉS KORTÁRSÁK

Egy obsitos rádióriporter visszaemlékezései

ATLANTIC PRESS KIADÓ
Budapest, 2015

Kartársak és kortársak
© Kulcsár István, 2015

Szerkesztő
Iván Katalin

Tördelés, tipográfia
Puskás Ferenc

Borítóterv
Bokor Pál

X 286722

Felelős kiadó az
Atlantic Press Kiadó
igazgatója
1114 Budapest, Bartók Béla út 55.
Telefon: 212-2443
E-mail cím: atlantic.new@chello.hu
www.atlanticpress.hu

Minden jog fenntartva

© Atlantic Press Kiadó, 2015
ISBN 978-615-5332-81-4

TARTALOM

Köszönetnyilvánítás, amelyben nincs köszönet	7
Pótbevezető, avagy módszertani útmutató	15
Szívárványos kezdetek	18
Mélységes megrendeléssel	34
Vak vezet világtalant.....	58
Fejbe vágtam Brezsnyevet	74
Nagy az isten állatkertje	118
Riport a jégtáblán	169
Ezüstkanál a zsebben	212
Amerika magyarjai	232
Ki a király Magyarországon?	276
Diplomata a büféasztal alatt	286
A külügyminiszter csókja	305
Cseles csecsen csehet csen	339

Köszönetnyilvánítás, amelyben nincs köszönet

Manapság jóformán mindenfajta könyv köszönetnyilvánítással kezdődik. Ez alól még a legnyomorúságosabb krimi sem kivétel. A rutinos szerző köszönetét nyilvánítja mindenekelőtt a kiadónak, a szerkesztőnek, a korrektornak, akik a kéziratot gondozták, és barátainak, akiknek erkölcsi támogatása nélkül nem születhetett volna meg a Mű, X. Y. főnyomozónak és Z. fővegyésznek, akiktől értékes szakmai tanácsokat kapott a könyv megírásához (tudniillik az áldozatot mérgezett kötéllel fojtották meg), továbbá Y. Y. vitorlamesternek (az áldozat atyját ugyanis még zsenge gyermek korában leütötte a hajókötél).

Óriási köszönet jár a szerző szüleinek, akiknek köszönhetően ő egyáltalán a világra jöhetett, nem kisebb köszönet a szerző házastársának, gyermekeinek, Buksi nevű dakszlikutyájának, akik mind-mind birkatürellemmel viselték a könyvszülés kínjait, és így tovább a végkimerülésig, legalább két, de nem ritkán három oldalon keresztül. (Annál is inkább, minthogy a köszönetnyilvánítás is beleszámít a kézirat terjedelmébe, ergo azért is ugyanúgy fizet a kiadó, mint a mű törzsanyagáért, vagyis az egyedi, de attól nem kevésbé rémes gyilkosság magas hekus-szinten végrehajtott kibogozásának részletekbe menő leírásáért.)

Na jó, hát legyen! Az első és legfőbb köszönetem Bokor Pált, régi kollégámat és öreg cimborámat, de legfőképpen Kiadómat (igen, így, nagy kezdőbetűvel) illeti, aki nélkül ez a művecske (nevezzem nagyképűen memoárnak?) valóban nem született volna meg. Nemcsak azért, mert vállalkozott rá, hogy kiadja, hanem mert

eleve ő beszélt rá, hogy megírjam. Előző, hasonló jellegű könyvem, a Szexmentes övezet megjelenése után sokan kérdezték, mikor és mivel folytatom. Mindig azt feleltem erre, hogy nem folytatom, mert nincs mivel, ugyanis amit akartam, és amit tudtam, azt már megírtam. Nos, Bokor sikeresen győzött meg ennek az ellenkezőjéről.

– Sok mindent mesélhetnél még a tudósítói élményeiből, meg azokról, akikkel együtt dolgoztál az újságírói pályán. Írj egy könyvet Kartársak és kortársak címmel, és én kiadom. – Így Bokor, az Atlantic Press Kiadó gazdája.

– Palikám – mondom erre én –, valóban lenne még mit elmesélnem, akár talán hajdani kartársaimról és kortársaimról is, de azok itt-ott megsértődnének rám, és én, mint érzékeny lelkületű ember, nem vállalom ezt.

– Ne törődj velük! Tegyel rájuk!! (Csúnyábban mondja, de én nem idézem szó szerint, noha manapság könyvben-újságban trágárkodni már nemcsak megengedett, hanem egyenesen kívánatos.)

– Hát jó. Kezdeném például azzal a történettel, ami második moszkvai kiküldetésem idején esett meg velem, pontosabban: a kollégámmal, még pontosabban: annak a későbbi feleségével. Hárman voltunk akkor tudósítók a Nagy Testvér Birodalmában: a Magyar Távirati Iroda, a Népszabadság, valamint a Magyar Rádió és Televízió embere. (Az utóbbi voltam én.) Történetesen mind egy házban laktunk a Kutuzov sugárút 7/4. szám alatt, amelyet kifejezetten a külföldi diplomaták és újságírók számára építtetett az UPDK (a Diplomáciai Testületet Ellátó Hivatal) névre hallgató fedőszerv. Ennek a háznak a tizenkét emeletét minden áldott reggel végigjárta egy asszony, aki a nyakába akasztott fatálcáról friss kenyeret, péksüteményt kínált eladásra a lakóknak. Egy napon, miközben ajtót nyitottam neki és éppen azon töprengtem, hogy fekete

vagy fehér kenyeret vegyek, ő az idejét jobban kihasználva a szomszéd lakásba is becsengetett. Nos, ez a lakás az MTI-s kollégáé volt.

A továbbiak megértéséhez szükséges tudni, hogy a kolléga éppen az előző napon paterolta haza a feleségét. Ezt úgy kell érteni, hogy miután közölte vele válási szándékát, összecsomagolta a holmiját és rövid úton felültette őt a budapesti vonatra. Ez délelőtt történt. Délután pedig már be is költöztette a lakásba a barátnőjét, egyben jövőendő törvényes hitvesét (rőla a továbbiakban még nem kevés szó esik). Nos, ott tartunk, hogy állok a küszöbön és töprengek. Ebben a pillanatban kinyílik a szomszédos lakás ajtaja és megjelenik benne ágymelegen, borzasan, hálóingre alig felkapott pongyolában a frissiben beköltözött barátnő. A kenyeres asszony, akitől addig reggelenként mindig az előző feleség vásárolt pékárut, meglepődik. Azt hiszi, káprázik a szeme és zavartan megkérdezi: „Hol a madame?” Az ajtót nyitó pongyolás: csaj értetlenül néz vissza rá: „Miféle madame?” Aztán észbe kap: „Ja, az a madame? Az elutazott. Most én vagyok a madame”.

– Szóval, Palikám – kérdezem –, megírhatom ezt is a Kartársakban névvel, laccímmel?

Bokor Pál úriember. Ő biztatott, hogy akinek nem tetszik, arra tegyek magasról, most kénytelen állni a szavát:

– Írd meg nyugodtan.

Néhány héttel később a barátomnak sikerül kimondatnia a válást, és elmegy az új madame-mal a ZAGSZ-ba. Ez annak a rövidítése, hogy Zapisz Aktov Grazsdanszkovo Szosztojanyija, amit szó szerint úgy lehet oroszról lefordítani, hogy az Állampolgári Állapot Okmányainak Regisztrációja. „Szovjet nyelven” az anyakönyvezetők hivatalát nevezték ilyen kacifántosan. P. és A. (bár ez utóbbi rövidítés félrevezető is lehet, mivel az előző

hitves nevének is ez volt a kezdőbetűje) ettől fogva hosszú évekig férj és feleség.

Az ünnepi ebédet az Ukrajna Szálló éttermében tartják. Kollégám természetesen meghív, annál is inkább, minthogy a lakodalomba A.-nak számos barátja és munkatársa is meg van hívva. Az pedig cirkuszi népség a szó szoros és átvitt értelmében is. A. ugyanis légtornász, nem sokkal korábban még a Kalinyin sugárúti varietében bámulhatták vacsorájuk mellől Moszkva lakói és a főváros vendégei, amint a mennyezet alatt kifeszített kötélén táncolt). „És ezek a csepűrágók – panasolja P. – olyan magasan hordják az orrukat, hogy alig titkoltan holmi mésalliance-nak (rangon aluli házasságnak) tartják, hogy pályatársnőjük egy újságíróval köti össze az életét.”

Ennek tudatában, amikor rajtam a sor, hogy elmondjam köszöntőmet, megkocogtatom a vodkás poharamat és a megjelentek irigységét kiváltandó, így szónokolok: „Kedves barátaim, rövidesen el kell búcsúznunk A-tól, aki férjével elutazik Magyarországra. És ki tudja, még hová? Mert ugyebár a külföldi tudósító pályáíve... Ma itt, holnap ott. Ma Moszkvában, holnap Washingtonban.” Hogy e jövőképpel szembesülve a népség-katonaság elsárgul-e az irigységtől, abban a pillanatban nem tudom, én röhögök a saját demagógiámon: ugyan már, miért küldenék őt éppen Washingtonba?!

És mit tesz isten, barátomat, mai kiadómat kis idő múltán Washingtonba vezényelte a Magyar Távirati Iroda, ahová természetesen felesége, A. is vele tartott.

Bokor Pál – mert hiszen ez a história ugyancsak róla szól – nagyvonalúan biztosít affelől, hogy ezt is megírom.

És jön a harmadik sztori. Mielőtt még erre az amerikai kiküldetésre sor kerülne, A. éli a moszkvai tudósítófeleségek életét. Amibe az is beletartozik, hogy nap nap után férje külföldi tudósítók számára rendszeresí-

tett, megkülönböztető rendszámot viselő gépkocsiján száguldozik Moszkva főútjain. Azokon pedig sok a rendőr, s minden rendőr messziről látja, hogy ez egy külföldi személyautója, és ennek megfelelően előszeretettel állítja meg valós vagy csak általa vélelmezett szabálysértés miatt, hiszen biztosan leesik tőle valami, ha bírság nélkül futni hagyja. A. pedig fölöttébb gyakran ad erre alkalmat. Gépkocsijával vakmerőn előzget, cikázik ide-oda a sűrű moszkvai forgalomban, és könnyedén hágja át például az olyan közlekedési szabályokat, mint hogy a záróvonalon tilos áthajtani. Mi az egy artistának! Hiszen az sem veszélyesebb, mint a magasban kifeszített kötélén egyensúlyozni. A milicionyer a sípjába fúj, A. lefékez, a zsaru odalép a kocsihoz, tiszteleg, bemutatkozik és közli, hogy a közlekedés rendje megsértésének esete forog fenn. A. benyúl a retiküljébe, kiránt onnan egy – Moszkvában akkoriban mind keresettebb, de abszolút hiánycikknek számító – rágógumit és a közeg kezébe (jó, ha nem a szájába!) nyomja. Aztán, mint aki dolgát jól végezte, a gázpedálra lép és száguld tovább.

Néhány évvel később ugyanez ismétlődik meg Washingtonban. Azaz hogy mégsem egészen ugyanez. A Szovjetunióban ugyanis a rendőrök (és nem csak ők) megilletődtek attól, hogy valaki külföldi, az Egyesült Államokban azonban ez a kutyát sem érdekelte: a törvény előtt ott mindenki egyenlő. Így aztán a jelenet is egészen másként zajlik, mint pár évvel korábban Moszkvában. Amikor a washingtoni cop megállítja a Silver Spring kertváros irányába – a megengedett sebességet jócskán túllépve – száguldó autót, a kormányon ülő hölgy magyarázólag, de azért némileg foghegyről kiszól a zsarnak: Áj em e rasszen ljégyi (I am a Russian lady). A rendőr azonban ettől nem esik sem hasra, sem hanyatt és ticketet (büntetőcédulát) nyújt át az orosz hölgynek.

Amin a rend moszkvai őrein szocializálódott ljégyi őszintén meglepődik.

A. hajdani férje (természetesen még mindig szeretett kiadómról van szó) most is csak legyint:

– Ezt is megírhatod.

Erre már valóban nem mondhatok mást, mint hogy oké, Palikám, meggyőztél. Megírom a Kartársak és kortársakat. És ebből a Nyájas Olvasó megértheti, hogy nem holmi számításból, még kevésbé talpnyalási célzattal, hanem őszintén nyilvánítom köszönetemet mindenekelőtt Bokor Pálnak.

Most jut eszembe még egy Bokor-sztori, aminek viszont már ő a hőse, és ami az éleslátását és a tökéletes helyzetfelismerő képességét jellemzi. Történt, hogy a '70-es évek elején a moszkvai magyar nagykövetségen valamelyik élelmes potyázó követségi alkalmazottnak az jutott eszébe, hogy a képviselőt nem csak a diplomata, hanem a tudósítók is adjanak éjszakai ügyeletet. Ennek elvben lehetett volna igazolható magyarázata. Ha egy nagykövetségen, mondjuk, csak három-négy beosztott diplomata dolgozik, és ezért minden harmadik-negyedik éjszaka ügyelniük kell, igazuk lett volna, ha megpróbálnak még néhány embert bevonni a hálátlan ügyeleti munkába. Csakhogy a szovjet fővárosban működő magyar nagykövetségen és a kereskedelmi kirendeltségen akkoriban legalább harminc, de lehet, hogy még több olyan, diplomáciai útlevéllal a zsebében szaladgáló ember rontotta a levegőt, akit be lehetett osztani éjszakai ügyeletre, mely esetben havonta legfeljebb egyszer került volna sor egy-egy munkatársra. Ez igazán elviselhető, pláne, hogy az ügyeletnek általában érdemben semmi dolga.

Ezeknek az uraknak azonban még mi, tudósítók is kellettünk, nehogy kimaradjunk a jóból, ami egyrészt magában is szabálytalan (a tudósító még ilyen közvetett

formában se foglalkozzék diplomáciai ügyekkel), másrészt nem egészen korrekt módon kényszerítettek rá bennünket erre a szabálytalanságra. („Természetesen nem muszáj vállalnunk, de akkor nem részesültök a diplomataellátó szállásaiból...” – értsd: nem juttok hozzá jobb cigarettához, finn szalámihoz, banánhoz stb.) Hát beadtuk a derekunkat.

Az ügyelet abból állt, hogy a követségen a telexgép előtt megvetett tábori ágyon éjszakáztunk. Nyilvánvalóan arra vigyáztunk, nehogy az ellenség megszerezze a telexgépet, és azon rejtjelezve bár, de ne adj’ isten mégis, mondjuk, válogatott gorombaságokat küldözgessen Budapestre a külügyminisztériumba.

Úgy szólt az eligazítás, hogy ha (ki más, mint) az imperialisták megkísérelnének behatolni a Magyar Népköztársaság moszkvai nagykövetségére, riasszuk a követség mögött álló szolgálati épület lakóit – diplomatákat és más magyar alkalmazottakat –, akik erre nyilván hálóingben, gatyában, papucsban kaszára-kapára kapnak és a képviselő segítségére sietnek. A telexgép előtti fülkében egy nagy táblára kivezették a ház valamennyi szobájában felszerelt riasztóberendezés jelzőcsengőit, hogy azt is rögtön látni lehessen, melyik szobába próbálnak behatolni a gazok. Nos, ebbe az ügyeletbe soroltak be minket is. Egy alkalommal erről beszélgettünk néhányan tudósítók, amikor Bokor hal-kan megjegyezte:

– Az én ügyeletem alatt egyszer megszólalt a vészcsengő. Már nem emlékszem, hogy a pártirodába vagy a pénztárba való behatolást jelezte.

– És te mit csináltál erre? – kérdeztük érdeklődve. – Riasztottad a munkatársakat?

– Egy frászt! Kikapcsoltam az egész berendezést. Biztos voltam benne, hogy zárlatos lett.

Természetesen igaza volt.

Itt most már vissza kellene térnem a játékszabályokra és folytatnom az olvasó számára közömbös és unalmas köszönetnyilvánításokat. Valóban számos kollégámnak vagyok lekötözöttje azért, hogy e könyv írása során segítettek ennek-annak a felidézésével. Itt kell említenem többek között Cserhalmi Imrét, Domány Andrást, Győri Sándort, Hável Vilmát, Heltai Andrást, Kerekes Andrást, Készman Ildikót, Kulcsár Lászlót, Vámos Györgyöt.

De mindenekelőtt: hálásan köszönöm a könyv (valamint előző könyvem) szerkesztőjének, Iván Katalinnak lelkiismeretes, mi több, hasznos munkáját. Időrendi sorrendben azonban előbb még a feleségemet, Péteri Terézt kell említenem. Ő mindenfajta írásom első olvasója és szerkesztője.

Pótbevezető, avagy módszertani útmutató

Hogy miért pót? Azért, mert már a köszönetnyilvánításnak álcázott előző fejezet is lényegében bevezető volt. Sőt, ha úgy tetszik, e könyv érdemi része is, hiszen amikor elmeséltem, hogyan beszélt rá a Kiadó a Kartársak és kortársak megírására, tulajdonképpen fejest is ugrotam a téma közepébe.

Mindazonáltal néhány dolgot szeretnék tisztázni előjáróban.

Ebben a könyvben sok mindenről és mindenkiről szó lesz, de nem időrendben, hanem ahogyan eszembe jutnak, témáról témára, kollégáról kollégára ugrálva, például úgy, hogy egyik „hősömről” írva felidéződik egy másik.

Az Olvasónak feltűnhet, hogy egyes „hőseim” nevét kiírom, másokat nevük kezdőbetűjével említek, megint mások csak a keresztnévükön szerepelnek, sőt, vannak, akik név nélkül: Ezt az elvet igyekeztem következetesen érvényesíteni. Tudniillik – ritka kivételeket leszámítva – mégsem írhatom le például, hogy X. Y. (vezetéknév, keresztnév, plusz munkahely, születési év, lakcím, személyazonossági igazolvány száma) elvtelen gazember, rettegett besúgó volt, aki a tetejében csalta a feleségét, párhuzamosan több szeretőt is tartva, hiszen ha él az illető, nem döfhetek kést a hátába. Ha pedig már eltemettük (és a temetésen a gyászszónok szenteskedő laudációját blazírt pozával hallgattuk, s csak a temetőből kifelé jövet engedtünk meg magunknak egy-két őszinte szót drága halottunkról), ne én legyek az, aki beszeny-ezi tiszta emlékét. És kivált, hogy a gyermekei ne ebből a könyvből értesüljenek elhunyt apukájuk vagy

anyukájuk szexuális, netán politikai kicsapongásairól. Annál is inkább, mert ezeknek az utódoknak nem kis része olyan alma, amely messze esett a fájától.

Egyik hajdani kollégámnak a fia például, akinek atyjáról ebben a könyvben alaposan leszedem a keresztvizet, nevet akart változtatni, amikor a magyar közvélemény nagy részével együtt csalhatatlanul felismerte, hogy felmenője egy köpönyegforgató júdás. Édesanyjának (a júdás elvált feleségének) úgy kellett lebeszélnie szándékáról, mondván: családi nevük annyira gyakori, elterjedt név, hogy ha azon bemutatkozik, senkinek sem jut eszébe, hogy kinek a fia.

Mindebből kiindulva a következőkben többnyire csak az szerepel a teljes nevén, akinek kapcsán kizárólag vagy főként csak a szépre emlékezem, vagy ellenkezőleg: aki olyan szaralak volt (netán még ma is az), hogy haló/élő poraiban is megérdemli („ne fogadja be a sír, testét vesse ki a föld”), hogy mindenki így gondoljon (vissza) rá. És vannak olyan hőseim, akik annyira híresek (voltak), hogy ha név nélkül említeném őket, akkor is mindenki rájuk ismerne. Akkor pedig már egyszerűbb, ha kiírom a nevüket.

Aztán van még egy csoport, amelynek tagjait, jóllehet nemcsak kollégáim, hanem valaha esetleg még barátaim is voltak, azért ignorálom, vagyis egy szót sem írok róluk; mert egyszer és mindenkorra megszűntek számomra létezni, egyszerűen töröltem őket az életemből.

Végül: számos olyan kollégám van, akire, ha eszembe jut, szeretettel emlékezem. A baj csak az, hogy minden embernek lyukas az agya, de kétszeresen áll ez arra, aki már túl van bizonyos életkoron. Vagyis többekről csak azért nem írok, mert egyszerűen nem jutnak eszembe, vagy pedig mert velük kapcsolatban semmiféle sztori sem ugrik be, esetleg minden irántuk érzett tiszteletem

ellenére nagyon keveset tudok róluk. Ezekről ünnepélyesen bocsánatot kérek. Mea maxima culpa.

Legvégül: vannak emberek és események, akikről, illetve amelyekről érdemes volna és sokat is tudnék mesélni, de néhány kivételt leszámítva nem, vagy csak érintőlegesen teszem, mert valamelyik előző könyvemben (Mikrofónnal az Északi-sarkon, Legország, Tudósítás Átlagamerikából, Távol Európától, Szexmentes övezet) egyszer már megtettem. Márpedig nyilvánvalóan nem lenne etikus egy medvéről két bőrt lenyúzni.

Szivárványos kezdetek

Hogyan lettem újságíró? Mindenekelőtt: valóban újságíró vagyok-e? Mert például Serény Péter kollégám (igen, kollégám, mert egy pályán focizunk, mindkettőnk foglalkozása újságíró, ha úgy tetszik journalist, netán журналист), makacsul ragaszkodik ahhoz, hogy ő hírlapíró. Pedig nem a Pesti vagy a Magyar Hírlapnál ontotta a flekkeket, hanem a Népszabadságnál, amelyet lehet szeretni és lehet utálni, de amely, ugyebár, vitathatatlanul újság. Újságírói mivoltomat egyébként nem egyszer vonták kétségbe félalalfabéta hivatalnokok, különféle intézmények belépőcédula-kiállítói, amikor az adatfelvétel után (neve, anyja neve, született, munkahelye stb., majd: „foglalkozása: újságíró”) visszakérdeztek: „Hát nem azt mondta, hogy a Rádiónál dolgozik?” „De igen, azt mondtam, mert én valóban ott dolgozom”. A (ki)kérdőző ekkor kezdte azt hinni, hogy megvilágosodott, és magának is megmagyarázta: „Ja úgy, a Rádióújságnál dolgozik...” Csak nehezen és nem is mindig voltam képes meggyőzni az effajta tamaskodókat, hogy magában a Rádióban (is) újságírók dolgoznak.

Megjegyzem, az ántivilágban (a pre-pre-átkosban) nemcsak Hírlapírók Egyesülete létezett (élén Jókai Mórral mint elnökkel), de léteztek álhírlapírók is, akiknek annyi közük volt a hírlapokhoz, mint a telefonszínésznőknek a színházhoz.

Felvilágosítás 80 év alatti olvasóimnak: az álhírlapíró olyan szélhámos, hivatásos tarhás, a pesti kávéházak környékén lézengő ritter volt, aki foglalkozásként jobb híján azt diktálta be, hogy hírlapíró, holott esetleg csak akkor fordult meg egy-egy szerkesztőségben, amikor ott robotoló haverjainál éppen lóversenytipért kuncsorgott.

A kávéházi pincérrel azonban szerkesztő úrnak hívatta magát, és ez szerepelt a névjegyen is.

Az álhírlapíró olyasféle szerzet volt, mint a telefonszínész, aki vajmi kivételesen lépett csak a világot jelentő deszkákra, viszont a telefonkönyvbe, amelyben akkoriban a név és a lakcím mellett többnyire a foglalkozást is feltüntették, színésznőként vetette fel magát. Így szerepelt például a Budapesti Távbeszélő-előfizetők Jegyzékében egy nem túlságosan távoli rokonom, aki, mondjuk ki egyenesen, kitartott szépség volt, egy gazdag cukorgyáros babája. De hát az mégsem állhatott a telefonkönyvben, hogy kurva. (Pardon.)

Itt azonban már veszélyes vizek közelébe eveztem, mert vannak, akik az újságírókat tartják en bloc kurvának. Holott ez, mint tudjuk, csak szakmánk egy részére vonatkozóan fedi a valóságot.

Engem az újságírás már zsenge gyerekkoromban magával ragadott. Nem voltam még elemista sem, amikor reggelenként az Újság (ez volt a neve egy újságnak, amelyet édesanyám is járatott) hasábjain szorgosan böngésztem a Felakasztotta magát / Mérget ivott szerelmi bánatában / Véres családi tragédia Kecskeméten / Porig égett az örömtanya típusú híreket. Néha-néha még a gyermekrovatba is beleolvastam, amelyet egy magát Nagyapóként jegyző, mint hittem, öregúr szerkesztett, ám akiről egy alkalommal nem minden csalódás nélkül kellett tudomásul vennem, hogy egy fiatal hölgy.

Mint a fentiekből is kitűnhet, meglehetősen korán ismerkedtem meg az ábécével. Talán még hat éves sem voltam, amikor elolvastam Tamás István: Szabadkai diákok című regényét. (Szerzője, mint utóbb megtudtam, számos más gyermek- és ifjúsági regényt írt, majd okos ember lévén 1939-ben búcsút mondott a kapufélfának, és a továbbiakban Hollywoodban alkotott filmforgatókönyveket.) Nos, ezek a szabadkai diákok a többi között

újságot adtak ki, mégpedig Szivárvány címmel. Nosza, első elemista koromban magam is alapítottam, írtam és szerkesztettem egy újságot, amelynek fejlécén ez a szó virított.

Lapom első oldalán Alföld című halhatatlan költeményem volt olvasható: Öreg a föld, öreg a Nap, / Az Alföld minden nap kenyeret ad. / Így van ez a szegényeknél, / Így az alföldieknél. / Egy öreg néni sóhajt fel az égbe: / Oh, istenem, mehessek a mennyországi légbe. Az indigóval (másolópapírral) négy példányban kiadott Szivárványban publikáltam még egy történelmi-ismeretterjesztő cikket Hogyan lett a pénz? címmel, a többire nem emlékszem.

1944 nyarán, amikor a hatalom úgynevezett csillagos házakba, afféle előgettókba kényszerítette a zsidónak nyilvánított egyéneket, Dénes barátommal és még két fiúval együtt gépelt újság szerkesztésébe és kiadásába fogtunk az új-lípótvárosi Pannónia utca 21-ben. Miután a házból naponta csak egy-két órára léphettünk ki bevásárlás céljából, és így ugrott az iskola, a focizás a grun-don, az uszoda, valamivel agyon kellett ütnünk az időt. E célból gyűjtögettük a ház sokszorosára nőtt számú lakóinak híreit és adtuk azokat közre a stílszerűen Pannónia utca 21. névre hallgató, négy, legfeljebb öt példányban megjelenő világlapban.

A következő év tavaszán rövid időre ismét kapcsolatba kerültem a sajtóval: újságot árultam, vagyis rikancskodtam, majd újságot hordtam ki a Pozsonyi úton. Aztán visszatértem az újságíráshoz, és mert jobb címet nem akartam (vagy nem tudtam?) kitalálni, megint csak egy Szivárvány címűt gründoltam.

Ezt a Szivárványt Sárospatakon társzerkesztettem negyedik gimnazista (mai fogalmak szerint nyolcadik évfolyamos, vagyis tizenhárom-tizennégy éves) koromban

osztálytársaim, Libik András és Sipos Ferenc társaságában. Libikból az idők során jeles dokumentfilmes lett Nyugat-Németországban, mostanság idehaza jeles Facebook-blogger. Sipos további sorsáról semmit sem tudok.

A Szivárvány első száma („Kézirat gyanánt” jelzéssel, mert így nem kellett hozzá lapengedélyt kérni) 1946. március 21-i dátummal hagyta el a nyomdát. Impresszumában az volt olvasható, hogy „Kiadja a sárospataki ref. gimn. IV. a) osztálya. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Angol-internátus, VI-os háló”, továbbá: „Nyomtatta Csehi Lajos a református főiskola betűivel Sárospatakon”. Ez ugyanis valódi nyomdában készült, már-már szabályos újság volt, amelynek előállításáért az inflációs időkben a legjobb valutának számító étolajjal fizettünk. Egy-egy négyoldalas újság kinyomtatásáért, ha emlékezetem nem csal, Csehi úr négy litert számolt fel. Az első szám ára 40 ezer pengő volt, a másodiké 80 ezer, és mire eljutottunk a június 6-i keltezésű ötödik, egyben utolsó számig, egy lappéldányt már 500 milpengőért (vagyis 500 millió pengőért) adtunk.

A Szivárványban ilyen cikkek jelentek meg: Sakkot az iskolába! (vezércikk), Hogy kezdődne egy Verne-regény? (paródia), A IV. a) o. heti híradója, A DDT titka, Nagyjaink Sárospatakon (sorozat), A Béke-jamboree, A diákönkormányzat védelmében (harcos publicisztika), A Szivárvány panaszládája, Diákszerelem (költemény, amelynek utolsó versszaka így hangzott: Ez a kis költemény nem azért íratott, / Hogy aki jobbat tud, az megbírálja most. / Szerelmi ügyeket gyakran tárgyalgatok, / Mert őszintén szólva, én szerelmes vagyok. Szerzője: Csorba Sándor, 14 éves).

A diákújság szerkesztése során valamelyes tapasztalatra tettem szert a lapcsinálás, a nyomdatechnika terén, aminek három évvel később, két „valódi” folyóirat segédszerkesztőjeként jó hasznát vettem. A nyomda tulajdonosa, aki

egyébként minden tiltakozásunk ellenére ragaszkodott hozzá, hogy bennünket, még a kamaszkorba is alig lépett taknyosokat Kulcsár úrnak, Libik úrnak szólítson, megtanított arra, hogyan kell tördelni és korrigálni.

Következő ópuszom Eredményesen működik az osztályönkormányzat címmel azonban már nem a Sárospataki Református, hanem a budapesti Kölcsey gimnázium önkormányzatáról szólt. Időközben ugyanis visszaigazoltam szülővárosomba, és mint a MADISZ (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség) lelkes tagja ennek a szövetségnek a hetilapját, az Ifjúságot céloztam meg zurnalisztikai tevékenységem kiteljesítése végett. Ekkor tizennégy éves múltam. Innen számítom hétévtizedes újságírói pályámat.

Nemigen volt a lapnak olyan rovata, amelyben ne próbáltam volna oroszlánkörmeimet. Írtam riportot az „V. kerületi Petőfi Sándor úttörőkről”, azokról, „Akik maguk csinálta lécen futják a budai lejtőket”, kihegyezett tollal tettem látogatást „A Nemzeti Sportcsarnok edzőtermében”, tudósítottam Zsirai Miklós professzor előadásáról (Hogyan tanultak meg írni-olvasni a vogulok?), „A magyar munkássport hatalmas győzelméről” (nota bene, nem is volt olyan hatalmas: a Vasas 1-0-ra győzött a Zágrábi Dinamo ellen), a Károlyi-palotában megnyílt közlekedési kiállításról stb.

Az újságnak csak egy főállású munkatársa volt: maga a szerkesztő, Dósai István, aki később a Hungarofilm igazgatójaként vonult be a köztudatba. Nem maradt hűséges az újságíráshoz a népszerű-tudományos cikkeket jegyző Gönyei Antal sem, aki a '60-as években geográfiai, valamint történelmi műveket publikált, és egy másik külkereskedelmi vállalat, a Kultúra igazgatója volt. Az Ifjúság „szágueldó riportere”, Gimes György viszont olyannyira a pályán maradt, hogy haláláig a Magyar Rádió Külföldi Adások Főszerkesztőségében dolgozott.

Az 1960-as években Gimes számos cikket, könyvet publikált a Kennedy-gyilkosságról, és az Egyesült Államokban meginterjúvolta Jim Garrison ügyészt, aki mániákusan vallotta, hogy a merénylet hátterét kutató, a kongresszus által kinevezett úgynevezett Warren-bizottság fő következtetése (tudniillik, hogy Kennedyyel egy magányos gyilkos, Lee Harvey Oswald végzett) nem állja meg a helyét. Az Ifjúság hajdani ifjai közül a legismertebb később alighanem Peterdi Pál, a humorista lett. Akkoriban, 1946-47-ben azonban a lap sportrovatának vezetőjeként még halálosan komoly cikkeket írt.

Én pedig, a gimnazista, írtam, ahova csak lehetett. 1947-ben részt vettem a prágai Világifjúsági Találkozó, és arról beszámolva nem kevesebb, mint három lapot is boldogítottam: az Ifjúságot, valamint a Jövendő és az Asszonyok című képes hetilapokat. Az Asszonyoknál aztán tartósan gyökeret is vertem. Ismerőseim azzal a szellemességgel ugrattak, hogy mivel az a(A)sszonyoknál dolgozom és ezért pénzt kapok, közönséges strici vagyok. Ez a lap a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének a képes újságja, a Nők Lapja közvetlen elődje volt, és részben olyan tapasztalt, polgári újságírók szerkesztették, mint Izsáky Margit vagy Papp Antal – a felszabadulás előtt mindketten a Pethő Sándor-féle Magyar Nemzet munkatársai.

Az Asszonyoknál valószínűleg azzal vágódtam be, hogy a hétköznapi életben találtam egy olyan szegmenst, ahova felnőtt újságíró nemigen hatolhatott be. Összebarátkoztam egy velem egykorú koldusfiúval (riportom címe: A fater srenker, én lábtarhás vagyok); angyal földi gyerekekkel beültem a moziba, amikor ott Gorkij éle-

téről szóló játékfilmet vetítettek és élményeimet Hé, Gorkij, tépd le a hapsi fülét! címmel adtam közre; más srácokkal együtt villamosütközőn utaztam, amiről az előbbieknél jóval tömörebb címmel írtam riportot: Tujáztam.

Ne kérdezze az olvasó, hogy ennyi újságírás mellett mikor tanultam, mert erre csak azt tudom mondani, hogy néha, nagy ritkán. Nem voltam jó tanuló. A szerkesztőségben pedig egyre több volt a munka, amire én valóssággal rávettem magam. Hamarosan saját rovatom lett a lapban Csodapókok címen. De írtam minden mást is. Egy ízben az újság egyik külsős fotoriportere, Kozák Lajos (tulajdonképpen művészfotós volt, de abból – akárcsak testnevelőtanári fizetéséből – nemigen tudta el tartani a családját) hozott néhány fényképét, amelyeket egy nyúlfarmon készített, én pedig kanyarítottam hozzá kétoldalmi szöveget. Ebben kioktattam az Asszonyokat olvasó asszonyokat arról, hogyan kell nyulat tenyészteni.

1948 nyarán beütött a ménkü. A főszerkesztő betegszabadságon, a helyettese pártiskolán, a vezető szerkesztő szülői szabadságon volt, míg a főmunkatárs Földes Éva Londonba utazott az olimpiára, ahová azért hívták meg, mert a női sport történetéről szóló dolgozatával harmadik lett a szellemi olimpián. Más belső munkatársa nem is volt a lapnak. Maradtunk hárman: a képszerkesztő és a két „slapaj”: A. Nagy Zsuzsa belsős (később gyermekregényíró) és szerény személyem, mint külsős gyakornok. Bár lehetséges, hogy akkor talán még ott volt a lapnál egy harmadik gyakornok is: (gróf) Apponyi Éva. Annyi bizonyos, hogy a két júliusi szám rendben megjelent. Az egyikben hét cikkem volt.

Ezzel párhuzamosan évekig dolgoztam a Március Tizenötödike című ifjúsági hetilapnál, amelynek nemcsak a szerkesztőségi címe, hanem a főszerkesztője is sűrűn váltakozott. Kettejükre emlékszem: az egyértelműen ur-

bánus Hegedüs Gézára és a nem kevésbé következetesen népies Fekete Gyulára. Én mindkettejükkel remekül kijöttem. Néha színes riportot írtam, néha publicisztikát (például arról, hogy ne nyolckor, hanem fél kilenckor kezdődjön a tanítás az iskolákban), de legfőképpen könyvismertetésekkel boldogítottam az olvasókat. Egy ízben Barabás Tibornak, az Írószövetség főtítkárának a magyar jakobínusokról szóló, könyvben akkor megjelent, színházban soha be nem mutatott) drámáját méltattam. Rövid úton számon kértem a szerzőtől, hogy a (18. századi Magyarországon játszódó!) darabban nem domborítja ki kellően a munkásosztály vezető szerepét. Akkora egóm volt, mint ide Lacháza.

Aztán, illetve közben jött a Cserkészfiúk is. A dolog előtörténetéhez tartozik, hogy megkeresett Surányi László, (három évtizeddel később nyugat-berlini magyar főkonzul) és megkérdezte: nem segíteném-e ki őt segéd-tisztként a Franklin Delano Roosevelt cserkészcsapatban? (Ez a házfelügyelők szakszervezetének csapata volt.) Ő ugyanis amellet, hogy a Katolikus Cserkész-tisztek Szent Imre Munkaközösségének a vezetője, ennek a csapatnak a parancsnoki tisztét is betölti, de sajnos nincs ideje foglalkozni a csapattal, azt sem tudja, hogy mi történik ott.

Nem tagadom, némileg elcsodálkoztam, mivel Surányi Lacit mi az „öttermadiszban” a kerületi kommunista pártbizottság ifjúsági titkáráként ismertük meg, aki akkor még nem cserkészeket dirigált Szent Imre nevében, hanem velünk próbálta ezt tenni Marx és Lenin zászlaja alatt. De hát akadtak akkoriban nagyobb furcsaságok is. Én pedig beálltam segéd-tisztnek a házmesterek fiaihoz. Tehettem, hiszen meglehetősen gyakorlatom volt a cserkészkedésben. Korábban az 1. számú BKIE (Budapesti Keresztyén Ifjúsági Egyesület) csapatban voltam vezérapród, majd a 191. sz. Toldi

Miklós cserkészcsapatban farkaskölyök. Rövid szünet után onnan nyergeltem át az V. kerületi MADISZ-ba, amely a Szent István krt. 2. szám alatti házban, sőt abban a lakásban működött, amelyben az emigrációból való hazatérése után Faludy György, a költő lakott. Itt, mármint a kerületi ifjúsági szervezetben, főként a sajtó-szakkörben fontoskodtam.

A V. kerületi MADISZ-ban Ötös Ifi címmel lapot is adtunk ki, de azt én nem számítottam igazi újságnak, mert csak stencilen sokszorosítottuk, noha a szakkör lelke, Mitzki Ervin nyomdász volt, és egy alkalommal egy egész lapszám kinyomtatásához elegendő ólombetűt csempészt ki a munkahelyéről. Egyébként mégiscsak tanulhattunk valamit ebben a szakkörben. Ezt az is mutatja, hogy Mitzki később húsz éven át a Dunántúli Napló főszerkesztőjeként tevékenykedett. Egy másik társunk, Vajda Péter a Népszabadság moszkvai, később washingtoni tudósítója, még később a lap belpolitikai rovatvezetője lett, a 2000-es években pedig a titkosszolgálatok szóvivőjeként továbbra is a sajtó környékén maradt.

Visszatérve a cserkészetre: ha már ismét nyakamba vettem a zöld nyakkendőt, beköszöntem („Jó munkát!” – „Légy résen!”) a Magyar Cserkészfiúk Szövetségének Nagysándor utcai székházába a szervezet képeslapjához is, amelyet, mint kiderült, az általam a Március Tizenötödikénél megismert Varga Domokos – barátainak, kollégáinak: Dombi – főszerkesztett. Őt utóbb a számos kiadást megért Kutyafulűek szerzőjeként ismerte meg az egész ország. Dombi éppen a Cserkészfiúkhoz való betoppanásom idején karolta fel azt a régen pedzegetett elgondolást, hogy fonetikussá kellene reformálni a magyar helyesírást. Az ügynek szentelt cikke alatt, fölött, mellett ez a kérdés állt az oldalon óriási betűkkel: Teccik vagy nem teccik?

Dombi bá' (a cserkészek a náluk idősebb rajvezetőt bá'-nak tisztelik) jobb keze a szerkesztésben Hegyi Füstös István, minden népdalok, népszokások, népi játékok talán legkiválóbb hazai ismerője volt. Úgyhogy a lap hasábjain a párizsi dzsemborira való felkészülés mellett agyba-főbe ment a magyar cserkészlet később narodnyiknak bélyegzett, de egyik legszebb, leghasznosabb hajtásának, tevékenységnek, a regölésnek – talán nem ide illő szó, de nem találok rá jobbat – a propagandája. A cserkészek népdalokkal, népi tánccal járták a falvakat, hogy visszavigyék a parasztság ősi, sajátos, de mindenesetre egyedi kultúráját oda, ahonnan már-már kiveszni látszott: a paraszti közegbe. Haj regő rajta!

Aztán a cserkészmozgalmat lenyelte az Úttörőmozgalom. A Fiúk, fel a fejjel helyét átvette az Ej-haj, száll az ének (zenéjét szerezte Kodály Zoltán), a Cserkészfiúkat pedig a Pajtás. Ebbe az újságba is megeresztettem néhány cikket, de továbbra is főként a Március Tizenötödikébe írkáltam, egészen addig, amíg Surányi László ismét megkeresett egy váratlan ajánlattal. A párját, Kun Annát kinevezték az Őrsvezető szerkesztőjének, ám Panni soha életében nem foglalkozott újságírással, nem lennék-e hát a helyettese? Így lettem 17 éves koromban (még mindig a gimnázium mellett) helyettes szerkesztő. Formailag – így szerepelt az impresszumban – képszerkesztő, ami végképp istentől elrugaskodott ötlet volt, mivel mélynyomásos képeslap lévén az Őrsvezetőhöz egy igazi, hozzáértő képszerkesztőre lett volna szükség. Ami pedig egy nagy felkészültséget igénylő, külön, komoly szakma. Jeles képviselője volt például Pelbárt Oszkár, a Magyar Nap képszerkesztője.

A magyar sajtó történetében a Magyar Nap volt az első és alighanem egyetlen mélynyomásos napilap, amelyben a magasnyomású újságokban fénykép címen közölt sötét és világos pacnik helyett jó minőségű képek

jelentek meg. Pelbártról mesélték egyébként – de ez alighanem csak városi legenda – hogy amikor a világsajtóban divatba jöttek a ma ufóknak nevezett repülő csészealjok, a képszerkesztői szobában feldobott a levegőbe egy valódi csészealjat, és azt intenciójának megfelelően az egyik fotós lekapta. Azután ez a fotó látott napvilágot az újságban, mint egy Amerika fölött megjelent földönkívüli jármű képe.

No, de messze kalandoztam a saját képszerkesztői megbízatásomtól. Maradjunk annyiban, hogy annyit értettem hozzá, mint hajdú a harangöntéshez. Vagy, mondjuk, egy egészen kevéssel többet, mert az Asszonyoknál azért igyekeztem ellesni, hogyan dolgozik a szakmához értő ottani képszerkesztő, Markos Erzsébet. És ha egy üzlet menni kezd – hamarosan hozzám vágta még két havi folyóirat, az Úttörővezető, majd az Úttörő című képeslap segédszerkesztését is. Tanítás után szerkesztettem a Vilma királyné úti (ma Ligeti fasori) Úttörő Központban, éjjel korrigáltam, tördeltem a lapokat az Athenaeum, illetve a Forrás Nyomdában, délelőtt pedig bóbiskoltam az iskolában az órákon, és hogy egészen el ne aludjak, marokszám tömtem magamba (szilárd hal-mazállapotban) a szemes kávé.

Az átlagot jócskán meghaladó alvásihiányemet (éjszánként képes vagyok kilenc-tíz órát aludni) részben éppen azzal magyarázom, hogy a szervezetem próbálja behozni azt, amit serdülőkoromban elmulasztottam.

A két említett nyomdának egyébként – akárcsak a korcsaknem valamennyi más hasonló budapesti műintézetének – azóta már az emlékét is belepte a por. A Dohány utcai Forrás, a Miksa utcai Athenaeum, a Friss Újságot előállító Nagymező utcai, vagy a Conti utcai Népszava Nyomda helyén ma irodák és lakások találhatók, nem is szólva a Blaha Lujza téri – Röck Szilárd utcai Szikráról, amelynek helyén napjainkban egy szálloda és egy kisebb

pláza működik. A szakma is teljesen megváltozott. Egy mai nyomdásznak vagy tördelőszerkesztőnek már fogalma sincs arról, hogyan öntötték a kliséket, milyen is volt a gépszedés, a tördelés (ma számítógépen szedik és tördelik az újságokat), nem szólva a vinkliről (magyarul, ha jól emlékszem, sorjázó volt a neve), amelybe a kézi-szedő a szedőszekrényből szaporán kikapdosott ólom-betűket helyezte, spáciummal a szavak közé.

Akkoriban – ezt fiatal olvasóim tájékoztatására közlöm – hivatal, étterem, kocsma, iskola, vagy bármiféle más intézmény, helyiség ajtaján belépve az emberek még levették a sapkájukat-kalapjukat. Némelyik nyomda szedőterme azonban kétemeletnyi magas és olyas tágas volt (egyikben-másikban legalább negyven-ötven, de lehet, hogy még több ember – szedő, mettör, kézikocsi-tolagató – dolgozott), hogy a kintől bejövő ember nem is igen érezte, hogy zárt térbe lépett. A nyomdász hagyomány szellemében ilyenkor a fejfedő-fennfelejtés jelenségét elsőként észlelő szaktárs elkiáltotta magát, hogy kalap. A következő szedőszekrényénél dolgozó társa harsányan átvette, visszhangozta ezt, és miközben a magáról megfélemlített, neveletlen idegen haládt a szedőszekrények közötti hosszú utcán, már köröskörül zengett a kalap, egészen addig, amíg az illetőnek le nem esett, hogy a ritmikus zaj kiváltója ő maga, és le nem kapta a tökfedőjét.

Visszatérve az úttörőlapok szerkesztőségéhez: volt nekünk egy főszerkesztőnk is, Zsombor János személyében. Nagyon tiszteltük őt, hiszen a hadifogságból az ott elvégzett antifasiszta iskolán keresztül a Vörös Hadseregbe vezetett az útja. 1944-ben annak főhadnagyaként tért vissza Magyarországra és lett az Új Szónak, a Budapesti megjelenő (Athenaeum nyomda!) szovjet katonai napilapnak a munkatársa. Azonkívül könyveket, költeményeket fordított oroszról, a többi között ő ültette

át magyarra az amuri partizánokról szóló, akkoriban sokat énekelt dalt. (...Ment a hős brigádok élén / Sok amuri partizán.) Egy napon aztán hozzánk nevezték ki fő-főnöknek.

Zsomborból nem sokat láttunk, mert reggelenként bevonult a szobájába, és ott tárgyalt órák hosszat különböző elvtársakkal (bizonyára a marxizmus-leninizmus időszerű kérdéseit vitatták meg), délutánonként pedig vette a kalapját és távozott. A lapok szerkesztésébe nem szólt bele, tőle azt csinálhattunk, amit akartunk. Közéleti ismeretségünket Balogh páternek köszönhettem.

Balogh István (születési neve: Bloch Izrael) szeged-alsóvárosi plébános közvetlenül a felszabadulás után bevágódott a kommunistáknál, és lojális „társutasként”, kiscsapatpárti színekben miniszterelnökségi államtitkár lett. Egyike volt annak a három politikusnak, aki Moszkvában magyar részről aláírta a Szovjetunióval a fegyverszüneti megállapodást. Miniszterelnökök jöttek és mentek, de ő maradt. Egészen addig, amíg az 1947-es parlamenti választások előtt rá nem kényszerült, hogy saját pártot alapítson, és annak vezéréként, aztán a Hazafias Népfront jeles díszpintyeként, a katolikus békepapi mozgalom egyik elindítójaként, még évekig tagja legyen a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának. Az egész ország ismerte, hiszen senkiről sem volt könnyebb karikatúrát készíteni, mint az irdatlanul kövér katolikus papról.

Nos, egy napon valamelyik újság nyíltan megírta – amiről egyébként akkoriban már a madarak is csiripeltek –, hogy Balogh páter (kizárólag így emlegették) nemcsak a drága festményeket és a jó ételeket-italokat kedveli, hanem a nőket is. Ez szöveget ütött a fejembe. Az Őrsvezető nálam – ha nem is a lapcsinálásban – sokkal tapasztaltabb szerkesztőnőjét kezdtem faggatni, vajon hogyan üzekedik a csajokkal a betegesen elhízott páter.

– Menj be a góréhoz, majd ő elmagyarázza – kaptam a jó tanácsot.

Én ennek még a gondolatától is visszariadtam. Hát hogyan zavarhatnék meg efféle pitiáner, hatodrendű kérdéssel egy olyan tiszteletreméltó, elfoglalt elvtársat, mint Zsombor János? Panni azonban kötötte az ebet a karóhoz, hogy igenis kérdezzem meg tőle. Mit tehettem hát, megvártam, amíg az ügyeletes tárgyalópartner vagy másfél óra után kijön főszerkesztőnktől, majd a leleplező cikket közlő újsággal a kezemben félénken bekopogtam a szobájába és feltettem neki az ominózus kérdést:

– Zsombor elvtárs, itt azt írják, hogy Balogh páter szexuális kapcsolatot létesített több nővel. Na de hogyan?

– Bizonyára hátulról – vágta rá a főszerkesztőm kapásból.

Erre működni kezdett a fantáziám, és megkockáztattam, hogy az fizikailag lehetetlen, ahhoz a páter túlságosan kövér.

– Felelemlik őket daruval, és akkor már sokkal könnyebb – fejtette ki némi gondolkodás után Zsombor.

Ezután még vagy másfél óráig beszélgettünk. Pontosabban: főként ő beszélt, nagyon szeretett és tudott is mesélni, főként frontélményeiről. Akkor értettem meg, milyen világrengető kérdésekről szokott tárgyalni főszerkesztőnk a vendégeivel. Ezután magam is gyakori „tárgyalópartnere” lettem ennek a barátságos, jó humorú, kedélyes, egy kissé talán bohém embernek, akivel később többször is összehozott a sors.

1956-ban mindketten a Szabad Nép munkatársai voltunk, és az október 23-ról 24-re virradó éjszaka (amiről a továbbiakban még részletesen mesélek), együtt távoztunk a szerkesztőségéből. 1959-ben egy házban laktunk a rettegett csekista-gépés-enkávédés-kágébés börtönnek nevet adó Butirszkaja utcában, mármint Moszkvában. Én akkoriban a Magyar Rádiót tudósítottam, Zsombor a

Népszabadságot. Egészen addig, amíg szerkesztősége haza nem hívta. Aminek az oka kizárólag bohémsége, könnyelműsége, ha úgy tetszik, hanyagsága volt. Ehhez két dolgot kell tudni. Az első, hogy a Népszabadság szerkesztőségében, lévén ez a Magyar Szocialista Munkáspárt központi lapja, abban az időben kizárólag párttagok dolgoztak. A második tudnivaló, hogy a párt tagjainak túlnyomó többsége 1956 előtt a Magyar Dolgozók Pártjának volt a tagja, onnan kellett a forradalmat/ellenforradalmat követően, ha akart, átigazolnia a régi/új pártba.

1959 novemberében ült össze az elődeinek (Kommunisták Magyarországi Pártja, Békepárt, Magyar Kommunista Párt, Magyar Dolgozók Pártja) múltját és kongresszusait vállaló Magyar Szocialista Munkáspárt első kongresszusa VII. kongresszus néven. A Népszabadság szerkesztőségének pártszervezete nem is valamelyik vezetőségi tagját, hanem a kipróbált harcost, Zsombor János elvtársat választotta meg küldöttének a tanácskozássra. Nem sokkal később azonban kiderült, hogy Zsombor még csak nem is tagja a pártnak. Nem elvi okokból, hanem mert apróságokkal nem foglalkozó, nagyvonalú emberként 1956 végén, amikor még viszonylag kevesen szánták el magukat erre a lépésre, egyszerűen elfelejtette kérni az átigazolását. Néhány hónappal később pedig, amikor már pityipalkó is ott tongott a hatalomban megszilárdult állampárt kapuja előtt, szégyellte ezt, és ezért nem jelentkezett. Hogy ezt hogyan nem vették észre a pártszervezetben két és fél éven át, azt ne tőlem kérdezzék. Ezt még a Népszabadság erősen meglepődött párttitkára sem tudta.

Zsomborról, illetve az ő apropóján még három dolgot kell elmesélnem. Valamikor úttörési időszaka után János a Tartós békéért, népi demokrciáért! magyar kiadásának szerkesztője lett. A Tartós békéért, népi demokrciáért! nem jelszó, mégcsak nem is egy hosszú tanulmány,

hanem egy hetilap címe volt. Azt kell hinnem, hogy magának Sztálinnak az agyából pattant ki e lapcím ötlete (mert más aligha vetemedett volna arra, hogy így nevezzen el egy újságot), abban az időben, amikor minden a békéről szólt. Azt énekeltük, hogy Egy a jelszónk a béke, meg hogy A békétábor legyőzhetetlen, és nem csak országos és helyi, nemzeti és nemzetközi békebizottságok, béketanácsok, hanem kiemelkedő békeharcosok is léteztek (az amerikai Paul Robesonától a szovjet Ilja Ehrenburgig, az indiai Vengalil Krishna Krishna Menontól a francia Frédéric Joliot-Curie-ig). Némelyik hazai plébánián békepapok osztották az áldást, sőt Budapesten még egy útvonal is viselte a Békeharcos utca büszke nevét.

Nos, a kommunista pártok tájékoztató irodájának e valószínűtlenül hosszú című hetilapja először Belgrádban jelent meg, de aztán, amikor Sztálin generalisszimusz hajba kapott Tito marsallal, a szerkesztőség Bukarestbe tette át a székhelyét. A lap alapnyelve az orosz volt – először erre fordítottak le minden beérkező cikket, majd miután az illetékes elvtársak megszerkesztettek egy-egy számot, azt lefordították, ellenőrizték és kiadták a megfelelő nyelveken az iroda tagpártjainak országaiban. Ezt a műveletet a jó 160, vagy még több gépelt oldalas (vagyis könyv terjedelmű) lapszámmal alig egy nap alatt kellett elvégezni. Repülőgéppel érkezett az orosz nyelvű újság Budapestre, itt vagy hat fordító esett neki, egyetlen este megmagyarította a cikkeket, a fordítást egymás után legalább ketten ellenőrizték, és ha minden jól ment, másnap reggel már idehaza is ment a nyomdába. Ennek a fordítóirodának volt a vezetője Zsombor János.

És végül a harmadik dolog, amiért Zsombor – haló poraiban is, bő két évtizeddel a Szovjetunió összeomlása után is – megérdemli a halhatatlanságot. Tőle származott az a zseniális meglátás (tétel?), miszerint a Szovjetunió a korlátlan lehetetlenségek országa.

Mélységes megrendeléssel

Amikor aztán már végképp dörzsölt riporternek, tapasztalt sajtórókáknak képzeltem magam, aki másokat okíthat az újságírás mesterségére, beírtak az első osztályba. Rám fért.

1950 őszén ösztöndíjasként a Szovjetunióba küldtek tanulni. Tévedések elkerülése végett: ez nem holmi ritka kiváltság volt – évente több száz, 1950-ben pedig egyszerre ötszáz magyar fiatal részesült abban a lehetőségben, hogy „az épülő szocializmus nagy országában” végezhesse tanulmányait. Sok esetben ez valóban indokolt volt, hiszen magyar egyetemen biztosan nem lehetett valakiből olyan jó orosztanár, mint a Szovjetunióban. Bizonyos szakok pedig (például újságíró vagy repülőter-építő mérnök) egyáltalán nem léteztek a magyar felsőoktatásban. De hogy miért küldtek magyar fiatalokat szovjet orvosegyetemekre (pláne még ott is másodosztályúnak számító vidékiekre), amikor Budapesten vagy Pécsen az orvospérezés toronymagasan jobb volt, mint Moszkvában vagy Odesszában, az már más lapra tartozik.

Az első két évet a szverdlovszki (jekatyerinburgi), majd a további hármát a leningrádi (szentpétervári) – amint nálunk nevezték – újságíró-egyetemen jártam. Ezek valójában az említett tudományegyetemek nyelv- és irodalomtudományi karainak újságíró szakjai voltak, ahol a tananyag legalább kétharmad részben megegyezett azzal, amit a jövőben középiskolai orosz nyelv- és irodalomtanároknak kellett elsajátítaniuk. Önálló újságírói kar (fakultás) akkoriban csak a moszkvai Lomonoszov egyetemen, meg talán még Kijevben létezett. Két évtizeddel később hoztak létre zurnalisztikai fakultást az IMO-n, a moszkvai diplomataképző egyetemen.

Az újságíró szakon rengeteg fölösleges számarssággal és tudománynak kikiáltott zagyvasággal is tömték a fejünket. Ha első álmomból keltene fel, akkor is el tudom sorolni Lenin áprilisi téziseit. Maig is gondolkodás nélkül köpöm, hogy mikor és hol szerkesztette és nyomtatta Sztálin a Brdzola Proletariatisz című földalatti – későbbi kifejezéssel élve: szamizdatként megjelenő – grúz bolsevik újságot: 1903 és 1905 között a Nyina konspiratív névre hallgató illegális bakui nyomdában, amely egy kút mélyén működött. Meg kell azonban mondanom, hogy a szovjet egyetemeken rengeteg olyan hasznos dolgot is tanultam, aminek újságírói munkám során később ilyen vagy olyan mértékben hasznát vettem.

Először is, olyan szinten sikerült elsajátítanom az orosz nyelvet, hogy később cikkeket írtam, tudósítói munkát is tudtam végezni oroszul. Másodszor, alaposan a fejünkbe verték az orosz és a világirodalmat (az orosz bilináktól Fjodor Dosztojevszkijen át Mihail Solohovig, Homérosztól, Petőfi Sándort sem kifelejtve, Romain Rolland-ig), az orosz és az újkori világtörténelmet. Harmadszor, megtanítottak bennünket az újságírói munka olyan alap-tudnivalóira, mint a szerkesztőségek felépítése, a műfajelmélet, a nyomdatechnika, az olvasókkal való kapcsolattartás, a kézíratszerkesztés. Negyedszer, ha csak egész röviden is, de ugyancsak belekóstoltunk olyan, az általános műveltség körébe többé vagy kevésbé beletartozó diszciplinákba, mint a nyelvészet, a filozófia, az esztétika, a gazdaságföldrajz, a politikai gazdaságtan, a filozófiatörténet, az államjog, a hadtudomány. Ez pedig hozzásegített bennünket ahhoz, hogy a továbbiakban, amikor bővebb ilyen irányú ismeretekre lett szükségünk, meglegyen az a minimális alap, amire építhetünk. És végül: a szovjet korszakban hirtelen kinőtt uráli iparvárosban, Szverdlovszkban, majd a cárok hajdani pompájából és itt-ott európaiságából is egy keveset megőrző

Néva-parti Leningrádban módomban nyílt megismerni egy, a mienktől eltérő hagyományokkal rendelkező társadalmat, kultúrát, barátokra, kapcsolatokra szert tenni.

A teljes igazsághoz ugyanakkor az is hozzátartozik, hogy a leningrádi újságírótanuszéken – egy öreg nyomdai szerkesztő kivételével – kizárólag olyanok tanítottak, akiknek bár kandidátusi, ha ugyan nem nagydoktori címük volt, soha életükben nem dolgoztak a sajtóban. Ezt a hiányt azonban jórészt pótolták az évközi és a nyári gyakorlatok, amikor újságszerkesztőségekben „élesben” dolgoztunk. Illetve, bocsánat, az újságíró tanuszéken volt még egy elaggott veteránja a szakmának, aki annak idején egy megyei ifjúsági lap főszerkesztői posztjára vitte. Egy napon vitát kezdeményezett az újság hátsólapjain Kell-e nekünk Beethoven? címmel. És amikor a lap arra jutott, hogy nem, nem kell – elvégre mindennek van, sőt, már akkor is volt határa –, a főszerkesztőt rövid úton leváltották és a tanszékre száműzték docensnek. Úgyhogy volt kitől tanulnunk.

A szovjet tudományegyetemen újságíró diplomát szerzett honfitársaim közül csak alig néhányan vitték valamire a szakmában, eltérően az IMO újságíró karán tanult kollégáim többségétől. Az utóbbiak között említhetem – igazán a teljesség igénye nélkül – Farkas József Györgyöt, a Magyar Televízió, majd a Népszabadság egykori moszkvai, berlini, prágai, pozsonyi, bécsi tudósítóját, Horváth Gábort, a Népszabadság, illetve Stier Gábort, a Magyar Nemzet jelenlegi külpolitikai rovatvezetőjét, Dési Andrást, a Népszabadság volt bonni, párizsi és berlini tudósítóját, Szénási Sándort, az egyik legjobb tollú magyar esszéistát, kulturális újságíró, rádióriportert, Kaszab Zsuzsát, a Metropol volt szerkesztőjét, a latin-amerikai térség egyik legjobb hazai ismerőjét, Barát Józsefet, aki a gorbacsovi peresztrójkáról tudósította a helyszínről a Magyar Rádió hallgatóit,

és aki jóval később nem a maga jószántából mondott búcsút a Bródy Sándor utcai palotának.

Megkezdett szakmámat, az újságírást egyetemista koromban is folytattam. Szverdlovszkából küldözgettem a Pajtásnak meg az Úttörőnek riportokat a szovjet pionirokról, aztán beszálltam a helyi sajtóba, például az egyetemünk újságjába. A Szovjetunióban az országos – vagy mint nevezték: központi – lapokon, tehát a Pravdán, az Izvesztyiján, a Trudon stb. kívül kötelezően léteztek köztársasági, megyei, járási újságok, továbbá úgynevezett mnogotyirászkák. Ez az utóbbi szó nagy példányszámút jelent, de éppen fordítva: az üzemek, nagyobb hivatalok, katonai hadosztályok, felsőfokú tanintézetek kis példányszámában, hetente megjelenő, néha csak két-, de legfeljebb négyoldalas újságjai voltak.

Először az egyetemünk Sztálinyec (magyarul: sztálinista; még egy traktort neveztek így) című lapjába ritytyentettem egy nyúlfarknyi tudósítást arról, milyen munkát végeznek a diákok az ismeretterjesztésben. A szerkesztő azonban még a nyúlfarkat is tovább kurtította. A tudósításomban ugyanis szerepelt, hogy Ivan Szergejev II. éves fizikushallgató ismeretterjesztő előadást tartott egy klubban az atomfizikáról. Lapunk tapasztalt szerkesztője azonban választás elé állított: vagy az előadó nevét húzom ki, vagy a szakját. Nem értettem.

– Nézd – magyarázta el –, ha én nem húzom ki, kihúzza a cenzor, az pedig nekem kellemetlen. (A Szovjetunióban nemhogy egy egyetemi újságot, de akár egy gyufacímkét sem lehetett kinyomtatni a cenzor – vagy amint eufemisztikusan nevezték – a litredaktor, vagyis az irodalmi szerkesztő jóváhagyó bélyegzője nélkül.)... Hogy miért? Hát hogy lehetsz ilyen értetlen? Azért, mert az imperialista titkosszolgálatoknál elolvassák és feljegyzik, hogy fizikusnak tanul Szverdlovszkban egy bizonyos Ivan Szergejev, aki a jelek szerint érdeklődik az

atomfizika iránt. Tíz-tizenöt év múlva pedig, amikor ő már egy atomfegyvereket tervező vagy előállító iroda, gyár munkatársa lesz, azonosítják, és megpróbálják beszervezni.

Ehhez legfeljebb azt tehetem hozzá, hogy az imperialista kémiszolgálatok – még ha érdekelte volna is őket – aligha juthattak hozzá a Sztálinyec című szverdlovszki egyetemi újsághoz, mivel az országos lapok kivételével tilos volt a Szovjetunióból újságot kivinni, és a Moszkvában akkreditált külföldi diplomáciai képviselők, tudósítók nem fizethettek ezekre elő.

Egy orosz évfolyamtársammal együtt (én voltam a tapasztalt riporter, ő tudott oroszul) jelentkezünk a Na Szmenu című, hetenként háromszor megjelenő megyei ifjúsági lap szerkesztőségében, azzal, hogy íránk az újságba, amit szívesen fogadtak. (A lap neve nagyon feltételesén úgy fordítható magyarra, hogy A Váltás, vagy Fel a Váltásra! Az újságot ugyanis a kommunista ifjúsági szövetség, a Komszomol megyei bizottsága adta ki, és címe arra utalt, hogy majdan a komszomolisták lépnek a kiöregedő kommunisták helyére. Leningrádban a megyei ifjúsági napilap hallgatott a Szmena névre, és ha nem tévedek, volt egy ilyen című országos képes hetilap is.) Egy riportunkra emlékszem, amely ebben az újságban látott napvilágot. Felkerestünk a városban néhány munkásszállót és kritikusan leírtuk, hol mit láttunk a zsúfoltság, a tisztaság, az agynemű-ellátás terén.

Tapasztalataink nem voltak valami fényesek. Mint diákszálló-lakók pontosan tudtuk, hogy mit lehet, és mit kellene megkövetelni ezen a téren. Én például elsőéves koromban először egy vízvezeték nélküli fabarakban, később pedig huszonötödmagammal egy olyan teremben laktam, amelynek egyetlen bútorzata egy asztal volt néhány székekkel; a ruháinkat az ágy fejénél a falba vert szögön, illetve az ágy alatt bőröndben tartottuk. Ezeket a meghe-

tősen szerény körülményeket – mint általában az országban köröskörül tomboló nyomort is – a Szovjetuniónak a háború alatt elszenvedett iszonyatos veszteségeivel magyarázták, ami bizonyos fokig, persze, jogos is volt.

A második évfolyam után, a nyári szünetben a Szabad Népnél töltöttem néhány hetet, – mint nevezték – üzemi gyakorlaton. A központi pártlap szerkesztőségének épülete a Blaha Lujza tér sarkán, a József körút legelején állt, ma szálloda működik a helyén. A háború előtt a katolikus klérushoz közel álló lapok tanyája volt az ötemeletes ház; az 1956-os forradalom idején tucatnyi újságot szerkesztettek vagy készültek szerkeszteni itt, azután a Népszabadság és az Esti Hírlap, végül, már a rendszerváltozás után a többi között Csurka István hetilapja, a Magyar Fórum lelt itt otthonra.

A gyakornokot, mármint engem, a levelezési rovatba osztották be. Ez azért is volt nagyon tanulságos, mert a hazai lakosság a Rákosi-titkárság után alighanem ezt tartotta a bajbajutottakon segíteni képes második legbefolyásosabb szervnek.

A központi pártlap szerkesztőségébe naponta százával érkező levelekből első kézből értesülhettünk a szerzőik által feltalált perpetuum mobilékról. A mániákusok, a manifeszt elmebetegek imádnak az újságoknak panaszkodni, főként arról, hogy csoda-gyógymódjaikat, a mindenfajta rákot azonnal gyógyító cseppeket, továbbá műszaki találmányaikat, például a vízszintesen közlekedő, energiáját a benne utazók energiakisugárzásából nyerő liftet a hatóságok, de még a tudományos akadémia tudatlan és rájuk féltékeny tagjai is elutasították. Ám, ami tényleg fontos volt: a közvetlenül érdekeltektől, az áldozatoktól szerezhattunk tudomást az elviselhetetlen és kilátástalan lakásviszonyok-

ról, a helyi szervek vagy a gyári vezetők közömbösségéről, embertelenségéről és mindenféle egyéb igazságtalanságokról, amelyeknek – erről később meggyőződtem – legalább a kilencven százaléka igaz volt.

A panaszos leveleket regisztráltuk, majd kísérőlevéllel együtt tovább küldtük kivizsgálásra a bepanaszolt személy, szervezet felsőbb hatóságának. Ezek a levelek aztán – a hatályos játékszabályok ellenére – nem egyszer kerültek éppen a bepanaszoltak kezébe, amit a panasztevő ritkán úszott meg retorzió nélkül. Végül értesítettük a levél íróját, hogy levelét a benne foglaltak kivizsgálása végett továbbítottuk az illetékeseknek. Válasz nélkül csak a manifeszt elmebetegek leveleit hagytuk.

Manapság divat a levelekre, a telefonhívásokra egyáltalán nem válaszolni. Akkoriban legalább formailag nem követtünk el ilyen neveltlenséget. A panaszos levelekből a rovat vezetősége (igen: vezetősége, mert a rovat huszonöt munkatársához legalább egy rovatvezető és három helyettes dukált) összeállítást készített, amit a magasabb pártszervekhez terjesztettek fel. Ennek nyomán azonban ritkán segítettek, változtattak valamin, bár nagy néha ez is előfordult.

Akadnak aztán termelési sikerekről, eredményes munkaversenyről és egyéb lelkesítő nyalánságokról szóló levelek, amelyeket a helyesírási és nyelvtani hibák kijavítása után, néha alaposan megrövidítve, átdolgozva közöltünk a Szabad Nép hasábjain. Az ilyen levelek szerzőit nevezték – szovjet mintára – munkáslevelezőknek. Az utóbbiak – ugyancsak szovjet minta nyomán – afféle szent állatoknak számítottak. A szovjet sajtódogma értelmében a lap terjedelmének hatvan százalékát az ilyen külső szerzők cikkeivel, a gyakorlatban persze inkább csak az ő aláírásukat viselő, de a szerkesztők által összekalapált cikkekkel kellett megtölteni. Ezt az elvet szerencsére nálunk még akkoriban sem vették át.

Végül voltak olyan levelek, amelyek a lap munkatársai számára témául szolgálhattak. Példának okáért egy ilyen túlbuzgó levelező (ma spiclinek mondanánk) megírta, hogy műhelyükben X. Y. fusizik, azaz munkaidőben, gyári anyagból olyan tárgyakat állít elő, amelyeket az üzemből kicsempészve feketén árusít. Nosza, kivágtattam ebbe a gyárba riportra.

A levélben foglaltak igaznak bizonyultak. Maga a fusizó ismerte be nekem, hogy valóban ilyen bűnös cselekedetre vetemedett és vetemedik rendszeresen, mert a bére nem elegendő arra, hogy a családját eltartsa. Örök életben szégyellni fogom, hogy a lapban néhány nap múlva megjelenő szatirikus leleplező írásomban (amelynek címe fölött a tárcza szó virított, holott a tárcza valójában egészen más műfaj) név szerint kipécéztem ezt a szerencsétlen embert. Holott ő csak azt tette, amit a körülötte, sőt az egész magyar gyáripárban a dolgozók legalább háromnegyede rendszeresen üzött. Félek tőle, hogy riportom „hőset” ezek után kirúgták a munkahelyéről.

Egy hasonló esetem volt később is, de azt a „bűnömet” (bár, mint látni fogják, ott azért alapvetően igazam volt), jóvátettem. Négy év múltán, amikor már jóval liberálisabb idők jártak, a Szabad Nép teljes jogú munkatársaként egyszer Sopronba utaztam, és ott egy vendéglőben a pincér nem egyszerűen csak hanyagul, hanem már-már pimaszul szolgált ki. Ez, akárcsak a fusizás a termelésben, ugyancsak általánosan elterjedt jelenség volt a magyar vendéglátóipárban, noha ez a pincérek számára nem volt egzisztenciális szükségesség.

Megint csak, a vétkes nevét sem elhallgatva, ezt az esetet is szóvá tettem a lapban. Néhány nap múlva levél érkezett az illetékes vendéglátó-ipari vállalatától, amelyben közölték, hogy „az elvtársak cikke nyomán” a pincért elbocsátották. Erre viszont a nem annyira nagy

tekintélyű, mint inkább rettegett, kirúgásokat is indukáló lap hasábjain azt válaszoltam a vállalat illetékeseinek, hogy ha figyelmeztetésben, ne adj' isten prémiummegvonásban részesítették volna a pincért, talán igazuk is lenne, de azért, ami történt, semmiképpen sem lehet kirúgni valakit.

Nyári gyakorlatom fénypontja augusztus 20-án következett be. Ezen a napon, az alkotmány napján helyezték ugyanis üzembe a Szabad Nép új rotációs gépét, amely két dologban különbözött elődjétől. Először is, sokkal nagyobb volt a teljesítőképessége. Már nem emlékszem, hogy óránként hány százezer példányt lökött ki magából – ezt pedig nem lehetett nem üdvözülni akkor, amikor a „százezrek kenyere” (maga Rákosi elvtárs tisztelte meg a Szabad Népet ezzel a jelzővel) 700 ezer (!) példányban nyomták. Ami egy nem egészen tízmillió lakosú országban egészen fantasztikus példányszám lett volna, ha nem tudnánk, hogy a lapot minden párttagnak, de jóformán minden pártonkívülinek is tanácsos volt előfizetnie, nem szólva a gyárakról, műhelyekről, szállodákról, vendéglőkről, vasúti várótermekről, különféle hivatalokról, tanintézetekről, óvodákról, kórházakról, orvosi, fog- és állatorvosi rendelőkről, sportlétesítményekről, vitorlás és dízelüzemű vízijárművekről, állat- és növénykertekről.

Pedig nem is ez volt az egyetlen országos napilap, hanem – akárcsak a Szovjetunióban – saját újságot adott ki a Szakszervezetek Országos Tanácsa (Népszava), a Kommunista Ifjúsági Szövetség (Szabad Ifjúság) és a hadsereg (Néphadsereg), továbbá létezett a Hazafias Népfront eszméit terjesztő Magyar Nemzet, valamint a déli újság, az Esti Budapest. A tizenkilenc megyei pártbizottságnak ugyancsak megvolt a saját lapja. (Más kérdés, hogy legalább felerészt valamennyiben ugyanazt lehetett olvasni.)

A Szabad Nép NDK-ból rendelt új rotációsának azonban volt még egy fontos képessége: hengerei közül dupla formátumú újság került ki. Ha addig a Szabad Népet nyolc, nagyjából akkora oldalon nyomták, mint a mai újságokat (azért csak ilyen csekély terjedelemben, mert a papír is hiánycikknek számított), attól fogva kétszer akkora, lepedő nagyságú négy oldalon kapta kézhez az olvasó. (El tud ma nálunk képzelni valaki egy mindössze négyoldalas újságot?) Igaz, hogy Magyarországon ez elűtött a hagyományoktól, és az is igaz, hogy villamoson, vonaton nehéz volt kihajtani, olvasni, viszont – és ez volt a nem titkolt cél – külsőleg is emlékeztetett a Pravdára, az Izvesztyijára és a példaképnek számító többi szovjet újságra.

Amikor este fél 11 tájban nagy dübörgéssel megindult az új rotációs, élünkön Betlen Oszkár főszerkesztővel körülálltuk az emelet magas gépet és elragadtatással figyeltük, amint az valósággal ontja magából a vidéki kiadás példányait, amelyeket teherautó szállított a pályaudvarokra, hogy még elérjék az éjfél körül induló úgynevezett postavonatokat. Hogy Betlen volt a főszerkesztő, az természetesen nem volt titok, a lap impresszumából azonban hiányzott az erre való utalás. Ott – megint csak szovjet mintára – csupán annyi állt, hogy „Szerkeszti a szerkesztőbizottság”. Alighanem akkor is a szovjet példa lebegett a főszerkesztő lelki szemei előtt, amikor cikkeit úgy írta alá, hogy Betlen O. A magyar sajtóban azelőtt a szerzőnek vagy a teljes nevét, vagy csak a vezeték- és keresztnéve kezdőbetűit, tehát a monogramját volt szokás egy cikk alatt feltüntetni. A K. Ivanov-ra hajazó aláírást Betlennek sikerült – ha nem is hosszú időre – meghonosítania a magyar sajtóban.

Ami magát Betlen O.-t illeti, sajátos, gonosz, de tulajdonképpen mégis szerencsétlen figura volt. A '30-as években derekasan kivette részét a magyar és a

csehszlovákiai munkásmozgalomból, majd Csehszlovákia náci lerochanása után az első lágerlakók egyike lett. Az alsókarjába tetovált fogolyszám állítólag mindössze négyjegyű volt. Hat évet húzott le a legrettegettebb lágerekben és haláltáborokban, Dachauban, Buchenwaldban, majd Auschwitzban; az utóbbiban tagja volt a foglyok – természetesen mélyen konspirált – illegális ellenállási bizottságának. Ezért tisztelhattuk, és tiszteltük is. Viszont a halállal való mindennapos szembenézés hat hosszú esztendőn át óhatatlanul rajta hagyta bélyegét a természetén és a gondolkodásán.

Betlen gyanakvó volt, bosszúálló, és úgy ragaszkodott az úgynevezett pártszerűséghez, mint szerzetes a kolostorregulához. Szemmel láthatóan nem érezte jól magát a bőrében. Ha úgy tetszik: súlyosan neurotikus volt. A szájából gyakran gemkapsokból álló hosszú lánc csüngött alá. Mondom, a múltja ismeretében mindez teljesen érthető volt, de sajnos a munkatársak szenvedték meg. Betlennek a kommunizmus nem a meggyőződése, a világnézete volt, hanem a vallása, a hite, amit nem is annyira papként, teológusként, mint inkább inkvizitorként szolgált.

A gyakorlat végeztével megbeszéltük a szerkesztőségben, hogy alkalomadtán Leningrádból küldök majd tudósításokat a Szabad Népnél. Akkoriban egyetlen magyar újságnak, de talán még az MTI-nek sem voltak külföldön állandó tudósítói. Az első ilyen írásom arról szólt, hogyan készül Leningrád – emelkedett kifejezéssel élve: „az Októberi Forradalom bölcsője” – ennek a bizonyos forradalomnak a 35. évfordulójára. Nagyon szépen leírtam, hogy a Balti Flotta fellobogózott hadihajói, köztük a már akkor is főként csak múzeumnak számító, nevezetes Auróra, felhajóznak a Néván, a Téli Palota előtti téren dísztribünt ácsolnak stb. Akkoriban egy levél két hétig, de akár jóval tovább is mehetett a Szovjetuni-

óból Magyarországra, mert a nemzetközi küldemények sokszor elfeküdtek a cenzúrán.

Éppen azért a Szabad Népnél megbeszéltük, hogy írásaimat Moszkvába fogom küldeni a magyar nagykövetségre, két-három nap alatt odaérnek, és onnan majd telexen továbbítják Budapestre, a szerkesztőségbe. A módszer azonban nem vált be. Amikor november vége felé megérkezett Leningrádba a lap november 7-i száma (fiatal olvasóim kedvéért: ez volt a – nagy kezdőbetűkkel írandó – Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulója, a legnagyobb szovjet nemzeti ünnep), hiába kerestem benne a riportomat. A miéltre csupán három évvel később derült fény, de akkor is csak félig. Amikor ugyanis 1956. október végén az állampolgároknak kötelezően kiosztották a káderanyagukat, a vastag dossziében különféle jellemzések, feljelentések stb. között rábukkantam erre a cikkre. Hogy a moszkvai magyar nagykövetségen, ahová rendben megérkezett, ki és milyen szándékkal csatolta be oda a tudósítást, azt máig sem tudom. Viszont az említett feljelentésekkel és jegyzőkönyvekkel együtt azóta is itt-hon őrzöm a szekrényemben.

Tanulva az esetből, ezek után már telefonon diktáltam le a tudósításokat közvetlenül a szerkesztőségnek, ami viszont rettenetes kín volt. Tudniillik azzal járt, hogy a napokkal korábban Budapestről megrendelt telefonmeghívásról (ez volt a hivatalos neve) postai értesítést kaptam, a megjelölt időpontban megjelentem a Glavtyelegrafban (a fő táviróhivatalban), ott néha órákig is vártam, amíg szólítottak. „Bukarest, 3-as kabin” – tudtam, hogy ez én vagyok, majd a gyalázatos, recsegő vonalon és olyan hangerővel, hogy az még telefon nélkül is elhallatszhatott volna Budapestig, lediktáltam az anyagot. Külön szenvedés volt az eredetiben idézendő hosszú orosz tulajdonfőneveket (például: Szocialiszttyicsesz-kaja) lebetűzni.

Évekkel később, amikor a Magyar Rádión kívül a Magyar Nemzetet is tudósítottam Moszkvából, megkísérletem egyszer elkerülni az „o, mint Ottó, ká, mint Károly, té, mint Tamás, ó, mint ólom, bé, mint Benedek, e, mint Elemér, er, mint Richárd, i, mint Ilona” – értsd: „októberi” – kínszenvedést. Ezért amikor a magyar ipar Moszkvában bemutatott büszkeségéről, a Pál-féle légpárnás köszörűgépről tudósítottam, röviden azt mondtam csak a vonal túlsó végén izzadó gépirónőnek, hogy „Pál, mint a főnök”. (Tudniillik Paál Ferenc volt a külpolitikai rovat vezetője.) Naná, hogy „Mihályfi-féle köszörűgép” jelent meg a lapban, amelyet főszerkesztőként Mihályfi Ernő irányított.

No, de egyelőre még csak Leningrádnál és a Szabad Népnél tartunk. Megjelent egy riportom a lapban Jurij Ritheuról, az alig tizenkétezer főt számláló, rénszarvas-tenyésztéssel foglalkozó kis sarkvidéki nép, a csukcsok első (és tartok tőle, hogy azóta is egyetlen) írójáról, aki ebben az időben ugyanazon az egyetemen tanult, mint én. Következő írásom hőse ugyancsak egy meglehetősen extrém figura volt: Jurij Knorozov, az egyetemünk orientalisztikai karának fiatal kandidátusa, nem sokkal később a tudományos akadémia doktora, a maga szakmájában világhírű tudós. Neki sikerült az, amivel évszázadokon át több tucatnyi tudós próbálkozott sikertelenül: megfejtette a maja indiánok 16. századból fennmaradt, de eladdig senki számára sem érthető írását. Méghozzá matematikai módszerrel, ami abban az időben még egyáltalán nem volt általános a nyelvészetben.

Megjelent a Szabad Népnél egy olyan leningrádi üzemről szóló riportom, amelyben – néhány kivétellel – csak vakok dolgoztak. Többször is jártam náluk, és megkértem, hogy ha nyáron hazautazom szünidőre, keressen fel magyar sorstársaikat, mert szeretnének levelezni velük, azzal, hogy később esetleg el is látogathatnának

egymáshoz. Ez a kísérletem azonban kudarccal végződött, mivel a hazai világtalanok éber főtitkára jóformán szóba sem állt velem, mondván: azt sem tudja, ki fia-borja vagyok, és hogy valójában ki, milyen céllal küldött. Bizonyára attól tartott, hogy a magyar látássérültek titkait kifürkészendő, személyemben a CIA keze tette be hozzájuk a lábát.

A harmadéves újságíró-hallgatók leningrádi üzemi lapoknál vettek részt évközbéli gyakorlaton. A város tele volt nehézipari, sőt kifejezetten hadiüzemekkel. Engem természetesen nem oda irányítottak, hanem egy orosz évfolyamtársnőmmel együtt egy textilgyár Osznova (magyarul: láncfonal) című mnogotyirázskájának a szerkesztőségébe. Ha egy nyugati újság munkatársa lettem volna, szenzációsabb cikket írhattam volna erről az üzemről, mintha, mondjuk, egy harcokocikat előállító üzembe kerülök. Az utóbbiakhoz ugyanis nem is könyitok, ezért az amerikai titkosszolgálatok igazán nem sok hasznát vehették volna megfigyeléseimnek. A szövőfonó üzemben azonban minden szakértelem nélkül is felfedeztem – és ez lett volna az igazi szenzáció! –, hogy a különféle érdemrendekkel kitüntetett, élenjáró gyár műhelyeiben zakatoló szövőszékeket és egyéb gépeket még a 19. században, de még annak sem a legvégén gyártották, Angliában.

Újságjuk egyébként még a legtitkosabb hadiüzemeknek is volt. Ezt azonban csak hallomásból tudom, mivel az ilyen újságot nemhogy a Szovjetunióból, de még magukból a gyárakból is tilos volt kivinni. Ám ha valahogyan mégis kikerült volna belőlük egy példány, a CIA attól sem lett volna sokkal okosabb. Tudniillik az impresszumban csak az volt olvasható, hogy „a ... (tábori

postaszámú) üzem párt- és szakszervezeti bizottságának, valamint igazgatóságának lapja”. Ami pedig a lényegét (vagyis a terméket) illette, kívülálló olvasó arról sem szerezhetett tudomást, mert például a munkaversenyre szóló felhívásokban legfeljebb csak ilyen címeket olvashatott: „Több varrógépet a Hazának!” És hogy ezen a konspiratív varrógépen az adott esetben golyószórót, sorozatvetőt vagy netán zuhanóbombázót kell érteni, azt csak az üzem dolgozói tudták.

A Rabocsij (magyarul: munkás) névre hallgató textilgyár újságjának szerkesztője nagyon megörült nekünk, mert addig maga írhatta az egész üzemi hetilapot, így viszont a munka jó részét áterhelhette ránk. Igaz, voltak hetek, amikor egyáltalán nem volt mit áterhelni. Ha ugyanis éppen megjelent egy központi párthatározat, netán a Központi Bizottság május 1-jei jelszavai (vagy nyolcvan olyan típusú jelszó, hogy „Eljen május elseje, a világ békéért harcoló népeinek nagy seregszemléje!”, vagy „Könnyűipar dolgozói! Teljesítsétek túl az ötödik ötéves tervet, termeljétek több vásznat és selymet a nép számára!”), akkor ezeket nemcsak a Pravdának és a többi központi meg megyei lapnak kellett közölnie, hanem az úttörőújságok kivételével valamennyi időszaki sajtóterméknek, értelemszerűen a kétoldalas üzemi lapoknak is.

Ha a közlemény terjedelme meghaladta az üzemi lap teljes terjedelmét, akkor kettő helyett négy oldalon nyomták, és az illető közleményen kívül kizárólag három dolog lehetett még az újságban: 1. a fejléc, 2. fölötte a kötelező Világ proletárjai egyesüljétek!, majd 3. az utolsó hasáb alján: Szerkesztőbizottság, esetleg a szerkesztő neve. Ha pedig a dokumentum még négy oldalnál is hosszabb volt (ami viszonylag gyakran előfordult), akkor két egymást követő számban, folytatólagosan közölték. Ilyenkor nem volt dolga az újságírónak, csak a

korrektornak. De annak aztán nagyon. Mert ha egy ilyen anyagba félreérthető hiba csúszott, a szerkesztő és a korrektor elbúcsúzhatott az állásától. Sőt, Sztálin életében még akár a családjától is.

Ez egyébként nem csak szovjet „specialitás” volt. Itt emlékeztetnék egy – korabeli szakmai körökben jól ismert – történetre. Amikor 1953 márciusában a Népszavában az jelent meg, hogy „mélységes megrendeléssel értesült az egész magyar nép Sztálin elvtárs súlyos megbetegedéséről”, az Államvédelmi Hatóság habozás nélkül letartóztatta Bodó Bélát, a lap nyomdai szerkesztőjét. Hogy ez a „sajtóhiba” valóban véletlen mellészedés következménye, avagy a kommunistákért közismerten nem rajongó, hagyományosan szociáldemokrata nyomdászok csínye volt-e, az máig sem derült ki egyértelműen. Ha azonban csínynek szánták, akkor túlságosan is jól sikerült, mert a történetek után a később oly népszerű Brumi-könyvek szerzőjét hosszú hónapokra bevarrta az ÁVH.

A leningrádi textilüzem lapjánál mindenesetre meg lehetett szerezni azoknak a készségeknek az alapjait (termelési riportok írása, munkáslevelezők cikkeinek „előkészítése” stb.), amelyeknek szovjet évfolyamtársaim később valóban hasznát vehették. Az egyetemi újságíró szak feladata ugyanis alapvetően az volt, hogy a megyei és a járási lapok számára képezzen munkatársakat. Hogy ez mennyiben bizonyult sikeresnek, azt nem tudom megmondani, mert bár később a Magyar Rádió tudósítójaként keresztül-kasul bejártam a Szovjetuniót, és megfordultam a helyi szerkesztőségekben, csak kevés volt egyetemi társammal találkoztam.

Az első Misa, aki jóval később a Pravda tudományos rovatának a vezetője lett, amiről tudni kell, hogy ez olyan magas beosztásnak számított, hogy az odavezényelt tollforgatót egyenesen a pártközpontnak kellett jóváhagynia. Már diák korában is magának való, senkivel

sem barátkozó, nagyképű fiú volt. A második: Igor, aki karrierje csúcsán ugyancsak a Pravdánál tevékenykedett a lap bécsi tudósítójaként, és aki annyira belesimult az osztrák fővárosba, hogy a Szovjetunió széthullása, a Pravda trónfosztása után is a hajdani császárvárosban maradt mint vállalkozó.

A harmadik kivétel egy Kurban nevű kaukázusi fiú, aki szegény – nevezzük nevén a gyereket – teljesen lezüllött. Valamikor a '70-es években a dagesztáni Mahacskalában jártam, amikor a piacon egy Piszkos Fredre emlékeztető, szemmel láthatóan régen mosdott, másodnapos alkoholbűzt árasztó figura mászott elő egy pult alól, ahol lakott, és váratlanul a nyakamba borult. Ő volt Kurban... Ja, és hogy ne feledjek még egy társat, akivel a kollégiumi szobában laktunk együtt: Pavel meglehetősen sajátos karriert csinált. Az egyetemi újságíró szak elvégzése után, mint hírlott, cenzor lett. Valahol a Volga mentén, a megyei cenzori hivatalban olvasgatta piros ceruzával a kezében a helyi újságokat, természetesen még azok megjelenése előtt.

Megjegyzem, egyik újságíró szakos magyar egyetemi társamból sem vált sztárriporter. A két évfolyammal fölöttem tanuló Csizmadia Gézát (Csizit) a szverdlovszki egyetem apraja-nagyja ismerte mint énekest, aki minden ünnepségen (legyen az Magyarország felszabadulásának vagy Lenin halálának az évfordulója) előadta az A jó lovas katonának című toborzót. Az egyetem elvégzése után valahol vidéken, talán Salgótarjánban dolgozott a megyei lapnál, aztán nyoma veszett, úgy tudom, hamarosan meghalt.

Leningrádban az alattam lévő évfolyamon két magyar újságírószakos tanult: Urbán Rózsi, aki idehaza férjhez ment valami fejeshez, de mint újságíró nem hagyott nyomot maga után, és Fodor Sándor (Csoki), aki kétségtelenül nagy karriert futott be, de nem a sajátjában. Miután

1956 végén leszerelt (a Néphadsereg című lapnál dolgozott), és Kanadába tette át székhelyét, a montreali McGill egyetemen adott elő orosz irodalmat. Sőt, miután lenyúlta és a sajátjaként publikálta közös barátunk, B. Gy., a kiváló magyar russzista Dosztojevszkij-monográfiáját, ugyanott tanszékvezető professzor is lett. Pozitív kivételképpen talán csak a néhány évfolyammal alattam járó Barabás Pétert említhetem, aki a Népszava külpolitikai rovatvezetőjeként ment nyugdíjba.

Annál jelesebb újságíró lett több olyan leningrádi egyetemi társamból, aki nem újságíró szakon tanult. A nyelv-és irodalomtudományi szakon végzett Köllő Miklós. Ő később forgatókönyvíróként és filmdramaturgként vált ismertté (Vasvirág, Hús óra, Sztálin menyasszonya), azt megelőzően azonban hosszú évekig a Népszabadság, majd az Élet és Irodalom munkatársa volt. A közgazdász diplomát szerzett Bánkúti Gábor a Magyar Rádió sokoldalú riportereként lett ismert, aki még zenei műsorokat is szerkesztett, 40 ezer kilométer Szibériában címmel könyvet jelentetett meg, sőt a hírszerkesztésről is publikált egy szakmunkát. Amivel azonban az utókor, de főként a rosszmájú kollégák emlékezetébe belopta magát: ő, a tegnapi lelkes munkás, Antall József temetésén, élő adásban, a szó szoros értelmében belezokogott a mikrofonba.

Ezt keveri össze a kollegiális emlékezet egy másik kínos esettel. A legenda szerint ennek a zokogásnak az előadója Sugár András, a Magyar Televízió ugyancsak Leningrádban, de a jogi karon végzett sztárriportere volt, akivel e szerint a verzió szerint az elaggott pártfőtitkár, Jurij Andropov temetésének közvetítése során esett meg ez a kázus. Nos, valójában nem így történt. Tudvalévő, hogy a Leonyid Brezsnyev halálát követő rövid időszakban a legfőbb szovjet vezetők többsége legalább a hetvenes, de inkább már a nyolcvanas éveit taposta. Ezért

hangzott több mint kétértelműen (noha Sugár bizonyára nem annak szánta), hogy amikor Andropov moszkvai temetését közvetítette a Magyar Televízióban, a helyszínt vázolva azt találta mondani, hogy „az egész politikai bizottság a sír szélén áll”.

Az egyetem harmadik évfolyama után egyhónapos nyári gyakorlatra már a Láncfonalnál szolidabb és kétségtelenül népszerűbb újság, a Vecsernyij Leningrád szerkesztőségébe irányítottak. A négymilliós nagyváros esti lapját, amely kora délután került az utcára, aligha lehetett szenzációhajhász bulvárlapnak nevezni, de tény, hogy az újságos kioszkok előtt sorban álltak érte az emberek. A Szovjetunióban ez volt a pletykalap, ahogyan Magyarországon az Esti Budapest, vagy később az Esti Hírlap. Szegény ember vízzel főz. Híres sportolók dopingbotrányairól, helyi tanácsi vezetők, vagy – isten őrizze! – pártpolitikusok korrupciós ügyeiről, netán arcfelvarratásáról természetesen nem lehetett benne olvasni, de a városi közlekedés fejlesztéséről, új áruházak, kiállítások megnyitásáról igen. Sőt még válásokról is, igaz, nem pletykaszinten csócsálva.

Sztálinnak ugyanis valamikor eszébe jutott, hogy törődni kellene a családnak, mint a háborúban meglazult intézménynek a megszilárdításával, és ennek jegyében a válást megnehezítő törvényeket hoztak. Többé már nem fordulhatott elő, hogy úgy járjon valaki, mint Ilf és Petrov regényhőse, Osztap Bender, aki csak az anyakönyvi hivatal leveléből értesült arról, hogy a Gricacujeva polgártársnővel kötött házasságát felbontották.

A többi között elrendelték, hogy aki válási keresetet ad be, annak ezt a helyi lapban közölt hirdetésben közzé kell tennie. Ami, ugyebár, bizonyára sokakra gyakorol-

hat elriasztó hatást. Nemcsak azért, mert ország-világ értesül a bűnös szándékról, hanem mert a három soros hirdetés közléséért jókora összeget kell leperkálni.

A hírovtatba osztottak be, ahol egy rutinos vén újságíróval, egyben gyakorló alkoholistával és egy másik ugyancsak dörzsölt hírlapi rókával kerültem egy szobába. Az utóbbinak azonban minden dörzsöltsége ellenére sem sikerült elkerülnie, hogy kirúgják a szerkesztőségéből az 50-es évek elején. Abban az időben ugyanis a kozmopolitizmus elleni harc jelszavával és annak ürügyén a szovjet sajtóból jóformán minden olyan személyt eltávolítottak, akinek a személyi igazolványa 5. rubrikájában (nemzetisége) az volt feltüntetve, hogy zsidó. Nos, Sztálin halála után a kollégát ugyan visszavették a Vecsernyij Leningrádhoz, de azért – biztos, ami biztos – cikkeit eloroszosított névvel kellett aláírnia.

Mivel ez esti lap volt, a szerkesztők arra törekedtek, hogy minél több aznap történt eseményről adjanak számot. Figyelembe véve azonban, hogy reggelként meglehetősen kevés dolog történik a városban, és hogy az azokról szóló tudósítást még meg is kell írni, és az anyagot a délelőtti 11 órás lapzártáig le kell adni, ez nem bizonyult túlságosan könnyű feladatnak. Két öreg kollégám azonban megtanított rá, hogyan lehet ezen segíteni. Mondjuk, valamilyen kiállítás nyílt a városi könyvtárban reggel 9 órakor, vagy egy híres író jött előadó körútra a városba a tízkor érkező vonattal. Nos, előző napon ellátogattam a könyvtárba, összeírtam, hogy mi lesz látható a kiállításon, és hogy ki nyitja azt meg. Ugyanígy megtudakoltam, hogy ki fogadja majd az írókat a pályaudvaron.

Csak hogy mindezt egyszerűen áttenni múlt időbe életveszélyes. Mert, bár fölöttébb valószínűtlen, hogy az éjszaka leég a könyvtár, és a kiállítás elmarad, vagy hogy az író lábát törí és lemondja leningrádi útját, teljesen

azonban mégsem zárható ki, hogy leszakad a csillár. (Ez a bevett újságírói szakkifejezés arra a múlt század elején, ha ugyan nem régebben, megesett históriára utal, amikor egy vidéki lapnál dolgozó és a vészesen közelgő lapzárta által szorongatott újdondász este 11 órakor otthagyta a megyebált, amiről aztán a másnap reggel megjelentő lapban mint fényesen sikerült eseményről számolt be. Csak-hogy tíz perccel a távozása után a bálteremben leszakadt a csillár és három személyt halálra nyomott. Ez a szenzáció azonban természetesen már nem szerepelt a tudósításban.)

Tehát az ember az előző nap felvett anyagból megírta a tudósítást, majd lapzárta előtt néhány perccel felhívott telefonon egy jelen volt illetékest, aki megerősítette, hogy igen, a kiállítás rendben megnyílt, az írók fogadták a pályaudvaron stb. Az anyag mehetett. Nagyon szerény kis eseményekről írtam nagyon szerény kis tudósításokat, de többnyire aznapi eseményekről. Amit aztán az egyetemnek megküldött jellemzésben a szerkesztő külön ki is emelt.

A következő nyáron a világ végére, Barnaulba, az Altáj-határvidék székhelyére küldtek gyakorlatra. Pontosabban: nem is egészen a világ végére, mert a világ vége Vlagyivosztk a Csendes-óceán partján, ahol – mint az amuri partizánokról szóló dalból tudhatjuk – „véget értek a csaták”. Oda akkoriban tizennégy és fél napig ment a vonat Leningrádból, míg Barnaulba röpké öt nap alatt jutottam el. És ami ennél lényegesebb: nem kitolásból irányított oda a tanszék, ellenkezőleg, éppen azért, hogy Szibériából is lássak valamit, kivált az Altáj-vidékből, amely azokban az években fontos esemény színhelye volt. 1954-ben ugyanis ott és Kazahsztánban fogtak hozzá Nyikita Hruscsov párt-elsőtítkár kolosszal szüzföd-meghódítási programjához, amelytől az akut gabonahiány megszüntetését remélték. (Nem jött össze.)

Az Altajszkaja Pravda (nagy formátumú, négy oldalas napilap) szerkesztősége és nyomdája egy olyan épületben működött, amelynek földszintje kőből épült, ott helyezték el a viszonylag korszerű rotációs gépet, a szerkesztőségi helyiségeket magában foglaló emelet viszont fából volt. Ennélfogva az emeleten nem is volt folyóvíz. Mégsem kellett az udvari budiba kijárni, mert az emeleti vécé csöveivel a mélybe, közvetlenül a csatornába vezetett. A helyiséget azonban annyira klórozták, hogy mire az ember elvégezte a dolgát, könnybe lábadt a szeme. Maga Barnaul csaknem félmillió lakosú, főként faházakból épült városnak bizonyult, színházakkal, könyvtárakkal, múzeumokkal, felsőfokú tanintézetekkel, füves repülőtérrel és tűrhető autóbusz-közlekedéssel.

A szerkesztőségben egy Sapiro nevű elvtárs vett a szárnyai alá, aki 1945/46-ban a Szovjet Hadsereg tanácsadója volt a magyarországi ifjúsági mozgalmak mellett, és jobban emlékezett a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség korabeli vezetőire, mint én. Tömtek munkával, amiért nagyon hálás voltam. Az ott töltött öt hét alatt húsznál is több, névvel aláírt írásom jelent meg a lapban, a barnauli Szpartak és a tomszki Torpedo közötti labdarúgó-mérkőzés eredményéről tudósító négy soros hírtől kezdve a Hegyi-altáji Autonóm Terület központjában működő tanárképző főiskoláról szóló féloldalas riportig.

Nagyon különböző, nagyon érdekes emberekkel ismerkedtem meg. Például egy kolhozpárttitkárral, (riportom témája: hogyan készült fel a gazdaság a gabona betakarítására?), aki annyira járatos volt a történelemben, hogy többet tudott a magyarok eredetéről, mint én, aki, ugye, mégiscsak magyar gimnáziumba jártam. Aztán közelebbi képet kaptam a mély szakadékok szélén kanyargó serpentineken teherautót vezető sofőrökről (csak őket stoppolva lehetett utazni – ott nem járt autó-

busz), akik mindnyájan, kivétel nélkül és állandóan itt-
sak voltak. Az említett főiskolán megismerkedtem egy
idős tanárnővel, aki Petőfi Sándor három versét fordí-
totta le altáji nyelvre az ottani, nemzeti nyelvű általános
iskolákban használatos irodalmi antológia számára.

Az altájiak – régebbi nevükön: az ojrotok – egy alig
40 ezer főt számláló kis hegyi nép, ha nem csalódom, a
mongolok rokonai. Igazán nem hittem volna, hogy egy-
szer még hasznom lesz abból, hogy tudom, kik ők. Két
és fél évtizeddel később, már New York-i tudósítóként
az Indianai Állami Egyetemen (USA, Bloomington) jár-
tam riportúton, ahol a magyar irodalmat és történelmet
is felvehették annak az Urál-Altáji tanszékcsoportnak a
hallgatói, amelynek vezetője Sinor Dénes professzor
volt. Amikor elmeséltem neki, hogy az Urálban (Szverd-
lovszkban) jártam egyetemre és hogy az altájiak földjén
is megfordultam, a tudós, aki maga valószínűleg soha-
sem juthatott el oda, egy csapásra a szívébe zárt és ma-
ximálisan segítette a munkámat.

Az Altáji-határvidéken szerzett élményeimről aztán
riportsorozatot írtam, már természetesen a magyar olva-
sóknak. Barátaim lebeszéltek arról, hogy a Szabad Nép-
nek ajánljam fel, mivelhogy szereplői nem szovjet
szupermenek, hanem két lábon járó, többségükben ro-
konszenves emberek, akiknek nem minden másodper-
cüket foglalja le az a felemelő gondolat, hogy a
kommunizmust építhetik. Így aztán a riportsorozatot Mi-
hályfi Ernőnek, a Hazafias Népfront színeiben megje-
lenő Magyar Nemzet főszerkesztőjének vittem be, aki
hamarosan közölte is.

Ekkor már csak egy évem volt hátra az egyetem el-
végzéséig, és erősen foglalkoztatott, hogy a diploma
megszerzése után hová irányítanak. Szerettem volna a
Magyar Nemzethez kerülni, amely – bár egy pillanatig
sem állítom, hogy ellenzéki lett volna, de – mégiscsak

valamivel szabadabb szellemű, és főként színvonalasabb
újság volt, mint a központi pártlap, a Szabad Nép. Ebben
a lapban olyan írók publikáltak akkoriban, mint Déry
Tibor, Örkény István, Tamási Áron, olyan tekintélyes
kollégák, kiváló újságírók dolgoztak a szerkesztőségben,
mint maga a főszerkesztő Mihályfi Ernő, mint Illés Sán-
dor vagy Pethő Tibor. És az érdekesség kedvéért hadd
említsem meg: a keresztnévét Amerikában később „el-
charlesosító”, nemzetközi hírű politológus, Gáti Károly
akkor és ott volt ifjú és bohó slapaj.

1955 júniusában aztán hivatalosan is újságíróvá ütöt-
tek: kézhez kaptam diplomámat, amelyben az volt olvas-
ható, hogy „a nyelv-és irodalomtudomány tudora,
újságíró” vagyok. Amikor augusztus legvégén hazaértem
Budapestre, a minisztériumban közölték velem, hogy a
Szabad Néphez kaptam beosztást. Nem állítom, hogy ez
nagy csalódást okozott nekem, hiszen mégiscsak ez volt
az ország hivatalból legtekintélyesebb napilapja, és a kö-
rülményekhez képest meglehetősen jó kezdőfizetést –
havi 1600 forintot – kaptam. De azért még jó darabig fájt
a szívem a Magyar Nemzet után.

Vak vezet világtalant

1955 szeptemberében, amikor belső munkatársra lettem, a Szabad Nép változatlanul a József körüti szerkesztőségi épületben székel, és változatlanul négy (ünnepnapokon hat) nagy formátumú oldalon jelent meg. Ugyanúgy, mint három évvel korábban, amikor újságíró szakos diákként néhány hétig ott voltam nyári gyakorlaton. A szerkesztőségben azonban elég sok minden megváltozott. Eltávoztak és hiányoztak például az olyan vezető munkatársak, mint Gimes Miklós, Kornai János, Lócsei Pál, Méray Tibor, akiket ilyen vagy olyan pártellenes bűneikért időközben száműzték a szerkesztőségből. Azután – ami azonnal feltűnt –, valamiféle addig elképzelhetetlen megmerevedett légkör lengte be a Szabad Népet, hierarchikus fal emelkedett a különböző beosztású munkatársak közé.

A szerkesztőségben megszűnt az újságírók között korábban és ma is szokásos általános tegeződés. A mezei munkatársak a rovatvezetőket még esetleg tegezheték, de a szerkesztőbizottsági tagokat már nem. A rovatvezetők egymást tegezték, meg esetleg még a szerkesztőbizottsági tagokat is, bár azt hiszem, Horváth Mártont és Betlen Oszkárt, az első számú főnököket már ők sem. Mindössze két kivételre emlékszem. Továbbra is magától értetődően tegeződött a gyalog-munkatársakkal két szerkesztőbizottsági tag: Fekete Sándor (akit később Hungaricus álnéven írt és ellenforradalminak minősített röpiratáért 1958-ban kilenc évi börtönre ítélték, majd aki a '80-as években az Új Tükör főszerkesztője lett) és Mocsár Gábor, méltatlanul elfeledett regények és szociográfiák avatott szerzője.

Az utóbbiról éppen a tegeződés kapcsán jut eszembe egy jellemző történet. Egyszer vele együtt voltunk riportúton Debrecenben, és este az Arany Bika Szálló (alapította a 17. században Ser-Borbíró Bika Bálint) éttermében vacsoráztunk, ahol cigánybanda szórakoztatta a vendégeket. Az egyik zeneszűnetben Gábor odaintett a cimbalmosnak:

– Gyere már ide, Jóska! Mondanék neked valamit.

Hogy mit mondott Mocsár a zenésznek, azt nem hallottam, de utána – még ha a főnököm is volt – szigorúan felelősségre vontam: miféle, úgymond, dzsentrí tempó az, hogy ilyen csendőrpertura vetemedik és egyszerűen letegezi „a cigányt”. Kollégám erre elnevette magát:

– Ne viccelj már! A cimbalmos az unokatesvérem.

A belpolitikai rovatba kerültem, amelyben többek között olyan kollégák dolgoztak, mint a sportért felelős (tudniillik külön sportrovat nem volt), utóbb humoristaként széles körben ismertté vált Vető József, vagy a később a „kékfényesként” elhíresült televíziós riporter, szerkesztő Szabó László. Ő már ott és akkor is a rendőrségi és bírósági tudósításoknak volt a gazdája. Két fiatal munkatárssal osztottam meg egy, levegőtlen udvari szobát. Egyikük, B. O. (nem Betlen Oszkár!) bő egy évvel később elhagyta az országot, és azóta sem hallottam róla. A másikkal, Lukács Terivel együtt vicceltünk meg egy új munkatársat, Fábián Ferencet, aki a Honvédelmi Minisztérium miniszteri titkárságáról csöppent a Szabad Nép szerkesztőségébe. Felfedeztük ugyanis, hogy a szerkesztőségben kötelező éberségi szabályok semmibe vételével nem zárta be a szobáját, amikor néhány percre elhagyta azt. Kihúztuk a konnektorból és eldugtuk a telefonját, az asztalán pedig egy cédulát hagytunk ezzel a szöveggel: „Elvitte az ellenség”. Fábián, aki nem volt ilyesmihez szokva, dúlt-fúlt mérgében és azt kiabálta, hogy agyoncsapja, aki így próbálta őt megtréfálni.

Farkas Mihály titkárságán nem szoktak viccelni. A sztori nem volna túl érdekes, ha nem az a vége, ami. Feri és Teri két év múlva összeházasodtak.

Később – nem emlékszem, minek köszönhetően – másodmagammal átkerültem egy hatalmas, kényelmes sarokszobába. Azt azonban 1956 november elején rommá lőtte egy szovjet harckocsi. Ismerősök később azt mesélték (én a közelben sem voltam), hogy a háztetőről valaki puskából kezdett lődzni egy József körúton száguldó T-34-est, mire a páncélos megtorpant és vak-tában odapörkölt egyet a toronylővegéből. Nem sok maradt a szobánkból.

Az első hónapokban városházi tudósító lettem. Naponta benéztem a Fővárosi Tanácshoz, felkerestem a sajtóosztályt, végigkilincseltem az egyes ügyosztályokat, hogy elsőként értesüljek arról, hol épülnek új lakóházak, alakítanak át iskolákat, milyen változások várhatók a személteltakarításban, melyik villamosvonalat szándékozzák meghosszabbítani stb. Viszonylag gyorsan bedolgoztam magam ebbe a témakörbe, mégis elsőként csak nagyon ritkán, véletlenül értesülhettem valamiről. A városházi hírszerzésben ugyanis olyan félelmetes vetélytárssal kellett megküzdenem, amilyen Gárdonyi Jenő, a Magyar Nemzet munkatársa volt.

Gárdonyi Apuci ugyanis (így nevezte őt az egész szakma) több évtizedes előnyben volt velem szemben. A legenda szerint ő még valamikor a század eleje táján kezdte tudósítani az Est-lapokat a budapesti városházáról, ennél fogva ott mindent és mindenkit ismert, mi több, őt is mindenki ismerte. Állítólag még a hivatalnokok is előre köszöntek neki. Hiszen tanácsnokok, ügyosztályvezetők jönnek és mennek, irányíthatja az országot Tisza István, Károlyi Mihály, Kun Béla, Horthy Miklós, Szálasi Ferenc, Rákosi Mátyás vagy

maga a Herkó páter, Gárdonyi Jenő azonban marad, és jaj annak a városházi vezetőnek, akit a tollára tűz.

A kisujjában volt minden, ami a budapesti közigazgatásban történt, történik, vagy történni fog. Az öregúr minden reggel kilenc után néhány perccel beslattyogott a Városház utcai kapun (a portás megsüvegelte), hóna alatt tömött aktatáskájával felballagott a lépcsőn, végigcsoszogott a ménkü hosszú folyosókon, menet közben többekkel megállt egy-két szóra, be-beköszönt egyik-másik irodába, és mire körbejárta az épületet, már mindent tudott. Jó két évtizeddel később örömmel hallottam, hogy Gárdonyi Jenő – már javában nagyapuci korában – megkapta az újságíró-szövetség Aranytollát. Igazán megérdemelte.

A Fővárosi Tanács – hogy csúnya szakszóval fejezzem ki magam – köverolása (eseményeinek szemmel tartása, a róluk szóló beszámolás) természetesen nem töltötte ki teljesen egy munkatárs idejét, ezért kiküldtek még ide-oda riportra. Egyszer például a hőmezővásárhelyi mérleggyárba, egy másik alkalommal egy győri iskolába, ám hogy mi köze volt ehhez a belpolitikai rovatnak, azt ma sem tudnám megmondani. De legalább kimozdulhattam Budapestről, és láthattam valamit abból, ami az országban történik.

Pécsett is jártam, igaz, nem írtam róla riportot, bár megtehettem volna. Ott ugyanis nem a magam jószántából vagy szerkesztőségem megbízásából töltöttem el három hónapot, hanem a Néphadsereg tartalékos tiszti tanfolyamán tanultam hadakozni. És amikor lelepleztük, hogy lopnak a konyhások (ami nem volt szenzáció: vajon van-e a világnak olyan hadserege, ahol a hadtáposok nem tömnek meg a zsebüket?), a századparancsnokunk a következő ajánlattal fordult hozzám:

– Kulcsár elvtárs, maga egy riport, írhatna erről a fa-liújságba egy riportert!

De miután ez csak ajánlat volt és nem parancs (amelyet köztudomásúlag nem szabad megdugni, mert szaporodik), elengedtem a fülem mellett, és nem írtam meg az ominózus riportert.

Mire a leszerelésemet követően '56 nyarán visszatértem a szerkesztőségbe, megint megváltozott légkört találtam. Hiszen volt közben egy 20. kongresszus, amelyen Nyikita Hruscsov – ha nem is teljes következetességgel, de azért alaposan – leszedte a keresztvizet elődjéről, az addig kötelezően bálványként tisztelendő Joszif Sztálinról. Júliusban a „Sztálin legjobb magyar tanítványa” epitheton ornanst viselő Rákosi Mátyást eltávolították a hatalomból.

A Szabad Nép szerkesztőségében éjszakába nyúló viharos taggyűlések követték egymást, a tagság egyre erősebben tiltakozott az ellen, hogy a magyar pártvezetés és központi lapja nem akar, nem tud leszámolni a sztálinizmussal. A „lázadók” eleinte csak a szerkesztőség kisebbik felét tették ki, aztán a felét, majd a nagyobbik felét. És végül Betlen Oszkár már csaknem egyedül volt kénytelen állni a sarat a radikális változást követelőkkel szemben.

Ez a kettősség érződött magán az újságon is. A szerkesztőbizottság tagjai esténként felváltva ügyeltek, szaknyelven szólva: vitték a lapot. Nos, előfordult, hogy az ügyeletes főnök politikai tartalma miatt kiszuperált egy cikket (nem egyszer már a betördelt oldalból emelte ki), ám az anyagot leadó rovatvezető másnap ismét betette a lapba, és a cikk akkor már meg is jelent, mert az aznapi ügyeletes már simán átengedte. A politikai vonal megszilárdítása érdekében a pártközpont két komisszárt vezényelt a szerkesztőbizottságba helyettes főszerkesztői

minőségben: Kukucska Jánost és Matusek Tivadart, akiket a hátuk mögött kizárólag Kukucseknek és Matuskáknak nevezünk.

Hogy milyen nagy úr volt 1956-ban Magyarországon egy szerkesztőbizottsági tag, arról álljon itt az a megtörtént eset, amelyen akkoriban az egész szerkesztőség röghögött. Matuseket a szerkesztőség Genfbe küldte egy magas szintű nemzetközi értekezletre tudósítani. Titkárnőjét bízták meg azzal, hogy rendeljen neki szobát a svájci városban. A titkárnő természetesen egy kukkot sem beszélt idegen nyelven, ezért áthivatott egy munkatársnőt a sajtóarchívumból, ahol nyelveket tudó régi értelmiségiek dolgoztak, hogy az beszéljen a szállodával. Hamarosan sikerült kapcsolást kapniuk (akkoriban még nem létezett távtárcsázás), ám a genfi portás francia szavait tolmácsoló archívumos hölgy kénytelen volt közölni, hogy a jelzett időpontra a szállodában már nincsen szabad szoba. A titkárnő belesápadt, majd belevörösödött, úgy szólt rá az archívumos kolléganőre:

– Mondtad neki, hogy Matusek elvtárs szerkbiztag a Szabad Népnél?

A szerkesztőségben uralkodó csiki-csukit jól jellemezte egy eset, ami velem, pontosabban: körülöttem történt. 1956 augusztusában, tehát már Rákosi leváltása után Ceglédbercelről érkezett egy levél a Szabad Nép-hez, amelynek feladója arról számolt be, hogy a helyi tanácselnök, aki a Rákosi-időkben szabályosan üldözte a népet és a tetejében még korrupt is volt, máig is a helyén van, a magatartásán mit sem változtatott, amit azért tehet, mert a járási párttitkár támogatását élvezi. A rovatvezetőm leküldött Ceglédbercelre, hogy nézzek mindeknek utána.

Este érkeztem, az állomáson a levélíró várt. Egy olyan szegény vasutas volt, aki egyszobás, döngölt földpadlós házban lakott, éjszakai szállást csak úgy

tudott nyújtani nekem, hogy egy ágyba kényszerült szülés előtt álló feleségével, és a másik ágyon aludtam én; reggelire két darab paradicsommal kínált meg – ennyi volt otthon.

Másnap beszéltem a község számos lakójával és a járási tanácselnökkel: kivétel nélkül valamennyien megerősítették azt, ami a levélben állt, mi több, még ki is egészítették. Például egy olyan esettel, amikor a községi tanácselnök két ávóssal házkutatást tartott egy helyi lakos házában. Nem találtak semmi törvénytelen, távoztak, de elmenőben a kiskirály észrevétlenül egy pisztolyt dobott a kertben egy bokor alá, amelyet azután visszatérve sikeresen megtaláltak, és akkor már fegyverrejtegetésért letartóztathatták a ház gazdáját. (Később magyarázta el nekem egy tanult kollégám, hogy naiv vagyok, ha ezt egyedi esetnek vélem. Az ilyen „trükk” szerinte jóformán általános gyakorlat volt.)

Néhány nappal később az aznap éppen ügyeletes szerkesztőbizottsági tag jóvoltából Ahol még nem értik – Régi hibákból új bűnök címmel megjelent a ceglédberceli állapotokat vázoló riportom. A járási párttitkár bepanaszolt a pártközpontban, de pechje volt: az ügy újabb kivizsgálására a kerületi pártbizottságtól kiküldött elvtársnő pontosan azt tapasztalta, amit én. Sőt még rosszabbat is. A panasztevő (most már tehát a járási titkár) Cegléd határában egészen durván megelőzte, majd az úton keresztbefordított gépkocsijával úgy állította meg az autóját, ahogyan üldözött bűnözőkkel teszi a rendőrség. A párttitkár azonban ekkor sem adta meg magát. Azt jelentette rólam a feletteseinek, hogy a disznóságokat feltáró vasutas, aki a tetejében a rokonom, egyszerűen megvesztegetett, hogy azt írjam, amit írtam. A rokonságot nem volt nehéz cáfolnom, az pedig, hogy a hódtszegény ember megvett engem, egyszerűen nevetségesnek bizonyult.

Betlen Oszkár ezután behívatott és elmagyarázta, hogy a tanácselnök meg a járási titkár ugyan valóban hibáztak, de ezt belátták, és most már készek önkritikát gyakorolni, amit tudomásul kell vennünk és el kell fogadnunk. Néhány nappal később (amikor természetesen nem az a szerkesztőbizottsági tag ügyelt, akin a riportom átment) ez az állásfoglalás megjelent a lapban is.

1956 nyarán felszedték az aknazárat a magyar-osztrák határon. Hetekkel a munkálatok befejezése után riportra küldtek a helyszínre. Szombathelyről két határőr-tiszttel leutaztunk a határt képező Pinka-patakhoz. Útitársaim megmutatták, hol húzódott régen az aknamező, és panaszkodtak, hogy amióta felszedték, jóval több lett a dolguk, mert sokkal többen kísérlik meg a tiltott határátlépést, mint azelőtt. Megírtam ezt, és a cikkben megpendítettem azt a tabunak számító kérdést: nem volna-e sokkal értelmesebb és célszerűbb, ha minden magyar állampolgár alanyi jogon útlevelet kapna, akkor és oda utazhatna, amikor és ahová csak akar. Nagy ellenállásra számítottam, de a rovatvezetőm hang nélkül leadta az anyagot, és az ügyeletes főszerkesztő-helyettesi beosztás is nekem kedvezett: a riport – végén ezzel a kérdéssel – megjelent.

Hát így festett a Szabad Nép következetlen vonala 1956 nyarán és kora őszén.

De hogy valami jót is írjak egykori lapomról, működött ott egy olyan rendszer, illetve rovat, amelyet annak ellenére, hogy – mint sok más rosszat is – a Pravda szerkesztőségének gyakorlatából vették át, most is követendőnek tartanék. Volt ugyanis a Szabad Népnél egy úgynevezett ellenőrzési rovat, azzal a feladattal, hogy a megjelenés előtt minden cikket bogarásszon végig és ellenőrizze az azokban előforduló statisztikai számokat, százalékokat, neveket, történelmi, földrajzi stb. adatokat. Ma sajnos semmi hasonló sincs a szerkesztőségekben, a legtöbb helyen már az olvasószerkesztői posztot is meg-

szüntették. Ezért is van mind a nyomtatott, mind az internetes újságokban annyi hiba, tévedés, elírás, számár-ság, amit pedig egy csapásra ki lehetne küszöbölni.

A Szabad Nép e rovatának munkatársai meglehetősen jól el voltak látva lexikonokkal, enciklopédiákkal, és „hivatalból” gyanakodtak minden betűre. Ennek köszönhetően nem jelent meg a lapban például Kál-Kápolna község (tudniillik Kál és Kápolna két község közös vasútállomással). Kijavította a rovat, ha valaki összetévesztette a görög katolikus és a görögkeleti egyházat, vagy ha egy szerző Kisfaludy Sándornak tulajdonította a Mohács című költeményt (az ugyanis Kisfaludy Károly műve), netán Felix Dzszerzsinszkijnek írta a Cseka-alapító Feliks Dzerzsinszkij nevét és így tovább.

Az egyetem elvégzése utáni évben a Szabad Nép mellett volt még egy munkám: tanítottam az egyetemen. Én, akinek még meg sem száradt a tinta az újságíró diplomáján, az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészkarán okítottam nálam egy-két évvel fiatalabb fiúkat és lányokat újságírássra. Vak vezetett világtalant.

Mentségemre csak azt hozhatom fel, hogy nem én jelentkeztem erre a feladatra, hanem S. L., az újságíró tan-szék vezetője keresett meg, hogy tartsak náluk kurzust az orosz újságírás történetéről. Ehhez a diszciplínához pedig Magyarországon aligha értett valaki is többet, mint én, aki mégiscsak két éven át hallgattam ezt a tárgyat Le-ningrádban, sőt vizsgáztam is belőle. Hallgatóim rettenetesen unták az előadásaimat. Mai eszemmel tudom (bár akkor is mind inkább rájöttem), hogy nem az én személyemmel, vagy az előadásaim stílusával volt a baj, hanem magával a tantárggyal. Tudniillik minek egy ma-

gyar újságírónak ismernie az orosz újságírás történetét? Ha valami fölösleges volt, akkor ez volt az.

Annak talán még lehetett volna értelme, hogy a leendő magyar újságírók megismerkedjenek a kortárs szovjet sajtóval, tudják, hogy mi fán terem a Pravda és az Iz-vesztyija (egy, maximum két előadás keretében). Én viszont egy teljes tanéven át nyúztam őket a 18. és a 19. századi orosz irodalom folyóirataival, és ha jól emlékszem, még a tanév végére sem jutottunk tovább az Alek-szandr Herzen által 1857-ben Londonban alapított harsányan ellenzéki folyóiratnál, a Kolokolnál. Ezt a lapot az emigrációban élő demokrata író azzal a céllal adta ki, hogy példányait becsempésszék Oroszországba. (Száz évvel később hasonló céllal és szellemben jelent meg történetesen ugyancsak Londonban az Irodalmi Újság. Lám, a tamizdat – a szamizdat helyett külföldön nyomtatott, hazacsempészési céllal napvilágot látó sajtótermék – e korai változatának ilyen régi hagyományai voltak Oroszországban.)

Kezemet a szívemre téve ma már bevallhatom, hogy magam sem voltam fölényes birtokában a szükséges tudásnak, és ezért minden előadásra legalább egy teljes napon át kellett készülnöm a szakkönyvekből. A hallgatóimnak azonban a magukon az előadásokon készíthető jegyzeteken kívül semmiféle mankó, segédanyag nem állt rendelkezésükre, mert magyar nyelven még nyomaiban sem létezett szakirodalom. Mindezt figyelembe véve nem csoda, hogy a diákok rühelltek az egész tantárgyat – becsületesen be kell vallanom, hogy én is. Ezért aztán első tanévem után boldogan fogadtam, hogy egy hazánkba szakadt orosz asszony személyében akadt még egy balek, aki vállalkozott a kurzus előadására, és én letehettem a lantot, illetve még azt sem bántam, hogy csak mint az új, magyarul alig beszélő tanárnő tolmácsa vegyek részt az órákon.

Az ELTE bölcsészettudományi karán működő újságíró szak mindössze néhány évig működött, akkor is csak mint afféle kiegészítő szakág. Viszont tagadhatatlan, hogy egy sor kiváló zszurnaliszta került ki onnan, akiket aztán az egész szakma, és ami ennél fontosabb: az olvasók is nagyra becsültek. Közülük – a teljesség igénye nélkül – megemlíthetem Bán Bélát, a Falurádió Rózsa Ferenc-díjas riporterét, majd jeles koösmárost, Baracs Dénest, az MTI pekingi, párizsi, brüsszeli, bukaresti tudósítóját, (megjegyzem, őt azzal az ígérattal hívták a hírügnökséghez, hogy Rómába helyezik ki tudósítónak; utóbb valóban sok helyre küldték, csak éppen oda nem), Bernáth László színikritikust, az Esti Hírlap föszerkesztőhelyettesét, aztán föszerkesztőjét, Cserhalmi Imrét, a györi Kisfaludy Sznház igazgatóját, az Őszidő című képes havilap alapító föszerkesztőjét, a Magyar Újságírók Szövetsége újságíró iskolájának vezetőjét, két József Attila-díjas költőt: Györe Imrét és Ladányi Mihályt, Kocsis Tamást, az MTI pekingi, belgrádi, berlini tudósítóját, a Budapesten német és angol nyelven megjelenő napilap, a Daily News, majd a Képes 7. című hetilap föszerkesztőjét, Kristóf Attila író, a Magyar Nemzet vezető munkatársát, Lázár Ervin Kosuth-díjas író, Márton Lászlót, a Magyar Műhely párizsi emigráns újság szerkesztőjét, Ónody Györgyöt, a Magyar Rádió külpolitikai rovatvezetőjét, párizsi tudósítóját, Patak Károlyt, az MTI pekingi, londoni és kairói tudósítóját, a hírügnökség külpolitikai föszerkesztőségének vezetőjét.

A lista előkelő, mégis azt kell hinmem, hogy elsősorban nem az ELTE nagyon is közepes színvonalú újságíró szakának az érdeme, hogy ennyi kiváló szakembert nevelt ki, hanem ennyi eleve tehetséges fiatalnak jutott eszébe, hogy oda iratkozzon be vagy – más szakokról – át. Az alighanem legilletékesebb, Mihályfi Ernő, aki

népművelési miniszterhelyettesként kezdeményezte a szak létrehozását, később a volt hallgatók egyik találkozóján azt mondta: „Ti annak ellenére lettetek újságírók, hogy az újságíró szakon tanultatok.”

En egyébként nagyon liberális tanár voltam. A vizsgákon csak egyetlen egyszer buktattam meg egy fiatalembert, azt sem azért, mert halvány fogalma sem volt, mondjuk, Belinszkij Gogolhoz intézett leveléről, hanem mert másodéves bölcsészhallgató léte nem tudta, hogy mi a különbség az idealizmus és a materializmus között. Amúgy hallgatóimmal, márcsak a tekintély kedvéért is szigorúan magázódtam (többségük egy-két évvel fiatalabb, egyikük-másikuk velem egyidős volt), ami nagyon komikus lehetett. Néhányszor meg is próbáltak rést ütni megközelíthetatlenségem falán.

Az egyik előadásomon egy leányzó beült az első sorba és úgy vetette át az egyik lábát a másikon, hogy férfiember legyen a talpán, aki nem bámulta volna egyfolytában a combjait. Márpedig ha egyfolytában odabámulok, az a baj, ha görcsösen nem nézek oda, akkor az, de mindenképpen nevetségessé válok. Az évfolyam, különösen a lányok, kíváncsian figyelték, hogyan mászom ki a csávából. Nem vagyok valami slágfertig alak, de akkor szerencsére azonnal eszembe jutott a talán egyetlen megfelelő kiút: ahelyett, hogy nevetségessé helyzetbe kerülnék, a csajt kell nevetségessé tennem. Az előadást félbeszakítva megkértem, hogy álljon fel, és amikor megtette, megkérdeztem tőle, tudja-e, hogy mi a különbség közte és a Tisza között. A leányzó halk hangon rebegté el a tagadó választ.

– Akkor megmondom – így én. – A Tiszának nem lát szik a fenéke. Leülhet. Az általános röhögés nem nekem, hanem neki szólt.

Ugyanez az ifjú hölgyemény azonban később sem szállt le rólam. Egy percig sem állítom, hogy ki akart

kezdeni velem, egyszerűen zavarba akarta hozni 24 éves tanárát. A szünetek alatt a folyosón gyakran sündörgött körülöttem, és ürügyként a tananyaggal kapcsolatos, de őt egész nyilvánvalóan nem érdeklő kérdésekkel bombázott. Egy alkalommal azonban legnagyobb meglepetésemre nem a 18. századi orosz folyóirat, a Trutyeny (magyarul: Here) szerkesztőjének, Nyikolaj Novikovnak a munkássága iránt érdeklődött, hanem egy ennél jóval váratlanabb kérdést szegezett nekem:

– Mondja, Kulcsár elvtárs, tudja azt, hogy én szűz vagyok?

Nem tagadom, meglepődtem, sőt, meglehetősen zavarba is jöttem. Elsősorban talán nem is amiatt, hogy egy másodéves egyetemista lány még szűz, hanem mert ezt szükségesnek tartja tanára tudomására hozni. Válaszképpen csak dadogtam valamit, de tanítványom már folytatta is a könnyűlovassági rohamot:

– Miért, nem hiszi?

Azzal se szó, se beszéd előrántott a retiküljéből egy negyedíves papírt és az orrom alá dugta. A Pécsi Orvostudományi Egyetem Nőgyógyászati és Szülészeti Klinikájának levélpapírján kiállított igazoláson a következő volt olvasható: „A mai napon megvizsgáltam X. Y. (ott természetesen teljes név szerepelt) egyetemi hallgatót, és megállapítottam, hogy fentnevezett virgo intacta.” Z. adjunktus aláírása, dátum, körpecsét. (Gyengébbek kedvéért: a latin kifejezés azt jelenti: érintetlen szűz.) Ekkorra azonban szerencsére megint beugrott, hogy hogyan reagáljak erre a „provokációra”:

– Ez az írás nem bizonyító erejű!

– De hát ott van alatta az adjunktus aláírása és a körpecsét – vetette ellen sértődöttséget színelve a hallgató.

– Az igaz – jegyeztem meg –, de a dátum már háromhetes, és ilyen esetben ez perdöntő lehet.

A történethez tartozik még az orvosi igazolás előzménye. A rosszmájú évfolyamtársak szerint az történt, hogy a leányzó valamilyen ügyét intézni utazott Pécsre, ám rosszul lett, és néhány napig az ottani klinikán nyomta az ágyat. Közben azonban a fülébe jutott, hogy apja azt hiszi: abortuszt csináltatni ment le a dunántúli városba. Erre lefeküdt egy ottani adjunktussal, hogy az cserébe igazolja a szüzességét. Azóta is, amikor a paradoxonra, netán az éberségre kell példát mondanom, mindig ezt az esetet mesélem el.

A következő tanévre már jóba lettem volt hallgatóimmal, és természetesen összegeződöttünk. Néhányukat, akik olvastak oroszul, arra is megtanítottam – persze tantermen kívül –, hogyan kell olvasni a Pravda vezércikkeit. A szigorúan két hasábra tördelt „mai napra rendelt ígét” elegendő volt a második hasáb második bekezdésével kezdeni. Ugyanis onnan vált csak nyilvánvalóvá, hogy valójában mire akarja felhívni a párt a nép figyelmét.

A vezércikk – akárcsak manapság a közszolgálati rádió bármely híradása – mindig az elért kolosszális sikerek méltatásával kezdődött, ám a második hasábból világossá vált, hogy „csak a nyaka véres”. Ha például a mezőgazdaság helyzete volt a téma, a cikkből az olvasó arról értesülhetett, hogy a szovjet mezőgazdaság a világon a legfejlettebb, a termésátlagok ismét ezer százalékkal nőttek és így tovább. Az odnako (azonban) szó után viszont kiderült, hogy a hanyag, felelőtlen helyi vezetők hibájából a betakarításkor a traktorok és a kombájnok fele alkatrészhiány miatt a színben maradt, meg hogy a learatott termés számottevő része nem jutott el a magtárakig és betakarítatlanul ott rohad a földeken.

Október 23-án hallgatóimmal kart karba öltve együtt vonultunk az egyetem épületével szomszédos Petőfi térre, onnan a fél városon, kis kerülővel, a Margit hídon át a Bem térre, majd a Parlament elé. Akkorra már sötétedett, már felhangzott a Nem vagyunk elvtársak!, a Minden ország katonája menjen saját hazájába!, aztán a Menjünk a Rádióhoz! jelszó, már kilyuggatódtak a nemzeti lobogók. Nekem pedig eszembe ötlött, hogy illenék visszamennem a szerkesztőségbe, ahonnan dél előtt elindultam a bölcsészkarra. A nem hivatalos szerkesztőségi munkaidőnk ugyanis reggel 9-10 órától este 9-10-ig tartott.

A szerkesztőségben roppant izgatott hangulat fogadott. Amennyire emlékszem, a kollektíva javában ülésezett, és azon vitatkozott, hogyan üdvözlje az ifjúság megmozdulását, az egész napos tüntetést, amely a szocialista törvényesség teljes helyreállításának követelésével, a lengyelek iránti szolidaritás kinyilvánításával kezdődött, és ekkor már a Ruszkik haza! skandalásánál tartott. A szerkesztőségben a főnökség – Horváth Márton és Betlen Oszkár – autóba ült, és az Akadémia utcai pártközpontba hajtatott utasításokért. A Szabad Nép székháza előtt egyre sűrűbb lett a tömeg. Tizenegy óra táján hoztak egy holttestet az épületünk elé azzal, hogy a Rádió előtt az ávósok lövik a népet.

Rendőrségi összeköttetéseit felhasználva Szabó László elérte, hogy a Szabad Népet megvéendő, vezényeljenek rendőröket az épülethez, ami hamarosan meg is történt. Nyolc rendőr, fejenként egy szál puskával a több ezres tömeggel szemben természetesen nem ért semmit, azért parancsnokuk egy emeleti szobába vezényelte őket, ott üldögéltek, térdük között a fegyverükkel. Később Szabó újra meg újra erősítésért könyörögve telefonált a budapesti főkapitánynak, de Kopácsi Sándor nem tudott, vagy – ami még valószínűbb – nem is szán-

dékozott nagyobb erőket a pártlap szerkesztőségének védelmére vezényelni.

A helyzet percről percre „fokozódott”. A tömeg be akart törni az épületbe, de egyelőre még nem szánta el magát erre. Közben megjelent a szerkesztőségben az onnan évekkal korábban eltávolított és közben szakállt növesztett Gimes Miklós, abban az időben már Nagy Imre egyik legaktívabb híve, és próbálta lebeszélni a téren gyülekező dühös embereket arról, hogy behatoljanak az épületbe. Attól tartott ugyanis, hogy ha ez megtörténik, akkor a helyzet irányítását a megmozdulást bizonyosan vérbe fojtó és a hatalmat ismét átvevő Rákosi-féle vezetés ürügyül fogja felhasználni a Nagy Imre-csoporttal való leszámolásra.

A tüntetők alkudoztak a pártközpontból közben vizszatért Betlen Oszkárékkal arról, mi jelenjen meg másnap az újságban. Valamikor éjfél körül aztán egyre nagyobb csoportok hatoltak be az épületbe (a behatolás szó talán nem is helytálló, hiszen jóformán senki sem védte-őrizte a bejáratot), és az általuk tévesen rákosistának vélt Gimes Miklós fejét követelték. Üssük agyon a szakállast! – néhány percig ez volt a jelszó, majd miután nem találták, több százan is betörték az épületbe. A munkatársak többsége, a nyomdán keresztül, a Rökk Szilárd utcai kapun át távozott az ostromlott épületből.

A Lenin (Erzsébet) körúton ekkor már dörögtek a fegyverek. A harci zónát kikerülendő ezért az ellenkező irányba, a József, majd a Ferenc körút felé indultunk egykori főnökömmel, most szabadnépes kollégámmal, Zsombor Jánossal együtt. Végül az ő Móricz Zsigmond körtemi lakásán kötöttünk ki. Útközben a Ferenc körút és az Üllői út sarkán tanúi lehettünk annak, amint a Kiliánlaktanya földszinti ablakain keresztül a katonák tucatjával, ha ugyan nem százával adogatják ki a dobtáras géppisztolyokat a felkelőknek.

Fejbe vágtam Brezsnyevet

1957 elején munkanélküli lettem. Amikor egy januári napon munkára jelentkeztem a Szabad Nép utódjának, a Népszabadságnak a szerkesztőségében, közölték velem, hogy további közreműködésemre nem tartanak igényt, fáradjak a pénztárba, ahol egy havi fizetésemért még felvehetem. Néhány hétig jobb híján olyan dolgokkal foglalkoztam, mint comicsok kiötlése és képregényhősök szájából kibuggyanó szavak írása. Aztán felajánlották, hogy legyek a március 15-én induló, az irodalmi élet konszolidálását jelezni hivatott hetilap, az Élet és Irodalom munkatársa. A kezdeményezés a születőben lévő újság szerkesztőbizottságában ülő társutastól, a magát előszeretettel pártonkívüli bolsevikként jellemző írótól, Sándor Kálmántól indult ki, akinek a felesége, Thury Zsuzsa íróőnő édesanyám barátnője, egyben kártyapartnere volt. Magyarországon már akkor is így intéztek a dolgok, ilyen alapon juthatott valaki előnyös munkához.

Merthogy előnyös volt, abban egy percig sem kételkedhettem. Tessék elképzelni: egy 24 éves, épkezláb fiatalember dolga mindössze annyi, hogy rovatvezetői kinevezéssel a zsebében összeszerkesszen egyetlen (igaz, nagy formátumú) oldalt a világirodalom híreiből és legfrissebb alkotásaiból. Azt is csak kéthetente, mert az Élet és Irodalom eleinte még csak minden második héten jelent meg.

Az újság első főszerkesztője a 74 éves Bölöni György volt, a magyar irodalom és újságírás történetének legendás alakja, aki házassági tanújaként Ady Endrére hivatkozhatott, és akinek a portréját maga Tihanyi Lajos festette meg. Az öregúr valóban Ady legszűkebb baráti

köréhez tartozott. Ennyi év múltán talán nem számít indiszkréciónak, ha felidézek egy ezzel kapcsolatos történetet. Az irodalomtörténetből közismert, hogy volt Adynak egy Dénes Zsófia nevű menyasszonya. Az ÉS alapításának idején a hetvenes éveit taposó hölgy egy Szalatnyay József nevű, nála harminc évvel fiatalabb festővel élt együtt, méghozzá nyilván nagyon boldogan, mert amikor élettársáról kérdezték, a művész nem titkolt elragadtatással úgy nyilatkozott, hogy „a Zsuka egy hetéra”. Ami viszont a múltját illeti, Zsuka (mármint Dénes Zsófia) felháborodottan tiltakozott az ellen az úgymond rágalom ellen, miszerint neki, az úrilánynak, viszonya lett volna bárkivel, még akár Adyval is. A szerkesztőségben egyszer szóba hozta ezt valaki, mire Bölöni György harsány kacajra fakadt:

– Méghogy nem feküdt le vele? A Bandi mindig arra panaszkodott, hogy a Zsuka úgy nyert az ágyban, hogy alig lehet elviselni.

A magyar irodalom nesztoráról még annyit, hogy párizsi emigrációjában rettentő pártszerű lett. Nem tagadom, hogy mi, mezei párttagok – ki meggyőződésből, ki érdekből –, mindig igyekeztünk úgy tenni és viselkedni, ahogyan egy kommunistaéhoz illik. Bölöni György azonban, aki pedig valóban nagy ember volt és nem tegnapi lett a párt tagja, a hazai pártközpontból jövő minden aprócska fuvallatot úgy fogott fel, mintha az egyenesen a Kreml ukáza lenne. Később is csak egyetlen ehhez hasonló múltú és gondolkodású emberrel találkoztam: Tömpe Istvánnal, a spanyol polgárháborúban részt vett nemzetközi brigádok hajdani harcosával, a Magyar Rádió és Televízió elnökével. Ha valami, akárcsak aprócska kéréssel, megjegyzéssel rátelefonált a pártközpont egy harmadrangú kis referense, ő is – csekélyke túlzással – vigyázzállásba merevedett az íróasztala mellett és úgy mondta: „Igenis, elvtárs!”

A szerkesztőbizottság harcos tagja volt, mint említettem, Sándor Kálmán, aki kétségtelenül tehetséges író léte a lapban nem annyira az irodalmat, mint inkább az életet (ahogyan ő értelmezte a szektás politikát) erőltette. (Itt jut eszembe, Bölöni a lapjáról szólva mindig az Életet és az Irodalmat emlegette.) A testületben foglalt még helyet Tolnai Gábor akadémikus és Goda Gábor író. Ők, ha jól tudom, semmibe sem szóltak bele érdemben, legalábbis az „Életbe” (a politikába) bizonyosan nem. Rendszeresen láttuk a szerkesztőségben Fodor Józsefet, a megelőző években csaknem hallgató, vagy talán inkább: elhallgattatott költőt. Csendes, apolitikus szépleleknek ismertük meg, aki csak akkor jött méregbe, amikor – mint ő ejtette – a faszisták kerültek szóba.

Egy másik, addig szintén majdnem-hallgatásra ítélt költővel, a nálam 35 évvel idősebb Nádass Józseffel kerültem egy szobába. Ő skandináviai emigráns múltat is maga mögött tudó baloldali szociáldemokrata volt, végső soron legendás figura, alighanem az egyetlen ember, aki féllábú léte túlélte Mauthausent és hazabecegett onnan. Lukács Imre költő is belső munkatársként dadogta végig (a szó szoros értelmében) a szerkesztőségi értekezleteket. Egyszóval meglehetősen heterogén társaság verődött össze a hamarjában gründolt ÉS-nél. Ez azonban nem akadályozta meg kollektívánkat abban, hogy Fodor József frissen kapott Kossuth-díját a Rózsadomb kávéházban alig két éjszaka alatt teljes egyetértésben el ne igyuk, ami, figyelembe véve a díj összegét, nem lebecsülhető teljesítmény volt.

Az ÉS-ben a fentiekén kívül olyan kiválóságok publikáltak az első időkben, mint Kárpáti Aurél, Lengyel József, Nagy István, Oelmacher Anna, Péchy Blanka, Péterfi István, Thury Zsuzsa. Néhány szó a közülük mára elfeledettekről. Nagy Istvánt ismerték akkoriban Magyarországon az erdélyi magyar írónak, úgy, ahogyan

manapság Sütő Andrást. Oelmacher Anna művészetkritikus, korábban festő volt, de elsősorban talán azzal vált ismertté, hogy félkarú festő volt. Hozzá hasonlóan hívő (igen, hívő, sőt hitbuzgó) sztálinistát valószínűleg még a Szovjetunióban sem hordott hátán a föld. Egyszer magántársaságban szem- és fültanúja voltam annak, ahogyan egy beszélgetés során idézte bálványát, emígy: „Sztálin elvtárs azt tanítja...” Istene nevének kiejtésekor őszinte áhítattal az arcán felállt a helyéről. Ez valamikor a '60-as években történt, legalább fél évtizeddel a 20. kongresszus után, tehát azt követően, hogy Sztálin a hivatalos szovjet pártállásfogalás szerint is tömeggyilkos, mi több, saját elvtársainak gyilkosa volt. Péterfi Pista bácsi, Basilides Máriának, a világhírű opera-énekesnőnek a férje, a legnagyobb tekintélyű magyar zenekritikusnak számított; a fia, ugyancsak Pista bácsi, kivételesen sokoldalú és művelt ember, a Magyar Rádió sajtóarchívumában dolgozott; alighanem maga többet tudott, mint kollégái együttvéve.

Az ÉS-ben az általam szerkesztett nemzetközi kulturális rovatban közöltük a többi között Alberto Moravia tárcáját, Móricz Virág közép-ázsiai úti beszámolóját és az én interjúmat Konsztantyin Geraszimovval, a hazánkban vendégszereplő Alekszandrov-együttes szólistájával, aki egy magyar dalt is nagyszerűen adott elő. Belőlem hamarosan kitört a riporter, aki képtelen megülni a fenekén, és egy miskolci olvasó levele nyomán Fülöp János kollégámmal útnak indultunk az észak-magyarországi városba. A levél írója arra panaszkodott, hogy a helyi balos-szektás vezetés nem engedi megszólalni az ottani írókat.

Nosza, megkerestük a szerzőt, egy Szekrényesi Lajos nevű íróat, a Kilátó című, éppen szünetelő folyóirat szerkesztőjét, beszélünk különféle miskolci potentátokkal, értelmiségiekkel, funkcionáriusokkal; és arra a követ-

keztetésre jutottunk, hogy valóban megvan minden feltétele az irodalmi élet újbóli kibontakoztatásának a városban, csak éppen valakik akadályozzák ezt. Mindezt megírtuk, és a riport Író- és költőkeresőben Miskolcon címmel meg is jelent az ÉS-ben. Hogy ez mennyire feldőltá egyesek lelki nyugalmát, azt igazából csak évek múltán tudtam meg, amikor véletlenül a kezembe került a megyei pártlap, az Észak-Magyarország egyik 1957. áprilisi száma, benne miskolci fejesek Nyílt levél Háy Gyula barátaihoz című – mondjuk így – pamfletje. Itt csak két megjegyzés: 1. Háy Gyula és barátai (Déry Tibor, Zelk Zoltán és mások) akkoriban „ellenforradalmi tevékenységükért” éppen börtönben ültek, ezért a Nyílt levél felért egy feljelentéssel. 2. Egyáltalán nem ismer-tem Háy Gyulát, nem voltam a barátja.

Egyelőre azonban mindez csak szóbeli feljelentés volt: Miskolcra egy illetékes elvtárs felhívta telefonon Bölöni Györgyöt, és előadta neki nagyjából ugyanazt, amit később az Észak-Magyarország hasábjain írásban is kifejtettek. Főszerkesztőnk behivatott, és – egy később divatossá vált szóval élve – a szőnyeg szélére állított: alaposan lehordott azért, hogy ilyen helyzetbe hoztam a lapot. Azt hajtogatta, hogy Szekrényesi kigyó, akit a keblünkön melengettünk és így tovább. Én erre azt feleltem, hogy a riportban leírt minden szó ellenőrizhetően megfelel a valóságnak, és hogy az említett írók nem ellenségei a rendszernek, csak egyes szektás elvtársak próbálják ezzel lejáratni őket.

Éppen itt tartottam, amikor ismét megszólalt a telefon, és Bölöni válaszait hallgatva világossá vált számomra, hogy nyilván ugyanaz a miskolci fejes folytatja filippi-káit. Főszerkesztőnk nem győzte a bocsánatukat kérni, megígérte, hogy jóváteszik a téves következtetésekkel záródó cikket, majd azt találta mondani, hogy azóta már a szerzők is belátták, hogy káros riportot írtak, és ezért

kérik a miskolci elvtársak bocsánatát. Ezen a ponton nem hallgattam tovább, hanem elkezdtem kiabálni, hogy eszem ágában sincs valamit is megbánni, és hogy Bölöni bácsi ne merészeljen a nevemben bocsánatot kérni. Az öreg, a kagylót befogva, rám ripakodott, hogy fogjam be a számat. Ezen úgy felháborodtam, hogy talán még torporékoltam is. Nem emlékszem pontosan a távozásom részleteire, de attól tartok, hogy rácsaptam az ajtót Ady Endre általam is tisztelt, nagyra tartott barátjára.

Még mindig dülva-fülva indultam a nyomdába, ahol a következő lapszám oldalait kellett megolvasni. Ott a szedőteremben ért utol telefonon egy bizonyos Sarlósne, aki a Magyar Rádióból keresett azzal, hogy mielőbb fíradjak be hozzá. Fogalmam sem volt, hogy ki lehet ez az elvtársné, és mit akarhat. Valakitől aztán megtudtam, hogy az asszony a Rádió személyzetise (fiatal olvasóim kedvéért: háere). De ettől végképp nem lettem okosabb, mert akkor már hét esztendeje is lehetett annak, hogy ifjúságihangjáték-szerzői minőségemben utoljára jártam a Bródy Sándor utcában. Sarlósne (egyébként a későbbi fővárosi tanácselnök, majd Hazafias Népfőtitkár Sarlós István felesége) alaposan meglepett, mert minden különösebb bevezető nélkül azt a kérdést szegezte nekem, hogy nem akarok-e a Magyar Rádió moszkvai tudósítója lenni.

Mint már említettem: gyöngyéletem volt az ÉS-nél. Eszem ágában sem lett volna onnan elpályázni és a külpolitika tengerére evezni, ha nincs a megelőző incidens. Afeletti mérgemben azonban igent mondtam. Sarlósne válaszolt a hátteret.

Az előző években a Magyar Rádiónak volt egy olyan megállapodása a szovjet partnerrel, hogy naponta átveszi és sugározza a moszkvai rádió magyar adásainak szerkesztősége által elkészített műsort. Ez a félóra A Kommunizmus Nagy Országából címet viselte, és olyan szovjet propagandaíze volt, hogy még a Szabad Népen felnőtt magyar közönség sem tudta megemésztetni. (Ezt nem Sarlósné mondta ezekkel a szavakkal, mint ahogyan az a ténymegállapítás sem tőle származott, hogy amikor a Magyar Rádióban felhangzott A Kommunizmus Nagy Országából, egész Magyarország egyetlen nagy kattanás volt.) Az új hazai vezetés nem kívánta továbbra is sugározni ezt az ellenkező hatást kiváltó, kontraproduktív műsort. Ám hogy kivédje a szovjet elvtársak ezzel kapcsolatos mindenféle gyanúsítgatásait, ígéretet tett nekik, hogy saját tudósítót küld Moszkvába, aki majd a magyar hallgatók számára elfogadható formában fog hírt adni a Szovjetunió életéről. Ez a tudósító lennék én.

Mint Sarlósné elmondta, azért esett rám Gács Lászlónak, a Magyar Rádió kormánybiztosának (későbbi elnökének) a választása, mert egyrészt hallott valahol felszólalni, tehát sejti, hogy tudok beszélni, másrészt, mert arról is értesült, hogy bírom az orosz nyelvet. Beleegyező válaszom után másnapra időpontot kaptam Gáchoz, egyidejűleg elkezdtek sürgősséggel intézni az útleveletem. Harmadnap betanulásképpen elkísérhettem a Rádió egyik tapasztalt munkatársát egy riportra, amely két és negyed percben arról szólt, hogy a Margitszigeten ismét üzembe helyeztek egy szökőkutat, még a csobogását is lehetett hallani. A beszélgetést követő negyedik vagy ötödik napon pedig már úton is voltam Moszkvába Vajda Márton társaságában. Így lettem én a Magyar Rádió első állandó külföldi tudósítója.

Marci bácsit (Úristen! Bácsi? 42 éves volt akkor), a tapasztalt rádiós szerkesztőt azért adták mellém, hogy a

szovjet fővárosba tartó kétnapos vonatúton, meg ha kell, még egy-két hétig utána is, Moszkvában, okítson engem a rádiózás mibenlétére. Ám alighogy megkezdte volna a rövid tanfolyamot, a vasúti kocsiban megismerkedett egy Záhonyig utazó pszichológussal, és felhasználta az alkalmat, hogy mélyrehatóan konzultáljon vele a kislányával, Évikével kapcsolatos problémáiról. Jó három és fél évtizeddel később olvastam az újságokban arról, hogy Évike férjhez ment egy MDF-es képviselőhöz, Bethlen Istvánhoz. A Wikipédia idevágó angol nyelvű oldala szerint (magyart nem találtam) count László Bethlen és countess Margit Teleki de Szék fia volt az az István, aki oltárhoz vezette Éva Vajda de Kisbagot. Szegény Marci bácsi, a tegnapi textiltechnikus, majd munkaszolgálatos, már nem érthette meg, hogy nem kifejezetten kékvérű, ám bizonyára bagi születésű leánya nemesi előnévként viselje a bagi-t!

Csap után aztán Marci bácsi elkezdte magyarázni nekem, hogy mi fán terem a rádióriport, hogyan kell tartani a mikrofont, milyen formában kell az interjúalanynak szegezni a kérdéseket. Amennyire egy robogó vonatban lehetséges, még helyes hanghordozásra és hangképzésre is tanított. Talán nem is egészen eredménytelenül, bár a pösze s, sz és c hangokat csak évekkel később sikerült belőlem – de akkor is csak nagyjából – kivennie az áldott emlékü beszédtanárnak, Fischer Sándornak.

Moszkvába érkezve kiderült, hogy a státusom enyhén szólva nem egészen egyértelmű. A Magyar Rádió mint a saját tudósítóját küldött a szovjet fővárosba, az ottani rádió illetékesei azonban még mindig csak vonakodva vették tudomásul, hogy az ő magyar szerkesztőségük műsorát Lakihegyről nem fogják többé sugározni. Engem tehát hallgatólagosan megpróbáltak úgy tekinteni, mint aki az ő csapatukat erősíti.

Ami persze alaposan rájuk is fért volna. A magyar szerkesztőséget egy Jurij Sismonyin nevű ember vezette, ha kellett, sármőr, ha kellett, szigorú főnök, egyébként pedig műfordító és hóhártyó. Vagy talán még rosszabb. Magyarul elég jól tudott (a háború alatt képezték ki haditolmácsnak többek között Vagyim Guszevvel, Gencsy Sári operaénekesnő későbbi férjével és Jevgenyij Popovval, a TASZSZ hírügynökség ugyancsak későbbi budapesti tudósítójával egyetemben), de az erkölcsi érzéknek erősen híján volt.

Sismonyin egy ízben meghívta a Magyar Rádió Moszkvában tárgyaló elnökhelyettesét vacsorára, amelyen aztán egyszerűen nem jelent meg. Utóbb azzal mentette ki magát, hogy váratlanul meghalt az édesanyja, és az ügyben kellett sürgősen intézkednie. Eltelt egy év, és történetesen ugyanazzal a magyar rádiós vezetővel lett volna ismét találkozója, de arról is megfélemedezett. Kifogásként – még a múltkorinál is bánatosabb pofával – előadta, hogy váratlanul meghalt az édesanyja, és az ügyben kellett sürgősen intézkednie.

A szerkesztőségben dolgozott tovább egy magát a felszabadulás után is Moszkvában felejtő magyar emigráns, akinek félt, hogy az anyanyelve soha sem volt erőssége, mindenesetre a kometa (üstökös) szót farkos csillag-nak fordította. A második fordító, Gruber József eredetileg hegedűművész volt, de miután Gaál Franciska, a kor neves és hisztérikus filmsztárja összetörte a fején a tulajdon hegedűjét, és fél Budapest rajta nevetett (ez még a '30-as években történt), egészen Moszkváig menekült, remélve, hogy ott a diva biztosan nem éri utol. A háború alatt a hegedűjét géppisztolyra cserélte fel, majd a szovjet városparancsnok tolmácsa volt Budapesten. Akkor esett meg vele, hogy a villamoson utaztában (természetesen szovjet egyenruhát viselt) egy útitárs odaszólt neki:

– Miért nem mentek már haza?

Gruber százados nagyon udvariasan válaszolt:

– Bocsásson meg, uram, de ha jól tudom, mi nem ittunk pertut.

Visszatérve 1957-re: a magyar szerkesztőségben dolgozó harmadik – egyetlen valóban használható – fordító a húszas éveinek közepén járhatott. Lukácsi Gyula a Szovjetunióban tanult ösztöndíjasként, megnősült és orosz feleségével együtt hazatért, de 1956-ban az aszszony halálra rémülten magára vonatkoztatta a Ruszkik – haza! felszólítást, és visszarángatta a férjét Moszkvába. Aztán ott is ragadt.

Három fordítóra azért volt szükség, mert a moszkvai magyar adások műsorát egyrészt a rádió központi, tehát orosz nyelvű anyagaiból merítették, másrészt mert két olyan – egyébként kétségtelenül tehetséges – fiatal orosz kolléga írta a cikkeket (természetesen szintén oroszul), aki akkor még alig tudott magyarul. Az úgynevezett adásellenőr, akinek azt kellett kontrollálnia, hogy az adásba menő magyar szöveg egyezik-e az eredeti oroszral, egy Neumark Anna nevű hölgy volt.

Egyeseknek Annuska, másoknak Anna Nyikolajevna a dunántúli szülővárosából hozott kispolgári életlátása ellenére fölöttébb kalandos életpályát mondhatott a magáénak. Volt úrilány Veszprémben és Bécsben, tolmács az Urálban, kényszerlakhellyel sújtott kétkezi munkás Szibériában, ebben az időben pedig a Szovjet Állami Rádióbizottság Idegennyelvű Adásai Főszerkesztőségének magyar, német, angol és holland nyelvi ellenőre. Magyarul és németül anyanyelvi szinten beszélt, angolul jól, hollandul egy szót sem.

A Szovjet Rádió magyar szerkesztősége végül is lemondott rólam, de azért állandó kapcsolatban maradtunk. Hiszen minden áldott este be kellett járnom a Puskin téri rádiós épületbe, mivel az akkori technikai kö-

rölmények között csak onnan tudtam Budapestre tele-
xezni, és főként mert a – szaknyelven szólva – „hangos”
anyagaimat, tudósításokat, interjúkat, riportokat csak az
ottani stúdióba előre megrendelt úgynevezett zenei ká-
belen lehetett jó minőségben leadni a Bródy Sándor ut-
cába. (Hol volt még akkor az a mobil telefon, amelyet
manapság a tudósító előkap a zsebéből, és tartózkodjék
bár a Tűzföldön vagy a Fidzsi-szigeteken, néhány má-
sodperc alatt kapcsolatba tud lépni a budapesti stúdióval,
ahol kifogástalan hangminőségben rögzítik a tudósítá-
sát!) Ilyenkor be-benéztem a magyar szerkesztőségbe is,
hátha leesik valami érdekes hír.

Egy darabig a feleségemmel együtt szállodában lak-
tunk és étkeztünk (a személyemhez még mindig remé-
nyeket fűző Szovjet Rádió költségén), majd néhány hét
múlva egy fogadáson bemutatott Leonyid Iljicsovnak, a
szovjet külügyminisztérium sajtóosztálya vezetőjének,
aki ott helyben kiadta az ukázt, hogy a diplomataellátó
hivatal haladéktalanul adjon nekünk lakást, mégpedig
ugyanabban a házban, ahol a Moszkvában akkreditált
másik két magyar tudósító is lakott.

A hivatal vezetője ugyan megpróbált tiltakozni, mond-
ván, hogy ő azt a lakást már odaítélte egy bolgár diplo-
matának, Iljicsov azonban egyetlen kézmozdulattal
elhallgattatta. Tehette, mert már akkor is nagyon befo-
lyásos ember volt, később akadémikus lett, a párt köz-
ponti bizottságának osztályvezetője, majd ideológiai
titkára. Utóbbi minőségében hordta le a sárga földig a
kulturális élet kiemelkedő képviselőit egy tanácskozá-
son, amelyről a rosszmájú orosz kollégák által házi hasz-
nálatra fogalmazott tudósítás úgy kezdődött, hogy
„Belépett a terembe Iljicsov, és mögötte két civil ruhás
műkritikus”. (A civil ruhás műkritikus – iszkussztvoved
v statszkom – utóbb az orosz értelmiség köreiből egy
bizonyos szakma képviselőire vonatkozó bevett kifeje-

zéssé vált.) Iljicsov irántam tanúsított nagyvonalúságát
pedig egyszerűen az magyarázta, hogy alig fél év telt
még csak el 1956 októbere óta, és szovjet részről minden
lehetőséget megragadtak, hogy a magyarok iránt táplált,
úgymond, testvéri érzéseiket kimutassák.

Néhány nap múlva beköltöztünk egy Butirszkaja utcai
(igen, neve egy töről fakad a hírhedt Butirka börtönével)
ház első emeleti, háromszobás lakásába, amelyben ko-
rábban egy magyar diplomata lakott. A nevére nem em-
lékszem, csak arra, hogy a feleségem napokig próbálta
lesúrolni a kád falára rakódott piszokgyűrűt. A lakás
nemigen különbözött a moszkvai lakások döntő többsé-
gétől (kitűnően fűtötték, de – vagy éppen ezért – nyü-
zsögtek benne a csótányok), azzal a különbséggel, hogy
ez a döntő többség akkor még társbérleti volt, a mienk
viszont nem. A házban lakott két kollégám, Szabó L. Ist-
ván, a Népszabadság és Kis Csaba, a Magyar Távirati
Iroda tudósítója, akik már március eleje óta dolgoztak
Moszkvában.

Szabó, akit a szakma Szabóelnek, barátai Lacinak
hívtak, közvetlenül a felszabadulás után önként kato-
nának állt. Tagja volt a „Bosszút Budapestért” had-
osztálynak, amelyet 1945 áprilisában kiküldtek
Ausztriába hadműveleti területre, de végül is nem
mertek bevetni. Aztán bent ragadt a katonaságban,
munkatársa lett a Néphadsereg című napilapnak. (El-
végre, ha a jó kétmillió főt számláló Vörös Hadsereg-
nek volt egy napilapja, a Krasznaja Zvezda, ezt
otthon is sürgősen utánózni kellett). Szabót később
kiküldték Moszkvába a katonapolitikai akadémia új-
ságíró szakára. 1956 októberében hazatért, leszerelt,

hogy alig néhány hónappal később a Népszabadság tudósítójaként ismét Moszkvában teremjen, de immár civilben.

Közismerten remekül értett ahhoz, hogyan válassza meg civil ruházatát. Más szavakkal: mindig úgy festett, mint akit skatulyából húztak elő, olyan elegáns volt, mint egy arisztokrata. Ez nem öröklött, hanem veleszületett képessége volt. Otthon ugyanis aligha láthatott háromrészes öltönyt, gondosan megkötött selyemnyakkendőt, mert nagyon mélyről jött, prolicsaládból, édesanyja egyedül nevelte. A Gróf – mert kirívó eleganciája okán ezt a nicknevet érdemelte ki – kedélyes fickó, segítőkész kolléga és kifejezetten jó riporter volt. Két évtizeddel később, amikor Washingtonból tudósította a lapját, jártam egyszer ottani lakásában. A dolgozószobájában, az íróasztalával szemben, döbbenet fedeztem fel a falon főnőkének a portréját, aki pedig szerkesztőségükben – finoman fogalmazok – nem örvendett a legnagyobb népszerűségnek.

– Hát ezt meg miért tetted ki? – kérdeztem meglepődve.

– Menj csak közelebb! – tanácsolta Laci.

A nagyméretű fénykép alatt kizárólag közléről olvasható apró betűkkel ez állt: honvagy ellen.

A másik kolléga, akivel egy házba kerültem, Kis Csaba, a Magyar Távirati Iroda tudósítója volt, akivel korai haláláig közeli jó barátok maradtunk. Futólag ismertem már, mivel az előző év nyarán együtt tudósítottunk (mármint ő az MTI-t, én a Szabad Népet) az Egyházak Világtanácsa központi bizottságának több napos galyatetői tanácskozásáról. Moszkvai kiküldetése előtt Csaba a hírügynökség belpolitikai szerkesztőségében dolgozott, mint protokollós. 1956. november 1-én, a háziőrizetből való kiszabadulása utáni napon neki nyilatkozta Mindszenty József bíboros utóbb sokat idézett

szavait: „Most tájékozódok, két napon belül a kibontakozás útjáról személyes szózatot intézek a nemzethez”.

Kis Csaba felesége, Gabi a Magyar Rádió bemondója volt, akit 1956. szeptemberében a cége néhány évre kikölcsönzött a Szovjet Rádió magyar szerkesztőségének, ahol különben nem lett volna, aki a műsorszámokat felkonferálja, a híreket beolvassa. Egy vagy két Budapestről küldött bemondó, majd később egy stilisztá – magyarán: olvasószerkesztő – is, még évtizedekig dívott a szovjet-magyar éterben.

Csabanak néhány héttel később kellett volna a felesége után utaznia, de közbejött október, ezért csak valamikor márciusban érkezett Moszkvába. Eleinte nehezen birkózott a feladatával, mert angolul ugyan kiválóan beszélt (angol-magyar szakot végzett az ELTE-n), de oroszul egy árva szót sem tudott. Saját állítása szerint még a cirill ábécével is csak a vonaton kezdett ismerkedni. Kitűnő nyelvérzékének köszönhetően azonban az orosz nyelv gyorsan ráragadt, méghozzá anélkül, hogy egy nyelvkönyvet a kezébe vett volna. Ezért aztán végig hadilábon állt a grammatikával, viszont a passzív szókinése hihetetlenül bőséges volt.

Még olyan szavak sem hozták zavarba, mint például a szomorúfűz, a felülszelepel motor vagy az előhasi üsző orosz megfelelője. Sőt, azt is tudta, hogy mi rejtőzik e szavak mögött, Csaba egyszerűen mindent tudott. Amikor 1957. októberében a szovjetek felbocsátották az első szputnyikot, mi csak bámultunk, mint borjú az új kapura. Halvány fogalmunk sem volt, hogy eszik vagy isszák az ilyen útítársat (szó szerint ugyanis ezt jelenti magyarul az orosz szputnyik szó). Csaba azonban nemcsak az orbitális pályán keringő űrjármű lehetséges technikai paramétereit ismerte, hanem még azt is tudta, hogy magyarul mesterséges hold a neve. Már akkor is tudta, amikor még nem keringett a Föld körül.

Hosszú évekkel később többször Csabával együtt fordítottuk szinkronban (élőben!) a Magyar Televízió stúdiójában Nyikita Hruscsov szovjet elsőtitkár és miniszterelnök beszédeit, amelyeket a szovjet televízió mindig közvetített. A szónok időről időre letette a papírt, amelyről a beszámolóját olvasta, és rögtönzött. A tolmácsok számára ezek rettenetes pillanatok voltak, mert Nyikita Szergejevics összevissza beszélt, egyik befejezetlen mondatból a másikba kapott, gyakran ukrán szavakkal színesítette a szpícsot, és olyan értelmetlenül ejtett ki földrajzi vagy személyneveket (Goa szigete helyett például Gaót mondott, következetesen összekeverte az egyiptomi Gamal Abdel Nasszert az iraki Abdel Karim Kasszammel), hogy nekünk kellett kitalálnunk, éppen mire, kire gondol.

Számunkra még ijesztőbb szokása volt, hogy sorozatban köpte a töről metszett orosz szólásmondásokat. Egyik alkalommal például azzal fenyegette meg az amerikai imperialistákat, hogy pokaszem im Kuzkinu maty (szó szerinti fordításban: megmutatjuk nekik Kuzka anyját.) Bennem megállt az ütő (megjegyzem, a nagy hírügynökségeknél is hosszan tanakodtak, hogyan lehetne ezt angolra vagy franciára lefordítani), Csaba azonban kapásból tolmácsolta: megmutatjuk nekik, hol lakik az úristen.

Kis Csabáról a következő fejezetekben még lesz szó, egyelőre csak annyit, hogy amikor a továbbiakban két tartós külföldi kiküldetése között éppen odahaza, az MTI külpolitikai szerkesztőségében dolgozott turnusvezetőként, valóságos iskolát teremtett, legendás figurává nőtt ki magát. Rendkívül igényes volt, nemcsak magával, hanem másokkal szemben is. Beosztottjaitól is szigorúan (és talán nem is mindig túlzottan barátságos formában) megkövetelte azt a tárgyismeretet, lényegre törő fogalmazást, gyorsaságot, pontosságot, már-már tévedhetet-

lenséget, ami őt magát jellemezte. Emiatt több fiatal kolléga is kihullott mellőle. Aki viszont kibírta, abból garantáltan jó újságíró lett. Egykori tanítványai azóta is hálával gondolnak rá.

A másik két magyar tudósítóval soha sem éreztük egymást vetélytársaknak, ellenkezőleg: igyekeztünk összedolgozni, és segítettünk a többieknek, amiben csak tudtunk. Ezt még a magyar nagykövetség sajtóattaséjának sem sikerült keresztülhúznia, pedig nagyon igyekezett. Ha valamelyikünk néhanapján bement a Vorovszkij utcai régi követségi épületbe, az attasé rendszerint megpróbálkozott azzal, hogy valami kitalált történettel („Csaba azt mondta rólad...”, „Szabó azt terjeszti veled kapcsolatban...”) egymásnak ugrasszon bennünket. Elhatároztuk – és ezt következetesen be is tartottuk –, hogy a jövőben csak hárman együtt tesszük tiszteletünket a nagykövetségen. A kölcsönös segítségre különösen rászorultunk akkor, amikor egymás után mind a hárman autótulajdonosok lettünk.

A 407-es Moszkvics borzasztó egy csotrogány volt. Nem beszélek a fényezésének a csapnivaló minőségéről, de talán mondanom sem kell, hogy nem volt szervokormánya, egészen sűrűn szorult szervizelésre, minden 1500(!) megtett kilométer után cserélni kellett az olajat a motorblokkban, gumibroncsai pedig látható vagy láthatatlan okból, de mindenesetre nagyon gyakran repedtek meg. A defektek miatt nem egyszer kellett a forgalom kellős közepén vagy kinn a prérin, hóban-sárban kereket cserélnünk. Ami azonban ennél is rosszabb volt: kedvenc járművünk gyakorta teljesen cserbenhagyott, vagyis a legváratlanabb pillanatokban állt le, és ilyenkor semmiféle nőgatásra sem mozdult. Autómentő, sárga angyal pedig egyszerűen nem létezett.

Ilyen esetekben egymást hívogattuk telefonon. Az elsőnek elért kolléga beugrott a saját autójába, a helyszínre

robogott, és Moszkvicsával vontatókötélre vette a másik Moszkvicsot, úgy húzta be gyakran hosszú kilométereken át a magyar kereskedelmi kirendeltség udvarára, ahol aztán a szerelők munkába vették. Az autóink nem szolgálati gépkocsik voltak, hanem a saját pénzünkből vásároltuk és tartottuk fenn őket.

A Moszkvics, sőt még a jóval nagyobb Pobjeda is meglehetősen olcsó volt a Szovjetunióban. Ha jól emlékszem, a kéthavi fizetésem árából lehetett venni egy Moszkvicsot. Csakhogy egy mezei szovjet polgár számára a személyautó gyakorlatilag elérhetetlennek számított. Hiába gyűjtötte össze az árát, nyolc-tíz évet, esetleg még többet is kellett várnia egy kiutalásra, vagy csillagászati összegekért szert tennie rá a feketepiacon. Mi viszont a diplomataellátón keresztül, tíz százalék felár leszurkolásával soron kívül vehettünk gépkocsit. Mondom, rettentő ócska jószág volt, de négy keréken gurult, és mi, huszonéves tacsók büszke autótulajdonosok lettünk akkor, amikor odahaza talán csak néhány tucat sztárfocistának, színésznek, professzornak vagy menő nőgyógyásznak volt lehetősége arra, hogy saját járgányán furikázzon.

Az is igaz persze, hogy a munkánkat aligha tudtuk volna végezni saját autó nélkül. A Butirszkaja utcai házunk a világ végén, a külvárosban volt; onnan jártunk be a központba különböző hivatalokba, a külügyminisztériumba, sajtóértekezletekre, kulturális eseményekre, fogadásokra, interjúkészítésre, a magyar követségre és kereskedelmi kirendeltségre, méghozzá egyetlen napon néha három-négy helyszínt is fel kellett keresnünk. Nekem ehhez pluszként még a Rádió épülete is hozzájött, ahonnan a napi tudósításom leadása után már csak késő este értem haza.

Ez a sűrű munka azonban csak valamivel később kezdődött. Nem sokkal Moszkvába érkezésem után ugyanis

szovjet meghívásra magyar újságíró küldöttség érkezett a Szovjetunióba, és a három állandó tudósítót csatlakoztatták ehhez a delegációhoz, ami hetekre elszakított bennünket a napi feladatoktól.

A küldöttségben a hazai média jeles képviselői – országos és megyei napilapok, hetilapok főszerkesztői, vezető munkatársai – foglaltak helyet, élükön magával Nemes Dezsővel, a Népszabadság főszerkesztőjével, aki az istenek tanácsának, akarom mondani, a párt politikai bizottságának póttagja volt. Alig fél évvel voltunk túl 1956 októberén-novemberén, tehát mindkét részről hangsúlyozottan főszerkesztők a barátságot. Ezért volt a hazáról érkezett küldöttség ennyire reprezentatív, és ezért állított össze számunkra a fogadó fél kiemelkedően gazdag programot. A moszkvai tartózkodás után a küldöttség repülőgépen, vonaton és hajón bejárta a Szovjetunió európai területének jó részét. Felkerestük Leningrádot, Tallinnt, Minszket, Kijevet, jártunk Odesszában és Szocsiban, vendégeskedtünk Jerevánban.

Amikor Odesszában hajóra szálltunk, a hőmérséklet nappal már jócskán meghaladta a 30 fokot. A delegáció férfi tagjai (nők a küldöttségben nem kaptak helyet) ennek megfelelően sortot öltöttek, ám amikor Jaltában el akarták hagyni a hajót, visszafordították őket. Az akkori prúd orosz felfogás szerint ugyanis felnőtt férfi nem viselhetett rövidnadrágot. Kollégáim „hiányos” öltözkét a kikötői hatóságok úgy fogadták, mintha az erkölcstelen magyarok alsógatyában akartak volna sétálni városukban.

Szocsiban aztán a magyar vendégeknek nyílt módjuk benyomást szerezni a helyi erkölcsökről. A szovjet lányok ugyanis addig csak távolról vagy a moziban láthatnak külföldi férfiakat, és most, hogy módjuk nyílt rá, kihasználták az alkalmat. Nem lenne lovagias, ha azt mondanám, hogy ránk akaszkodtak (tévedések elkerü-

lése végett: önzetlenül), de tény, hogy a magyar újságíró küldöttség legtöbb tagja egy-két órán belül fölöttébb szoros kapcsolatba került egy helyi leányzóval. Kollégáink ugyan nem beszéltek oroszul, de ahol kellett, Szabóel vagy én tolmácsolással segítettük az ismerkedés első perceit, azután pedig már nem volt szükség a mi nyelv-ismeretünkre. Az este történéseit Szamosi Károly, a Népszabadság főszerkesztő-helyettese a másnapi reggelinél emígy foglalta össze: „Ismét bizonyítást nyert, hogy a turáni szalámi még mindig világmárka”.

Gondos házigazdáink mindenütt lehetővé tették, hogy hosszabb várakozás nélkül és az ő költségükre hazatelefonálhassunk, már tudniillik hogy leadhassuk tudósításainkat. De természetesen nem volt miről, hiszen egy napi-, kivált egy hetilap számára nem hír, hogy a magyar újságíró küldöttség Kijevbe, Odesszába stb. érkezett. Ennek ellenére buzgóságban nem volt hiány.

A jereváni szállodában (valószínűleg nagyon vékonyak lehettek a falak), mert a hatodik szobában is halottuk, amint egyik megyei napilapunk főszerkesztője tagoltan diktálja „riportját”: A küldöttség Jerevánba..., betűzöm: József, Elemér, Richárd, Elemér, Viktor, Ákos, Nándor, nem Sándor, hanem Nándor, az Örmény Szovjet Szocialista Köztársaság fővárosába érkezett... A pályaudvaron a helyi elvtársak fogadtak bennünket és elvittek a Jereván Hotelbe.... Az örmény elvtársak nagyon kedvesek.... A küldöttség minden tagja saját szobát kapott... Este megvacsoráztunk az étteremben és nyugovóra térünk... A kollégának nem sok fogalma lehetett a hírétekről...

Örmény házigazdáink egyébként valóban nagyon kedvesek voltak hozzánk. Sajnos többször váltakoztak is, ezért nem tudhatták, hogy mit kaptunk az előző napon ebédre és vacsorára. És minthogy a legjobb, a legsajátosabb helyi ínycsfalatokkal akartak kedveskedni ne-

künk, négy napon át ebédre-vacsorára két csemege közül választhattunk: vagy saslikot ettünk vagy a Szevan-tóból kifogott pisztrángot. Egyébként magához a Szevanhoz is kirándultunk, szerencsére délidőben, mert a gyönyörű magashegyi tónál ez a szigorú felirat várta a látogatókat: A tó 09 órától 16 óráig működik. (Vesd össze: – ezt Moszkvában és Leningrádban nem egyszer láttam kiírva – Az étterem 13 órától 14 óráig ebédidőre zárva.)

Nem mindennapi élményt jelentett a küldöttség tagjainak az ecsmiadzini látogatás. A Jerevánhoz közeli Ecsmiadzin az örmény apostoli ortodox egyház székhelye. Az örmény volt a világon az első nemzet, amely – még a IV. században – államvallássá nyilvánította a kereszténységet. Ecsmiadzinban rengeteg a látogató, mivel a törökök rendezte 1915-ös vérfürdő után másfélmillió örmény túlélő menekült külföldre. A Közel-Keleten, Franciaországban, az Egyesült Államokban, valamint más országokban letelepedett leszármazottaik sűrűn zarándokolnak el ide, ősi egyházuk központjába.

Abban a megtiszteltetésben lehetett részünk, hogy a 3. században épült székesegyházban és más egyházi épületekben egy magas rangú főpap volt a kalauzunk. A többi között arról is beszélt nekünk, hogy az Ararátról, amelynek hófedte csúcsa odalátszik, noha már Törökország területén fekszik, amerikai kémek figyelik a szovjet területeket.

– Régészeknek álcázzák magukat, és azzal az ürügyel tesznek-vesznek az Araráton, hogy Noé bárkájának a maradványait kutatják – magyarázta ciceronénk. – Természetesen hazudnak, hiszen maguk is jól tudják – tette hozzá büszkén a főpap –, hogy Noé bárkája a mi országunk területén van.

Ami pedig végképp a kiemelt figyelem jele volt: a magyar újságírókat fogadta maga az egyházfő, minden örmények katolikosza, I. Vazgen pátriárka is. Az első

pillanatban probléma támadt a tolmácsolással. Addig ugyanis Oroszországban, Észtországban, Ukrajnában mindenki oroszul beszélt a delegációhoz, amit Szabó Laci vagy én fordítottunk. Öszentsége azonban nem beszélt oroszul. Kiderült, hogy Bukarestben született, ott járt kereskedelmi főiskolára és egy időben a szamosújvári örmény közösség lekipásztora volt. Zsinatuk két évvel látogatásunk előtt választotta meg világegyházuk fejévé, akkor tette át a székhelyét (Szovjet)-Örményországba. A román a második anyanyelve volt, és miután ez kiderült, velünk is ezen a nyelven társalgott. Szavait egy Erdélyből elszármazott kollégánk tolmácsolta.

Nem sokkal a Moszkvába való visszaérkezésünk után megkezdődött a Világifjúsági Találkozó, amelyre a Magyar Rádió népes különtudósítói gárdát küldött a szovjet fővárosba. Ebben a legkiválóbb riporterek kaptak helyet, köztük például Szepesi György. Itt én nemigen rúghattam labdába.

Ősszel azután kénytelen voltam bedobni magam a mélyvízbe. Általában arra törekedtem, hogy főként ne a napi politikai eseményekről számoljak be a magyar hallgatóknak – arra ott volt a hivatalos szovjet hírügynökség, a TASZSZ, no meg Kis Csaba. A Rádión kívül tudósítottam a Magyar Nemzetet, ott is inkább a riport, az interjú műfaját részesítettem előnyben. Igyekeztem minél több érdekes emberrel megismerkedni és interjút készíteni. A velük való kapcsolatfelvétel többnyire nem okozott különösebb gondot, és ők maguk is szívesen álltak a magyar tudósító rendelkezésére.

A Sztálin halálát követő évtized (amelyet Ilja Ehrenburg kisregényének, az Olvadásnak a címével jellemeznék) a megkönnyebbülés, a fellendülés időszaka volt a

Szovjetunióban. A Gulágból elkezdtek hazatérni az ártatlanul elítélt emberek, enyhült a cenzúra, a nagyvárosokban megindult a rettenetes lakásnyomoron valamilyen segítő tömeges paneles építkezés, a világon elsőként a Szovjetunióban állítottak menetrendszerű utasforgalomba sugárhajtású repülőgépet, a Tu-104-et, felbocsátották az első mesterséges holdat, majd a Vosztok űrhajót Jurij Gagarinnal a fedélzetén. Nyikita Hruscsov már arról álmodozott, pontosabban: ígéretet is tett rá, hogy az egy főre jutó hús- és tejtermelésben a Szovjetunió három éven belül utoléri, sőt, meg is előzi az Egyesült Államokat. A jó moszkvaiak ugyan úgy reagáltak erre, hogy „addig rendben van, hogy utolérjük az amcsikat, de megelőzni őket már nem tanácsos, mert akkor meglátják, hogy kilóg a fenekünk a nadrágból”, mindamellett általában optimista volt a légkör.

Ebben az időben kezdetett újból publikálni Leonyid Martinov, akit Borisz Paszternak (és Konsztantyin Simonov meg talán Nyikolaj Tyihonov) mellett abban az időben a legkiválóbb élő orosz költőnek tartottak. A rá kirótt szilencium idején Martinov fordításokból élt: kilenc esztendő alatt 100 ezer verssort fordított le. Az ő tolmácsolásában ismerhették meg az orosz olvasók többek között a lengyel Adam Mickiewicz, a francia Charles Baudelaire, a chilei Pablo Neruda, a litván Eduardas Mieželaitis, és nem utolsósorban Petőfi Sándor, Madách Imre, Ady Endre, József Attila költeményeit.

Én éppen az utóbbi fordításai kapcsán kerestem fel. Az interjúban részletezte, hogy a magyar költők műveinek átültetésében milyen hatalmas segítségére volt a Hidas Antal–Kun Ágnes házaspár. Hidas Antaltól én akkor már sok mindent tudtam, de főként csak rosszat. Közepeske költőnek indult a '20-as években; kölcsönösen gyűlölték egymást József Attilával (akinek az élet-társa, Szántó Judit korábban Hidas felesége volt); ő írta

a Vörös Csepel, vezesd a harcot című (eredetileg német) munkásmozgalmi dal magyar szövegét. Kommunista-ként a Szovjetunióba emigrált, ott feleségül vette Kun Béla leányát, ezért aztán, amikor Kunt 1937-ben mint Trockistát letartóztatták, majd kivégezték a Szovjetunióban, őt is leültették egy időre; egészen 1959-ig nem térhetett haza Magyarországra, ahol a nem rehabilitált, párt-egyházi átokkal sújtott Kun Bélának a nevét sem igen lehetett leírni.

Én nagyon haragudtam Hidasra (nem csak én), mert annak idején, még életében állítólag lefasisztázta József Attilát. Ő tagadta ezt. Ami viszont tény: az általa és a felesége által szerkesztett orosz nyelvű Magyar Költők Antológiájában más magyar költőkkel összehasonlítva szembeszökően kevés verssel szerepeltette József Attilát, és a kötet végére beiktatott jegyzetekben meglehetősen negatív színben tüntette fel nagy költőnket. Igaz, ezt leszámítva az antológia minden szempontból remek volt. Nos, Martinov szavai nyomán némileg módosult a Hidas-házaspárról alkotott véleményem. Interjúalanyom elmondta, milyen remek nyersfordításokat kapott Agnessza Kuntól, hogy a versek muzsikáját a fülébe ültetendő Ánatolj Gidas fáradhatatlanul olvasta fel neki Petőfi és Ady verseit magyarul, hogy akár éjfél után vagy hajnalban is bátran felhívhatta telefonon Hidasékat, ha megakadt vagy valami kétsége támadt fordítás közben.

Egy ízben alkalmam volt beszélgetni a világszerte ismert orosz íróval, Ilja Ehrenburggal, igaz, ez nem volt interjú. Ehrenburg az októberi forradalom után félig-meddig emigrált Franciaországba (ott ragadt a bolsevik forradalom után, igaz, utóbb szovjet lapokat is tudósított); aztán mégis hazatért szeretett Párizsából; a második világháború idején a legnépszerűbb szovjet front-tudósító lett; regényt regény után jelentetett meg; a

háború után az erősen szovjet szolgálatban álló nemzetközi békemozgalom kiemelkedő aktivistája volt, mind-eközben nem titkoltan frankomán és zsidó. Egyszer, ha valakinek esélye lehetett arra, hogy a negyvenes-ötvenes évek fordulóján a Szovjetunióban kibontakozó úgynevezett antikozmopolita hullám céltáblája legyen, akkor ő volt az. De nem, ellenkezőleg: irodalmi munkásságáért több alkalommal is kitüntették a Sztálin-díjjal, állítólag egyenesen magának Sztálinnak az intenciójára.

Nos, mi hárman, magyar tudósítók, amikor egy fogadáson elkaptuk, pontosan erről kérdeztük: hogyan úszta meg? Ehrenburg megrázta őszülő üstökét, majd egy vállrándítással a következő magyarázatot adta:

– A megboldogult (értsd: Sztálin) beteges vonzalommal viseltetett irányomban.

Azután Ehrenburg kérdezgetett bennünket a magyarországi fejleményekről (ez 1957 őszén volt), és nyíltan kifejtette ott és akkor erősen különutasnak számító véleményét:

– Magyarországon mindaddig nem lehet konszolidációról beszélni, amíg Háy Gyula, Déry Tibor és társaik börtönben ülnek.

Ebbeli fejtegetései közepette lépett oda négyes csoportunkhoz (ez állófogadáson teljesen megengedett) a francia nagykövetség kulturális attaséja. Mi ezt az urat nem ismertük és csak utólag tudtuk meg, hogy kicsoda. Csupán az tűnt fel, hogy Ehrenburg egy zseniális huszár-vágással a mondat közepén vált témát.

Ehrenburg természetesen off the record, azaz nem publikálásra szánva mondta, amit mondott, és mi természetesen ennek megfelelően kezeltük. Fordult elő azonban olyan eset is, amikor egy kifejezetten interjúnak szánt nyilatkozatot kellett elhallgatnom. Idehaza később gyakran kérdezték tőlem, hogy milyen szovjet vagy

hazai cenzúrának voltunk alávetve mi, Moszkvában dolgozó tudósítók. Nyugodt lelkiismerettel válaszolhattam a kérdésre, hogy nem volt semmiféle cenzúra, letiltás, talán egyetlen eset kivételével. A felszabadulás 15. évfordulóján magyar kiállítást rendeztek a szovjet fővárosban, amelynek megnyitójára maga Kádár János is Moszkvába érkezett.

Az ünnepélyes ceremónia után a magyar vezető leült tizóraizni a szovjet fővendéggel, Anasztasz Mikojjal. Róla azt kell tudni, hogy miközben politikus társait egymás után váltották és tartóztatták le, ő jó negyven éven át volt háborítatlanul tagja, egyben nemzetközi tűzoltója a politbűrónak, tehát a legfelső pártvezetésnek. 1956 júliusában ő tolmácsolta Rákosi Mátyásnak a szovjet vezetés döntését arról, hogy le kell mondania, majd három hónappal később ugyancsak ő érkezett Budapestre, hogy megpróbálja tisztázni, miért keltek fel a magyarok. Egy akkoriban szájról szájra járó orosz epigramma szerint „szívbaj nélkül húzta Iljicsztől Iljicsig” (vagyis Vlagyimir Iljics Lenintől Leonyid Iljics Brezsnyevig). Hazulról hozott erős örmény akcentusától azonban moszkvai éveiben sem tudott megszabadulni.

Nos, amint ott fogyasztotta a kecskeméti barackot Kádárral (a történelmi hűség kedvéért: főként csak Mikojjal pálinkázott, de ő aztán nagyon), lecsaptam rá, az orra alá dugtam a mikrofont és a két ország viszonyáról tettem fel valamilyen kérdést. Mikojjal azonban arról kezdett szónokolni, hogy Nyugaton mindenféle szarházi alakok másról sem tudnak pofázni, mint a magyar kérdésről. Aztán mondott még cifrábbakat is.

Számomra azonnal nyilvánvaló volt, hogy ez az interjú sajnos nem hangozhat el. Úgyhogy amikor néhány órával később bementem a moszkvai rádióstúdióba, hogy leadjam a magyar kiállítás megnyitásáról szóló tudósításomat, a Mikojjal-interjút fájdó szívvel bár, de eleve

kihagytam a megvágott anyagból. Ám még fel sem tehettem a tekercset a magnóra, amikor a zenei kábelt kíséző szolgálati telefonvonalon Budapestről, a Rádióból közölték velem, miszerint „most szóltak ide a szovjet nagykövetségről, hogy a Mikojjal-interjú nem mehet le”. Ezután már csak azon törhettem (volna) a fejem, hogy ugyan ki értesítette az illetékeseket az interjú tényéről és tartalmáról.

Így aztán nem dicsekedhettem el azzal, hogy Mikojjal személyesen szidta el nekem az imperialistákat, de azzal sem, amit valószínűleg már akkor sem mondhatott volna el magáról egyetlen halandó sem: fejbe vágtam Leonyid Brezsnyevet. Igaz, hogy abban az időben ő még nem pártfőtítár, hanem a szovjet protokollban csak a második helyet elfoglaló államfő volt, de teljesítményem így is párját ritkította. Hangsúlyozni szeretném, hogy nem dicsekedni akarok ezzel a cselekedetemmel, és egy pillanatra sem állítom, hogy mint ellenálló vágtam kupán Leonyid Iljicsset, de tény, hogy ez megtörtént.

Az említett jubileumi kiállításon kalauzolta éppen szovjet kollégáit Kádár János, és én egy rúd végére erősített mikrofonnal settenkedtem mögöttük, hogy ha lehetséges, megörökítsek valamit a beszélgetésükből. Nos, eközben koccanhatott hátulról a mikrofon Brezsnyev fejének, miközben a nagy vadász hírében álló államelnök élénk figyelemmel legeltette szemét a kiállított magyar vadászpuskákon. Én nem is vettem észre az inzultust, csak azt, hogy a szovjet kormányörség egyik tagja karon ragad és kivonszol a helyiségből.

– Maga megütötte Brezsnyev elvtársat! – mondta minden fenyegető hangsúly nélkül, csak mintegy ténymegállapítás gyanánt.

Éppen akkor tűnt fel a háttérből a testőrök illetékes részlegének a főnöke, akivel valamennyire ismertük egymást. Éppen tíz perccel azelőtt ígértem neki hat ingyenes

belépőt, hogy a családja is megtekinthesse a magyar kiállítás. A történeteket hallva csak somolygott a bajusza alatt, és az ügyre soha senki sem tért vissza.

Ami a kiállítás másik fővendégét, Anasztasz Mikojan illeti, nem sejthettem, hogy néhány évtized múlva már nemcsak a hangját süllyesztem el, de magam leszek Mikojan hangja, vagy legalábbis a szövegírója. A felszabadulás nem emlékszem már hányadik évfordulóján ő vezette azt a szovjet párt- és kormányküldöttséget, amely Budapesten részt vett az országházi ünnepségen. Ezt a díszülést televízióan hallgattam, és nem győztem sajnálni Bartánét, aki a szovjet delegációvezető felszólalását próbálta tolmácsolni.

Mikojan beszéde ugyanis nem volt előre leírva, így előben kellett fordítani. Ez még nem lett volna baj, hiszen Bartáné – akit Kádár János tolmácsaként ismert az ország – kitűnően értette a dolgát, és az ilyesfajta fordítás igazán nem hozta zavarba. Csakhogy a beszéd előtt Mikojan alaposan felöntött a garatra, és összevissza beszélt. Szarháziakat ugyan ez alkalommal talán nem emlegetett, de összefüggéstelenül fecsegett, egyetlen mondatot sem fejezett be, egyszerűen nem lehetett kivenni, hogy mit beszél, pláne az elfogyasztott alkoholtól felerősödött örömeny akcentussal. Szegény Bartáné egyszerűen dadogott. Hiába igyekezett értelmesen fordítani a szónok szavait, az egyszerűen lehetetlennek bizonyult.

Másnap, jól emlékszem rá, vasárnap volt, a külügyminisztériumból kerestek telefonon, és kérték, hogy menjek be azonnal a szovjet referatúrára. Ott azzal fogadtak, hogy baj van, mert Mikojan elvtárs előző napi felszólalását nem tudják elhelyezni a levéltárban, annál az egyszerű oknál fogva, hogy a beszéd szövege nem áll rendelkezésükre. Amit ugyanis a parlamenti gyorsíró a magyar tolmácsolást szóról szóra követve, tökéletes szövegűséggel lejegyzett, az, úgymond, smafu. Van ugyan

hangfelvétel eredeti Mikojan hangjával, de az még zavarosabb, teljesen használhatatlan. Márpedig – ha érdeklí az utókort, ha nem – ezt a beszédet el kell helyezni az archívumban.

– Itt egy írótümb és egy golyóstoll, légy szíves, ülj le, és itt, helyben írd meg Mikojannak az Országgyűlés ünnepi ülésén elhangzott beszédét! – kért meg a referatúra vezetője.

– Dehát én csak fél füllel hallgattam, igazán nem vállalkozhatom rá, hogy emlékezetből leírjam – értetlenkedtem erre.

– Nem arról van szó, hogy azt a zagyaságot rekonstruáld, amit Mikojan összehordott, hanem azt írd meg oroszul, amit Mikojannak mondania kellett volna.

Mit tehettem? Nekiültem, és röpké két óra alatt megalkottam Anasztasz Mikojan beszédének orosz eredetijét. Gyanítom, hogy azóta is ez a szöveg van lerakva a külügyminisztérium levéltárában.

Visszatérve a cenzúrára, meg kell említenem még két esetet, amelyek az öncenzúra – merem állítani – egészen sajátos példái voltak. 1959 őszén a Szovjet Írószövetség meghívására Moszkvába látogatott Németh László, akit vendéglátói vidékre is elvittek. Talán itt nem kell kitérnem az író világnézetére, múltbeli politikai állásfoglalásaira, maradjunk annyiban, hogy bár ebben az időben már nem fordításból volt kénytelen megélni, sőt, Kosuth-díjjal is kitüntették, senki sem sorolta a népi demokrácia vagy a szocialista tábor harcos hívei közé. Éppen ezért némi aggodalommal kerestük fel interjúért Kis Csabával, mert attól tartottunk, hogy friss úti élményeit előadva barátságtalan dolgokat is fogunk hallani tőle, amit kínos lesz tolmácsolni.

Éppen az ellenkezője történt. Nem is tudom, Németh László addig talán azt hitte, hogy Moszkvában medvék szaladgálnak az utcákon, az emberek rongyokban járnak,

és a megélhetésért folytatott reménytelen küzdelem közepette soha könyvet nem vesznek a kezükbe. Maga mondta el, hogy édesapja első világháborús szibériai hadifogoly élményei is eszébe jutottak. Annyi bizonyos, hogy amit a Szovjetunióban látott, hallott, tapasztalt, az egyszerűen mellbevágta. Pozitív értelemben. Ehhez még hozzá kell számítanunk, hogy vendéglátói körüludvarolták, a Leningradzkaja felhőkarcoló-szállodában nyitattak neki lakosztályt, tejben-vajban fűrésztötték. A mikrofonba aztán superlatívuszokban beszélt, valóságos ódákat zengett a Szovjetunióról. Csabával arra jutottunk: odahaza egyszerűen nem fogják elhinni, hogy Németh László mindezt önként, dalolva, és nem a hátába nyomott géppisztolytól kényszerítve mondta el. Ebből kiindulva – paradox módon éppen a hitelesség megőrzése érdekében – néhány különösen lelkes mondatát kihagytuk a közös interjúból.

A kényszerű öncenzúra második esetére 1960 tavaszán került sor. Annak az évnek a tavaszán, bő egy évvel a kubai forradalom győzelmét követően Castro Moszkvába küldte egyik legközelebbi harcostársát, dr. Antonio Nuñez Jimenez földrajztudóst, a Földreform Intézet vezetőjét. Ebben az időben Fidel még nem vallotta magát kommunistának, és a forradalmi Kuba meg a Szovjetunió között ez volt az első hivatalos kapcsolatfelvétel. Hazautazása előtt dr. Nuñez Jimenez sajtóértekezletet tartott a Barátság Házában, ahol nagyon elégedetten nyilatkozott moszkvai tárgyalásairól.

Amikor bevezetőjének elhangzása után kérdezni lehetett, feltettem a kezemet és az iránt érdeklődtem: elképzelhetőnek tart-e egy hasonló kapcsolatfelvételt Havanna és Budapest között. Hangszalag bizonyítja, hogy szó szerint ezt kérdeztem és nem mást. Nuñez Jimenez azonban (talán rosszul fordították le neki a kérdésemet, talán szándékosan szaladt előre) ezt felelte:

„Hazatérve jelenteni fogom Fidelnek, hogy a Magyar Népköztársaság érdeklődik a velünk való diplomáciai kapcsolatok felvételének lehetősége iránt.” A választól frászt kaptam. Hiszen abból csak az következhetett, hogy én a magyar kormány nevében kérdeztem, amihez értelem szerint nem lehetett jogom. Arról nem szólva, hogy Fidel és szakállasai akkoriban még félig-meddig hadilábon álltak a Kubai Kommunista Párttal, és a hivatalos Budapest szemében már csak ezért is némileg gyanús, már-már kalandor elemeknek tűntek. Megvallom: az ominózus választ erősen megkozmetikázva adtam le a tudósításomban.

A két magyar kollégán kívül voltak Moszkvában más, nem magyar tudósító barátaim is, akikkel társaságilag is összejártunk. Mindenekelőtt Andrzej, egy lengyel fiatalember és az izlandi Árni Bergmann, aki a moszkvai egyetemen tanult és egyidejűleg egy reykjavíki újságot tudósított. Andrzej néhány év múlva meghalt fehérvérűségben, Árnival és Moszkvában megismert orosz feleségével, Lenával viszont jó húsz évvel később váratlan helyen szaladtunk össze: az ENSZ New York-i székházának kávézójában, a Delegates' Lounge-ban, amelyet én csak úgy becéztem, hogy Kocsma a Vidám Hírszerzőhöz. Leültünk egy Virgin Maryre (Bloody Mary mínusz vodka), és beszámoltunk egymásnak az időközben történekről. Az egyetem elvégzése után Árni a feleségével együtt hazaköltözött, közismert tévés személyiség és híres író lett, több skandináv irodalmi díjjal tüntették ki.

New York-i találkozásunk alkalmával az Élet és Irodalom szerkesztőségében végzett munkámról beszéltem

neki, így került szóba ottani szobatársam, Nádass József költő, az a bizonyos, aki fél lábbal járta meg Mauthausent. Az öregúrnak volt egy vidám története arról, hogy amikor neki, a politikai emigránsnak a '30-as években lejárt a svédországi tartózkodási engedélye, megpróbált norvég vagy dán vízumhoz jutni, de mindkét konzulátuson elutasították. Egy német emigráns társa elárulta neki, hogy minden további nélkül kaphat izlandi vízumot, neki is felajánlották, de annak ára van. Izlandban ugyanis guruló német márkákból akkoriban alakult meg a náci párt, csak hogy nem tud terjeszkedni, mert az országban nem él egy fia zsidó sem, márpedig mit ér az egész antiszemitizmus propagandájuk, ha konkrétan nincs ki ellen fenekedniük. Ezért az izlandi náci titokban tisztos apanázst ajánlottak fel neki arra az esetre, ha náluk települ le, mert akkor végre lesz egy nemzetközi zsidó, akit naponta szerepeltethetnek az újságjuk címlapján, mint az Izlandot fenyegető gonoszt. Nádass, akárcsak német barátja, nem élt a megtisztelő lehetőséggel.

Eddig a sztori, amit elmondtam Árniéknak, akik azonban nemcsak hogy nem nevettek rajta, hanem egyre sötétebb pillantásokat vetettek rám. Utóbb tudtam meg egy honfitársuktól, hogy miért. Akkor ugyanis már élt Izlandon egy idegen, aki zsidó is volt: Lena, Árni felesége. Amit én nem tudtam (tudniillik az asszony származását), ők viszont azt hitték, hogy az egész történettel őrá akartam célozni.

Egy Kreml-beli fogadáson ismerkedtem meg egy Victor Louis nevű, nálam néhány évvel idősebb fiatalemberrel, aki neve ellenére nyilvánvalóan orosz volt, és az Evening News című angol napilapot tudósította. Amikor meghallotta, hogy magyar vagyok, rögtön eldicsekedett vele, hogy neki számos magyar barátja is van, helyesebben volt.

– Kicsodák? – kérdeztem.

– Hát az Esterházy, a Pallavicini, a Széchenyi...
– Hol szedted fel ezeket? – kérdeztem nem minden meglepődés nélkül.

– Táborban.

– Kényszermunkatáborban?

– Naná, cserkész-táborban – tromfolt le új ismerősöm, aki mindjárt el is mondta, hogy még a sztálini időkben a moszkvai brazil nagykövetségen tolmácskodott, a KGB letartóztatta kémkedésért, majd a 20. kongresszus után rehabilitálták. Ezután egy darabig egy amerikai tudósító tolmácsaként dolgozott, majd önállósította magát és lett a londoni esti lap tudósítója.

Victor nem sokkal később megnősült, egy Moszkvában akkreditált brit diplomata család angol bébiszitterét vette feleségül. Esküvőjükre engem is meghívott. Akkor még szerény lakásban laktak, később a Léninszkij prospektre költöztek. Luxuslakásuk falait idővel divatos underground festők képei díszítették, bakovkai dácásjuk garázsában állítólag több drága nyugati gyártmányú gépkocsi sorakozott, mint magának a nagy autóbolond hírében álló Brezsnyevnek. Hogy hogyan lett Moszkva talán leggazdagabb embere, azt Victor Louis nem osztotta meg velem.

Ez azonban senki számára sem volt titok. A Moszkvában akkreditált nyugati diplomaták és tudósítók körének közismert tagja szabadulása után a KGB-nek dolgozott. Ám az elhárítás mezei tucatbesúgóját nem fizetik olyan busásan, hogy ekkora vagyonra tegyen szert. Louis azonban ennél sokkal összetettebb szerepet játszott. Sok értesülést szivárogtatott ki a nyugati sajtónak, többnyire nem a saját szakállára. Ám ezeknek csak egy része volt dezinformáció. Ha nem így lett volna, a nyugati újságírók nem barátkoznak vele és nem foglalkoztatja őt a londoni újság. Victor Louis roppant értékes, valós információkkal is szolgált. Példának okáért 1964

októberében több órával a hivatalos TASZSZ-közlemény előtt jelentette Nyikita Hruscsov leváltását, amiről így a világ az ő révén értesült elsőként.

A milliommossághoz azonban még ez is kevés lett volna. 1967 elején feltehetően óriási pénzekhez jutott, amikor váratlanul megjelent Londonban, hogy eladja egy kiadónak Sztálin leánya Húsz levél egy barátomhoz című visszaemlékezéseinek kéziratát. Szvetlana Allilujeva akkor már Nyugaton élt, és maga készült kiadni a még otthon írt memoárt, amelynek kézírata eszerint a KGB-nek is megvolt. Moszkvának azonban mi sem lett volna kellemetlenebb, minthogy a könyvet Nyugaton az októberi bolsevik forradalom 50. évfordulójához időzítve publikálják. Ezért választották a kisebbik rosszat: ha a mű korábban lát napvilágot, visszhangja, úgymond, elhal a jubileumig. Még többet kaszálhatott Londonban Louis, amikor Szolzsenyicin Rákostályának kéziratát adta el (természetesen a szerző felhatalmazása nélkül – vagy azzal?) ottani publikálásra. Alighanem izraeli részről is honorálták azokat az erőfeszítéseit, amelyek a szovjet-izraeli kereskedelmi kapcsolatok újrafelvételére irányultak abban az időszakban, amikor a két ország nem tartott fenn egymással diplomáciai viszonyt.

Ekkoriban Victor Louis már nagy ember volt, aki gazdaitól is kérhetett valami olyat, ami a másik félnek kedvezett. David Markis disszidens orosz zsidó aktivista (akinek testvére, az irodalomtörténész Simon Markis egy magyar fizikusnő férjeként a '70-es években Budapesten élt) utóbb utalt rá, hogy a Szovjetunióból való legális kivándorlásának engedélyezését Victor intézte el. És nemcsak neki. Állítólag számos más moszkvai értelmiséginek is járt ki kivándorló útlevelet a szovjet hatóságoknál.

Máig is sajnálom, hogy nem őriztem meg azokat a hangszalagokat, (vajon megőrizte-e őket a közszolgálati rádió hangarchívuma?), amelyek a Paul Robesonnal vagy a Nazim Hikmettel készített interjúimat rögzítették. Robesont, a világhírű amerikai énekest (Old Man River), aki kommunista és a tetejében az afroamerikai egyenjogúsági mozgalom élharcosa volt, a hidegháború idején perbe fogták hazájában és az útlevelétől is megfosztották. 1958-ban végre megengedték, hogy külföldre utazzon. Első útja Moszkvába vezetett. Ott voltam a vnukovói repülőtéren az őt fogadó tömegben, és egy régi orosz barátja, egy korábban New Yorkban dolgozó diplomata, egyben nekem is jó ismerősöm segítségével sikerült elérnem, hogy a legelső között kapjak tőle rövid interjút. (Két évvel később Robeson kirobbanó sikerrel Budapesten is fellépett.)

A másik hasonló interjúalanyom Moszkvában Nazim Hikmet, a költő volt, akit a török hatóságok tömlőcélból engedtek ki nem sokkal azelőtt, ugyancsak részben a nemzetközi közvélemény nyomására. Természetesen nem eredetiben, csak orosz és magyar fordításokból ismerem a munkásságát, de így is állíthatom: valóban nagy költő volt, akit – több más írótól eltérően – nem csak azért kedveltek a szocialista országokban, mert rokonszenvezett a Szovjetunióval. Megjegyzem, néhány év múlva ennek is vége szakadt. A szovjetunióbeli emigrációban Hikmetnek konfliktusa támadt az őt befogadó ország vezetőivel, politikájával, hirtelen eszébe jutott, hogy az egyik nagyanyja lengyel volt, és sietve áttette székhelyét a némileg szabadabb légkörű Varsóba.

Akkortájt ő is felkereste Magyarországot, és amikor egy budapesti általános iskolában bemutatták a diákoknak, mint jeles török költőt, elképedt kis hallgatóinak sietve elmagyarázta, hogy „gyerekek, én nem azok közül a törökök közül való vagyok”. Egy moszkvai park pad-

ján ülve jó másfél órán át beszélt nekem – helyesebben: a Magyar Rádió hallgatóinak – költészetről, börtönelméneiről, a török rezsimről, nemzetközi politikáról. Az interjú olyan hosszúra sikeredett, hogy a felvétel közben kétszer kellett tekercset cserélnem a riportermagnón.

De sok olyan emberrel is találkoztam, számos olyan interjút is készítettem Moszkvában, akinek, illetve amelynek semmi köze sem volt a politikához. Egy ízben – nem tudom, hogy jutott eszembe – találomra bementem egy kerületi bíróságra és végigültem néhány tárgyalást. Nem voltak ezek nagyszabású bűnügyek, csak piti mindennapos históriák: lopás, besurranó tolvajlás, garázdaság. Annál inkább érdekesekek – gondoltam –, hiszen ez is hozzátartozik Moszkvához. Az ilyen kis bűnözők, vagy esetleg egyszerűen csak részegen verekedő fiatalok személye, családi háttere, viselkedése a tárgyaláson, az ügyükben hozott ítéletek, a hallgatóság reagálása – mind-mind elárul valamit a társadalom e szegmenséről.

Rokonszenvesnek találtam az egyik bírónőt, akinek a tárgyalásait több napon át hallgattam. Egy szünetben bemutatkoztam neki, majd egy másik alkalommal hosszasan elbeszélgettem vele. Eszembe sem jutott, hogy valamiféle interjút készítek vele a Rádiónak, de amikor Moszkvából való hazatérésem után riportkönyvet írtam a Szovjetunióban látottakról-hallottakról, a bírónőről szóló írás jókora helyet foglalt el a kéziratban. A könyv iránt eleinte nagy érdeklődést mutató Kossuth Kiadó lelkesedése ezen a ponton megszűnt. Kereken meg is mondták: egy emberről csak akkor érdemes írni, ha a munkája áll a középpontban. Márpedig egy bíró, ugyebár, bűnözők ügyeiben ítélkezik. És szovjet bűnözők? Na, azt már nem. A könyv kéziratban maradt.

Egy ízben az újságban olvastam a Durov Állatszínházról, amely a Durov Sarkocskája nevű intézményben működött. Az orosz és külföldi cirkuszokban a 19. szá-

zad dereka óta fellépő Durov állatszelistítő dinasztjáról már korábban is hallottam, de mi lehet az az állatszínház? Igazgatónöje és egyetlen emberi szereplője, Natalja Jurjevna Durova készséggel ráállt a találkozóra.

A család negyedik nemzedékéhez tartozó hölgy, akár csak én, még jócskán innen volt a harmincon, és pillanatok alatt összetegeződünk. Natasa állataival – kutyákkal, tengeri malacokkal, pónilovakkal, kecskével, madarakkal – maga írta valóságos színműveket adott elő, amelyekben nemcsak ő beszélt, meg a papagájok, hanem még egy holló is, amelyet hosszú, türelmes munkával szintén megtanított beszélni. Nem állítom, hogy ennek a madárnak különösen bőséges lett volna a repertoárja, mindamellett Natasa kérdésére mély, rekedt torokhangján azt azért meg tudta mondani emberi nyelven, hogy az ő neve holló (oroszul: voron), de legjobban azt kedveli, ha hollócskának (voronok) becézik. (Ez nagyjából úgy hangzott, mint Edgar Allan Poe hollójának angol nevermore-ja.) A darabokat Natasa írta és tanította – értsd: dresszírozta – be a „művészeknek”. Hihetetlen türelemmel és szeretettel. Véletlenül sem nyúlt pálcához (a Durov-iskola egyébként is szigorúan tartotta magát ahhoz az elvhez, hogy állatokat idomítani kizárólag jutalmazással szabad, a verés, akár a legkisebb fájdalom okozása is, szigorúan tilos).

Kedves volt ez az állatszínház, a gyerekek szerették, minden délután zsúfolásig megtöltötték a Durov Sarkocskája kis nézőterét. Az első előadást megnézve azonban nem láttam a dologban nagyobb szenzációt, bár egy kis riportot bizonyosan megért. Maga Natasa volt a szenzáció, az állatszelistítő leánya, aki pendelyes korától fogva ott szaladgált a vadállatok között. Amikor hétéves lett, beadták az első osztályba, csak hogy a cirkuszművészek néhány havonta változtatják tartózkodási helyüket. Szülei ma esetleg Szmolenszkben lépnek fel, holnap

azonban már a tádzsik, holnapután pedig a kelet-szibériai közönséget fogják szórakoztatni.

Alighogy a kislány megmelegedett egy iskolában, máris újabb tanítókat, tanárokat, barátokat kellett megismernie. A tízosztályos általános és középiskolát összesen huszonnyolc helyen járta ki. Ennek ellenére kitűnően érettségizett. A szülei az állatszeliidítéshez legközelebbi szakmát célozták meg számára, azt akarták, hogy az egyetem biológiai karára iratkozzon be. Csakhogy ott – vélekedett Natasa – békákkal kell kísérletezni, ő pedig fél azoktól. Addigra (a középiskola mellett) dolgozott már medvékkel, elefántokkal, oroszlanokkal, egyszer még sakálokkal is megpróbálkozott, az egyik dög le is harapta egy ujjpercét – azoktól nem félt, de a békáktól igen. Fogta magát, a hóna alá csapta a novelláit, a gyermekeknek írt elbészéléseit közlő folyóiratokat, és beadta felvételi kérelmét a Gorkij Irodalmi Intézetbe (a moszkvai íróképző főiskolára), ahova simán fel is vették. Azóta jó néhány könyve jelent meg. Amikor megismerkedtünk, állatidomár barátom már több éve tagja volt az írószövetségnek. Később férjhez ment egy nála huszonöt évvel idősebb gentlemanhez, a Moszkvai Akadémiai Művész Színház tagjához, a Szovjetunió népművészehez és szült neki egy kisfiút.

Egy Moszkvában készült interjúm további fejleményeként még egy játékfilm is született.

Már nem emlékszem, hol és hogyan ismerkedtem meg Marija Fortusszal. Akkoriban az ötvenes éveiben járt, de amin életében keresztülment, ahhoz másnak száz esztendő is kevés lett volna. Élete – mindjárt az olvasó is látni fogja, hogy ez itt nem közhely – kész kalandregény. Marija Fortusz Dél-Ukrajnában látta meg a napvilágot,

még gimnáziumi tanulóként csatlakozott az illegális eszer (szociálforradalmár) párthoz, majd az októberi forradalom után a bolsevikokhoz. Az orosz polgárháború alatt a herszoni Cseka munkatársa volt, majd amikor a francia flotta a fehérek segítségére sietett, ő bomlasztó tevékenységet fejtett ki a megszálló erők hadiflottájának tengerészei között. A jelek szerint nem eredménytelenül: a francia flotta fellázadt, és a hadihajókat Párizs kénytelen volt kivonni a Fekete-tengerről. Ám még ezt megelőzőleg Marija összeszerelmesedett a francia flotta egy spanyol nemzetiségű tengerészével, akitől fia született.

A húszéves leányt azután a titkosszolgálat sikeresen beépítette a szovjethatalom ellen fegyveresen harcoló anarchista vezér, Nesztor Mahno környezetébe. Bő öt évvel később egy moszkvai pártiskolán összetalálkozott gyermeke apjával és elutazott vele Spanyolországba illegális munkára. Fegyveresen vett részt a köztársaságiak oldalán a spanyol polgárháborúban, amelyben fia, az akkor 16 éves Ramón hősi halált halt. A második világháborúban Fortusz százados előbb egy női pilótákból álló repülőezred törzsfőnöke volt, azután ejtőernyővel ledobták a partizánokhoz, egy tűzharc során megsebesült, majd a III. Ukrán Front felderítő osztályán szolgált. Ott szervezte meg az Alba Regia műveletet. A háború után a szovjet vezérkar Felderítő Főcsoportfőnökségén dolgozott, másodszor is férjhez ment, és nem „rangen alul”. Annak a szovjet hírszerző tisztnek lett a felesége, aki a háború alatt Cseh- és Morvaország náci gauleitérének, a cseh partizánok által levadászott Reinhard Heydrich SS-Obergruppenführernek a segédtisztje volt.

Marija Fortusz ezredesi rendfokozattal vonult nyugállományba. Mindezt azonban csak fokozatosan beszélte el nekem, és még akkor is némileg konspirálva. Például úgy mondta el, hogy a III. Ukrán frontnak nem a felderítő, hanem a politikai osztályán dolgozott. Persze, már

az Alba Regia-történetéből is rájöttem, hogy talán mégsem egészen úgy lehetett, de ez mit sem változtat a lényegen. Amikor elmesélte, hogy 1944 decemberében – hirtelenjében nem akadt a feladatra más alkalmas ember – egy ízben őt dobták át a fronton, hogy anyagot vegyen át egy Budapesten működő szovjet ügynöktől (mégpedig miután egy büdös szót nem tudott magyarul, németül viszont folyékonyan beszélt, sváb tejesasszonynak öltözve), rá kellett jönnöm, hogy nem kifejezetten a front politikai osztályának beosztottja volt.

Minderre azonban csak később, az Alba Regia-akcióra való visszaemlékezésének mezsgyéjén derült fény. A félórás interjúban Marija Fortusz elmondta, hogy 1945 februárjában a szovjet csapatok elfoglalták Székesfehérvárt, de a németek ellentámadásba mentek át, és a szovjet hadvezetés arra a döntésre jutott, hogy átmenetileg fel kell adniuk a várost.

Fortusz azt a feladatot kapta, hogy néhány napon belül találjon egy olyan családot, amelynek otthonában a németek visszatérésének idejére biztonságban hátra lehet hagyni egy felderítőt. Igen ám, de akikre számíthattak volna, maguk is menekülni készültek a városból, aki pedig mégis ott maradt, az végképp nem volt biztonságban, nála nem lehetett felderítőt elhelyezni. Tehát egy olyan, minden gyanún felül álló magyar családot kellett találnia, amely hajlandó befogadni egy szovjet felderítőt. Szinte lehetetlennek tűnő feladat volt, Marija Fortusznak mégis sikerült megoldania. Valahogyan megismerkedett egy dr. Hornyánszky Károly nevű köztisztviselővel álló fehérvári orvossal, aki soha életében nem foglalkozott politikával, de erre az időre úgy megutálta a nácikat, hogy önzetlenül vállalta a veszélyes feladatot. Egy Ligijia nevű fiatal rádióslány költözött be a Hornyánszky család otthonába azzal a legendával, hogy kárpátaljai ruszin menekült, és a doktor két kisgyereket pesztrálja.

A szovjetek néhány nap múlva valóban kiürítették a várost. Hornyánszky Károly nyitott szemmel járkált az utcákon, és amit a németek csapatmozgásairól megfigyelt, azt kézzel-lábbal elmagyarázta Ligijának (az ujján mutatta, hány harckocsit számolt össze), aki mindezt rádión továbbította a frontparancsnokságnak. 1944 március végén Székesfehérvár végleg felszabadult, Marija eljött Ligijáért, megköszönve a Hornyánszky családnak, amit tettek. Erről a doktor a szovjet parancsnokságtól írásbeli igazolást is kapott, de azt nem mutatta senkinek. Először is, mert szerény ember volt, másodszor (ezt csak következtetem), mert a történetekről mit sem tudó szomszédai, netán barátai sem fogadták volna túl nagy lelkesedéssel, hogy Hornyánszky doktor „az oroszoknak kémkedett”.

A riport elhangzásakor azután értesültek róla. Hornyánszkyék nevével tele lett a hazai sajtó. A felszabadulás évfordulójára Fortuszt és Ligiját meghívták Székesfehérvárra. Idehaza dokumentumfilm is készült arról, hogyan találkoztak tizenöt év múltán a Hornyánszky családdal. Két rádiós kollégám, Lévai Béla és Sípos Tamás forgatókönyve alapján játékfilmet is forgattak Alba Regia címmel. Tatyjana Szamojlova, az akkor rendkívül népszerű Szállnak a darvak főszereplője alakította benne Ligiját.

Az első moszkvai kiküldetésem három és fél esztendeje alatt viszonylag sokat utaztam a Szovjetunió különféle vidékein. (Noha azt a célokat, hogy mind a tizenöt köztársaságot felkeressem, csak második moszkvai időszakomra sikerült teljesítenem.) Különösen jól emlékszem kárpátaljai riportutamra. 1945 után nemigen járt ott magyar újságíró. A szovjet hatóságok igyekeztek

korlátozni a helyi magyarság kapcsolatait az anyaországiakkal. Jellemző, hogy néhány évvel előbb, 1955-ben, még diákkoromban nekem kellett átcsempésznem két ungvári irodalmár – Balla László és Sándor László – hazai folyóiratoknak szánt kézíratait (hozzáteszem: egyértelműen a szovjethatalom szellemét igenlő írásait) Magyarországra. Korábban postai úton küldött kézírataik ugyanis rendre nem érkeztek meg a címzettekhez.

Ungváron most egy Vladimir Mihály nevű elvtárs volt a házigazdám, a helyi ukrán nyelvű napilap magyar nyelvű kiadása (szó szerinti fordítása), a Kárpáti Igaz Szó szerkesztője. Vladimir tökéletesen beszélt magyarul. Ő a személyazonossági igazolványa szerint ukrán volt (ruszin nemzetiség a hivatalos álláspont szerint nem létezett; a ruszin nyelvről azt állították, hogy az csak egy ukrán tájszólás), a húga azonban, akihez Kárpátalja magyar lakta vidékein tett utunk során beugrottunk Nagyszöllősen, magyarnak vallotta magát

– Hogy lehet az, Miska bátyám, hogy te ukrán vagy, a testvéred meg magyar? – kérdeztem Vladimirt, aki erre reális és nekem nagyon tetsző választ adott:

– Tudod, én ukrán kultúrában nőttem fel, a húgom pedig magyarban.

És ha már Vladimir Mihály családjáról esett szó, hadd mondjam el, hogy a két fia von haus aus négy nyelven (ukránul, ruszinul, oroszul, magyarul) beszélt anyanyelvi szinten, ami alighanem jó startnak bizonyult későbbi pályafutásukhoz. Mindketten diplomaták lettek.

Ez az egész ukrán-magyar nemzetiségi hovatartozás egyáltalán nem tűnt egyszerűnek. Vladimir felesége, aki hivatalosan szintén ukránként futott, a nem kifejezetten ukrán hangzású Piroska névre hallgatott. Eredeti szakmáját tekintve alighanem magyartanár lehetett, vagy legalábbis magyar tanítóképzőt végzett. Mindenesetre ő írta a kárpátaljai iskolák magyar nyelvtankönyvét.

Magyar nyelvű általános és középiskolák szép számmal működtek Kárpátalján. Pontosabban: a Kárpátontúlon, mert a vidék orosz-ukrán nevét, a Zakarpatyját így fordították le, és azt ott magyarul hivatalosan csak így volt szabad emlegetni. Ami persze nézőpont kérdése, hiszen egy kijevi vagy lemergi/lvovi/lvivi ukrán ember szempontjából a Kárpátoktól délre-délnyugatra elterülő megye valóban a Kárpátokon túl található. Egy beregszászi vagy munkácsi magyar viszont azt tartja magától értetődőnek, hogy az ő szűkebb hazája a Kárpátokon innen, azok alján terül el.

De akadtak más furcsaságok is. A magyar iskolákban természetesen tanítottak magyar irodalmat is. Csakhogy a magyar irodalom-tankönyvekben nagyrészt ukrán és orosz költők magyarra fordított versei szerepeltek. Az echte magyar irodalmat a tantervben mindössze négy író képviselte: Petőfi Sándor, Zalka Máté, Illés Béla és Hidas Antal.

Ungváron akkor már képeztek magyartanárokat az egyetemen. Interjút készítettem a bölcsészkar dékánjával, aki ukránul üdvözölt és kezdett velem beszélgetni. Ezen erősen megütköztem, mivel tudtam a professzorról, hogy a debreceni egyetemen végzett. Egyébként pedig kétszeresen is neveletlen volt, mert legalább oroszul beszélt volna, az ukránt ugyanis csak felibe-harmadába értem, vagy még annyira sem. Amikor az orra alá tartottam a mikrofont és feltettem magyarul az első kérdést, ő megint csak ukránul akart válaszolni. Ekkor azonban az engem kísérő és addig hallgató Vladimir rászólt a dékánra, hogy beszéljen magyarul, mert az elvtársak (értsd a megyei pártbizottságról) úgy tartják szükségesnek. Ezek után interjúalanyom tökéletes magyarsággal megválaszolta a kérdéseket, majd amikor kikapcsoltam a mikrofont, azonnal visszaváltott ukránra.

De egyébként nem ez volt a jellemző. Kárpátalja-szerte, ahol csak megfordultam, mindenki, aki legalább valamennyire tudott magyarul, készségesen társalgott velem az anyanyelvemen. Voltak közöttük simán magyarok, akadtak olyan magyarok, akik a deportálást elkerülendő 1945-ben a személyi igazolványukba szlováknak, ha még ügyesebbek voltak, ukránnak vetették fel magukat, de nem kevés valódi ukrán (ruszin) is beszélte a nyelvünket. Meg akadtak, persze, nem is kevesen, akik egyes házasságból születtek.

Jártam olyan községben is, például Nagydobronyban, ahol jóformán mindenki magyar volt. Nemcsak a lakosság döntő hányada, nemcsak az iskolaigazgató, hanem a tanács- és a kolhozelnök is. Viszont a többségében magyarok lakta beregszászi járásban csak később tették „kötelezővé”, hogy a párt járási első titkárának, tehát teljhatalmú urának is magyar nemzetiségűnek kell lennie. Igaz, ebben sem mindig volt köszönet.

Már valamikor a '70-es (vagy talán már a '80-as?) években, egy újabb riportút alkalmával tettem tiszteletemet Beregszászban Veres Gábor elvtársnál, a járási pártbizottság első titkáránál. Egy álló órán keresztül magyarázta nekem – gyakorlatilag üzente velem a magyarországi illetékeseknek –, hogy milyen káros, ideológiai értelemben bomlasztó hatással van a náluk is fogható Magyar Televízió a kárpátaljai fiatalokra. Kis híján rám parancsolt, hogy változtassunk a műsorok – szerinte szabados, sőt dekadens – szellemén. Amikor évtizedekkel később Balla D. Károly ungvári író Szembesülés című sajátos esszéregényében Vresgábiásról olvastam, aki janicsárból lett félisten és Korinthosz helytartója, nem volt nehéz ráismernem közös ismerősünkre, noha az közben már más színekben lett félisten. A legközelebbi alkalommal a Kárpátok-Eurórégió együttműködési kísérlet debreceni értekezletén (a főszónok Jeszenszky Géza

külügyminiszter volt) találkoztam pan Veres Gáborral, a független Ukrajna egyik járási önkormányzatának potentátjával.

És bár az idők előrehaladtával, a magyarok iránt is megenyhült a hatalom Kárpátalján, azért nem annyira, hogy közülük valakit is kellően megbízhatónak találtak volna arra, hogy tartós külszolgálatra, pláne Magyarországra küldjék. Eszembe jut egy jellemző eset. A Szovjet Rádió magyar nyelvű szerkesztőségébe a '60-as évektől kezdve több olyan kárpátaljai kolléga is bekerült, akinek nem kellett fordítani a jegyzeteit, mert anyanyelvén, magyarul írt. Ezek egyike volt Kobály Rudolf. Egy ízben elárulta nekem, hogy mostanában káderezik: jó esélye van rá, hogy Budapestre helyezték.

– De hát te... – kezdtem, de Rudi máris értette, hogy mit akarok mondani és félbeszakított:

– Én ukrán vagyok. – És kacintott hozzá: értsem, ahogyan akarom.

Visszatérve még a beregszászi járásra, ilyen formailag nem is létezett. Pontosabban: mint járás létezett, de nem ezen a néven. Mert noha a Kárpáti Igaz Szóból közben önálló magyar nyelvű napilap lett (de annyira, hogy a megyei orosz újság annak lett az orosz nyelvű kiadása és nem fordítva), és abban az időben már évről évre egyre több helyi magyar író művét jelentette meg a Kárpáti Kiadó, Ungvár az ottani magyar nyelvű sajtóban továbbra is Uzshorod, Munkács Mukacsevo, Beregszász pedig Berehovo maradt. Igaz – ezt Balla László főszerkesztőnek sikerült kiharcolnia – ez akkor már csak a városokra vonatkozott, mert a kárpátaljai községeket már szabad volt az újságban magyar nevükön emlegetni.

Egyszóval az úgynevezett lenini nemzetiségi politika rettentő faramuci módon érvényesült Kárpátalján. A „hogyan nevezzük Ungvárt?”-problémával pedig még idehaza is találkoztam. De erről majd a következő fejezetben.

Nagy az isten állatkertje

Ha valamire, hát a korabeli Magyar Rádióra biztosan ráillett a fejezetcímbe szereplő szólásmondás. Mert hogy dolgozott (vagy lógott) nálunk a volt ávóstól a kirúgott püspökig, a háromdiplomás értelmiségitől a félhülyéig mindenki, aki nem volt rest. A Rádióban töltött negyvenkilenc évemből azonban csaknem tizennégyet külföldön húztam le tudósítóként, tehát nem voltam idehaza. Meg amúgy is főként csak a saját köreimben (a hírszerkesztőségben, majd a külpolitikai rovatban) mozgtam, ezért számos jeles kollégát egyáltalán nem, vagy csak alig ismertem. Ha tehát X-ről vagy Y-ról a következőkben nem ejtek szót, annak ez az oka, és kéretik nem számon kérni rajtam.

A legelső helyen dr. Hárs Istvánt kell említenem, aki előbb formailag csak elnökhelyettesként, majd formailag is elnökként huszonkilenc évig állt a Magyar Rádió élén. A 85. születésnapja alkalmából joggal írhatta róla Agárdi Péter, a Magyar Rádió Közalapítvány kurtóriumának egykori vezetője, hogy az ő elnöksége alatt lett a Magyar Rádió az ország talán legnagyobb hatású és hiteles tekintélyű kultúraközvetítő közszolgálati intézménye. Hárs István rádióvezetői életműve is hozzájárult, hogy a rendszerváltozás békésen menjen végbe, és hogy az átmenet éveiben a Rádió különösen magas színvonalon, bátran teljesített és a legszélesebb társadalmi bizalmat élvezte az ország közintézményei közül.

Amikor hozzánk helyezték – a legelején még csak főosztály-vezetői minőségben –, Hársnak fogalma sem volt a rádiózásról, annyit tudott csak róla, mint bármely magyar rádióhallgató. Ám amíg egyes más odavezényelt káderek (szerencsére nem sok ilyen akadt) a továbbiak-

ban sem álltak a helyzet magaslatán, ő tökéletesen kitanulta ezt a szakmát. (Ha ugyan lehet egy szakmáról beszélni abban a rádióban, amely – mind fejlettebb technikával – egyaránt sugárzott politikai, irodalmi, zenei, szórakoztató, ifjúsági és a külföldnek szóló idegen nyelvű műsorokat.) Természetesen nem vált műszaki, zenei vagy kulturális szakértővé, de nagyszerű érzékkel találta meg és tette idővel helyetteseivé mindezeknek a területeknek a kiváló ismerőit, akikben aztán – joggal – meg is bízott, és akiknek csaknem teljesen szabad kezet adott a munkában. Rádiós tevékenységét azzal kezdte, hogy végigjárta az egyes osztályokat, órákat töltött a stúdiókban, hallgatott, figyelt. Mindenütt kereken megmondta, hogy ő nem ért a rádiózáshoz, és kéri a kollégákat, hogy tanítsák meg rá.

A szerénység Hárs István alapvető emberi tulajdonsága volt. Kezdve olyan apróságoktól, hogy – megint csak más vezetőktől eltérően – sohasem hozatta szobájába az ebédet, hanem minden délben lecsoszogott (mert fiatalkorában elütötte egy autó, és a lába nem jött tökéletesen rendbe) ebédelni a szűk, levegőtlen étkezőbe, egészen odáig, hogy szolgálati gépkocsiját csak valóban szolgálati útjaira vette igénybe. Munkába menet nem egyszer pillantottam meg a Szent István körúti megállóban, amint a 6-os buszra várakozott. Ilyenkor felvettem, és én vittem be autón a Rádióba. (Fiatal olvasóim kedvéért: azért írom nagy kezdőbetűvel a Rádiót, mert akkor csak egy ilyen intézmény működött Magyarországon két, később három csatornával.) Később vett magának egy Trabantot, majd egy Zsigulit, azzal járt vasárnaponként horgászni.

Hárs elnöksége idején a szimfonikus zenekart, a Stúdió 11 könnyűzenei együttest, énekkart, gyermekórúst fenntartó, rádiójátékokat sugárzó Magyar Rádió számított az ország talán első számú kulturális szervezőjének

és mecénásának. Ezen kívül ablak volt a nagyvilágra. A belpolitikában, a reformok előmozdításában, szükségességük gondolatának terjesztésében elment a falig. Az utolsó években Hárs tagja volt a párt központi bizottságának. Nyilvánvaló tehát, hogy nem ellenzéki rádiót irányított. De ami tőle telt, azt megtette, és ha valamelyik beosztottja megpróbált az említett „falon” túlterjeszkedni, rendszerint következmények, fegyelmi nélkül megúsza. Többnyire meg sem tudtuk, ha ezért vagy azért a műsorért, riportért Hárs fejmosást kapott a pártközpontban. Azért nem értesültünk erről, mert ha nem értett vele egyet, nem is továbbította a letolást, hanem megtartotta magának.

Kis túlzással: Hárs szent ember volt, nem véletlenül nevezték a munkatársak Szent Istvánnak. Mindig kiállt az embereiért, néha még a kelletténél is jószívűbb volt. Csak egyetlen példa. Volt a Rádióknak egy jeles riportere, egyben botrányhős. Ha ivott (ami gyakran megesett vele), előszeretettel tett a nőknek „tisztességtelen ajánlatot”. Az egyik balhé után aztán már nem lehetett nem kirúgni, mire elhelyezkedett a Televízióánál. (Megint: nagy kezdőbetű, mert abból is csak egy volt, méghozzá eleinte mindössze egy csatornával, ám az is csupán a hét hat napján sugározott műsort.) Egy idő után aztán ott is kitelt a becsülete, onnan is kirúgták. Addigra azonban a Rádióánál már nagyjából fátylat borítottak a múltjára és visszavették. Újabb balhé, újabb eltávolítás. Így pendlizett a barátunk a két testvérintézmény között, egészen addig, amíg – talán a negyedik alkalommal – a Televízióánál örökre ajtót mutattak neki. De – okulva a szomorú tapasztalatokon – ez alkalommal már a Rádióknak sem akaródzott visszavenni. Mindenki azt hitte: na, most befellegzett neki. Ő azonban csak nevetett ezen.

– Elterjesztem, hogy ha nem vesznek vissza a Rádióba, öngyilkos leszek – adta elő a Pagodában. – Ha ez

a fülébe jut Hársnak, nem veszi a lelkére, és tuti, hogy visszavesz.

Pontosan ez történt. Akkor mondtam elnökünknek (egyébként ez is jellemezte főnök és beosztottjai viszonyát, hogy ilyen lehetett mondani neki):

– Hárs elvtárs, te egy balek vagy.

De történt ennél cifrább is. Valamikor egyszer a '70-es években új tudósítót kellett küldeni Moszkvába. Az első jelölt családi ügyeire hivatkozva nem vállalta, a második tartósan megbetegedett, a harmadikról kiderült, hogy jóformán nem tud oroszul. És akkor Hárs elszánta magát, hogy Bánkuti Gábort küldi Moszkvába.

Bánkuti Leningrádban végezte az egyetem közgazdasági karát, remekül beszélt oroszul, barátai, kapcsolatai voltak a Szovjetunióban. A hírszerkesztőségben, majd a Krónikánál bebizonyította, hogy szorgalmas, ambiciózus, ötletekben gazdag újságíró. Kitűnően kiismerte magát a politikában, a gazdaságban, a kultúrában, (évekkel később zenei műsorokat is szerkesztett, igaz, a hozzáértők szerint jobb lett volna, ha ezt nem teszi). Egyszóval látszólag minden adva volt ahhoz, hogy a Magyar Rádió őt küldje Moszkvába tudósítónak. Csakhogy. Bánkutinak – más emberektől eltérően – nem kevesebbje volt egy kerékkel, hanem eggyel több. Nem lehetett kiszámítani, hogy egy adott pillanatban mi jut az eszébe. Én azt mondtam, hogy ha kiküldik Moszkvába, lepipálja mind utódomat, Csák Elemért, mind engem, de nincs rá garancia, hogy egy fogadáson nem rángatja meg Gromiko külügyminiszter zakóját azzal, hogy „Andrej Andrejevics, én az önök helyében nem írtam volna bele az amerikai kormánynak tegnap elküldött jegyzékbe azt a mondatot...”

Gáborból azonban mégsem lett moszkvai tudósító, mert a Rádió pártbizottsága, amely rutinból megtárgyalt minden fontosabb személyes döntést, és amely tudomá-

som szerint mindig jóvá is hagyta őket, ezúttal vétót emelt. Ez voltaképpen pofon volt Hársnak, aki a kiküldetési papírt – nyilván néhány álmatlan éjszaka után, de – már aláírta. Elnökünk mégis szemlátomást megkönyebbült a verdikt hallatán, amely pontot tett súlyos kétségeire. Amikor megjegyeztem neki, hogy bizonyára nagy kő gördült le a szívéről, nem mondott semmit, csak egyetértően mosolygott.

Hárs István igen türelmes ember volt. Csupán egyetlen esetről tudok, amikor – de akkor is csak képletesen – bevágta maga mögött az ajtót. Létezett egy kéthónapos politikai-ideológiai továbbképző (elméleti karbantartó?) tanfolyam, amelyre négy-ötévenként Moszkvába küldték a párt központi bizottságának osztályvezetőit, megyei titkárait és egyéb fontos elvtársakat. Ezt az iskolát mi magunk között gúnyosan úgy is emlegettük, hogy a fontoselvtárs-tanfolyam, amely név azután rajta is ragadt. Hárs is egy ilyen alkalommal tartózkodott Moszkvában, amikor társaival együtt elunták a mozgás hiányát, a semmittevést (mert még tanulniuk sem volt muszáj – a tanfolyamon nem kellett vizsgáznuk), és arra kérték házigazdáikat: tennék lehetővé, hogy úszni járassanak.

Az illetékesek kijelölték az illetékes medencét, oda szállították a fontos elvtársakat, és bevezetésképpen arra intették őket, hogy vodkát ne pakoljanak az öltözőszekrényükbe. Utána hangzott el az a figyelmeztetés, hogy zuhanyozzanak le, mielőtt bemennek a medencébe. Végül egy uszodai ember felsorakoztatta őket a medence szélén, sípot húzott elő a fehér köpenye zsebéből és rájuk parancsolt, hogy sípszóra ugorjanak a vízbe. Ez volt az a pillanat, amikor dr. Hárs István, a Magyar Rádió elnöke úgy otthagya az uszodát, mint Szent Pál az oláhokát.

Hárs úgy válogatta meg a helyetteseit és vezető munkatársait, hogy hozzá hasonló habitusú emberek legyenek, egyben szakterületük kiváló ismerői. Tökéletesen

illett ez a jellemzés például Kiss Kálmánra, a zenei, az irodalmi, a dramaturgiai műsorokért legfelső szinten felelős elnökhelyettesre. Nála jobb ízlésű, műveltebb ember nem sok szaladgált Budapesten. De csöndesebb, szerényebb, jobban a háttérbe húzódó sem nagyon. Jellemző, hogy a korabeli Ki kicsodákban, amelyekben pityipalkó is szerepelt, az ő nevét hiába keressük. Am bármennyire nagytudású ember volt is, még így sem érte be azzal, amit tudott, hanem szüntelenül képezte magát.

Jellemző, hogy Kiss Kálmán az ötvenedik életévén túl – mondhatnám: jobb híján, mert latinul, sőt ógörögül is olvasott – nekiállt héberül tanulni. Ha volt gyöngye oldala, az talán a politika volt. Amikor meghallotta, hogy Kárpátaljáról szóló riportomban Ungvárként említem annak az ukrainai területnek a székhelyét, amelyet a hazai újságokban, dokumentumokban is jobbára csak Uzshorodnak illett leírni, aggódva kérdezte: nem tesszük-e ki magunkat emiatt valamiféle kellemetlenségnek?

– Pont most, ezért? – kérdeztem vissza. – A Petőfi Rádióban a vízállásjelentésben évtizedek óta 14 órakor minden áldott nap elhangzik, hogy „az Ung Ungvárnál 85/105 centiméter, apad/árad,” és még egyszer sem kapunk tiltakozó jegyzéket a szovjet kormánytól. – Kiss Kálmán ezt készséggel elfogadta.

Hárs István és Kiss Kálmán igyekezett az egyes szakterületek legkiválóbb művelőit megnyerni a Magyar Rádióknak. Hogy csak néhány példát említsek: a Zenei Főosztályon évtizedeken át dolgozott Kroó György, akiről a Wikipédiában az olvasható, hogy „rádiós tevékenységével megalapozta és felvirágoztatta a magyar zenei ismeretterjesztést és zenekritikát”. Ő volt az ötletgazdája, egyben irányítója a Rádió olyan sorozatainak, mint az Új Zenei Újság vagy a Hallgassuk együtt! A kor legkiválóbb zeneszerzői boldogan működtek közre abban a

Magyar Rádióban, amelynek zenei műsorait Kroó György neve fémjelezte. Általánosan elismert és tisztelt szaktekintély volt, amit mi sem bizonyít jobban, mint-hogy halála után két magyar zeneszerző – Kurtág György és Szőllősy András – is komponált darabot az emlékére.

A zenei világban nem kisebb tekintélynek örvendett Sebestyén János orgona- és csellóművész, aki bő négy évtizeden át volt a Magyar Rádió munkatársa, még-hozzá nem holmi szakbarbár, csak a zenével foglalkozó munkatársa. Ezt mutatta például az Egy rádiós naplója című sorozata is, amelyben intézményünk legkülönbözőbb részlegeinek a munkájára emlékezett vissza, illetve szólaltatta meg ebben a témában kollégáit. Tanítványainak, címeinek, nemzetközi kapcsolatainak száma ezrekre rúgott: Erkel Ferenc-díj, érdemes művész, az Olasz Köztársaság tiszteletbeli lovagja, a portugál Henrik Infáns Állami Rend lovagja, Balaton-lelle díszpolgára, a spanyol Katolikus Izabella Rend tisztje, a brazil Délkereszt Rend lovagja, a svéd Észak Csillaga Királyi Rend tisztje stb., stb.

Nem tartozott a vezetők közé, csak a sportrovatot vezette Szepesi György, mégis a legelsők között kell beszélnem róla. Dosztojevskijnek tulajdonítják azt a sokat ismételt mondást, hogy „mi mindnyájan Gogol Köpönyegéből bújunk elő”. Nos, mi rádióriporterek (és nem csak sportriporterek!), sport- és egyéb kommentátorok egymást követő nemzedékeinek tagjai valamennyien Szepesi köpönyegéből bújunk elő. Rádiós mérkőzés-közvetítés persze korábban is létezett. A felszabadulás előtt a Szepesi által is nagyra becsült Pluhár István vezette be és művelte nálunk ezt a műfajt. De olyan hozzáértéssel, átéléssel, izgalmát a hallgatókba átlántálva, ahogyan Szepesi közvetített sportmérkőzést, azóta sem tudta senki sem megismételni. Tíznel is több olimpiát,

számtalan világ- és Európa-bajnokságot izgult végig a magyar közönség őt hallgatva.

Jellemző, hogy amikor a Magyar Televízió is elkezdett labdarúgó mérkőzéseket közvetíteni, mégpedig tagadhatatlanul magas színvonalon, ennek ellenére sok néző lecsavarta a készülékén a tv-riporter hangját és Szepesi párhuzamos rádiós közvetítését hallgatta a képernyőn követhető látványhoz. Ismertsége és tekintélye nagyobb volt csaknem minden politikusénál. Nem egyszer láttam, amint különféle eseményeken, fogadásokon, ünnepeken fő-fő fejesek odamennek hozzá, hogy egy-két szót válthassanak vele. Bizonyos vagyok benne, hogy hazatérve Szepesi nem dicsekedett el a feleségének azzal, hogy „képzeld, drágám, ma X. Y. miniszterrel beszélgettem”, ezzel szemben ugyanaz az X. Y. baráti társaságban vagy vadászaton szívesen hivatkozott arra, hogy mit mondott neki a „szpiker”.

Szepesi akkor sem jött zavarba, ha közéleti vagy művészeti ügyekről kellett riportot készítenie, ha tudósokat, netán írókat interjúvolt. Műveltsége, kultúrája ugyanis ezekhez a témákhoz is megvolt. Egyetlen esetben hittem csak, hogy új feladata meg fogja haladni képességeit. Ez 1975-ben történt, amikor a Magyar Rádió bonni tudósítójává nevezték ki. Hamarosan azonban be kellett látnom, hogy tévedtem. Szepesi ebben a kifejezetten külpolitikai műfajban is megállta a helyét. Azt hiszem, egyetlenegy olyan eset volt csak, amikor feladatának nem tudott maradéktalanul eleget tenni. Bonnból hazajöve elvállalta a Magyar Labdarúgó Szövetség elnöki tisztét. Az akkor már erősen betegeskedő magyar focit azonban még ő sem tudta meggyógyítani, visszaállítani az ősi dicsőséget. Az ugyanis nem emberi feladat lett volna, ő pedig nagyon is emberből van.

Nem véletlen, hogy a lantot (mikrofont) már jó ideje letett Szepesi Györgyöt a közönség máig sem képes

elfelejteni, hogy kilencvenedik esztendején jócskán túl járó atyamesterünket máig is minden jeles sporteseményre meghívják, jobbra-balra interjúvolják, véleményét kérdezik.

Moszkvából való hazatérésem után egy akkor távozó kolléganő helyére kerültem turnusvezetőnek a hírszerkesztőségbe. A rádiós hírszerkesztés látszólag egyszerű dolog, de csak látszólag. A híreket eleinte kizárólag az MTI-től kaptuk sokszorosított formában futárral, aztán telexen (csak később szerveztük meg a rádiófigyelő és a saját vidéki tudósítói hálózatot), azokat „fordítottuk le” az óránként-kétóránként elhangzó híradásokban rádiós nyelvre. Ez esetleg azzal járt, hogy egy húsz-harminc mondatos hírügynökségi tudósításból kellett két-három, legfeljebb négy mondatban kivenni a lényegét, de úgy, hogy abban mégis minden fontos információ benne legyen. A felolvasott hír más szörendet is követel(t) meg, mint az írott, mást és másként kell(ett) benne kiemelni, hangsúlyozni, amellet természetesen úgy, hogy az nyelvtanilag és stílusosan rendben legyen. Nem is szólva a pontosság követelményéről, arról, hogy a politikusok, a szervezetek, a pártok neve, a földrajzi elnevezések, évszámok milliméterre stimmeljenek. És mindezt nagyon gyorsan kellett csinálni.

A hírszerkesztők a rádió – mint az angolok mondják – meg nem énekelt hősei. Névtelen robotosok. Ma már ugyan a híradások elején vagy végén többnyire bemondják, hogy ki szerkesztette, de – valljuk be – arra a kutya sem figyel oda. Az én időmben pedig egyáltalán nem említették meg az ügyeletes hírszerkesztő(k) nevét. Ezt a munkát reggeltől késő estig egy bel- és egy külpolitikai hírszerkesztő végezte, akiknek a nyolcados papírlapra

gépelt anyagait a turnusvezető javította ki, esetleg adta vissza, hagyta jóvá, majd küldte az adóra.

A Rádióba kerülő több sikeres munkatársnak volt iskolája a hírszerkesztőség, ahol elsajátíthatta az újságírás alapjait. Ugyanakkor kerültek hozzánk tapasztalt kollégák is, akik elbuktak, de legalábbis bukdácsoltak ezen az első látszatra oly könnyű fogalmazási erőpróbán. Jött például egy eléggé ismert újságíró, aki azelőtt már vagy tíz esztendeje dolgozott az egyik napilapnál. Ott több hasábos riportjai jelentek meg, nálunk azonban kiderült, hogy nem tud fogalmazni, legalábbis röviden biztosan nem. Néhány hónap után be is dobta a törülközőt.

Szakmában gyártotta a híreket több más olyan kolléga is, aki már a háború előtt is ezt csinálta a Rádióban, mégis össze-vissza kellett javítgatni az anyagaikat, olyanok voltak, mintha fogalmazásátlót szedtek volna. Egyikük, a rovat kedvence, akit mindenki csak Mokónak becézett, többségünknel idősebb, jó humorú, nagydarab mackó volt. Minden nyáron meghívta szalonnasütésre a kollégákat Rómaifürdőre, ahol időtlen idők óta bérelt kabint egy csónakházban. Nem mintha olyan nagy evezős lett volna, de rendre oda vitte a macáit. Évente mást és mást. Egyszer csak azonban vége szakadt a szalonnázásnak. Mokó, a megrögzött agglegény, akkor már túl a negyvenen, fogta magát és megnősült, az ügyeletes bárátnőjét vezette oltárhoz. A hölgynek azután, aki tulajdon tapasztalatából tudta, hogy a kabin főként a légyottok lebonyolítására szolgál, feleségi minőségében első dolga volt felmondani a szerelmi fészek bérletét.

Állandóan sértetten járkált a hírszerkesztőségben egy hölgy, aki – mondjuk, hogy családi okokból, vagy még inkább: családi kapcsolatainak köszönhetően – 1956 előtt egy megyei lap főszerkesztője volt. Tömören és hibátlanul fogalmazni azonban nem tudott – ő is gyakran kapta vissza az anyagait átírásra. Nagyon keservesen

ment a munka egy egyébként okos, roppant barátságos, meggyerő kollégának is, akinek eredetileg nyilván eszébe sem jutott, hogy egyszer még a Magyar Rádió hírszerkesztőségében fogja a híreket diktálni. Katona volt az istenadta, még hozzá nem is akármilyen beosztásban: hadtest-törzsfőnökként szolgált Székesfehérváron. Alárendeltjei – ezt ő maga mesélte nekünk nevetve – az „ordítós Grábernek” hívták a háta mögött. Állítólagos 1956-os bűneiért fokozták le újságíróvá.

Tragikus figurának ismertük Földes Sanyi bácsit, aki akkor már csak nyugdíjasként segített be nálunk vasárnaponként. A háború előtt jó nevű költő és lapszerkesztő volt Csehszlovákiában. 1944-ben a németek a családjával együtt deportálták, amit csak maga élt túl, a feleségét és a két lányát megölték. Nem csoda, hogy az öreg inni kezdett, és ezt mindenki respektálta is, csak sajnos az anyagait kellett rendszeresen átírni. Az volt a szokása, hogy minden hó tizenötödikén, amikor már fogyóban volt a fizetése, kölcsönként Földi Ivántól 100 forintot. Soha sem többet, sem kevesebbet, aztán másodikán, a nyugdíjából mindig pontosan megadta.

A reménytelenül nem odavaló (semmilyen médiához nem való) munkatársakkal szemben volt viszont néhány kitűnő szerkesztőnk is, de egyikük sem túl sokáig. Aki ugyanis kitűnt nálunk, az nagyon gyorsan emelkedett a „ranglétrán” és elkerült tőlünk. Somogyi Nóra és Dénes Mari egy-két év után szerkesztőből turnusvezetővé lépett elő, majd mindkettőjüket külföldre küldték állandó tudósítónak: Nórát Moszkvába, azután Prágába, Marit Prágába.

A hírszerkesztőség tulajdonképpen vezetője Földi Iván volt. Azért csak tulajdonképpen, mert formailag akkor még nem állt rovatvezető a szerkesztőség élén: mi turnusvezetők egyenrangú váltótársak voltunk. Ivánt azonban hallgatólagosan primus inter paresnek (elsőnek

az egyenlők között) fogadtuk el. Ő nemcsak a heti beosztásunkat állította össze, hanem menet közben gyakorlatilag azokat az elveket is lefektette, amelyeken a magyar rádiós hírszerkesztés – legalábbis a stílári, formai részét illetően – máig is nyugszik. Ivánt még 1947-ből, az Ifjúság szerkesztőségéből ismertem. Később az Esti Budapestnek lett a munkatársa, ám miután összevezetett a nagyhatalmú főszerkesztővel és ráborította az asztalt, kipenderítették onnan. Még hozzá annyira, hogy egészen Sztálinvárosig (azelőtt Dunapentele, ma Dunaújváros) repült, ahol utóbb segédmunkási minőségben építette a szocializmust. Csak ez után a kitérő után került vissza a médiába.

Egy szép napon Iván elkezdett jegyzeteket, afféle rövid rádiós tárcákat írni, az Esti Krónikában olvasta fel őket. Nem kifejezetten politikai témájú, de a hétköznapi fonákosságait szóvá tevő szösszenetek voltak ezek, végkövetkeztetés nélkül, úgy is mindenki értette, hogy mire akar kilyukadni. A hallgatók nagyon kedvelték ezeket a halk, ironikus, nem dűrban, hanem mollban fogalmazott jegyzeteket, amelyek idővel egyre ritkábbak lettek, végül csöndben kimúltak.

Amikor a hírszerkesztőségbe kerültem, turnusvezetőként dolgozott még ott Kuk György, aki később a TV-híradóban végezte nagyjából ugyanezt a munkát, továbbá Ritter Tibor. Az utóbbi egyben a főosztály párttitkára is volt, még hozzá olyan párttitkár, akitől senki sem rettegett, mi több, akihez bármilyen személyes, akár családi problémával is fordulhattunk, és ha csak tudott, mindig segített, de nem próbált beleszólni az emberek magánéletébe.

Egyik kollégánk orosz feleséget hozott magával Leningrádból, és amikor bejelentette (mármint a férj), hogy válni akar, az asszony berohant Tibihez, hogy beszéljen a családi életét felrúgni szándékozó kommunistával.

A Szovjetunióban nagyon, de nagyon nem szerették azt, ha egy párttag válik. Ilyenkor a párttitkár behívatta a válni kívánó felet, megpróbált a szovjet család szentségére hivatkozva a lelkére beszélni, de nem ritkán meg is fenyegette, hogy jaj lesz neki, ha tervét valóra váltja. Valami ilyesmiben reménykedett ez az asszonyka is. Ritter szerette a békességet, nem ellenkezett, és megígérte a panasztevőnek, hogy beszél a kolléga fejével.

– Jól meggondoltad ezt a válasz dolgot? – érdeklődött párttitkárunk a delikvensnél, majd a pozitív válasz után csak ennyit mondott: – Na jó. Hát te tudod. Én ebbe nem szólhatok bele.

Rittert hamarosan elnyelte a pártközpont agitációs és propagandaosztálya, amelynek szokása volt, hogy kiemel egy újságíró, néhány évig a Fehér Házban, szóval a pártközpontban aszalja, aztán visszaküldi, többnyire az eredeti munkahelyére, esetleg máshova, de – hacsak az illető nem volt teljesen használhatatlan – már többnyire magasabb beosztásba.

Tibornak pechje volt. Ő ugyanis éppen külföldre készült tudósítónak, és a „behívó” keresztülhúzhatta ezt a tervét. Így aztán nem esett hasra a megtiszteltetéstől, hogy a pártközpontban dolgozhat, sőt még azzal is megpróbálkozott, hogy visszautasítja az ajánlatot. Sokáig persze nem tudott ellenállni, és ahelyett, hogy külföldre ment volna tudósítani, bevonult az APO-ra. Onnan viszont – talán a renitenskedése okán, hogy mőresre tanítsák – csak nem egészen két évtized múltán bocsátották vissza a Rádióba. Igaz, a régi beosztásánál legalább három polccal magasabbra: elnökhelyettes lett. Csöndesen viselkedett, nem sokat láttunk belőle, fogalmam sem volt, hogy nap nap után mivel foglalkozik, amikor egyszer csak átszólt telefonon, hogy szeretne velem beszélni. Barátilag fogadott és egy amerikai természettudományos folyóiratot dugott az orrom alá:

– Olvasd el figyelmesen ezt a cikket! Ez nagyon fontos. El is viheted magaddal. Aztán majd megvitatjuk.

Otthon nekiültem a megjelölt dolgozatnak, amely majdnemhogy a cserebogarak halhatatlanságát elemezte. De tényleg. Már nem emlékszem pontosan, az is lehet, hogy a békáknak a népgazdaságban való felhasználhatóságáról szolt, vagy talán arról, hogyan öntözik a banánültetvényeket Costa Ricában: Nem mentem vissza Tibihez a cikket megvitatni, és ő szerencsére – bár ez nem volt rá jellemző – megfeledezett az egészről. Mostanában néha-néha találkozunk egy-egy előadáson vagy tudományos konferencián. Legközelebb okvetlenül megkérdezem tőle, hogy mi volt abban a tanulmányban az a nagyon fontos.

Néhány évig Ippér Pál volt a negyedik turnusvezető, aki az Idegennyelvű Adások Főszerkesztőségéből került hozzánk, ahol a török szekciót vezette. (Megjegyzem: angolul tudott, törökül nem.) Én már nagyon régen ismertem, még a felszabadulás előttről, a 191. sz. Toldi Miklós cserkészcsapatból, majd a háború után az V. kerületi MADISZ-ból, amelynek a titkárává választottuk.

Ipper Pali nagyon tehetséges újságíró volt, aki akkor kezdte igazán kifutni a pályáját, amikor 1963-ban a Magyar Rádió New Yorkba küldte tudósítónak. A Kennedy-gyilkosságról szóló tudósításait az egész ország hallgatta. Hazajöve, amerikai tapasztalataira támaszkodva ő találta ki, szerkesztette és vezette a 168 Óra című politikai-társadalmi műsort, amely új hang volt a magyar rádiózásban. Szombat délutánonként az emberek siettek haza, hogy – többnyire családjukkal együtt – odaüljenek a varázsszemű rádiójuk mellé, és másfél órán keresztül nagy-nagy figyelemmel, áhitatos csendben hallgassák ezt a műsort. Jaj volt annak a tapintatlan alaknak, aki ilyenkor merte megzavarni embertársait egy telefonhívással!

Végképp akkor ismerte meg az ország Ippert, amikor a TV-Híradó műsorvezetője lett. (Ne feledjük: egyetlen televízió, egyetlen televíziós híradó létezett csak az országban: azt nézte minden este szinte az egész lakosság.) Az adás végén, de még a kamerák kikapcsolása előtt előhúzta a pipáját és komótosan rágyújtott. Ez afféle elengedhetetlen rituálévá nőtte ki magát. Egy akkoriban megjelent novellában olvastam: „...Néhány perc hiányzott még a 8 órához. Ipper akkor kezdett pöfékelni a pipájából.”

Valamikor a '60-as évek elején besokalltunk attól, hogy egyetlen hírforrásunk, az MTI, néha csak hosszú órákkal azután adott hírt egy világeseményről, hogy arról a külföldi rádiók már beszámoltak. Erről az időbeli lemaradásról különösen vasárnaponként győződhattunk meg, amikor a hírek olyan gyéren csordogáltak a Naphegyről (az ott működő Magyar Távirati Irodától), hogy jobb híján ugyanazokat a híreket kellett ismételnünk egész nap.

Ezen a helyzeten segített némileg egy Bányai Gyula nevű külsős munkatársunk (civilben tisztviselő egy külkereskedelmi vállalatnál), aki ilyenkor otthonában hallgatta a külföldi rádiók angol, orosz, német nyelvű híreit, és ami nem volt még nekünk, azt telefonon lediktálta. Gyula nemcsak beszélt, hanem gyorsírt is ezeken a nyelveken. Az Esti Hírlap szerkesztőségében – ugyancsak külsősként – ő vette angol gyorsírásban a lap londoni és talán még néhány stringerét. (Ez a szakszó egy médium nem általa kiküldött, hanem ottani állandó lakhellyel és rendszerint állampolgársággal is rendelkező tudósítóját fedi.)

Bányai az egyik legszorgalmasabb ember, akit volt, sőt, hála Istennek, máig is van szerencsém ismerni. Már közel a nyolcvanhoz az egyik gazdasági napilap munkatársaként talpalta végig naponta a különféle vállalatokat,

készített interjúkat külföldi üzletemberekkel, és ma, túl a nyolcvanötödik életévén egy olyan gazdasági hírlevelet szerkeszt, amihez nemcsak hozzáértésre, hanem óriási figyelemre, tengernyi munkára van szükség. De, hogy ne csak az egekbe menesszem, azt is elárulom róla, hogy néha olyan naiv tud lenni, mint egy zárdaszűz.

Valamikor Bill Clinton elnöksége idején egyszer a szövivői értekezletre várakozva a Külügyminisztériumban, mondtam el Gyulának azt a néhány napja született tréfás pesti találós kérdést, hogy „Hogyan válaszol Monica Lewinsky üzenetrögzítője? Így: Hívjon később, a szám foglalt”. Bányai jót nevetett a viccen. Jó negyedórával később, már javában tartott a tájékoztató, amikor oldalba bökött és kissé megütöközve odasúgta: „Te, hát ez egészen kétértelmű”.

Visszatérve a rádiófigyelésre: elhatároztuk, hogy erre a célra állandó részleget szervezünk a hírszerkesztőségben. Az erre a munkakörre elsőnek alkalmazott kolléga kitűnően tudott angolul, németül, spanyolul, de hát nekünk nem annyira a madridi, mint inkább a moszkvai rádió híreire volt szükségünk. Felvételt hirdettünk oroszul és angolul tudók számára. Oroszból én vizsgáztattam őket. A delikvenst odaültettük a magnóhoz, hogy hallgasson meg egy olyan hangfelvételt, amit a moszkvai rádióból rögzítettünk, és azután referálja, illetve rövidítve fordítsa is azt le. A felvételek technikailag pocsékok voltak, az éter minden zaja rájuk rakódott. Nem azért adtunk ilyen tesztfeladatot a jelentkezőknek, hogy megnehezítsük a dolgukat, hanem mert tényleg csak ilyen hangminőségben lehetett Moszkvát hallgatni, rögzíteni, tehát „élesben” is ilyennel lesz dolguk. Tizennyolcan vérezték el a teszten, köztük orosznyelvtanárok, sőt még egy tolmács is. Pedig kétszer is meghallgathatták a felvételt, ám hiába: ezért vagy azért, de nem értették. Földi azt mondta, hogy én egy maximalista vagyok, és

hogy így soha nem fogunk olyan embert találni, aki nekem megfelel.

Aztán jött egy Szabó József nevű fiatalember, aki korábban Kínában volt diplomata. Egyszer hallgatta csak meg a recsegő felvételt, és – részben nyelvtudásának, részben intelligenciájának, tárgyismeretének köszönhetően – tökéletesen lefordította. Természetesen azonnal felvettük. Mivel egy Szabó József már dolgozott a Rádióban, új munkatársunk neve elé – pekingi múltja tiszteletére – a P betűt biggyesztettük. Így lett a fél tucatrál is több felsőfokú nyelvvizsgát abszolvált Pészábó, másnéven Pöszo a hírszerkesztőség rádiófigyelője, aztán szerkesztője, végül vezetője. Még később, már a rendszerváltást követően, a Politikai Adások Főszerkesztőségének a vezetője. Ez utóbbi poszton azonban nem sok dicsőséget szerzett.

Pedig addig a kollégák is, a rádióhallgatók is nagyrabecsülték őt, a jó tollú, mindig érdekes tényeket kiásó jegyzetírót, sokoldalú riportert, a Távol-Keletről szóló kitűnő műsorok, könyvek szerzőjét. Aztán bekövetkezett a Csúcs-éra, amikor egy politikailag elkötelezett pénzügyi szakember vezette és próbálta tönkretenni tejfai (teljes elnöki hatalommal felruházott alelnök) minőségében a Magyar Rádiót. Alig két hónappal az 1994-es parlamenti választások előtt takarékoság címén Csúcs László felmondott százhuszonkilenc kollégáknak, köztük olyanoknak, akiknek a neve fémjelezte a Magyar Rádiót. Lapátra került többek között Barát József, Bolgár György, Bölcs István, Farkasházy Tivadar, Havas Henrik, Mester Ákos, Szénási Sándor. Az alá tartozó rádiósok felmondólevelét főszerkesztőként P. Szabó József írta alá. Nem állítom, hogy lelkesedéssel tette ezt, de megtette, és volt kollégái főként ilyen minőségében emlékeznek ma rá.

Visszatérve a hírszerkesztőségre: közben nőtt a híradások száma, több lett a munka, növelni kellett a létszámot is. Akkor került a hírszerkesztőségbe az egyetemet frissen végzett Forró Evelyn, aki karrierjét prágai tudósítóként, majd kormányszóvivőként folytatta. A prágai poszt unalmas helynek számított, ahonnan – talán csak a kulturális anyagok kivételével – szinte lehetetlen volt érdekes tudósításokat küldeni. Viának (így hívtuk Evelynt) azonban határozott szerencséje volt, mert kiküldetése a hazai szívetek is megmelengető események idejére esett. Ő számolt be például arról, hogy egy Deutsch Tamás nevű magyar joghallgatót és két társát a csehszlovák hatóságok őrizetbe vették, majd kiutasították az országból, mert egy Vencel téri tüntetésen „Virággal jöttünk, nem tankkal” feliratú transzparencssel vonultak fel.

Én néhány héttel azelőtt jártam turistaúton a csehszlovák fővárosban. Megfordultam az összes „kötelező” helyen, a Hradsinban, a Károly hídon, a középkori zsidó temetőben, az U fleku nevű félezer éves sörözőben, de Evelyn egy olyan különleges helyre is elvitt, amely nem szerepelt a prágai útikalauzokban: a nyugatnémet nagykövetség elé. Az épületben, pontosabban annak az udvarán akkor már több száz, ha ugyan nem ezer keletnémet turista zsúfolódott össze, arra várva, hogy a csehszlovák hatóságok kiengedjék őket az NSZK-ba. A nemzetközi nyomás hatására néhány nap múlva ez meg is történt, de akkor a menekülni szándékozók még ott gyülekeztek a tágas udvaron. Mi a kerítésen kívülről néztük, amint iszonyú hosszú sor várakozik az egyetlen felkelhető budi előtt. Amit azonban eleinte sehogyan sem érttem: amint valaki kijön a bódéból, fogja magát és beáll a sor végére. A rejtélyt Evelyn fejtette meg:

– Hiába végezte most el a dolgát az illető. Három-négy óra múlva ismét fel kell keresnie azt a helyiséget.

Ahhoz pedig, hogy ezt megtehesse, már most be kell állnia a sor végére.

Még Evelynt jócskán megelőzve került a hírszerkesztőségbe dr. Drábik János. Zenésznek indult, de kézszerűlése miatt le kellett mondania a művészi karrieréről, és a jogot végezte el. Olyan határozott, magabiztos fiatalembernek ismertük meg, akiben valósággal zubog az önérzet, aki sohasem jön zavarba. Talán ezért a katonás vonásáért becsülték őt a Néphadseregben is. Jánost rendszeresen hívták különféle katonai alakulatokhoz, hogy tartson előadást a nemzetközi helyzetről. Egy ízben olyankor érkezett részére a felkérés, méghozzá egyenesen a vezérkartól, amikor távol volt, alighanem a szabadságát töltötte. Felajánlottuk, hogy esetleg közülünk valaki megtartja helyette az előadást, de a vezérkar ragaszkodott „dr. Drábik elvtárs” személyéhez.

Az ifjú hírszerkesztő később emigrált, és a Szabad Európa Rádió vezető munkatársaként ment nyugdíjba. A rendszerváltás után hazatért, és jelenleg politológiai, történelmi kutatásokat végez. Ő fedezte fel például, hogy Petőfi Sándor valójában gróf Széchenyi István törvénytelen fia volt. A kazánkirály Morvai Ferencsel együtt vallja, hogy a költő 1849-ben orosz fogságba esett és a szibériai Barguzinban élt, ahol a helyi postamester lányát vette feleségül. Ő állapította meg, hogy „olyan történelmi korszakban élünk, amikor kiéleződött a küzdelem a Jó és a Gonosz, az Élet megmaradásának és a Halál kultúrájának a kozmikus erői között”. Napjainkban Dr. Drábikot a Világ-panoráma című műsor vezetőjének, Szaniszló Ferencnek a beszélgetőpartnereként láthatja-hallhatja rendszeresen az Echo TV közönsége.

Nemhiába, hogy a hírszerkesztőségben össze voltunk zárva, tudtunk mindent egymásról, a kollégák gyerekeiről, házastársairól, családi problémáiról. Engem két ízben is idéztek tanúnak házassági bontóperben. Dolgo-

zott nálunk egy fiatalasszony, akinek a férje, mint mondták, nagy jövő előtt álló fizikus, de emellett teljesen ki- és beszámíthatatlan. A fejébe vette, hogy a felesége közismerten laza erkölcsű hölgy, és ezen a címen adott be válókeresetet. A fiatalasszony többek között engem idéztetett be tanúnak, hogy cáfoljam meg a férje állítását.

– Nézd – mondtam neki –, én tudom, hogy a férjed vádjá teljesen alaptalan, de negatívumot, az adott esetben azt, hogy te nem vagy szajha, nem lehet bizonyítani.

– De azt tanúsíthatod, hogy nem vagyok közismerten az – vetette ellen a kolléganő.

Ebben maradtunk. Volt azonban rosszabb eset is. V. Tamás felesége, egy presszós nő, valóban nem nyerhette volna el a csillagkeresztes hölgy címet. Oltári nagy ribanc volt. Méghozzá tényleg közismerten. Egyébként egy magyar nagyasszony nevét viselte – nevezzük feltételesen Lorántffy Zsuzsannának –, és füvel-fával csalta a férjét. Tamás, a világ legnaivabb embere, egyszer a tanácsomat kérte:

– Zsuzsa elutazott két hétre Kassára egy férjével. Azt állítja, hogy nincs köztük semmi. Elhiggyem neki?

Mindkét párt a bíróság rövid úton elválasztotta.

Volt a hírszerkesztőségnek egy állandó külső munkatársa is, aki a – magyar médiában azidőtájt fölöttébb ritka – rendőrségi híreket szállította nekünk. Takács – ha nem tévedek – István volt a becsületes neve, a szakmában azonban csak úgy ismerték, hogy a Gorilla-Takács, de még inkább úgy, hogy Takács-Vagy-A-Lochnessi-Szörny. Hogy valóban olyan ijesztő volt-e a külseje, abban utólag már némileg kételkedem, annál is inkább, minthogy a nő nemet általában egyáltalán nem riasztotta. Határozottan formás barátnői voltak, később pedig egy kifejezetten csinos lány lett a felesége.

Ámbár valami mégiscsak lehetett abban a gorillaságban. Egy ízben nálunk, a hírszerkesztőségben szorosan

a gépiró háta mögé állva olvasott bele egy készülő hírbe. Amikor Borika, a billentyűkön szorgosan kopogó, modellszépségű gépirónk véletlenül felpillantott, és a mögötte álló alakra esett a pillantása, önkéntelenül elsikította magát. Takács naponta bejárt a főkapitányság sajtóirodájába, és ami eseményt csak lehetett, felhajtott számunkra. De nem minden esemény volt rádióhírben megjeleníthető. Egy ízben nevetve jött be a szerkesztőségbe:

– Képzeljétek, mi történt! Egy manusz féltékeny volt a feleségére, hogy az csalja. Követni kezdte az asszonyt és kileste, hogy egy vasutassal kavar. Utánament a vasutasnak, és amikor az a Keletin bement a vécébe hűgyozni, a pasas odaugrott és a bicskájával lenyisszantotta a fickó micsodáját.

– Szép a sztori, de hát ezt nem adhatjuk le a Magyar Rádióban – mondtuk Pistának, miután mi is jót nevetünk a tulajdonképpen szomorú történeten.

– Bízátok csak rám! Én úgy átirom, hogy le lehessen adni. – És két perc múlva Takács már diktálta is: – „Egy állampolgár gyanakodni kezdett a feleségére, hogy az hűtlen hozzá és egy vasutassal szűri össze a levét. Amikor a vasutas bement munkahelyén egy belső helyiségbe, a budapesti illetőségű férfi követte és késével megsebesítette.”

Ebben a formában viszont a hír olyan semmitmondó lett, hogy nem volt érdemes leadni.

Takács Pista, akinek műfaja a tízsoros bűnügyi hír volt, egy szép napon elárulta, hogy írt egy regényt. A mű kiadhatóságát illetően voltak bizonyos kétségeink, az egyik kiadó azonban megjelentette az opust. Azt mondják, életében egyszer és saját magáról mindenki képes regényt írni. Pontosan ez volt ez az eset. A műben barátunk élete nagy álmát jelenítette meg. Ehhez két dologot kell tudni. Az első, hogy Takács főállásban a Turf szer-

kesztőségében dolgozott. A második, hogy a sportújságírókat akkoriban nem sokra becsülte a szakma, és okkal. Azóta már lettek ennek a szakágnak olyan művelt, sokoldalú, széles látókörű művelői, mint Vitray Tamás, Novotny Zoltán vagy Gundel Takács Gábor, de akkoriban – talán az egy szál Szepesi Györgyöt leszámítva – a sportriporterek ismeretanyaga a szöglettrúgástól a svédcsavarig terjedt, és félő, hogy szókincsük nem haladta meg az ezer szót. Mi, kül- és belpolitikusok, gazdasági és kulturális újságírók nagyjából úgy viszonyultunk hozzájuk, mint az orvosok a lódoctorokhoz, amihez viszont azt kell tudni, hogy az – akkoriban még doktori cím nélküli – állatorvosok nagy megtiszteltetésnek vették, ha az emberorvos kolléga úrnak szólította őket.

Nos, Gorilla-Takács epikus művének központi figurája egyre arról álmódzott – és a regény végére ezt az álmát hősies erőfeszítéssel meg is valósította –, hogy sportújságíróvá küzd fel magát. Magyarázat: a regény főhőse lósport-újságíró volt.

A hírszerkesztőségi munka igazi taposómalom. Egyhangú, unalmas. És az a paradoxonja, hogy tisztességesen csak jó újságíró tudja csinálni, viszont minél jobb újságíró valaki, annál jobban unja. Előbb vagy utóbb a jó újságíró elmenekül onnan. Nekem idővel sikerült a külpolitikai rovatba áteveznem.

Főszerkesztőségünkben (amely különböző időszakokban hol Agitprop Főosztály, hol Politikai Adások Főszerkesztősége, illetve Kossuth Rádió névre hallgatott) a külpolitikai rovat bizonyos fokig elit helynek számított. A sportrovatot leszámítva ugyanis jó ideig főként csak innen lehetett rövidebb-hosszabb időre külföldre, elsősorban Nyugatra utazni. Nem utolsósorban azért, mert

ennek a rovatnak a munkatársai beszéltek idegen nyelveken. Később aztán ez is, az is, megváltozott.

A külpolitikai rovatban meglehetősen nagy volt a fluktuáció. Első vezetője – már tudniillik abban az időben, amelyre én emlékszem – (dr.) Salgó László volt. A doktort azért teszem zárójelbe, mert a doktori címet, legalábbis cikk-aláírásban, műsorfelkonferálásban az újságírók nem használják. A mi Salgónk is csak az ELTE-n írta a neve elé a két betűt, ahol legújabbkori történelmet adott elő, továbbá a gyarmati rendszer történetével foglalkozó tudományos műveinek címlapján. (Ha egy marslakó a Földre érkezik, arra a következtetésre juthat, hogy Magyarországon nem a Kovács János, hanem a dr. Salgó László a leggyakoribb név. A Rádió akkori külpolitikai rovatvezetőjén kívül ezt a nevet és címet viselte/viseli még egy főrabbi, egy rendőrfőkapitány és egy helyettes államtitkár is. Ez azonban természetesen merő véletlen.) A rádiós Salgó kistermetű, és mint ilyen, parancsolgatni szerető ember volt, de azért a más véleményét is meghallgatta, a szakmát kétségtelenül kitűnően értette és ötletekért sem ment a szomszédba.

A II. világháború befejezésének harmincadik évfordulójára Salgó László kezdeményezte A győzelem állomásai című, tíz részből álló dokumentumműsort, amelynek elkészítéséhez sok eredeti helyszínt jártunk be, számos szemtanút kutattunk fel és több tucatnyi eredeti hangdokumentumot kerítettünk elő. A Leningrád német blokádjáról szóló adás elkészítésével engem bíztak meg. Az NDK rádiójától sikerült megszereznünk Hitler és Goebbels egy-egy beszédének hangfelvételét, továbbá szertettünk egy neves orosz költőné, valamint egy „utca embere” magnetofonszalagra rögzített visszaemlékezéseire a 900 napos blokád alatti tömeges éhhalálról. Az utóbbiakat a szovjet rádiótól kaptuk, ahol azonban nem lehetett valami nagy rend a hangarchívumban, mert

az istennek sem voltak képesek megtalálni a Jurij Levitan által felolvasott közleményt a blokád áttöréséről. Márpedig a világhírű rádióbemondó hangja maga a történelem.

A sztálingrádi győzelemtől az 1945. május 9-i német fegyverletételen és Sztálin halálán át Jurij Gagarin földet éréséig minden nagy eseményről Levitan hangsúlyozottan ünnepélyes, mély hangján értesült a rádióból a szovjet lakosság, de a külföld is. Itt aztán egy olyan apró hamisításhoz folyamodtunk, amely végső soron talán mégsem volt hamisítás. Kiutaztam Moszkvába és megkértem Levitant, hogy az én mikrofonom előtt olvassa fel (újra) azt a közleményt, amely a Govorit Moszkva bejelentkezés után a leningrádi blokád áttöréséről adott hírt. Ez hangzott el a Magyar Rádió dokumentumműsorában.

Salgó László különösen gyakran utazott a harcban álló Észak-Vietnamba. Ugyanez, pontosabban egész Indokína volt a szűkebb szakterülete a rovatvezető-helyettes B. Lászlónak is, aki – ez nem volt jellemző a rovatra – csak egy idegen nyelven, franciául beszélt. A korábbi francia gyarmatokon, így Vietnamban, Kambodzsában és Laoszban is az számított a leginkább elterjedt idegen nyelvnek. Barátunk ezért specializálódott Indokínára. Az idősebb rádióhallgatók emlékezhetnek laoszi útjegyzeire, amelyekben okvetlenül szerepelt az általa Rizsesköcsög-síkságként emlegetett Kőedény-síkság, valamint a laoszi hatalom birtoklásáért vetekedő három herceg, akik közül, mint utóbb kiderítettük, az egyik egyáltalán nem is volt herceg. Viszont addigra a köztudatba már így ment át: a három herceg – akár a mesében.

Laci barátunkat olyan vékonyka hanggal verte meg a balsors, hogy azt simán lehetett női hangnak hinni. Egy alkalommal, amikor a Tíz perc külpolitika című műsorban – felvételtől – az ő jegyzete ment valami távol-

keleti témáról, egy hallgató, aki nyilván később kapcsolta be a rádiót és nem hallotta a konferálást, ezzel telefonált be a stúdióba, még a kommentár elhangzása alatt: „Mondják meg annak a spinének, hogy ha még egyszer úgy ejti, hogy Jappán, én p...án rúgom.”

Később hosszú ideig Schél Gyula, volt berlini és New York-i tudósítónk irányította a rovatot. Rendkívüli – mondhatnám: már-már túlzott – lelkiismeretességgel végezte a munkáját, minden kéziratot az első betűtől az utolsóig figyelmesen elolvasott, munkatársai anyagainak felvételéhez rendszerint lejött a stúdióba. Tapintatos formában előadott tanácsai, kritikai megjegyzései mindig ültek. Aztán bekövetkezett az, amit Parkinson (nem a kór, hanem a törvények névadója) ír le. Gyulát nem hagyták meg azon a szinten, ahol tökéletesen bevált, hanem előléptették. Előbb főszerkesztő-helyettesé, majd főszerkesztővé. Ez pedig meghaladta a képességeit, annál is inkább, minthogy itt már olyan rovatokat, illetve szakágakat (ipar, mezőgazdaság, kultúra) kellett felügyelnie, amelyekhez – a külpolitikától eltérően – nem értett. Ezt maga is érezte, hiszen becsületes, önkritikus gondolkodású ember lévén, nem hitte azt, hogy mindenhez ért. Elkezdett kapkodni, rossz döntéseket hozni, egyre ette magát, ami végül a gyomrára ment.

Megjegyzem, a további külpolitikai rovatvezetőkre sem lehetett panaszunk, kivéve egyet, Barát Józsefet. Róla ezt bátran elmondhatom, mert a barátom. Korábban Bernát Györgyöt nevezték ki főnökünk (hozzáteszem: ezt soha, egyetlen pillanatra sem éreztette velünk), aki spanyolos volt, tehát később természetesen német nyelvet területre küldték tudósítónak. Ónody György még az előző munkahelyén, a Szabad Ifjúság szerkesztőségében szakosodott a Közel-Keletre, abból kiindulva, hogy így a következő negyven-ötven évben biztosan nem marad munka nélkül. A történelem igazolta őt.

A rovatban jóformán mindenkinek volt egy nickname-je (beceneve). Gyurkát nemcsak a háta mögött, de szemtől szembe is csak Főhercegnek hívtuk. Hogy miért? Mert igaz ugyan, hogy a szó jó értelmében vett úriembernek ismertük meg, de arisztokratikusnak semmiképpen sem lehetett nevezni. Nevét onnan kapta – helyesebben: akaratlanul is adta saját magának –, hogy megunva a szüntelenül nekiszegezett hogy vagy-okat, egyszer így válaszolt: „Mint a többi magyar főherceg”.

A mi Főhercegünk, a levantei konfliktusok szakértője, nem tudott ugyan arabul (szűkebben vett szaktársai közül ennek a nyelvnek egyedül Chrudinák Alajos volt a birtokában), csak németül, franciául és angolul, viszont közel-keleti útjain remekül kiismerte a különféle egyiptomi, izraeli, szíriai, líbiai stb. vezetők gondolkodásmódját, és megtanult az ő fejükkel gondolkodni. Ennél fogva semmin sem csodálkozott, mert jóformán minden lépésüket előre kisakkoztta. És amit igazán nem minden Közel-Kelettel foglalkozó kollégánkról lehetett elmondani: többnyire nem ült fel sem az arab, sem az izraeli propagandának. Ezek után őt később természetesen nem a Közel-Keletre, hanem Franciaországba küldték állandó tudósítónak.

És most következze barátom, Barát Jóska, akire valamelyik főnök egy meggondolatlan, örült pillanatában rábízta a külpolitikai rovat vezetését, nyilván abból kiindulva, hogy aki jó újságíró, az jó rovatvezető is lesz. Nos, Jóska nem egyszerűen jó, hanem kiemelkedően jó, széles látókörű, a külpolitikát nagyszerűen értő, három idegen nyelven beszélő, remek tollú újságíró, amellet segítőkész kolléga. Csak éppen olyan fokon pontatlan, hogy azt már (legalábbis a munkában) lehetetlen elviselni.

Amikor a vasárnap reggeli egyórás külpolitikai műsorba kértek tőle egy öt-hat perces anyagot (akkor

New Yorkban volt tudósító), először is, nem az előző délután adta le, ahogyan kellett volna, hanem csak aznap hajnalban. De ez még hagyján! A kért öt-hat perc helyett tizenötöt küldött, amit a szerkesztő rendelkezésére álló csekélyke idő miatt aligha lehetett volna már megvágni, és ezzel az egész műsor biztonságát veszélyeztette. Az anyagai azonban olyan kitűnőek, dramaturgiailag tökéletesen megkomponáltak voltak, hogy a szerkesztőt egyszerűen nem vitte rá a lélek, hogy bármit is kihagyjon belőlük. És mivel az adásidő nem gumiból van, ezért más fontos anyagok maradtak ki a műsorból. Jóskánk pontatlanságát és rovatvezetői tevékenységét mi sem jellemzi jobban, mint az a többször is előfordult eset, hogy a saját maga által összehívott értekezletre félórás késéssel esett be.

Rovatunk oszlopának számított Benda László, akinek én lettem a keresztapja. Tudniillik én ragasztottam rá (a fene emlékszik már, hogy miért) a Bubu nevet. Immár évtizedek óta így ismerik a szakmában, és csak a felesége szólítja Lacinak. Nos, Bubunak egy idő után – akár csak Nagy Sándornak Makedónia – szűk lett a Magyar Rádió külpolitikai rovata és hagyta magát elcsábítani a Televízióba. A maga szempontjából természetesen jól tette, mert ott tudott csak igazán kibontakozni. Mielőtt a Magyar Televízió külpolitikai rovatának vezetője, a Panoráma főszerkesztője lett, sőt közben is, új cége öt nyelven interjút készítő riporteréként járta a nagyvilágot.

Legemlékezetesebb riportját Bubu alighanem Észak-Koreából hozta. Nem csinált benne jóformán semmi mást, csak szó szerint, kommentár nélkül megismételte benne mindazt a Kim Ir Szent dicsőítő személyikultuszos zöldséget, amivel házigazdái etettek minden hozzájuk látogató külföldi újságírót. A magyar fülnek ez a szöveg úgy hangzott, mint önmaga paródiája. A nézők csak röhögtek és szörnyülködtek, a testvéri Észak-Korea

budapesti nagykövetségének sajtóattaséja viszont nem tiltakozhatott, sőt, valószínűleg haza sem jelentette, hogy a magyar riporter bohócot csinált a Nagy Vezérből és rendszeréből, mert feltehetően fel sem fogta, hogy valójában ez történt. Bubu ezzel iskolát teremtett.

Egyszer magam is éltem a módszerével. Romániai riportutamról visszatérve beszámoltam a magyar hallgatóknak egy bukaresti dalfesztiválról, és kommentár nélkül idéztem (egy romániai magyar költő mívelés fordításában) a díjnyertes dal szövegét, amelyben olyasmik hangzottak el, hogy „Ceașescu elvtárs, te szép, te bölcs, a Kárpátok gényusza, népünk virága, fénylő csillaga” stb. Ez táncdal volt. A baráti szocialista Romániát nem lehetett nálunk nyíltan bírálni, de ebbe senki sem köthetett bele.

Hosszú évekig rovatunk egyik eszének számított Lipovecz Iván, akinél jobban kevesen értették és tudták elmagyarázni a világpolitikai események és a gazdasági tényezők összefüggéseit. Iván később tizenhét éven át, tehát szokatlanul hosszú ideig, a Heti Világgazdaság főszerkesztője volt, méghozzá abban az időben (1988 és 2005 között), amit a HVG legfényesebb időszakának tartanak. Nála rövidebb ideig dolgozott a rovatunkban pályakezdő gyakornokként egy fiatal kolléga, akinek ugyan a külpolitikai újságírás terén nem sikerült sűrű babérokra szert tennie, ám aki – regényeiből és színműveiből ítélve – mégiscsak nagyszerűen kiismerte magát némely külhoni országokban. Például az ókori Rómában, továbbá Júdeában, a 19. századi Lengyelországban és az 1930-as évek Szovjetuniójában. A Kossuth- és félutacnyi egyéb díjjal kitüntetett ex- külpolitikus neve Spiró György.

Rovatunk meghatározó, magát nagyon sok tárgykörben és világrészben jól kiismerő tagja volt Szécsi Éva. Pengeéles, a lényegét mindig csalhatatlanul felismerő

elme, remek elemző, aki a legkevesebb konkrét tényből is képes volt a legtöbbet kihozni. Kiválóan beszélt angolul, oroszul, németül, franciául, de olaszul sem lehetett eladni. Mint a Magyar Rádió riportere, és mint különféle nemzetközi nőkongresszusok résztvevője, meglehetősen sokat utazott a világban, de csak 1978-ban küldték ki tudósítónak Párizsba. Egy állandó tudósító ugyanis értelemszerűen házastársával és gyermekeivel együtt utazik állomáshelyére, Évánál azonban felmerült egy olyan körülmény, amely fölött az illetékesek már csak a fokozatosan puhuló diktatúra idején tudtak elsiklani. A férje ugyanis 1956 után politikai elítéltként élvezte egy darabig az állam vendégszeretetét Vácott, és ugyebár egy ilyen embert mégsem lehet szolgálati útlevéllel Nyugatra engedni. Évát egyébként a Rádióban előszeretettel emlegették Szexi művésznőként, merthogy a Szécsit, úgy mond, külföldön így ejtették ki. Ami egyszerűen nem igaz, annál inkább sem, minthogy az útlevélemben a férjezett néven szerepelt, és Párizsban Madame Térinek ismerték.

Külpolitikusként folytatta nálunk hosszú és változatos újságírói pályafutását Róbert László, aki Rómából, majd Párizsból tudósította a Magyar Rádiót. Személyében egy hamisítatlan anarchistát ismerhettünk meg. Ezt ne úgy tessék érteni, hogy Proudhon vagy Kropotkin ideológiájának volt a követője, hanem a szó hétköznapi értelmében: semmiféle fegyelmet, kötelmet sem ismert el, mindig a saját feje után ment. Gyönyörű példáját adta ennek párizsi állomáshelyének önkényes elhagyásával.

Amikor 1979-ben a sahhal szembekerült iráni vallási vezető, Khomeini hazatért külföldi száműzetéséből, Róbertnek sikerült helyet kapnia azon a különgépen, amely az ayatollahot vitte Teheránba. Nem kért rá engedélyt, hogy otthagyhassa Párizst, csak az utolsó pillanatban tudatta ezt egyoldalú üzenetben budapesti főnökeivel.

Igaz, amit az útról, illetve utána Teheránból jelentett, az olyan szenzáció volt, amilyen nem sok kollégájának adott meg. Hiszen Khomeini gépére feljutni már magában is ritka újságírói bravúr volt. Róbert Laci ezt nyilván kiváló kapcsolatainak, Franciaországban szerzett barátainak is köszönhette.

Róbert nagyon gyorsan meg tudta szeretetni magát az emberekkel. Ennek a képességének az eredményei voltak azok a televíziós dokumentumfilmjei is, amelyeket egy számára addig meglehetősen idegen közegben forgatott: papok között. Máig is sokan emlékeznek a Tisztelendők című sorozatára, amelynek keretében Kalkuttai Teréz anya leányaitól kezdve az ürömi plébánosig bezárólag számos rokonszenves, tiszteletre méltó lelkészt, valamint más katolikus egyházi személyt mutatott be és szólaltatott meg. Ez már rádiós időszeke után történt, mint ahogyan Bródy Sándor utcai vendégszereplését követően volt szóvivője a vietnami nemzetközi fegyverszüneti bizottság magyar részlegének is, illetve tudósított megint csak egy olyan helyszínről, ahol a fegyverek dörögtek: Temesvárról a romániai forradalom napjaiban.

Laci vérbeli riportert volt, aki mindig ott akart lenni, ahol történik valami. De végig megmaradt a fegyelmet, a szabályokat lábbal tipró anarchistának. Ha időnként belátogatott hozzánk, a külpolitikai rovatba (már rádiós korszaka után), rendszerint a testemmel kellett védelmezni a Szécsi Éva asztalán fekvő francia újságokat, amelyeket magától értetődő természetességgel próbált lenyúltni.

Rovatunk egyik késői szerzeménye volt Frei Tamás, aki még Moszkvában tanuló diákként kezdte helyettesíteni a Magyar Rádió tudósítóját, már akkor is teljesen profi színvonalon. Kiváló német és nagyon jó angol nyelvtudással került hozzánk, ami nem csoda, mert alma

matere, az IMO, a moszkvai diplomataképző egyetem máig is híres a kitűnő nyelvoktatásáról. Viszont annak ellenére, hogy öt évet élt orosz emberek között, az ő nyelvük elsajátításában Tamás nem ért el kimagasló sikereket, mondhatnám: ellenkezőleg. És erre még büszke is volt, mondván: nem szereti őket. Ezt egyszerűen nem tudtam megemésztetni. Egy dolog ugyanis, hogy valaki nem kedveli a szovjet rendszert, és egészen más dolog ezért Puskinra, Szolzsenyicinre, az orosz emberekre haragudni.

Végülis, miután népszerű televíziós lett és száguldó ripperterként bejárta a fél világot, interjúkat készített koronás főekkel, Tamás történetesen éppen Moszkvában botlott akkorát, hogy jobbnak látta, ha elbúcsúzik a pályától. Felült egy provokációnak, és elhitte, hogy az a férfi, akit rosszakarói az orosz fővárosban – készakarva, gonoszságból – máffiózóként tálaltak fel neki, valóban a nemzetközi szervezett alvilág tagja, pedig valakivel csak eljátszották ezt a szerepet. Tamás már ezzel magával is lyukra futott volna, de hogy tetézzé a bajt, megkérdezte az álmaffiózót, hogy mennyi pénzért vállalná a magyar miniszterelnök megölését. A kérdés nyilvánvalóan arra vonatkozott, hogy mennyiért gyilkolna meg egy (bármiféle!) magyar kormányfőt, ellenségei viszont úgy tálalták a dolgot, mintha Frei az akkori miniszterelnököt (történetesen Orbán Viktort) akarta volna elveszejtetni egy orvgyilkossal.

Tamás kávéba fojtotta búját-baját. Áttette székhelyét a francia Riviérára, és ma is onnan igazgatja kelet-közép-európai kávé-nagykereskedelmi biznisztét meg kávéházláncát, ugyanannyi üzleti fantáziával és ötletességgel, amennyivel riportjait készítette. Emellett regényeket ír, a maguk nemében meglepően jókat.

A sok országosan, sőt részben külföldön is jól ismert, ilyen-olyan díjas, poliglott újságíró után pedig következ-

zék az a korosodó, testes hölgy, aki nem volt rovatvezető, még helyettes sem. Külföldön egy teljesen magánjellegű ügyben járt csupán, egész életében egyetlen riportot sem készített, egyetlen jegyzetet sem írt, az idegen nyelvek közül csak a franciát ismerte, azt is gyöngé középiskolás fokon, ám mégis a külpolitikai rovat oszlopának számított. Szabó Erzsike – sokaknak csak Patyó – titkárnőként uralkodott a rovat fölött. (A személyi igazolványa szerint Istvánné volt, ezt azonban nagyon kevesen tudták róla, akárcsak azt, hogy egy dunai hajóskapitány réges-rég elvált felesége.)

Erzsikének mindenről és mindenkiről megvolt a – többnyire lesújtó – véleménye. Ez alól kivételt csak egy-két ügyeletes kedvence, valamint a mindenkori rovatvezető jelentett (mert azért az opportunizmus sem volt teljesen idegen tőle), továbbá a munkatársak gyerekei, akikért tűzbe ment volna. Önzetlenül, ingyen tanította például tíz ujjal gépelni őket. Ő maga egészen pazar gépíró volt, aki néha már előbb befejezte a papíron a mondatot, semmint azt a diktáló megtette. Patyó ugyanis nemcsak villámgyorsan gépelt, hanem óriási szerkesztőségi gyakorlattal is rendelkezett, menet közben is gond nélkül javította ki az újságírók stílári hibáit.

Patyó a folyosó sarkában, a rovatvezető szobája melletti kuckójában verte az öreg mechanikus Continentált, még akkor is, amikor mindenki más már villamos gépet használt. Imádott gépelni – ezzel magyarázta, hogy még abban az időben is három forintért írt le egy oldalt (már tudniillik maszek munka esetén), amikor mások már a kétszeresét kérték el ezért. „Ügyfelei” között nem csak rádiósok voltak. Esténként, munkaidő után nem egyszer láttam nála például Horváth Terit, a színésznőt, aki önéletrajzát diktálta neki.

Szabó Erzsi kis szobájába mindig be lehetett lesni, mert amikor a helyén volt, következetesen nyitva tartotta

az ajtaját, és keményen rászólt arra, aki be akarta csukni. Amikor azonban – rendszerint este kilenc óra körül vagy még később – haza indult, bezárta a szobáját, de a kulcsot soha sem adta le, hogy másnap korán reggel a takarítók ne tudjanak behatolni féltve őrzött birodalmába.

Végül és utolsósorban még egy rádiós külpolitikus-ról: Gubcsi Lajosról. Mindvégig idegen testnek éreztük a rovatban. Mint a fentiekből is kiderülhetett: több kollégánk csinált később megérdemelt karriert. Pedig nem is említettem például Izbéki Gábort, aki tőlünk elstartolva a Magyar Televízió Külpolitikai Főszerkesztőségének vezetője, majd a legnagyobb példányszámú magyar napilap, a Metro/Metropol főszerkesztője lett, és tizenhárom éven át (rekord a mai magyar sajtóban!) töltötte be sikeresen ezt a munkakört. Gubcsi azonban büzlött a karrierizmustól, a kaméleonságtól, a gátlatlanságtól. Az utóbbinak fényes példáját adta, amikor egyszer valamiféle rövid kiküldetésben Moszkvában járt és – mint ilyen alkalmakkor jóformán minden más rádiós is – felkereste a tudósítói irodát. Megkért, hogy hazaszólhasson a családjának és közölje: megérkezett Moszkvába. Természetesen megengedtem, de azzal, hogy ne beszéljen túl sokáig, mert meglehetősen szűk a telefonálásra megszabott keretem. Ötvenhét percig csevegett a családjával.

Gubcsi Lajos átlagos szinten tudott írni, tűrhetően kiismerte magát a világban, megtanult három idegen nyelvet. Nem is a képességeivel volt baj, hanem a gerincével. Ilyen jellemmel az akkori Magyar Rádióban nemigen lehetett magas pozícióba jutni. Ezért másutt próbálkozott. Tőlünk távozva elvégezte az MSZMP Politikai Főiskoláját, a Magyar Ifjúság főszerkesztője lett, egyidejűleg a Kommunista Ifjúsági Szövetség Titkárságának tagja, aztán jött a rendszerváltás, és ő is váltott. Ennek köszönhetően tüntették ki a Tiszteletbeli Székely

címmel, a Kun főkapitányok Emlékéremmel és kapott Kurultaj Emléklapot.

A 2010-es választások előtt Gubcsi naponta bombázta levelekkel, jó tanácsokkal Orbán Viktort. Meg is lett az eredménye: 2011-ben kinevezték a Honvédelmi Minisztérium Zrínyi Média Kft.-jének élére. Cégével kiadatta két saját könyvét, családi otthonuk kertjében avatták fel számos politikai potentát jelenlétében Attila hun király szobrát. A jeles esemény végeztével a HM alkalmazásában álló takarítónöket küldetett a fogadás színhelyéül szolgáló lakásába, hogy tüntessék el a vendégek által hagyott rendetlenséget. Rockoperát írt, amelynek színpadra állításához igénybe vette a Zrínyi egész menedzsmentjét. Amikor inogni kezdett igazgatói széke, patrónusai először megmentették. Csak akkor kényszerültek rá, hogy kirúgják, amikor már egyértelműen belebotlott a törvénybe: szolgálati gépkocsijába a rendőrségi sebességmérők megzavarására alkalmas lézerblokkolót szereltetett.

A Rádióban töltött csaknem öt évtizedem alatt, ha jól számolom, tíz főszerkesztőt fogyasztottam el, de talán csak kettejükről – Rékai Gáborról és Szalay Zsoltról – mondhatom el, hogy mind szakmailag, mind emberileg megfeleltek a követelményeknek. A többieknél vagy az egyik hibádzott, vagy a másik, esetleg mind a kettő. Az utóbbi tipikus példája volt Kulcsár Ferenc. A Debrecenből szalajtott kádert előbb a Televízió élére állították, de annyira nem vált be, hogy hamarosan le kellett váltani. Azután a pártbizottságunknak lett a függetlenített titkára, ám kiderült, hogy még arra is alkalmatlan. A káder azonban nem vész el, csak átalakul. (Ez a törvény egyébként ma, amikor már nem kádernek nevezik őket, változatlanul

érvényes.) Így került két grádiccsal lejjebb, a mi főosztályunk élére.

Kulcsár Ferenc közepesen műveletlen ember volt. Csak látszólag – vagy még úgy sem – ismerte ki magát a gazdaságban, a külpolitikában, a kultúrában, de ettől nem volt hiányérzete. Neve ugyan társszerzőként ott szerepel egy a rádiós újságírásról szóló tananyagban, de nyilvánvaló, hogy a brosúrát Vajda Márton írta, ő csak a nevét adta hozzá. Az olyan főnökök sorába tartozott, akik elhiszik és magukra vonatkoztatják, hogy akinek az Isten hivatalát ad, annak ész is ad hozzá. Ezért – például a becsületes és lelkiismeretes Schél Gyulától eltérően – egyetlen percig sem ette magát, nem szerzett gyomorfekélyt attól, hogy olyat csinál, amire nem képes. De azért ösztönösen védekezett az ellen, hogy ez kiderüljön. Egyszer ösztönös rohamában elárulta nekem, hogyan éri el azt, hogy a beosztottjai ne fúrják. Összeveszejteti őket, hogy azok egymással legyenek elfoglalva és ne vele. Viszont az élet minden helyzetére volt egy vicce, és azt, ha volt rá vevő, ha nem, mindig elmondta.

Főszerkesztőnk sajátos humora néha rettentő nehéz helyzetbe sodorta a munkatársait, elsősorban azokat, akiket – mivel maga egyetlen idegen nyelven sem beszélt – tolmácként vitt magával külföldre. Egyszer hivatalos úton Kairóban járt (az arab-izraeli feszültség csúcspontján), és amikor figyelmes vendéglátói megkérdezték, hogy mit szeretne másnap ebédre, azt felelte: sóletet. A neki tolmácsoló Chrudinák Alajos csak úgy tudta kihúzni a slamasztikából, hogy valami mást fordított. A szocialista országok rádiós és televíziós szervezetének, az OIRT-nak a varsói értekezletén, ahova engem vitt el tolmácsnak, ezzel a kijelentéssel akarta meglepni a szovjet, a román, az észak-koreai, a csehszlovák stb. rádiók és televíziók vezetőit: „A koreai elvtársakból nehezebb kiszorítani a tagdíjat, mint halottból a fingot.” (Amit a bot-

rányt elkerülendő úgy fordítottam: „mint halottból az utolsó lehetet”.) Mit tagadjam: megizzasztott.

A '80-as években Réger Antal volt a főszerkesztőnk, aki előzőleg a német nyelvű adásokat irányította. Nem tudok róla sem jót, sem rosszat elmondani, viszont van vele kapcsolatban egy másik, egyéb szempontból nagyon jellemző történetem. Benn ültem egyszer nála, amikor beszólt a titkárnő, hogy a Magyarországi Németek Szövetségének az elnöke keresi telefonon. Tóni, aki sváb származású volt, ennek a szövetségnek a titkári tisztét töltötte be. Bekapcsolták az elnököt. Réger elnézést kért tőlem, és vagy negyedórát tárgyalt az elnökkel. Magyarul. Úgy gondolom, ez némi fényt vet a magyarországi nemzeti kisebbségek asszimiláltságának fokára. Mert azt például nem tudom elképzelni, hogy Erdélyben az RMDSZ két vezetője románul beszéljen egymással.

A már említett varsói tanácskozáson Tömpe István volt a magyar küldöttség vezetője. Az általa mindig szigorúan megkövetelt protokoll-sorrend megkívánta volna, hogy vele kezdjem ezt a fejezetet. A rádiót és a televíziót nálunk hol egy szervezetbe vonták össze, hol különválasztották. De legalábbis névleg többnyire ő volt az elnök. Az első időkben gögös, fölényes nacsalnyik, aki elnézett a beosztottjai feje fölött (190 cm körüli magasságával szó szerint is), de idővel sikerült elrontanunk. Fokozatosan feladta zordságát, kiderült róla, hogy néha még barátságos is tud lenni, sőt, olykor már vissza is köszön. Mi több, emlékszem egy-két esetre, amikor az addig gondosan titkolt humorából is megcsillantott egy keveset. Tíz év után már kezdett valamit érteni a rádiózáshoz és a televíziózáshoz.

Ámbár jól emlékszem, amikor Tömpe Szergej Lapinnal, a Szovjet Rádió és Televízió Bizottság elnökével tárgyalt (megint volt szerencsém tolmácsolni), mindketten nagyjából azon a szakmai szinten közelítettek meg

egy-egy műsortípust, például a sopoti dalfesztivált, hogy „a feleségemnek nem tetszett”, vagy „a fiam odavan érte”. Én egyszer majdnem befürödtem nála. Akkor is egy nemzetközi tanácskozáson elnökölt, és jómagam megintcsak a tolmács szerepére voltam mellette kárhoztatva. A közös ebéd és a délutáni ülés közti időt sétára, levegőzésre használta fel, és – ki tudja, miért? – engem is magával vitt. Gondoltam, kihasználom a lehetőséget, hogy szóvá tegyek neki egy tőlünk megkövetelt marhaságot.

Abban az időben kezdték politikailag és művészileg rehabilitálni Kassák Lajost, akinek évtizedek után végre kiállítása nyílhatott. Előzőleg azonban továbbítottak nekünk egy olyan értelmű ukázt, hogy a hírekben is csak szőrmentén, egyébként pedig egyáltalán ne beszéljünk erről az eseményről. Aztán három nap múlva maga Kádár János kereste fel a kiállítást és ölelte keblére az agg mestert.

– Ez történt – panasztam el Tömpének. – Maga Kádár elvtárs is nagyra értékeli Kassákot, nekünk meg valami marha ilyen utasítást adott.

– Az a marha én voltam – közölte szokásos kinyilatkoztató modorában a Magyar Rádió és Televízió elnöke.

Az elitek és a főnökök után pedig következzenek végre a népség-katonaság. Főszerkesztőségünk talpasai főként a Krónika- és a Falurovatban tevékenykedtek, járták az országot, rögzítették a maguk egy-két perces kisriportjait.

Elsőként mindjárt két krónikás riporter jut eszembe: Szabó József és Pászt Róbert – mindketten újpesti/angyalfüldi vagányok, sok szorgalommal és jó humorérzékkel megáldva. Sőt, Szabó (aki talán a Pészbától való

megkülönböztetés végett, talán már régebben is) Zsabó néven futott a Rádióban, titkos lírai költő is volt, ezt azonban jóformán senki sem sejtette. Magam is csak egy indiszkrét közlésből tudom, hogy Zsabónk milyen szívhez szóló verseket írt egy kolléganőnkhez, aki pechjére (vagy szerencséjére?) férjnél volt. Történt egyszer, hogy a főnökség a két riportert, jó munkájukat jutalmazandó, befizette egy moszkvai társasutazásra. Csoportjukat elvitték a Kreml fegyvertárába is. Amikor az idegenvezető bejelentette, hogy a következő teremben azokat a tárgyakat fogják megsemmisíteni, amelyeket a diadalmas orosz seregek zsákmányoltak az évszázadok során, Zsabó félhangosan megjegyezte:

– Te, Robi, ott lesz a fater bringája is.

Ezen a sztorin utóbb az egész Rádió nevetett. Hárs kivételével, ő ugyanis azzal volt elfoglalva, hogy a besúgott Zsabót illetékes helyen kihúzza a csávából. A fater bringája bevonult cégünk folklórjába. Ezt a történetet magam is megírtam már egyszer, de a folytatását még nem. Idehaza többen is megkérdezték a jutalomútról hazatért Pásztot, hogy mi tetszett neki a legjobban Moszkvában. Nem lehetett könnyű a válasz, hiszen a fiúk megfordultak a Vörös téren, a Kremlben, a Trétyjakov-képtárban, a Puskin Múzeumban és a Népgazdasági Kiállításon, végigjárták a metró mozaikokkal ékes állomásait, az 540 méter magas osztankinói tévétorony forgó kilátójából tekinthettek le a városra. Robi azonban pillanatnyi gondolkodás nélkül kívágta, hogy mi volt a legnagyobb élménye a szovjet fővárosban:

– A Zsabó.

A Krónika rovat riportereire egyébként mindig és biztosan lehetett számítani. Ők viselték a nem sporttárgyú élő körkapcsolásos adások fő terhet. Az április negyedik díszszemlék, a május elsejei felvonulások alkalmával ők láttatták a hallgatókkal a Dózsa György úton végbemenő

történeket, ők beszélgettek a helyszíneken a nézőkkel. Meg persze, ha országos volt a körkapcsolás, a Rádió megyei tudósítói is beszálltak az egyenes adásokba. Megjegyzem, volt olyan eset, amikor jobb lett volna nélkülük. Egy május elsején a Bródy Sándor utcai stúdióból a műsorvezető egymás után szólította az egyes helyszínekről közvetítő riportereket és kapcsolta be őket az adásba. A debreceni és a szegedi tudósító után az egyik észak-magyarországi tudósító kapott szót. Helyesebben: csak kapott volna. Mert olyan piás volt, hogy vagy hallgatott, vagy csuklott. A hallgató ebből nem sokat vehetett észre, mert a műsorvezető beszélt helyette, azután sürgősen lekeverte, és Tatabányát szólította. Az ottani tudósító beszédén is erősen érződött, hogy az ünnep tiszteletére jócskán felöntött a garatra, de legalább beszélt és sebesen sorolta:

– Az imént vonultak el az emelvény előtt a helyi köztisztasági művek dicső dolgozói... Most érték ide vörös és nemzeti színű zászlók alatt a pedagógusok, akik fényes jövőnket nevelik..., és máris itt köszöntik a világ munkásosztályának ünnepét a hős tatabányászok...

Nem volt mit tennie, ezen a ponton a műsorvezető ezt a tudósítót is lekeverte.

A Krónika mindenesének számított Csák Elemér, aki régésznek tanult Moszkvában, és akinek minden esélye meg lehetett volna arra, hogy 197 centiméteres magasságával ő legyen a Magyar Rádió legmagasabb embere, ha nem dolgozott volna a falurovatban Földvári Lapath Géza, aki centire, milliméterre pontosan ugyanilyen hosszú ember volt. Elemért bármilyen megnyitóra, értekezletre, balesethez ki lehetett küldeni, de akkor sem jött zavarba, ha egy ázsiai uralkodó hortobágyi látogatásáról kellett tudósítania.

Igazán elemében azonban Szibériában érezte magát Elemér, ahova először néhány tekintélyes magyar kol-

léga tolmácsaként jutott el, később pedig minden alkalmat megragadott, hogy különféle rádiók közötti cseréket meg egyéb lehetőségeket megragadva eljusson az Urál hegység és a Csendes-óceán közötti vidékekre. Remek orosz nyelvtudásának, barátságos természetének, nyíltságának, a szó jó értelmében vett igénytelenségének köszönhetően ott is rengeteg barátot szerzett, akik magukkal vitték gyalog vagy sítalpon medve- és fókavadászatra, bajkái omulhalászatra. Velük evett-ivott (ha kellett: vodkát is bármilyen mennyiségben), vagy éppen éhezett napokig a tajgában. Járt Barguzinban, ahol nem Petőfi nyomait kutatta, és Kamcsatkán, ahol a szeme látára keletkezett egy vulkán. Nem meglepő hát, hogy amikor második kiküldetéséről hazatértem Moszkvából, őt jelölték utódomnak.

Itt kell megcáfolnom egy városi legendát (ámbar aligha érdemes, mert az emberek általában hajlamosabbak hinni a modern folklór eme szilánkjainak, semmint a tényeknek). A történethez hozzátartozik, hogy tíz évvel később a New York-i tudósítói posztton ugyancsak Csák Elemér váltott engem. Innen a legenda, amely szerint az a szabály, hogy New Yorkba azt küldték tudósítónak, aki előzőleg Moszkvában tüntette ki magát. Ennek is két variánsa forog közszájon. A jobbik szerint szegény annyit szenvedett a Szovjetunióban, hogy megérdemli, hogy az Egyesült Államokban élvezze a jólétet. A rosszabbik szerint csak az mehet tudósítónak New Yorkba, aki Moszkvában már bebizonyította, hogy politikailag megbízható, faszagyerek. Ismerősök és ismeretlenek ezt milliószor elkérdezték tőlünk, elmondták nekünk. Az igazság viszont az, hogy négy New York-i elődöm – Randé Jenő, Ipper Pál, Schél Gyula és Vértes Éva – közül egyik sem volt Moszkvában tudósító (még csak nem is beszéltek oroszul), mint ahogyan a Csák Elemért az Egyesült Államokban váltó Bolgár György sem.

És ha már a városi legendáknál tartunk... Elemér a rendszerváltás körüli időkben a TV-híradó főszerkesztője lett. Akkor az terjedt el róla, hogy „lefeküdt az MDF-nek”, aminek nagyon nem örült, minthogy ő egyáltalán nem lefekvős fajta. Idevágó história, hogy valamikor az Antall-kormány megalakulását közvetlenül megelőző időkben meghívott egyszer vacsorázni egy farkasréti vendéglőbe. Azt mondta, kellemes hely, ő már többször is járt ott. Korán érkezünk, az étterem még csaknem teljesen üres volt. Egy félóra múltán azonban benépesült, amit én, aki háttal ültem a többi asztalnak, nem láttam, csak az emberek élénk beszélgetését hallottam. Aztán a velem szemben helyet foglaló Elemér kezében egyszer csak megállt a kés-villa, és kiszaladt a vér az arcából.

– Most már az isten sem mossa le rólam ezt az emdés mesét – mondta holtápadtan.

Nem értettem, hogy mi történt, mire céloz.

– Fordulj meg! – tanácsolta.

Megtettem. A mögöttünk lévő hosszú asztalnál egy vidám társaság kellős közepén ott ült Antall József, akkor már két perc híján miniszterelnök.

Csak Elemért később egy másik miniszterelnökkel hozta össze a sors. Horn Gyula kérte fel kormányzóivőnek. Mellette igazán nem lehetett könnyű betölteni ezt a tisztséget. Forró Evelyn sem volt hosszú életű ezen a poszton, Havas Henrik pedig, ha jól emlékszem, mindössze egy napig vitte a kormány szavát. Közben Elemérre, az égimeszelőre is rákerült a sor, aki kis híján egy fél méterrel volt magasabb mélynövésű főnökénél. Mondták is neki a kollégák, hogy legyen óvatos, soha se álljon Horn Gyula mellé. Egyszer azonban úgy alakult, hogy nem tudott eleget tenni ennek a követelménynek. Még aznap repült. Legalábbis a média köreiben terjengő városi legenda szerint.

Elemér nacionáléjához – mint ma mondanák: rezüméjéhez – hozzátartozik, hogy még fiatal riporterként, mind e kalandokat megelőzően, néhányszor tolmácsként elköszerte a Szovjetunióba az oroszul nem tudó Szél Júliát. Általánosságban elmondható, hogy értelmetlen dolog a hétköznapi életet bemutatni szándékozó riportert olyan országba küldeni, amelynek nem érti a nyelvét. Nos, ez volt a kivétel.

Juli (egyébként a magyar rádiózás egyik leghosszabb időt leszolgált veteránja) ugyanis egészen kivételes képességgel rendelkezett ahhoz, hogy riportalányaival – akár közös nyelv híján is – bensőséges lelki kapcsolatot teremtsen. Érti az embereket, és azok is ők. Bámulatos empátiájával pillanatok alatt bele tudta magát élni bárkinek – legyen az akadémikus vagy analfabéta, bankár vagy munkanélküli – a helyzetébe, gondolatvilágába. És mindehhez még fáradhatatlan is volt. Nem egyszer több napos kimerítő vidéki út után, minden pihenés nélkül ült oda a vágóhelyiségben a magnó mellé, hogy a még friss élmények hatása alatt a három- vagy négyórányi felvett hanganyagból készre applikálja a félórás riportot. Szülőföldjéről, a Hajdúságból hozott izes beszédével pedig még fokozta is azt az életszerűséget, hitelességet, amelyért hallgatói annyira becsülték.

Szél Júlia másik tolmácsa Domány András volt, aki ugyancsak megérdemel néhány szót. Kész befogadni bármiféle információt, amit aztán bámulatos memóriájában meg is őriz. Ennél fogva olyan, mint a Rádió egykori Csim-Bumm Cirkuszának bohóca, Bukfenc, aki mindent tud. András is mindent tud. Például négy idegen nyelvet, amelyeket úgy sajátított el, méghozzá kitűnően, hogy soha sem tartózkodott tartósan az illető nyelvtérleteken. Végzettségét tekintve közgazdász, de senki sem értett a Rádióban úgy például Lengyelországhoz vagy a Vatikánhoz, mint ő. Mindentudásának titka (vagy legalábbis az

egyik titka) bizonyára agglegényi mivoltában rejlik. Amíg más ember udvarolt, családot alapított, nevelte a gyerekeit és veszekedett a feleségével, András csak tanult, olvasott, előadásokra, színházba, moziba járt.

Domány hosszú ideig a gazdasági rovatban dolgozott, de később, már jóval a rendszerváltás után, másutt lett rá szükség: évekig ő volt a Kossuth Rádió parlamenti tudósítója, pontosabban: a parlamenti stáb feje. Tőle függött tehát, hogy hogyan ismerteti kormánypárti és ellenzéki vezetőknek az Országgyűlésben elhangzott beszédeit, mennyit és mit vág be a tudósításokba az egyes képviselők felszólalásaiból. Szinte lehetetlen úgy végezni ezt a munkát, hogy az egyik vagy a másik oldal – okkal vagy anélkül – ne elégedetlenkedjen, ne vádolja meg azzal, hogy felborítja az egyensúlyt, mert, úgy mond, X felszólalását a déli összefoglalóban részletesen ismertette, míg Y-ét éppen hogy csak megemlíttette. És láss csodát: nem fordult elő, hogy bárki is részrehajlást vetett volna a szemére. Domáynak természetesen mindenről megvolt a saját véleménye, de ő abból indult ki, hogy egy közszolgálati rádióban a tudósító, a hírszerkesztő munkájában nem szabad a magánvéleményének érvényesülnie, és mindent a hírértékének megfelelően kell tálalnia. Az országgyűlési tudósítás műfajában egyébként ez még egy embernek sikerült: Kerekes Andrásnak. Vele ugyancsak az egész parlamenti patkóban meg voltak elégedve, vagy legalábbis nem állították, hogy a másik oldalra húz.

A Magyar Rádió emblematikus alakja volt Rapcsányi László. Nálunk szokatlan háttérű ember, aki miután Baján leérettségizett a ciszter atyáknál és Budapesten elvégezte a jogot, hét éven át ügyvédként kereste kenyerét.

Ezután kezdett csak írni és lett a Rádió előbb külső, majd belső munkatársa, végül főmunkatársa. Bizonyára a büntető törvénykönyvben is jól kiismerte magát, de alighanem még inkább otthon volt az Ó- és az Újtestamentumban. Hogy maga hívő, vallásos ember volt-e, nem tudom. Egyszer rákérdeztem nála, de kitérő választ adott. Viszont jóban volt mindenféle vallási vezetőkkel, katolikus teológusoktól a Rabbiképző professzoraiig. Ezeket az értékes kapcsolatait különösen jól hasznosította nyugdíjba vonulása után, amikor – ismét külsőként – a Nemzetközi Vallási Híradót szerkesztette.

Mindenre nyitott, sokoldalú humanista műveltséggel bíró ember volt, nem is csoda, hogy megunta a Btk. rideg paragrafusait. Különböző kulturális műsorokat szerkesztett, nagyszerű riportkönyvet írt az Oroszországban őshonos kis finn-ugor népekről, egy még nagyszerűbbet a görögországi Athosz-hegyi szerzetesköztársaságról, egy valóságos monográfiát Jeruzsálemről, vezette a Ki tud többet a Szovjetunióról? című vetélkedőt. Fűtőrészve járta a labirintus-folyosókat (addigra a Magyar Rádió már hét vagy nyolc, egymással lépcsőkkel, átjárókkal összekötött épületben működött), és mindenkit tegezett. Sőt, letegezett. Egyoldalúan. Férfiakat, nőket, fiatalokat, öregeket egyaránt, és kevéssé foglalkoztatta, hogy visszategeznek-e.

Rapi – ahogyan rádiós kollégái hívták – megérdemelten gyűjtött be mindenféle elismerést: a Rózsa Ferenc-, a Pro Urbe (Baja)-, a SZOT-, a Kazinczy-, a Szenes Hanna- és a Magyar Lajos-díjat, a Joseph Pulitzer-emlékdíjat, az Aranytollat. A '80-as években, a Szentföldön tett útjait követően az akkor alakult Magyar-Izraeli Baráti Társaság megválasztotta elnökének, amiért akkor balról, később pedig szélsőjobbról sokan fűjtak rá. De ő erre is fűtyült. A politika nem érdekelte, nem is értett hozzá.

Amikor Csúcs László kirúgta Mester Ákost, Bölcs Istvánt, Szénási Sándort és velük együtt a 168 Óra jóformán valamennyi munkatársát, Rapcsányi elvállalta az agyakat tágitó, népszerű műsor szerkesztését. A szórásból kimaradt néhány munkatársnak felajánlotta... de nem is... egyenesen felkérte őket, hogy változatlanul működjenek közre a 168 Órában. Vállalta, hogy bármit írnak is, bármilyen tartalmú riportot hozzanak is, ő leadja. Meggyőződésem, hogy ezt az ígéretét – alapvetően korrekt, liberális, apolitikus ember lévén – mindenképpen betartotta volna, ha... a felkértek nem mondtak volna nemet. De itt már nem csak politikáról, hanem kollegiális szolidaritásról is szó volt. És ebben Rapcsányi nagyot botlott.

Ugyancsak szokatlan háttérrel került hozzánk dr. Dezséry László. Ő a soproni evangélikus teológiát végzte, és lelkészként működött egészen addig, amíg nem kényszerült pályaváltoztatásra. 1956 nyarán, az Egyházak Világtanácsa központi bizottságának gályatetői ülésén ismertem meg, ahol én a Szabad Nép tudósítójaként voltam jelen, ő viszont a magyar küldöttség tagjaként, mint lutheránus püspök. Aktív békepapi tevékenysége (paptársainak karakteresebb megfogalmazása szerint a kommunista hatalommal való aktív kollaborálása) miatt 1956 végén addigi hívei kiakolbóltották a püspöki székből, ugyanúgy, mint református kollégáját, Péter János püspököt. Péter, aki állítólag 1945 óta titkos kommunista párttag volt, hamarosan a Kulturális Kapcsolatok Intézetének elnöki székében találta magát, majd külügyminiszter lett. (Páratlan eset a szocialista táborban: egyházi vezetőből a Népköztársaság külügyminisztere!).

Dezséryt a Magyar Rádiónál helyezték el publicistának. Egyszer, már jóval az úgynevezett kádári konszolidáció után, a régi ismerős jogán megkérdeztem tőle: nem

hívták-e vissza, nem szeretne-e visszamenni püspöknek? Válaszára szó szerint emlékszem:

– Azokhoz? Akik elzavartak engem, a felszentelt püspököket? Sz..ok a fejükre.

Dezséry a Rádióban nem bizonyult ötödik keréknek a kocsiban, hiszen már a felszabadulás előtt a Pethő Sándor-féle legendás Magyar Nemzet jó tollú cikkírójaként ismerték. Most kétféle hivatásának, képességeinek sajátos ötvözeteként olvasta fel a Magyar Rádióban Vasárnapi leveleit. Cinikus kollégái és hallgatói szerint korábbi mesterségét folytatta: továbbra is prédikált. Ezek a tízperces jegyzetek főként közművelődési, szociálpolitikai, családi problémákat feszegettek. Szívhez szóló írások voltak, sokan kifejezetten azért kapcsolták be vasárnap délelőttöknél a rádiót, hogy Dezséryt meghallgassák. Hetenként egyszer fogadónapot tartott, ilyenkor különféle anyagi és lelki problémákkal küszködő, vagy egyszerűen életviteli tanácsokért hozzá forduló hallgatói bebocsátásra várva álltak sorban a Bródy Sándor utcai épület kapualjában. Egy ízben egy síró asszonyra lettem közöttük figyelmes és megszólítottam, hogy mi a baj. Elpanaszolta, hogy Dezséry úr becsapta őt, aztán pedig nem válaszolt a leveleire. Napirendre tértem a dolog fölött, mert a Rádiót naponta tucatjával felkereső perpetuum mobile-feltalálók, fényevők és egyéb félnótások mellett szép számmal akadtak magukat tényleges ok nélkül sértve érző állampolgárok is.

Egy idő után azonban fény derült Dezsérynek immár nemcsak etikailag, hanem büntetőjogilag is konkrétan körülhatárolható cselekedeteire. Ennek részleteire már nem emlékszem, annál is kevésbé, minthogy akkoriban nem voltam itthon, a történetet tehát csak mások elbeszéléséből ismertem. Az illetékes felső pártszervtől jött az ukáz az alapszervezetünknek, hogy zárja ki Dezséryt a pártból. Ő ugyanis közben párttag lett, de hogyan?

Amikor annak idején a felvételét kérte, az alapszervezet, amely már akkor sem volt nagy véleménynyel a jelentkező erkölcsi mivoltáról, megtagadta ezt. A párt szervezeti szabályzata szerint azonban az alapszervezeten kívül közvetlenül a Központi Bizottságnak is joga volt felvenni valakit párttagnak, ám ezzel a jogával sohasem élt – egyszerűen nem akadt rá precedens. Ez volt a kivétel. Dezséryt a rádiós alapszervezet feje fölött vették fel a pártba. És most, amikor ki kellett zárni, az alapszervezet visszarúgott a pártközpontnak, mondván: nem mi vettük fel, zárja ki, aki felvette. Így aztán a kínos aktust a Központi Ellenőrző Bizottság volt kénytelen magára vállalni.

A korabeli Rádió ismert figuráiról szólva semmiképpen sem feledkezhetem meg a legendás Pagodáról, ahol az ebben a fejezetben szereplő hőseim rendre előfordultak. Ez a stúdióépülethez tapadó, alakját tekintve némileg a buddhista pagodákra emlékeztető tágas üvegdoboz a szó szoros értelmében átjáróház volt. A Bródy Sándor utcai szerkesztőségi épületből csak ezen keresztül lehetett eljutni a stúdiókba, ezért a riporterek napjában többször is megfordultak benne. Az itteni fotelekben elterpeszkedve várakoztak felvételre vagy ültek le felvétel után egy presszókávé mellett vagy melegszendvics-et falatozva színészek, zenészek meg az őket foglalkoztató műsorok rendezői, szerkesztői. Ide több művész tette be a lábát, mint a Fészek Klubba. Ebben az üvegkalitkában vártak interjúalanyaikra – politikusokra, különféle szakértőkre – maguk a riporterek is.

A Pagodában – ebben a talán tucatnyi asztalt felsorakoztató rádiós bisztróban – kozmikus sebességgel keringtek, cseréltek gazdát színészpletykák és politikai értesülések, gyakran csak álértesülések. Ide jártak le fecsegni, kávézni és bekávézni a rádiós dolgozók is. A bekávézni azt jelenti, hogy egy idő után, bár a Pagodában megtiltották a szeszes italok felszolgálatát, ha a kedves

vendég egy szemhunyorítással kísérté az „egy duplát kérek” rendeltést, Matildka vagy Frici úr kávéscsészében ugyan, de továbbra is készséggel hozta ki a dupla rumot. (A szomszédos Bródy Sándor utcai talponállóba csak a kemény alkoholisták jártak.)

De voltak a Pagodának állandó lakói is. Például az akkor még rádiós, később tv-dramaturg és forgatókönyvíró Sipos Tamás, aki – nem tudom, milyen megfontolásból – a világ legszórakozottabb emberének igyekezett magát feltüntetni. Előfordult, hogy utolsónak csatlakozott egy ott ülő társasághoz, tehát már azt követően ült le, hogy azok megrendelték a maguk kávéját. Amikor távoztak, Sipos nemcsak fizetett Matildkának az elfogyasztott kávéért (amiből pedig maga kimaradt) hanem külön meg is köszönte neki, hogy olyan jó erős volt a dupla. Én még régről és jól ismertem (iskolatársak voltunk a Budapesti Református Gimnáziumban), és nem egyszer lepleztem le, hogy annyira szórakozott azért nem lehet, mint amilyennek mutatja magát, inkább csak rájátszik erre a tulajdonságára. Egyébként aranyos, szeretetreméltó fiú volt.

Ugyanilyenek ismertük Szilágyi György író, szerkesztőt, a Rádiókabaré egyik alapítóját is, akinek valószínűleg volt valahol egy saját íróasztala, de, hogy mikor ült annál, az rejtély. Számára ugyanis az volt az életforma, hogy a Pagoda valamelyik asztalánál mulassa az időt naphosszat, és ott traktálja érdekes, szellemes színházi történeteivel barátait és üzletfeleit. Mindenekelőtt talán a vele egyívásúakat, vagyis az 1928 körül születetteket – azokat, akiknek a Hanyas vagy? című legendássá vált írását szentelte. Jóval később, amikor kollégáinak többsége már nem szívesen állt vele szóba, meg amikor a Pagoda úgyis megszűnt annak a mozgalmas szellemi fészeknek lenni, ami évtizedeken át volt, Szilágyi a belvárosi Centrálba helyezte át székhelyét, ott élte életét a

kávéház Cukor utcai frontján. Szüntelenül, reggel, délben, este. Hogy ott is aludt, azt azért nem hiszem, de lehet nyugodtan lehetett volna neki oda címezni.

Számomra máig rejtélyes, hogy miért és hogyan következett be Szilágyi Gyuri erkölcsi bukása. Az történt, hogy nagyszámú barátjának, tisztelőjének legnagyobb megdöbbenésére írni kezdett Csurka István fasisztoid lapjába. Igaz, politikai szempontból teljesen közömbös jegyzetekkel jelentkezett a Magyar Fórum hasábjain, de pontosan erre vonatkozott Szécsi Éva halhatatlan tétele, miszerint a Völkischer Beobachternek (a náci párt lapjának) még a kézimunka rovatába sem szabad írni. Közismert, hogy minden híres antiszemitának megvolt a maga házizsidaja, de Szilágyi Gyuriról korábban senki sem hitte volna, hogy Csurka Istvánnál ő játssza el ezt a szerepet. Talán az a fantazmagória üldözte, hogy egyszer ismét vasúti szerelvények indulnak majd Magyarországról Auschwitzba, és akkor ő is rajta lesz az egyikén, de akkor jön Csurka testvér és kiszabadítja onnan. Pedig alighanem az lökte volna rajta az utolsót, hogy beessen a marhavagonba.

A Magyar Rádió városi legendába illő csodabogara volt B. Ottó. Nem vagyok benne biztos, hogy nálunk állt-e alkalmazásban, vagy csak a feleségéhez járkált be, de tény, hogy a Rádióban és környékén mindenki ismerte. Egyszer tanúja voltam a következő jelenetnek. A Bródy Sándor utca túlsó oldalán, Feig Tibor barátunk óras üzletének magasságában Ottó közeledett a Szentkirályi utca felől egész családjával. Elöl Ottóné haladt egy gyerekocsit tolva, benne a B. család legfiatalabb sarjával. A szoknyájába kapaszkodva egy kétéves forma kisfiú tipegett. Édesanyjuk domborodó pocakjából ítélve pedig arra lehetett következtetni, hogy alig néhány esztendő leforgása alatt immár öttagúra bővül a család. Egy

rádiós kollégánk a Rádió kapujából kilépve pillantotta meg őket és átszólt az utca túlsó oldalára:

– Mi van, Ottó? Megint?

Mire hősünk széttárta a két karját, úgy kiáltotta vissza:

– Pedig vigyáztunk.

1986-ban az úttörőmozgalom megalakulásának negyvenedik évfordulója alkalmából tömeges ünnepséget – ma úgy mondanák – partyt rendeztek Csillebércen, az úttörőtáborban. Ott botlott belém Ottó és rögtön tanácsot kért tőlem:

– Párizsba szeretnék utazni. Itt kell lennie a találkozón a maléves Kárász Péternek is. Mit gondolsz, tud nekem kedvezményes jegyet szerezni?

– Fogalmam sincs – vontam meg a vállam. – Azt sem tudtam, hogy itt van és azt sem, hogy a Malévnél dolgozik. De mindenesetre próbáld meg!

Ottó megköszönte az értékes tanácsot és elügetett. Félóra múlva jött is vissza lihegve:

– Nagyon jó tanácsot adtál, megtaláltam. Úgy néz ki, menni fog a dolog. – Majd mélyen a szemembe nézett, és feltett egy bizalmi kérdést: – Te már jártál Párizsban, ugye? És mondd: szép?

Harmadik emlékezetes találkozásunk idején már régen nem láttuk őt a Rádióban. A 3-as metróon pillantottuk meg egymást, valahol a Népliget és a Nagyvárad tér között. Ez 1990-ben vagy '91-ben történt, akkoriban, amikor Dénes János akkor MDF-es, később a MIÉP-hez csatlakozott képviselő a kommunisták felakasztásának szükségességét igyekezett bedobni a köztudatba. Reggeli csúcs lévén, a szerelvényen egy tüt sem lehetett volna leejteni, ezért Ottó, aki a vagon túlsó végén lévő ajtón szállt be, nem tudott közelebb jönni hozzám és az emberek feje fölött kiáltott oda:

– Hogy vannak az elvtársak?

Az utóbbi, elátkozott szóra mindenki felkapta a fejét. Igyekeztem csak kézzel jelezni neki, hogy jól, de nyugi. Ottó azonban tovább érdeklődött:

– És hogy van a Salgó?

– Ő is jól van – adtam tudtára, és megpróbáltam úgy tenni, mint aki nem hallja. Ottó bizonyára ezért tartotta szükségesnek, hogy most már teli torokból kiabálva magyarázza meg: miért érdeklődik éppen Salgó hogyléte iránt:

– Tudod, együtt voltunk munkásörök.

Na, mindezek után próbálja valaki kétségbe vonni, hogy nagy az Isten állatkertje.

Riport a jégtáblán

1968 szeptemberében a Magyar Rádió ismét kiküldött tudósítónak Moszkvába, ezúttal öt évre, pontosabban: meghatározatlan időre, de végül ennyi lett belőle. Más munkakörülményeket, más kollégákat, részben egy más országot is találtam. Hruscsov regnálása idején sokaknak úgy tűnhetett, hogy a Szovjetunió – ha meg-megtorpanva is, de – fokozatosan levetkőzi múltjának szégyenteljes mozzanatait, és szellemileg felfrissülve sikeres, tisztességes, kiegyensúlyozott társadalommá alakul át. Nemcsak a bel-, hanem a külpolitikában is megkezdődött az olvadás, enyhült a szovjet-amerikai viszony, kezdett halványulni a harmadik világháború lehetőségének veszélye. Ami azelőtt elképzelhetetlen lett volna: a moszkvai amerikai kiállításon Nyikita Hruscsov kamerák és mikrofonok előtt nekiállt vitatkozni és összehasonlítani a két társadalmat a megnyitóra érkezett amerikai alelnökkel, Richard Nixonnal. És, ami korábban végképp csak holmi fantasztikus regényben fordulhatott volna elő: a Szovjetunió első embere ellátogatott az Egyesült Államokba.

1964-ben azonban vezetőtársai megpuccsolták Nyikita Hruscsovot, és megkezdődött a tizennyolc évig tartó Brezsnyev-éra. Az első időkben Leonyid Brezsnyev még nem volt az a testileg és szellemileg egyaránt megrogygyant figura, ahogyan máig él az emberek tudatában, mindamellett hamarosan kiderült, hogy az új pártvezetés a 20. pártkongresszus szellemének fokozatos felszámolására vett irányt. Alekszej Koszigin miniszterelnök ugyan próbálkozott a gazdaság valamiféle megreformálásával, és tény, hogy a '70-es évek közepéig – egyre lassúbb ütemben bár, de – évről évre csökkent egyrészt

az amerikai, másrésről a szovjet gazdaság és tudomány teljesítménye között tátongó szakadék. Hamarosan azonban érezhetővé vált, hogy a szovjet társadalmat kezdik eltéríteni, ha nem is kifejezetten vissza, a sztálini időkbe, de mindenesetre nem jó irányba. Egy nagy hajó azonban csak nagyon lassan képes fordulni, ezért ez az irányváltás is csak fokozatosan vált szembetűnővé. Legalábbis az emberek mind a Szovjetunióban, mind külföldön még reménykedtek abban, hogy a hrucsovi vonal – noha az is messze volt az ideálistól – folytatódik.

Ha az első moszkvai periódusom óta eltelt nyolc esztendő alatt nem jártam volna a Szovjetunióban, a végbe ment változások talán jobban fejbekólintottak volna. A közbülső időben azonban nem volt olyan év, hogy ne fordultam volna ott meg egy-két hétre, riportúton vagy valamilyen más alkalomból. Néha egészen váratlanul. 1961. április 12-én a hírszerkesztőségben voltam ügyeletes turnusvezető, amikor a hivatalos szovjet hírügynökség, a TASZSZ bejelentette, hogy a Vosztok űrhajó fedélzetén a világűrben tartózkodik, sőt, már vissza is tért onnan („biztos, ami biztos”-alapon már csak post factum mérték hírül adni) az első ember, Jurij Gagarin, a Szovjetunió polgára. Noha az első mesterséges holdat is a szovjetek bocsátották fel, és az első „állati” űrutazás (Lajka kutyával a fedélzetén) szintén az ő nevükhöz fűződött, az első ember a világűrben óriási szenzáció volt. Nem akarok itt kitérni arra, milyen hatást tett ez világszerte az emberekre, elegendő talán azt megjegyezni, hogy az Egyesült Államokban ekkor gondolkoztak el azon, hogy gyökeresen változtatni kellene az amerikai iskolarendszeren, mert a szovjet tudományok sikerének egyik oka végső soron éppen az oktatási rendszerükben rejlik.

Az esemény súlyának és jelentőségének megfelelően a Magyar Rádióban – talán a háború óta első ízben –

megszakítottuk az adást, és magyarul is elhangzott a szenzáció: ember a világűrben. Fülünket a készülékre tapasztva hallgattuk a szovjet rádiót és köztük a Moszkvából, illetve a földetérés kazahsztáni helyszínéről érkező újabb és újabb jelentéseket, majd beszámoltunk arról, hogy másnap délelőtt Jurij Gagarint ünnepélyesen fogadják a Vörös téren. A rádiófigyelő kollégának segítettő a turnusom után is benn maradtam a munkahelyemen. Késő délután, talán már sötétedett is, amikor Hárs István lépett be a hírszerkesztőségbe, és közölte, hogy készülünk: Bánkuti Gáborral együtt még az este Moszkvába repülünk, mert másnap reggel nekünk kell közvetítenünk a Vörös térről Gagarin ünneplését. A szovjet fővárosban ugyan működött állandó tudósítónk Kelemen Gyula személyében, de a főnökségünk úgy találta – jogosan –, hogy egy ilyen több órás esemény élő közvetítését egy ember nem győzi.

Hazamentem inget váltani. Mire este 9 óra körül az autó kiért velünk Ferihegyre, a repülőtér épülete már sötétbe burkolózott. Akkoriban naponta legfeljebb nyolctíz járat indult onnan, és amikor késő délután az utolsó is elment, a ferminált bezárták, leoltották a fényeket. Igen ám, de a moszkvai járat is régen elstartolt már, a magyar tudósítóknak azonban – ha fene fenét eszik is – másnap reggelig el kellett jutniuk a szovjet fővárosba. Az illetékesek össze-vissza ötleteltek: hátha Pozsonyból még indul járat aznap este Moszkvába stb., de nem, és csak egyetlen megoldás maradt: különgépet rendelni a két különtudósítónak. Ez is történt.

Ferihegyen ismét felgyulladtak a fények, és előállt a légitársaság Il-14-es különgépe, hogy Moszkvába szállítson bennünket, plusz Dobozy Imrét, az Írószövetség főtitkárát, aki nem tudom, hogyan csapódott hozzánk. Hatfőnyi személyzet (első pilóta, másodpilóta, rádiós, navigátor, hajózó szerelő, utaskísérő) és három utas a 24

utas befogadására alkalmas repülőgépen. Ugyanilyen típusú gép bonyolította le a Budapest és Moszkva közötti normális forgalmat is, de ha teljes terheléssel repült, vágy akár csak tizenkét utast vitt, üzemanyag-felvételre útközben le kellett szállnia Kijevben vagy Lembergben (Lvovban). Mivel azonban mi csak hárman voltunk, a közbülső leszállást mellőzhettük, és így a szokásos hét és fél óra helyett mintegy hat és fél órát vett csupán igénybe az út. Nem sokkal éjfél előtt indultunk. Moszkvában, ahol két órával előbbre jártak az óramutatók, reggel 8 órára járt az idő, amikor Vnukovón landoltunk.

Ekkor tudtuk meg, hogy a Vörös téren nem kapunk mikrofonállást, de a Szovjet Rádió Puskin téri épületében rendelkezésünkre áll egy stúdió. Abban lesz egy tévékészülék, amelyen láthatjuk-hallhatjuk a szovjet televízió helyszíni közvetítését, és azt figyelve számolhatunk be kábelen, (természetesen csak hangban) a Vörös téri ünnepélyes fogadtatásról. Akkoriban ugyanis technikailag még nem volt megoldva a televíziós képtovábbítás, legalábbis a Lajtától keletre biztosan nem; ezért nem lehetett Budapesten egyszerűen átvenni a moszkvai tévéközvetítést.

Kelemennel kiegészülve bevonultunk a stúdióba. A zenei minőségű kábel kivételesen már időre, sőt idő előtt élt. A stúdió előterében helyezték el a tekerős telefont, amelyen – ez párhuzamos szolgálati telefonvonal volt – beszélhettünk a közvetítésért izguló budapesti kollégákkal, nemcsak a technikaiakkal, hanem magával Hárssal is, aki szintén a Bródy Sándor utcai központi kapcsolóban foglalt helyet. Mi természetesen még jobban izgulunk. Akkoriban a Magyar Rádióban jóformán csak a sportközvetítések mentek egyenes adásban, ennél fogva mind a hárman most „élőztünk” életünkben először. Vagyis nem lehetett kívágni a szalagról, amit mondtunk, nem lehetett bakizni vagy a gondolatainkat összesze-

dendő néhány másodpercig hallgatni, és végképp nem volt szabad számárságot az éterbe eresztenünk.

Megállapodtunk, hogy egyidejűleg ketten beszélünk a stúdióban a képernyő előtt, a harmadik társunk kinn, a folyosón tartja a telefonkapcsolatot Budapesttel. Természetesen váltjuk egymást, méghozzá igen halkán, óvatosan nyitjuk-csukjuk az ajtót, mert az is belehallatszik az adásba. Normális körülmények között nemcsak ki-bejárkálni nem szabad a stúdióban adás alatt, hanem – bármily jó is a hangszigetelés – még a közelében sem tanácsos hangosan beszélni.

Eleinte minden ment, mint a karikacsapás. A tömeg összegyűlt a Vörös téren, a párt és a kormány vezetői – akárcsak a november 7-iki díszszemléken – elfoglalták helyüket a Lenin-mauzóleum mellvédjén, motoros rendőrök kísérte nyitott gépkocsin megérkezett a térre Gagarin, végighaladt a vörös szőnyegen, beadta a kötelező jelentést, és így tovább. Mi ugyan nagyon izgultunk, meg a repülőgépen töltött éjszaka után nem voltunk valami kipihentek, de annyira fel voltunk dobva, hogy szinte hiba nélkül mondtuk a magunkét. Bánkuti Gábor azonban a kelleténél is jobban próbálta átadni a pillanat nagyszerűségét, és azon fellelkesülve kezdett emelt hangon olyan mondatokba, amelyeket aztán nem tudott befejezni. Amikor megpillantotta az emelvényen az ünnepelt családját, ezt rikkantotta a világba:

– A színpompás esemény nézőinek sorában foglal helyet a hős Gagarin felesége, az apja, meg anyja... az anyja...

Itt kifulladt vagy elveszítette a fonalat és ott állt le a lelkes kiabálással, hogy „az anyja...!”

Na, jó. Eltelt még néhány perc, és akkor a Magyar Rádió hallgatói – részben még mindig az előző témakörben – a következő befejezetlen mondatot hallhatták fortissimóban a valósággal transzba esett Gábortól, aki csak úgy kapkodta a levegőt:

– Itt áll Gagarin,... az őrnagy, akit soronkívül most előléptettek alezredessé... a Szovjetunió polgára... igen, a félelmet nem ismerő szovjet ember... az az ember, aki kilyukasztotta a Föld légburkát... és a feleségét...

Néhány másodperc múlva nyílt a stúdió ajtaja, Kelemen Gyula jött váltani és egyben a kezével jelezte, hogy odakint azonnal vegyem fel a telefont.

A készülékben maga Hárs szólalt meg, és tőle szokatosan erélyes hangnemben utasított:

– Azonnal zavard ki Bánkutit a stúdióból!

– Azt nem lehet, Hárs elvtárs. Te is tudod, hogy Gábor felháborodik, tiltakozni fog, és az behallatszik az adásba – próbáltam vitába szállni az ukázzal.

– Ne vitatkozz! Kádár elvtárs most szólt ide emiatt.

Egészen más jellegű élményeket szereztem a két moszkvai állandó kiküldetésem közötti kirgíziai (political correct nyelven: kirgizisztáni) riportutamon. A köztársaság fővárosában, Frunzéban (a mai Biskekben) alkalmam volt találkozni és interjút készíteni Csingiz Ajtmatovval, aki már addigi három regényével – a Dzsamila szerelmével, Az első tanítóval és A versenyló halálával – is beleírta magát a világirodalomba. (Pedig legnagyobb, valóban felejthetetlen regényei csak később születtek meg.) A Szovjetunióban szokás volt egy-egy nem orosz, kisebb, vagy az októberi forradalom előtt az írásbeliséget sem ismerő nép valamely – akár jelentéktelen, de legalábbis fölöttébb közepes – költőjét, íróját pajzsra emelni, és a lenini nemzetiségi politika diadalaként új Homéroszként, Balzacként tálalni. Ilyen volt például a kirgizekkel közeli rokonságban álló nomád kazahok vándor énekese-lantosa, a Sztálinról szóló ódáját dombra nevű húros hangszerén kísérő rímfaragó,

Dzsambul Dzsabajev, vagy a már említett Jurij Ritheu, a csukcsok első és – tartok tőle – máig is utolsó novellaírója.

Ajtmatov nem attól volt nagy író, hogy a szovjet irodalom pártirányítói annak kiáltották ki, ő valóban az volt. Egyszerre ázsiai (még utóneve, a Csingiz is a nagy kán, Dzsingisz kirgiz formája) és európai. Szerény ember volt, aki még nem szokott hozzá, hogy a világlapok tudósítói sorba állnak az ajtaja előtt interjúért. Sok érdekeset mesélt szűkebb hazájáról, és ennek során észrevehetően óvatosságot mutatkozott. Beszélt saját magáról, arról, hogyan alakult ki az értelmiség egy alig néhány évtizeddel azelőtt még teljesen nomád nép hazájában, ahol immár számottevő ipar, egyetem, számos főiskola, tudományos akadémia is működik. Hallgatott viszont – érthető módon – a nemzetiségi politika árnyoldalairól. Ezeket fokozatosan magamnak kellett felfedeznem.

A Szovjetunióban kimondatlanul is szabálynak számított, hogy jóformán minden köztársaság kommunista pártjának központi bizottságában, kormányában, minisztériumaiban, állambiztonsági bizottságában az első számú vezetői posztot a helyi nemzetiség – hivatalos szovjet kifejezéssel: a névadó nemzet – képviselője tölti be. Többnyire stróman, nem ritkán tompa agyú. Az ügyeket ténylegesen irányító főnök rendszerint a helyettese volt, feltétlenül orosz, esetleg ukrán, aki nem is beszélte a helyi nyelvet. És az ő kedvükért kellett Észtországtól Üzbegisztánig oroszul beszélni a magas szintű értekezleteken, üléseken.

Nagyritkán azért akadt példa az ellenkezőjére is. Ahová csak ellátogattam tudósítóként, kötelezően tiszteletemet tettem a helyi rádió- és televízió bizottságnál. Frunzéban ennek a miniszteri rangú vezetője egy szikrázóan okos kirgiz asszony volt, orosz helyettese viszont,

akit nemigen hagytak a labdába rúgni – menthetetlen bunkó. Néhány évvel később ismét jártam Frunzében. Akkor már egy másik asszony állt a rádió-televízió bizottság élén, de ugyanolyan értelmes, intézményének valódi vezetője volt, akár az elődje.

Találkoztam Kirgíziában egy göröggel is. Nem az 1940-es évek polgárháborújának bukása után a Szovjetunióba menekült kommunisták egyikével, hanem egy olyan férfivel, akinek az őseit még alighanem Nagy Katalin cárnő telepítette le a Krímben. Az én görögömet Gomernek (Homérosz) hívták, foglalkozására nézve pedig fedélzeti sebész volt. Legalábbis ő így azonosította a szakmáját. A légi mentőszolgálat főorvosaként működött és repkedett maga is azon a vidéken, ahol a több ezer méter magas – kirgiz nyelven is – szirtek között manőverezve kizárólag repülőgéppel, helikopterrel lehetett megközelíteni azokat a távol fekvő falvakat, illetve legelőket, ahol a kolhozok félnomád pásztorai legeltették a juhnyájukat tavasztól ősziig.

Hogyan került erre a kies vidékre az abházok, grúzok, oroszok lakta Szuhumi szülőtte? Családja 1918-ban, a polgárháború zűrzavaros éveiben elkövette azt a húsz évvel később végzetesnek bizonyult hibát, hogy menedéket adott egy (a Cseka vagy a fehérek kémelhárítása, a grúz szociáldemokrata vagy nacionalista kormány kopói? – csak a jóisten tudja, ki elől) álneven bujkáló, valójában Lavrentyij Berija névre hallgató mingrél etnikumú fiatalembernek. Aki két évtizeddel később – für alle fälle – igyekezett eltüntetni a Föld színéről minden olyan halandót, aki valamit is tudott a múltjáról. Homérosz családja is belekerült a szórásba, ő maga tizenöt évet húzott le a Gulagban. Sztálin halála után rehabilitálták ugyan, de azt azért nyomatékosan tanácsolták neki, hogy ne a szülőföldjére térjen vissza. Így került Kirgíziába, ahol örömmel fogadták, mert hiány volt sebészekben.

Gomer Ivanovics magával vitt egy légimentős „vönulásra”. Egy távoli legelőről jött rádió a riasztás: felborult egy teherautó, utasai (mármint a platón utazók) közül többen megsérültek. Istenkísértésnek éreztem a manővereztetést a hófödte csúcsok között. Időnként több mint 4000 méteres magasságban repültünk oxigénpalack nélkül. Nekem ugyan felajánlottak egyet, de mivel az asszisztensnő nem vette fel, szégyelltem volna elfogadni, pedig mitagadás, pocskul éreztem magam.

Egy közbülső tankolást és jó két és fél órás utat követően valahol a kínai határ közelében szálltunk le egy hegyoldalon, jó 3000 méteres magasságban, ahol helikopternek elvben tilos landolnia, mert a pilóta azt kockáztatja, hogy a ritkás levegőben esetleg nem tud ismét felszállni. Homérosz doktor nagyjából ellátta a sebesülteket, akiket hordágyon a fedélzetre vettünk, majd a legközelebbi város, Przsevalszk repülőterén leadtunk őket a helyi kórház betegszállítóinak. A főorvos azért nevezte magát fedélzeti sebésznek, mert ha sürgős volt, nemegyszer akár egy hegyoldalban vagy a helikopter fedélzetén is megműtötte a sérülteket.

– Nem veszélyes ilyen körülmények között operálni?
– kérdeztem a vállalkozó szellemű sebészt.

– Steril műtőben természetesen könnyebb. De azért a helikopter fedélzetén is tudunk csaknem megfelelő körülményeket teremteni, hiszen sterilizált eszközöket, lepedőket viszünk magunkkal. Meg aztán,... tudja,... ahhoz képest...

– Mihez?

– A lágerben olyan bicskával operáltam, amelyet öngyújtó lángján fertőtlenítettünk.

Ugyancsak két moszkvai tudósítói kiküldetése között történt, hogy egy nap megkeresett volt kollégiumi szobatársam, Igor, aki az akkoriban alakult APN (Novosztij) sajtóügynökségénél dolgozott közepes szintű főnökként, nem vállalnám-e, hogy budapesti tudósítójuk legyek. Vállaltam. Az APN-nek nagyjából az volt a feladata, ami az Egyesült Államokban a USIA nevű tájékoztatási ügynökségnek: világszerte hinteni az igét az ország életéről, tudományos és kulturális vívmányairól, hétköznapijairól, és ugyanezt tenni hazafelé a külföld híreivel, továbbá segíteni munkájukban a külföldi újságírókat. Az APN naponta publikált és küldött meg a szovjet helyi újságoknak és rádióknak egy tíz-húsz oldalas sokszorosított kiadványt, amelyben a külföld alapvetően nem politikai eseményeiről szóló, főként színes anyagokat kínált nekik közlésre.

Magyarországon az APN Fáklya címen indított a Szovjetunióról szóló képes újságot. Igaz, hogy ehhez két saját embert is küldtek Moszkvából, de mivel ezek a szerkesztők, akárcsak a világ más országaiban működő embereik, többnyire nem voltak profik – pontosabban: nem az újságírásban, a lapcsinálásban voltak profik –, rám várt a feladat, hogy naponta érdekes, színes hírekkel lássam el a bulletint.

Így aztán naponta diktáltam telefonon a moszkvai gyorsíróknak híreket, rövid tudósításokat, néhanapján interjúkat is budapesti lakótelepek építéséről, új filmekről és színházi bemutatókról, tudományos eredményekről, az idegenforgalom fellendüléséről. Éppen az utóbbi kapcsán számoltam be egy ízben arról, hogy olyan korszerű sétahajót bocsátottak vízre a balatonfüredi hajógyárban, amelyet még radarral is elláttak. Amikor néhány nap múlva postán megkaptam azt a napi kiadványt, amelyben ez a tudósításom megjelent, csodálkozva láttam, hogy a balatoni hajózás büszkesége, a

radar, kimaradt az anyagból. Később személyes találkozásunk alkalmával, szigorúan négy szemközt az egyik moszkvai szerkesztő elárulta: a radart a cenzor törölte, mivel tiltólistáján mindenfajta lokátor szerepel, működjön az akár egy cirkálón, akár egy balatoni turistahajón.

Egyszer Lenin halálának ügyeletes évfordulóján arra kért a szerkesztőség: készítsék interjút egy olyan magyarral, hajdani emigránssal, aki találkozott Leninnel. Eszembe jutott, hogy a Szovjet Rádió magyar szerkesztőségében dolgozott egy Etelka nevű, Moszkvában férjhez ment magyar asszony, aki ott az Etella Ferdinándovna névre hallgatott. Az ő apja volt Orosz Nándor, a Párttörténeti Intézet igazgatója, a szóban forgó időben már nyugdíjas. Róla járta az a hír, hogy személyesen ismerte Lenint. Az öreg eleinte szabódott, és nem akarta vállalni az interjút.

– Nézze, én annyiban mondhatom, hogy találkoztam Leninnel, hogy amikor egy moszkvai ifjúkommunista kongresszus szünetében a küldöttek körülvették és hallgatták a kérdéseikre adott válaszait, én is ott álltam abban a csoportban. Miért nem keres olyasvalakit, aki elmondja, hogy Vlagyimir Iljics puszipajtása volt? Mert ma már ilyenek is akadnak, sőt napról napra egyre többen – tette hozzá Orosz bácsi kesernyés humorral.

Az öreg azonban végül kötélnek állt, és visszaemlékezett rá, hogy mire is intette akkor őket Lenin. („Tanulni, tanulni, tanulni.”) Egészen szép anyagot tudtam ebből kikanyarítani, és előre dörzsöltem a kezemet, hogy amikor megkapom az interjút tartalmazó bulletint, elküldöm Orosz Nándornak, hogy lám, nem volt hiába a rám szánt ideje. A kiadványt azután valóban megkaptam, de nem mertem megmutatni neki. Pedig itt a cenzor nem nyúlt bele, csak a magát magyar ügyekben nálam hozzáértőbbnek gondoló, de legalábbis Petőfit ismerő moszkvai szerkesztő javított át benne egyetlen betűt.

A magyar és a nemzetközi munkásmozgalom veteránja a kiadványban Orosz Sándorként szerepelt.

Moszkvából nemcsak a sokszorosított napi kiadványt küldték meg nekem, hanem azokat a lapkivágásokat is, amelyek arról tanúskodtak, hogy az APN budapesti tudósítójának anyagait szívesen közlik a szovjet újságok. Egy-egy tudósításomat szerencsés esetben tíz-húsz helyi lap is átvette. A kiugró rekord 170 közlés volt. Ennyi köztársasági, megyei, városi, üzemi újság – párt-, szak-szervezeti és ifjúsági lap – tartotta érdekesnek, hogy egy mátrai szanatórium főorvosa kidolgozott egy olyan módszert, amelynek segítségével sikeresen lehet leszoktatni az embereket a dohányzásról. A 170 közlést félezer olyan levél követte, amelynek szerzője a módszer részletei, illetve a főorvos címe iránt érdeklődött.

Az ügynökségnél a jelek szerint meg voltak elégedve a munkámmal, mert egyszer egy Pobjeda karórával, másszor pedig egy krími utazással jutalmaztak. Az üdülőiről híres fekete-tengeri félszigetre elkísért a szerkesztőség egyik munkatársa, egy világos fejű, jó humorú, kissé cinikus újságíró is. Szimferopolba, a félsziget központjába érkezve összeállítottuk a részletes útitervet. A kolléga a többi között azt ajánlotta, hogy keressük fel Szevasztopot is. Én emlékeztettem rá, hogy mint hadikikötő az a város tiltott övezet a külföldiek számára. Egy idegen hivatalosan még azt sem tudhatja, hogy egyáltalán ott van a fekete-tengeri flotta támaszpontja.

– Hátha enyhítettek már ezen a tilalmon. Beszélek velük – mondta kísérem és feltárcsázott egy számot. Vagy öt percig hallgatta a megfelelő utasításokat, aztán széles vigyorral az arcán tájékoztatott a neki adott instrukciókról:

– Rövid látogatásra elengednek velem Szevasztopotba. Megnézheted az 1853/56-os krími háború eseményeit megörökítő körképet, a honvédő háború szevasztopoli hőseinek emlékművét és a helyi múzeumot. Arra azonban vi-

gyáznom kell, hogy ne elegyedj szóba, ne beszéljess haditengerészekkel, és főként: ne vigyelek el a Balaklava-öbölbe, mert az a tengeralattjáróink titkos bázisa.

De volt ennek a krími kirándulásnak még egy fénypontja. Egy nappal azelőtt, hogy kézhez kaptam az APN meghívóját, utazott szabadságra Borisz Rogyionov barátom, az Izvesztyija budapesti tudósítója, tehát nem tudhatta, hogy a Krímbe készülök. Minthogy ez az újság hivatalosan a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének a lapja volt (fejléce fölött mind a tízenöt szovjet köztársaság nyelvén ott virított a Világ proletárjai, egyesüljetek!), munkatársai jogosultak voltak a parlamenti képviselők és alkalmazottak üdülőinek az igénybevételére. Borisz a krími Medve-hegy lábánál felépült szanatóriumba kapott beutalót. Az APN-es kollégával elhatároztuk, hogy megréfáljuk. Magunk sem hittük volna, hogy ennyire sikerül. A történetek gyönyörű illusztrációját adták annak, hogyan reagál bizonyos dolgokra a sztálini rendszerben szocializálódott ember, még akár bő tíz évvel a diktátor halála után is.

Beállítottunk a szanatóriumba és megérdeklődtük, hogy melyik szobában kapott helyet Borisz Szergejevics Rogyionov. Felmentünk a megfelelő emeletre. Én a hosszú folyosó végén, egy üvegajtón túl cövekeltem le, míg kísérem belökte a szoba ajtaját és rámutatott az éppen az ágyán ülő és zokniját húzó Boriszra.

– Maga Rogyionov?

– Igen – felelte, némileg meglepődve.

– Borisz Szergejevics, igen?

– Igen.

– Öltözzön! Velem jön.

Borisz automatikusan felhúzta a zokniját, felállt és követte a bemutatkozni is elfelejtő idegent. Csak a folyosón kérdezte meg:

– Mégis, miről van szó? – Azonnal meg is kapta rá a választ:

– Mi úgy tudjuk, hogy maga beszél magyarul. Így van? No, akkor ne sokat kérdezzessen, hanem jöjjön!

És Borisz hang nélkül követte a jövevényt, aki annyit azért nagy kegyesen elárult neki, hogy elfogtak egy gyanús idegent, aki magyarnak mondja magát, annak a kihallgatásánál lesz rá szükség, mint tolmácsra. Amikor a folyosó végén megpillantott engem, és rájött, hogy hecc az egész, a megkönnyebbüléstől nem vette észre az üveajtót és úgy nekiment, hogy valósággal felkenődött rá.

Moszkvában még mindig csak hárman voltunk magyar újságírók – rajtam kívül a Népszabadság és az MTI tudósítója – és változatlanul egy házban laktunk. De már nem a városközponttól távoli Butirszkaján, hanem a Kutuzov sugárúton. Házunk ferdén szemben állt az egyik úgynevezett Szálin-barokk stílusban épült felhőkarcolóval, az Ukrajna Szállóval, alig egy ugrásnyira a Moszkva-folyótól, és talán kétszáz méternyire attól a háztól, ahol Brezsnyev lakott.

Pontosítom: a pártfőtitkár alapvetően akkor már valahol Moszkva határán túl épült dácsáján lakott, (az eredetileg nyári vityillót, víkendházat jelentő szót az adott esetben szabad szerény palotának is érteni), de Kutuzov proszpekti lakását is megtartotta, és alighanem ott maradt bejelentve. Halála után mindenesetre a forgalmas sugárúton álló tízemeletes ház falára került az „Itt lakott...” kezdetű emléktábla, amely ma (vajon ki lovasította meg?) a berlini Checkpoint Charlie Múzeumban látható.

Lakóházunk a kerítéssel övezett épületek egész konglomerátumának utcai frontján helyezkedett el. Ez egy viszonylag frissen épült diplomáciai gettó volt, amelynek bejáratát rendőrszert őrizte. A jókora bódében éjjel-nap-

pal egyenruhás rendőrök teljesítettek szolgálatot: vigyáztak ránk, és igazoltatták a számukra ismeretlen belépőket. Róluk jegyeztem meg egyszer, hogy valószínűleg ők a világon az egyedüli olyan titkosrendőrök, akik rendőrnek álcázzák magukat. Szolgálatkész legények voltak, és télen, amikor a 30 fokos fagyban nem indult be az autónk (mert garázt azért nem építettek a diplomatatömbhöz), szívesen megtolták. Ha bírták. Mert addigra a magyar tudósítók már szolgálati gépkocsit is kaptak (természetesen sofőr nélkül): a Moszkvicsnál feltétlenül tágasabb, kényelmesebb, de nehézkes és súlyos Volgát.

Elköltözött közben régi helyéről a magyar nagykövetség is. Azelőtt a belvárosi Vorovszkij utcán tanyázott, abban az épületben, amelyben az októberi bolsevik forradalom előtt az Osztrák-Magyar Monarchia moszkvai főkonzulátusa székelt. Most új tervezésű, modern, saját parkolóval rendelkező épületben működött a képviselő egy új negyedben, a Moszfilmovszkaja utcában, több más, ugyancsak odaköltözött külföldi nagykövetség tözsomszédságában. Itt már nem volt probléma népes fogadást adni, mivel a földszinti nagyteremben akár több száz vendég is elfért.

Ezekre a nemzeti ünnepek, magyar delegációk látogatása alkalmából rendezett állófogadásokra a szovjet vezetőkön kívül számos olyan szovjet tudóst, színművészt, újságíró, katonát hívtak meg, aki ilyen vagy olyan kapcsolatban állt Magyarországgal. Ám alig érkeztem meg Moszkvába, elpanaszolta nekem egy hölgy, hogy azelőtt minden követségi fogadáson szívesen látott vendég volt, újabban azonban mellőzik. Lena – nevezzük így – tűrhetően beszélte nyelvünket és magyar irodalmi műveket fordított oroszra. Igaz, csak tűrhető színvonalon, de akkor is... – gondoltam magamban. – Nem engedhetjük meg magunknak, hogy bárkit is mellőzzünk, aki tesz valamit a hazai irodalom külföldi megismertetéséért.

Ilyen értelemben próbáltam közbenjárni a hölgy érdekében a kulturális attasénál. Hideg zuhany volt a válasz:

– Az az ordenáré nőszemély nem teheti be többé a lábát a követségre!

– Miért, mit követett el? Rálépett a nagykövet lábára? – értetlenkedtem.

– Sokkal rosszabb. Tavaly egy állófogadás vége felé, már erősen kapatosan, a terem túlsó végéből, mindenki füle hallatára azt kiáltotta oda X-nek: „Mjikor főgunk legkjozeleb básznyi?”

A Népszabadságot ebben az időben Nemes János, az MTI-t Hável József képviselte Moszkvában. Nemes a hadifogságban tanult meg oroszul, de a gimnáziumban felszedett és korábbi, berlini állomáshelyén sokat gyakorolt németet sem felejtette el. Ennek, meg barátságos, nyílt természetének köszönhetően jó kapcsolatot épített ki a nyugatnémet kollégákkal, akik látva, hogy ilyen olyan eseményeken egy-két szót váltottak vele különféle szovjet hatalmasságok, minden alkalommal lecsaptak „Herr Nemesre”, hogy ossza meg velük a friss értesülés-morzsákat. Amit aztán a maguk részéről viszonzottak is, különösen, amikor Egon Bahr, a nyugatnémet szociáldemokrata kancellár, Willy Brandt jobbkeze kezdett főnökének a megbízásából előkészítő tárgyalásokat a nyugatnémet–szovjet kapcsolatokat új alapokra fektető egyezményről. Ezekről a sorozatos megbeszélésekről a TASZSZ hírügynökség egyáltalán nem adott hírt. Mi, magyar tudósítók azonban, hála Jani barátunk kapcsolatainak, röviden bár, de informáltuk róluk a magyar közvéleményt.

Nemesnek két fia volt. Gábor, az idősebbik akkor közgazdasági egyetemre járt, amelynek elvégzését követően rövid ideig az Országos Tervhivatalban volt tervhivatalnok, azután apja nyomdokaiba lépve újságírássra adta a fejét. Hozzánk került, a Magyar Rádió külpolitikai ro-

vatába, ahol néhány évet húzott le. Ezt megelőzően és azóta is csak ritkán látták idehaza. Tudósítóként vagy családtagként élt Berlinben, Bonnban, Varsóban, Pekingben, Moszkvában, Madridban, és most, amikor ezeket a sorokat papírra vetem, brüsszeli lakos. Nagyszerű elemző készséggel megáldott, sokoldalú újságíró – olyan, akárcsak az apja volt.

Mindamellet az öreg Janit és Gábort is szerettük azzal ugratni, hogy van azért a családjukban egy náluk is jobban író ember: az ifjabbik János, aki Moszkvában még csak középiskolába járt. Dr. Nemes ugyan nem újságíró, hanem gyermekkardiológus, de remeknél remekebb cikkeket, könyveket ír azokról a távoli ázsiai és latin-amerikai vidékekről, ahol egy a szegény országok lakóit gyógyító nemzetközi orvosszervezet tagjaként évente legalább egy hónapot tölt grátisz, önkéntesként.

Emlékezetes élményben volt egyszer részem a Népszabadság tudósítójának otthonában, amely egyben munkahelyéül is szolgált. Erre az eseményre Kádár János egyik moszkvai látogatása alkalmával került sor. Az első titkárt és kíséretét a házigazdák szokás szerint a Lenin-hegyi vendégházak egyikében helyezték el.

Ezeket a tágas, egy emeletes villákat, majdnemhogypalotákat, Hruscsov eredetileg a párt Politikai Bizottsága tagjaink otthonául szánta – egyet-egyét mindegyiküknek. Amikor azonban ennek híre ment, a pocsék lakáskörülmények között tengődő moszkvaiak körében akkora volt a felzúdulás, („Iljics-lakótelep” – mondogatták gúnyosan), hogy hullámai még hozzá is eljutottak, és az ötletgazda meggondolta magát. A fejesek maradtak régi városi otthonaikban, az addigra felépült házakban pedig a külföldi párt- és kormányküldöttségeket szállásolták el. Ott kerestük fel Kádárékat, ők azonban semmiféle részletet nem osztottak meg velünk abból, hogy milyen ügyben érkeztek Moszkvába.

– De tudják mit, elvtársak? – fordult hármunkhoz Kádár. – Holnap meglátogatom magukat, mondjuk, Nemes elvtárs lakásán, akkor majd beszélgetünk.

Ezt nem akartuk, mert egyszerűen nem is lehetett elhinni. Legjobb tudomásom szerint sem azelőtt, sem azóta, sem Moszkvában, sem másutt nem fordult olyan elő, hogy egy külföldi úton járó fő-fő fejes a lakásukon keresse fel országa sajtójának ottani tudósítóit. Úgyhogy tréfának fogtuk fel az egészet.

A dolog csupán akkor kezdett gyanús lenni, amikor másnap reggel takarítóbrigád szállta meg a házunkat és lelkiismeretesen rendbe tette a lépcsőházat. Nemes felesége, Márta asszony csak ekkor látott neki, hogy sajtót, felvágottat szerezzen be azokhoz a szendvicsekhez, amelyekkel a vendégeket szándékozott a tea mellé megkínálni. Deltájban egy sötét öltönyt, fehér inget és nyakkendőt viselő kétméteres férfiú, egész nyilvánvalóan nem szerelő, kezdett egy fura szerkezettel a kezében matatni a liftaknában. Fél négykor egy őrnagyi váll-lapot viselő rendőrtiszt cövékelt le a házunkkal szemben, a kétszer ötsávós Kutuzov sugárúton, és intett be egy fél óra múlva a fekete ZIL és Csajka (Sirály) gépkocsikból álló karavánnak, hogy a záróvonalat keresztezve behajthatnak a diplomata lakótömb udvarára.

Kádár tényleg eljött meglátogatni a magyar tudósítókat. Jó másfél órát csevegett velünk. Amennyire most emlékszem – illetve valószínűleg pontosan ezért nem emlékszem –, semmi fontosat nem mondott, semmiféle titkot nem árult el, csupán beszélgetett velünk. Viszont ettől fogva nagyon megnőtt az ázsióink mind a magyar nagykövetségén, mind a szovjet külügyminisztériumban.

Az akkori harmadik magyar tudósítónak, Hável Józsefnek háromszor adatott meg a tartós moszkvai tartózkodás. Először úgy került oda, hogy a Magyar Rádió a feleségét, Vilmát küldte bemondónak a Szovjet Rádió

magyar adásainak szerkesztőségébe, amelyben aztán, hogy ne maradjon meg „háziembernek”, maga is dolgozott olvasószerkesztőként. A szóban forgó időben a Magyar Távirati Irodát tudósította a szovjet fővárosból, tizenöt esztendővel később a Magyar Rádiót. Közben pedig Párizsból küldte jelentéseit az éteren át; a magyar rádióhallgatók leginkább abból az időből emlékeznek sziporkázóan szellemes tudósításaira, jellegzetes hanghordozására. Mindezt megelőzően még Belgrádban is volt MTI-tudósító, hogy azután ott megtanult szerb szavakat keverjen a maga számára észrevétlenül az orosz beszédébe.

Jóska legalább hat nyelven olvasott és értett, de beszélni talán csak franciául beszélt tisztességesen. Ezenkívül nagyszerűen értett a gyermekek nyelvén is. Jól emlékszem, ahogyan Balatonszéplakon a rádiós-televíziós üdülőben és környékén csapatostól követték őt és itták minden szavát a négy és tizennégy év közötti gyerekek. Mindegyikükhöz megvolt a saját kulcsa. Egy rendkívüli tehetségű cserkész- vagy úttörővezető vezett el benne.

1968 szeptemberében, néhány nappal Moszkvába érkezésem után tudósítói hármasunk egy egészen bizarr, filmbe kívánczoló jelenetnek lehetett közeli szemtanúja. Ez négy-öt héttel az után történt, hogy a szocialista tábor országai (mínusz a különutas Románia), élükön a Szovjetunióval „testvéri segítséget nyújtottak” az említett táborból mindinkább kihátrálni látszó Csehszlovákiának. Magyarán szólva: katonáik bevonultak Csehszlovákiába, hogy véget vessenek az úgynevezett Prágai Tavasznak. Állítólag az ország sorsáért aggódó jobb érzésű csehszlovák államférfiak hívták be őket, de hogy név szerint kicsoda, arról elfelejtették tájékoztatni a világot, sőt hivatalosan azóta sem közölték. (A korabeli vicc úgy szólt: „Ki hívta be az oroszokat Csehszlovákiába? –

Mindenki azt az embert keresi. – És mikor mennek ki az oroszok Csehszlovákiából? – Amikor megtalálják.”)

Én szeptember első napjaiban érkeztem Moszkvába és végigtelefonáltam azokat a külföldi tudósítókat, akikkel mielőbb meg akartam ismerkedni. A csehszlovák kolléga csak annyit mondott, hogy „megszállókkal nem tárgyalok”, és mielőtt tudtára adhattam volna, hogy én nem szálltam meg Prágát, de még Pozsonyt sem, lecsapta a kagylót. Ezt a légkör jellemzésére írom. Csehszlovákia lerohanása után Alexander Dubčeket, a kommunista párt főtitkárát és Oldřich Černík miniszterelnököt a szovjetek elhurcolták, azután hazaengedték ugyan, de különösen a nyilvánosan kiátkozott Dubček esetében egyáltalán nem volt világos, hogy milyen státusban: megmarad a párt élén vagy vājárként fog dolgozni?

Egy napon telefonhívást kaptunk a külügyminisztérium sajtóosztályáról, hogy legyünk 15 óra előtt húsz perccel Vnukovo II-n. (Ez volt a moszkvai repülőtérnek a nyilvánosságtól elzárt protokollterminálja, ahol a többi között a magas rangú külföldi küldöttségeket fogadták.) Eddig nem volt semmi meglepő a dologban, mivel a külföldi nagyköveteket és tudósítókat minden kormánydelegáció érkezésére és elutazására automatikusan meghívták, aztán mindenki eldönthette: olyan esemény-e ez számára, amilyen kötelezően szükséges, illik, vagy érdemes-e megjelennie. Kocsiba ültünk és kimentünk Vnukovóra.

A terminál előterének kapujában – szokás szerint – igazoltattak, majd továbbengedtek bennünket. A dolog akkor kezdett furcsa lenni, amikor azt tapasztaltuk, hogy a repülőtér protokollépülete előtt már ott várakoznak a legmagasabb szintű szovjet vezetők, de ameddig csak a szem ellát – talán a csehszlovák nagykövetet leszámítva – mi vagyunk az egyedüli külföldiek. Sem diplomaták,

sem újságírók nincsenek jelen. Utólag azzal próbáltuk magyarázni a történeteket, hogy az eseményt titokban tartandó alighanem még időben leállították a külföldiek értesítését, de a mi meghívásunk már kicsúszott, és azt elfelejtették visszavonni. Mind nálunk, mind a kapuőr-ségnél. Ezért is engedtek be bennünket, noha jelenlétünk merő félreértésen alapult.

Leszállt a csehszlovák kormánygép, és az odatolt lépcsőn egymás után jöttek le Ludvík Svoboda tábornok, az idős államfő, majd a csehszlovák kommunista párt és kormány első emberei. Díszszárad nem volt, a máskor kötelező himnuszok is elmaradtak, és a placcon egymástól két-három méternyire ott álltak egymással szemben: Brezsnyev–Dubček, Podgornij–Svoboda és Koszigin–Černík. Sem a házigazdák, sem vendégeik (vagy foglyaik? – Török Bálintot is kávézni hívták, aztán a konstantinápolyi Héttoronyban kötött ki) nem tudták, hogyan köszöntsek egymást. Mind a két hármas tett egy-egy tétova lépést a szemben állók felé, azután bizonytalanul megtorpant.

Ekkor Brezsnyev, a nagy szájon csókoló (az Erich Honecker NDK-vezérrel való protokollsmárja annak idején bejárta a világsajtót) tett egy olyan mozdulatot Dubček felé, mint aki meg akarja csókolni. De szemmel látható volt: nem biztos benne, hogy az alig néhány hete a parancsára elhurcolt, majd szabadon engedett csehszlovák kollégája mutat-e erre fogadókészséget. Ekkor Alexander Dubček is elmozdult Brezsnyev felé (akinek még alig fél éve ő dorogoj Szasa volt), de ugyancsak tétován. Nyilvánvalóan ő sem tudta, hogy akarják-e őt kommunista protokollcsókban részesíteni, és ha igen, partner legyen-e hozzá.

Úgy méregették egymást, ahogyan serény ugrálás, valószínű tánc közepette a másik ütését váró, illetve maguk a támadás lehetőségét mérlegelő bokszolók szokták a

szorítóban. De aztán egyetlen szempillantás előtt eldőlt a dilemma: Brezsnyev megragadta Dubčeket és az elvtársnak kijáró cuppanós csókot nyomott az ajkára, amit társai haladéktalanul követtek. (Ettől függetlenül Dubček hamarosan, Černík pedig a következő évben búcsút mondhatott a kapufélfának.)

A Népszabadság–MTI–Magyar Rádió tudósítói hármas ugyanolyan magától értetődően működött együtt, akárcsak a korábbi. Ez folytatódott akkor is, amikor Hável Jóskát Bokor Pali, Nemes Janit Serény Péter követte Moszkvában. Három éven át az utóbbiakkal dolgoztam együtt a legnagyobb egyetértésben.

Mindketten profik voltak. Serényről hamarosan kiderült, hogy rossz évszázadban született. A középkorban ő lehetett volna az a tudós, akik éjszakánként pislákoló méces mellett silabizálja az ősi föliánsokat és keresi bennük a mások által elnézett, felfedezésre váró örök igazságot. Mi sokszor hasonló feladattal bíztuk meg, és egyszer sem csalódtunk benne.

Voltak ugyanis olyan szovjet folyóiratok, mindenekelőtt a központi bizottság kéthetente megjelenő terjedelmes ideológiai orgánuma, a Kommunizist, amelyeknek iránymutató cikkei a párt ügyeletes kinyilatkoztatásának számítottak, ergo: ismerni kellett őket. Csakhogy ezeket az útmutatásokat hihetetlenül vastag vattába csomagolták. Ha mondjuk, némileg módosították a mezőgazdasági politikát, azt csak úgy lehetett ebből a huszonöt oldalas, bikkfanyelven megfogalmazott cikkből kiszűrni, hogy össze kellett hasonlítani a négy évvel ezelőtt ugyanebben a folyóiratban ugyanennek a témának szentelt huszonöt oldalas, nem kevésbé bikkfanyelven alkotott dolgozattal. Az új

közlemény ugyanis csaknem szóról szóra egyezett a korábbival.

A figyelmes összehasonlítás során azonban kiderült, hogy az a bekezdés, amely a négy évvel azelőtti opusban a második volt, most a hetedik helyre került, továbbá a friss kinyilatkoztatásból kimaradt két jelző, amely a régebbiben szerepelt. Természetesen egy kissé karikírozom ezt a megközelítést, de valóban csaknem ez volt a helyzet. Igen ám, de kinek volt ideje az efféle összehasonlításokra, melyikünk volt képes aranyér nélkül végigseggelni egy ilyen többórás szemrontó munkát követelő bogaraszást? Serény Péter ebben a műfajban utolérhetetlennek bizonyult. Ha megkértük, helyettünk is elvégezte ezt a feladatot. Sietve hozzáteszem: nemcsak elemzőnek volt kiváló, hanem riporternek és kommentátornak is.

Bokor Pali, huszonévesen, lezserebbre vette a formát, de a különösen nagy pontosságot követelő hírügynökségi munkában ő sem okozott csalódást az MTI kákan is csomót kereső szerkesztőinek. Eseménydús időkben munkabírási tekintetében a távirati iroda tudósítóival senki sem versenyezhetett. Ők a napok többségében hajnaltól éjszakáig pofozták a telexgépet.

Hamarosan megszorodtunk, bővült a magyar tudósítói gárda. Előbb a Magyar Televízió küldött egy riportert és egy operatőrt Moszkvába, akikhez azután a Magyar Nemzet és a Világgazdaság tudósítója csatlakozott. Tíz évvel később a Televízióknak már négytagú stábjuk működött a szovjet fővárosban, az MTI-t ugyancsak négytagú, valóságos kihelyezett szerkesztőség képviselte, vállalva a Rádió kéttagúra gyarapodott csapatával, a Magyar Hírlap, a Népszava, az Ország-Világ, a Magyar Ifjúság és ki tudja ma már, hogy még mely orgánumok tudósítóival.

A TV-Híradó riportere Farkas Jóska volt, aki később, amikor átkerült a Népszabadsághoz – és egy másik

Farkas Józseftől magát megkülönböztetendő keresztnevéhez a Györgyöt is hozzábiggyesztette –, utóbb tudósította a magyar közönséget Berlinből, Prágából, Pozsonyból és Bécsből is. Szíve csücske azonban mindvégig India maradt, amelynek egyik hivatalos nyelvét, a hindit az egyetemen tanulta. Alma matere az IMO, a moszkvai diplomataképző tanintézet volt, ahol a hindi és az angol mellett Jóska nemcsak a diplomácia történetére és gyakorlatára, hanem a diplomatikus magatartásra is megtanították. Nem is akárhogyan, mert egy alkalommal a fülem hallatára (és részben a javamra) egy olyan diplomáciai bravúrt hajtott végre, ami párját ritkította.

Történt, hogy egy napon mindkettőnket felhívott Budapestről Vészits Ferenc, a Vadember. Igaz, nem utóbbi minőségében (Móra Ferenc emlegette őt, kedves unokáját ezzel a tréfás névvel), hanem Tömpe István titkárságvezetőjeként. Tudomásunkra hozta, hogy a Magyar Rádió és Televízió elnöke ekkor meg ekkor útban Ulánbátor felé Moszkvába érkezik. Azt már nem is kellett hozzátennie, hogy legyünk ott a repülőtéren a nagyfőnököt fogadni, mert a protokollmániás Tömpe esetében ez nem egyszerűen ajánlott, hanem kötelező szabálynak számított.

A budapesti gép több órát késett, már öreg este volt, mire leszállt. Nagyfőnökünk fogadására megjelent a Szovjet Rádió és Televízió Bizottság elnökhelyettese, nemzetközi osztályának vezetője és annak helyettese, a magyar adások szerkesztőségének vezetője, továbbá – bőröndöt cipelni, intézkedni, a gépkocsikat a bejárat elé szólítani stb. – az utóbbiak számos samesze. Tömpét felkísérték a VIP-váróba, koccintottak, és jó félórát csevegtek még vele a semmiről, majd azzal búcsúztak el tőle, hogy másnap hajnalban megint ott lesznek, hogy a 6 óra-kor induló ulánbátori gépnél elbúcsúztassák. Én gyorsan kiszámoltam magamban, hogy mire hazaérünk a repü-

lőtérrel, legalább 11 óra lesz, és ha egy órával az ulánbátori gép indulása előtt újfent ott akarunk lenni a seremetyjevoi repülőtéren, hajnali 3-kor vagy még korábban kell felkelnünk. Dehát nem volt mese – a protokoll az protokoll.

Volt mese. Amikor Tömpe nyájasan elbúcsúzott tőlünk, Jóska – pontosan kiszámítva a továbbiakat – a nagy kézrázások közepette megnyugtatta:

– Csak néhány órára válunk el, Tömpe elvtárs. Holnap reggel is itt leszünk.

– Ugyan, fiúk, teljesen fölösleges, hogy hajnalban is kijöjjenek.

– Nem, Tömpe elvtárs, mi természetesen reggel is kijövünk – látszott Jóska kötni az ebet a karóhoz.

– Nem, dehogy, fölösleges. Aludják csak ki magukat.

Mi azonban tudtuk, hogy ez csak afféle udvariaskodás a részéről, mert Tömpe mindezek ellenére elvárja, hogy reggel is megjelenjünk. És ekkor Farkas Jóska bevitte a sakk-mattot:

– Vegyük ezt elnöki utasításnak? – állította döntés elé Tömpét, aki határozottan megerősítette, hogy igen, ez elnöki utasítás, amit nem hághatunk át. Ezek után valóban megengedhettük magunknak, hogy alig néhány óra múlva ne száguldjunk ki ismét a lakásunktól jó 30 kilométernyire fekvő Seremetyevóra a semmiért.

Ez a kis eset is jól mutatta, hogy Farkas Jóska találékony ember, aki a jég hátán is megél. Legközelebb az Egyesült Államokban volt alkalmam erről meggyőződni. Valamiféle néhányhetes ösztöndíjjal jött ki oda, amikor én New Yorkban voltam tudósító. Ő keletről nyugatra – amint Amerikában mondják: parttól partig – végigutazta a kontinenst, útközben vagy fél tucat városban állt meg néhány napra. Amikor azonban visszaérkezett New Yorkba, az étkezésre kapott zöldhasúak csaknem érintetlenül lapultak a tárcájában. Hogyan csinálta ezt,

éhezett talán? Szó se róla. Már jóelőre feltérképezte az útba ejtendő városokban élő magyarokat és mindegyiküknek elköltött egy-egy vacsorát.

A honfitársak felkutatásának van egy ravasz módja, amit ugyan nem Farkas József fedezett fel, ám amit kiválóan alkalmazott. Az ember kézbe veszi az illető város telefonkönyvét és felüti a K-nál. Ezzel a betűvel nem kezdődik sem spanyol, sem olasz, sem francia név, tehát a választék máris leszűkül, annál több a Katona, a Kis, a Kovács. De van, ami még reménykeltőbb. A telefonkönyvet az Sz-betűnél kell kinyitni, amivel a magyarok kívül csak lengyel nevek kezdődnek. Igaz, nem minden Mr. Kovacs vagy Ms. Szegedi vallja magát magyarnak, hiszen könnyen lehetséges, hogy a száz esztendeje az Államokba bevándorolt nagy-, esetleg dédapától maradt rá a családneve. Ilyenkor azonban az ember legfeljebb tovább lapoz a telefonkönyvben és hívja a következő potenciális honfitársat. Amikor a manhattani telefonkönyvben merő kíváncsiságból rákerestem, nem is egy, hanem mindjárt három olyan Kulcsárt is találtam, akinek ráadásul még a keresztnéve is megegyezett az enyémmel.

A tévések Moszkvába érkezésével bővült a munkám. Matúzné Rózsika, a TV-híradó szigorú, mégis áldott emlékü főszerkesztője kitalálta, hogy küldhetnék én tudósításokat nekik is. Operatőrük, Butskó György filmre rögzíti, a Malév-gép pilótájával hazaküldjük, és az anyag már aznap este adásba is kerül. Nem hiszem, hogy ezekben a kommentárokbán felfedeztem volna a melegvizet, de újdonságnak hatottak, hiszen a magyar televízióban addig egyáltalán nem jelentkezett be tudósító külföldi helyszínről. És, hogy ezt külön is kihangsúlyozzam, a tudósításokhoz ismert moszkvai helyszíneket választottunk, tehát a mondókám hátterül például a Kalinyin sugárút magas irodaépületsora vagy éppen a Kreml szol-

gált. Nemegyszer télen is, amikor prémgalléros kabátban, usankában álltam oda a kamera elé.

Később arra is lehetőség nyílt, hogy a szovjet televízió osztankinói stúdióját igénybe vegyük. Onnan továbbították a képet Budapestre azokban a kora délutáni órákban, amikor az Intervízió közvetítő láncja szabad volt. (Műholdas képtovábbítás nálunk akkor még nem létezett.) A Szabadság téren rögzítették és néhány órával később a híradóban már le is adták a tudósítást. A több országon át vezető retranszlációs vonal általában elég keservesen állt össze, sokszor újra meg újra meg kellett ismételni az egy-két perces kommentárt.

Hogy a hitetlenkedőkkel is elhitesse, hogy nem csalás, nem ámtítás, hanem valóban aktuális, aznapi tudósítást látnak, az illusztrációk között mintegy bizonyítékként igyekeztem felmutatni egy aznapi moszkvai újságot is, amelyen látszott a dátum. Mindebből szellemes Kulcsár-paródiát kerekített Szuhay Balázs színművész a Magyar Televízió szilveszteri kabaréjában, majd még néhány alkalommal. Fején usankával mutogatott egy orosz újságot, és ajkát egyik oldalon lebiggyesztve (állítólag így beszéltem én) nyögte kétségbeesett hangon, hogy „a Pravda ma is csak két kopjeka... tartom a vonalat.” Ezért a paródiáért nem lehettem eléggé hálás neki.

Amikor szabadságon otthon jártam, boldog-boldogtalan megismert. A villamoson idegenek köszöntek rám, és hallottam, amikor az utcán egy öregasszony rám mutatva szól oda a másiknak, hogy „Nézd, ott megy az Izé”. Fokozatosan rá kellett jönnöm, hogy a TV-Híradót korántsem mindenki nézi, és az emberek nem annyira a Kreml előtti tudósításokból ismernek rám, mint inkább Szuhay zseniális paródiájából. Megjegyzem, volt ennek az ismertségnek hátulütője is. 1970 nyarán négy későbbi gyermekem leendő anyjával felkerestük Budapesten a

Balzac utcai házasságkötő termet, az intézmény rendeltetésének megfelelő célzattal. Volt ugyan időpontunk, de az anyakönyvvezető meglehetősen csúszásban volt, és rajtunk kívül legalább öt pár várakozott még tanúkkal, szülőkkel, barátokkal súlyosbítva arra, hogy sorra kerüljön.

A boldogító igen kimondása és rögzítése után az ifjú férj és feleség az őket kísérő népség-katonasággal együtt kicsődült a díszteremből, majd nyomukban az anyakönyvvezető is kidugta a fejét. Megpillantva a televízióból ismert arcot, mit sem törődve az előttünk érkezettekkel, széles mozdulattal bennünket invitált be abba a terembe, amelyben – és nem az égben – a házasságok köttenek. Kifelé menet hitvesem megkérdezte:

– Hallottad mit beszéltek a szertartás alatt az ajtó előtt? Mert beszűrődött.

Válaszom tagadó volt. Én, mint törvénytisztelő állampolgár nem kifelé füleltem, hanem az államot képviselő hivatalnok fennkölt prédikációját hallgattam a szeretetről és a család szentségéről.

– Nahát, akkor én elmondom neked – vágott a közepébe újdonsült nejem. – Olyanokat mondtak, hogy annak a rohadt protekciósnak mindent lehet, meg hogy annak még a házasságkötő teremben is soron kívül nyalják ki a fenekét. Kellott ez nekünk?

Nem kellett. Ez életre szóló lecke volt számomra.

Ezt a magam számára felállított szabályt csak egyszer sértettem meg. Egy moszkvai követségi fogadáson ismerkedtem meg Palotás Magdával, a Magyar Posta vezérigazgató-helyettesével, akiről mindjárt kiderült, hogy becsüli az újságírókat. (Mielőtt folytatnám, fiatal olvasóim kedvéért három magyarázat: 1. Mobiltelefon akkor még csak a fantasztikus regényekben létezett. 2. A vonalas távbeszélő-hálózat a Posta kezében volt, de jóformán nem fejlesztették. 3. Az országban emiatt rettenetes telefonínség uralkodott. Akinek volt készüléke,

attól ugyan nem vették el, de hogy valaki új előfizető lehessen, ahhoz többnyire még a magas protekció is kevés volt.) Magda asszony a következőkben fejtette ki credóját:

– Újságíróknak és kurváknak mindig adok telefont, ha kérnek, mert nekik a szakmájukhoz kell.

Moszkvai kiküldetésem lejártakor elhatároztam, hogy szaván fogom. Felhívtam telefonon (egy nyilvános fülkéből), és tisztelettel előterjesztettem kérésemet:

– Nem tudom, hogy engem melyik kategóriába sorol, de szükségem lenne telefonra.

Megkaptam.

Második moszkvai időszakomban is igyekeztem sokat utazni, és nem csak szovjet vidékekre. Kétszer utaztam közben Finnországba, egyszer Iránba és Afganisztánba. Egyik legérdekesebb utam végcélja pedig az Északi-sark volt, amelyet egyetlen állam sem mondhat a magáénak. Ehhez még vízum sem kellett.

1971 májusában a szovjet külügyminisztérium sajtóosztálya unikális „társasutazást” szervezett tizenvalahány, a szocialista országokat képviselő tudósító számára. Hogy miért csak nekünk? Hiszen általában nem kivételeztek velünk, sőt sok szempontból éppen a nyugati kollégák élveztek bizonyos előjogokat, míg számos érdekes utazáson „kapitalisták” és „szocialisták” együtt vettünk részt. Most azonban a meghívottak kiválasztásánál alighanem az éberség játszott a főszerepet.

Már útközben is leszálltunk tankolni egy szigorúan zárt város vegyes, tehát polgári és katonai repülőtérén, ahol olyan gépek sorakoztak a betonon, amelyekről még a Jane's Defence Weeklyben sem jelentek meg felvételek. Nem véletlen, hogy a Jeges-tenger partján fekvő

kikötővárosban, Tyikszipben, nemcsak a járási tanácselnök, sőt, Jakutia miniszterelnök-helyettese üdvözölt bennünket, hanem egy olyan elvtárs is, akit úgy mutattak be, mint a város „társadalmi munkában tevékenykedő polgármesterét” (mer na obszcsesztvennih nacsalah). Márpedig ilyen nincs. Ő viszont nagyonis volt, mindenhová elkísért bennünket, és gondos házigazdai minőségében egyetlen pillanatra sem hagyott magunkra.

A végső úti célunk az Északi-sark-19 szovjet kutatóállomás volt, amely egy a Jeges-tengeren sodródó jégtáblán működött, akkor már csaknem egy esztendeje. Ez így nagyon ijesztően hat, de azt a jégtáblát ne úgy tessék elképzelni, mint a télidőben a Dunán úszókat. A vastagsága is lehetett néhány méternyi, a kiterjedése pedig vagy 3x5 kilométer. Amit pontosan tudok: a rajta kiépített, tehát a jégen legyalult futópálya maga 800 méter hosszú volt. Miután Moszkvától egy menetrendszerű gépen eljutottunk a 4500 kilométernyire fekvő szibériai településre, Tyikszipbe, onnan még 1200 kilométert repültünk a Jeges-tenger fölött egy IL-14-es fedélzetén. A tengeri áramlatok mozgatta jégtábla a rajta létesített kutatóállomással akkor éppen az Északi-sarktól alig egy köpcsényire, az északi szélesség 81. fokán sodródott. (A fokpercek és a keleti hosszúság paramétereit mellőzöm.)

Az első ilyen sodródó állomást, a nevezetes Papanyinfélét, még 1938-ban létesítették, majd a háborút követően csaknem minden évben egy-egy újat. Ezek a sarkiterekplaboratóriumok addig éltek, amíg össze nem töredezett, el nem olvadt alattuk a túlságosan délre sodródó jégtábla. Akkor evakuálták a lakóit, majd hamarosan felállították a soron következő kutatóállomást. Ma már egyrészt a nagyobb teljesítményű jégtörőknek, másrészt a globális felmelegedés következtében csökkenő jégfelületnek köszönhetően a magasabb szélességi fokokra is el lehet jutni hajóval, akkor azonban még csak repülő-

géppel lehetett. Egy állomás felállítása azzal kezdődött, hogy egy akár a libalegelőn is leszállni képes, egymotoros AN-2-esen eljuttattak a kiszemelt jégtáblára egy traktort és azzal gyalultak egy futópályát. Amikor ez megtörtént, arra tették le a háromszor akkora teherbírású gépen a barakkok előregyártott elemeit, a tudományos berendezéseket és az állomás munkatársait.

Az Északi-sark 19-en összesen huszonegy sarkkutató dolgozott: naponta többször különféle méréseket végző meteorológus, hidrológus, magnetológus, aerológus stb., és az őket meg a technikát kiszolgáló orvos, szakács, rádiós, gépészmérnök. Az állomáson szorgos kutatómunka folyt, mégpedig, ha jól értettem, mind tisztán tudományos, mind végső soron katonai célú. (A kettőt általában más területeken sem lehet teljesen különválasztani egymástól.) A tudományos mérések segítettek az ország délibb vidékein dolgozó meteorológusoknak az időjárás-előrejelzések összeállításában, a Skandináviától a Bering-szorosig vezető, a Jeges-tenger partjai közelében húzódó úgynevezett Északi Hajózási Út (az Észak-keleti Átjáró) pillanatnyi jégviszonyainak megállapításában, és nem utolsósorban a tengerfenékben rejlő természeti kincsek felderítésében.

Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy mindennek jó hasznát vették a jégpáncél alatt közlekedő tengeralattjárók navigátorai, továbbá azok a katonai-repülési és rakétaszakértők is, akik levonták a következtetést abból, hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok között a legrövidebb út a Sark fölött vezet.

Az állomáson elsőként az szúrt nekem szemet, hogy minden lakóbarakk külső falán lóg egy puska. Nem odabenn, gondosan elrejtve az esetleges rossz emberek elől, hanem odakinn. Mint a jég hátán élő házigazdáink elmagyarázták, a pusokák, akár csak a tábor kutyái, arra való, hogy elzavarják az ember- és ételszagra gyülekező jegesmedvéket. Mégpedig nem célzott, hanem a levegőbe

leadott lövésekkel. A jegesmedve ugyanis szigorúan védett állat, lelőni fejvesztés terhe mellett tilos. De mert nem tudja leakasztani és használni a fegyvert, azt a leggyorsabbán ott tárolni, ahonnan szükség esetén a leggyorsabban le lehet kapni. Rossz emberektől pedig nem kell tartani: a legközelebbtől is ezer kilométernyi tenger választja el az állomást.

A kutatókat egy fél esztendőre ellátják üzemanyaggal (a világítást dízelgenerátor biztosítja) és élelemmel, mert előfordul, hogy a repülésre hónapokig alkalmatlan az idő, és olyankor nem lehet odaszállítani az utánpótlást. Éppen ezért fogadták a tábor lakói kitörő lelkesedéssel az általunk ajándékba hozott friss paradicsomot, hagymát, gyümölcsöt. A koszt bőséges és – mint meggyőződünk róla – hála a moszkvai Metropol Szálló étterméből idecsábított szakácsnak, ízletes is. Amiről viszont a kutatóknak le kell mondaniuk, az a vodka. Az állomáson teljes a szesztilalom, a vezető zárt szekrényében van ugyan néhány üveg, de abból csak évente kétszer, a nemzeti ünnepeken kap egy-egy decit a kollektíva minden tagja. Kivéve a dokit.

Az orvosnak, mint elpanaszolta nekünk, az ital még az ünnepnapokon is tilos, mert mi történik, ha éppen akkor sérül, betegszik meg valaki, amikor a doki lehajtotta a kivételesen engedélyezett száz grammot? Neki egyébként kevés a dolga (kisebb emésztési panaszok, kelések fordulnak csak elő), ő inkább a biztonság kedvéért van ott, arra az esetre, ha a betegért vagy sérültért az időjárási viszonyok miatt nem tudnak repülőgépet küldeni. Olyankor viszont nincs mese: neki kell fogat húznia, de vakbelet operálnia is. Egyébként nagyrészt a társai pszichikai gondozása nyugszik a vállán – éppen ebből írja kandidátusi disszertációját. Hiszen gondoljuk csak el: az emberek ugyanazokkal vannak összezárva egy esztendőn át, vagy még tovább, sarki éjszaka idején is, amikor

fél évig nem látják a napot, férfiak – nők nélkül. Egy szóval nem könnyű elkerülni a veszekedéseket és a depressziót.

A kutatóállomáson sorra interjúvoltam a munkatársakat, nemcsak mikrofon, hanem az NDK-televízió velünk tartó operatőrének köszönhetően részben kamera előtt is. Az úgynevezett stand upot, vagyis a bevezetőt, amelyen csak a riporter jelenik meg, a szabadban, az ebédlő-barakk előtt mondtam el, szőrös képpel (három napra nem vittem magammal borotvát), télikabátban és lobogó fülű usánkában (május lévén „csak” mínusz 15 fok volt a hőmérséklet), és ragyogó napfényben, amelytől, ha akartuk volna, sem lehetett szabadulni. Sarki nappal lévén 24 órán át süttött a nap. A Magyar Rádiónak pedig még a helyszínről is küldhettem tudósítást. A rádiós lekopogta morzén, Tyiksziből telexen továbbították Moszkvába, ahonnan Hável Jóska ugyanilyen úton juttatta el Budapestre.

A magyar médiában az a szokás alakult ki, hogy ha olyan helyen történik fontos esemény, ahol nincs állandó tudósító, a helyszínhez legközelebbi tudósítót mozgósítják. Genfben ilyenkor Bécsből, Isztambulba Szófiából, Koppenhágába Párizsból szalajtottak riportert. 1972 végén Helsinkiben megkezdődött az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet előkészítése, és a Magyar Rádió a moszkvai tudósítóját irányította a helyszínre. A következő év nyarán, amikor a 33 európai és két észak-amerikai külügyminiszter találkozott a finn fővárosban az állam- és kormányfők tanácskozását előkészítendő (azt hiszem, maga a csúcsértekezlet fogalom és szó is akkor keletkezett), megint én repültem Moszkvából Helsinkibe.

Helsinkiben ittam először kólát, és csalódottan vettem tudomásul, hogy az egy a Fagiforéhoz (népszerű köhö-

géscsillapító szirup) hasonló ízű ital, mindenesetre nem olyan, amilyennek a hazai propaganda beállítja. Valamiért ugyanis szerették nálunk, de különösen a Szovjetunióban, azt híresztelni róla; hogy – alig eltűzve – az amerikai imperialisták a Coca Colától lerészegedve verik a négereket és gyilkolják a békés vietnami lakosokat. A következő csalódás akkor ért, amikor – napidíjunktól a hasunkon lespórolva a vacsorát – a Központi Sajtószolgálatot tudósító névrokonommal, Kulcsár Lászlóval befizettünk egy pornómoziba. Erre kár volt pénzt pocsékolni – állapítottuk meg az előadásról kijöve.

Egyéb imperialista huncutságokkal az ember nemigen találkozhatott Finnországban, amely kényesen vigyázott arra, nehogy olyasmit tegyen vagy engedélyezzen, ami meggaragíthatja a nagy szomszédot, a Szovjetuniót. Mindamellet vitathatatlanul szabad, demokratikus ország volt. Nekünk csak az okozott gondot, hogy a szállodán és a konferenciaközponton kívül senkivel sem tudtunk szót váltani, akár egy egyszerű felvilágosítást, útbaigazítást kérni. Talán mondanom sem kell, hogy a nyelvi szakadék áthidalásában egy fikarcnyit sem segített a finn-ugor nyelvrokonság. Ha az utcai feliratokból mégis sikerült valamit megértenünk, csupán azért, mert – a finn mellett a kis létszámú svéd ajkú kisebbség kedvéért – mindent két nyelven tüntettek fel. És itt már segített egy nagyon távoli nyelvrokonság, tudniillik az angol vagy a német alapján a svéd nyelvű feliratokból többnyire sikerült valamit kihámozunk. Angolul viszont az utca embere Helsinkiben akkoriban még nem sokkal jobban tudott, mint nálunk Budapesten. Aztán nagyot fordult a világ. Amikor húsz évvel később Finnországban jártam, a negyven év alattiak már jóformán mind beszéltek angolul. Budapestre azonban ez nem volt jellemző. Lám, a két iskolarendszer közötti különbség egyik szép példája.

A külügyminiszteri szintű biztonsági és együttműködési értekezlet résztvevőit az egyik tárgyalásoktól mentes napon a házigazdák hajókirándulásra hívták a Finn-öbölbe. Jó néhány órát töltöttünk el az autók szállítására is alkalmas jókora tengeri komp fedélzetén, ahol a sétára is elegendő hely volt. Egyszer csak Péter János külügyminiszter mellett találtam magam. A gályatetői ökumenikus tanácskozásról ismertük egymást Péter elvtárssal, akinek akkor még a püspök úr megszólítás dukált.

Nagy tudású, barátságos ember volt. A remek meglátásaival, kiváló tárgyalókészséggel megáldott diplomata hihetetlen mértékben keveredett benne a naiv kávéházi politizálóval. Ez alkalommal például kifejtette nekem, hogy milyen fölöslegesen törik magukat a szovjet diplomata, amikor az értekezleten harcba bocsátkoznak, hevesen tiltakoznak olyan javaslatok ellen, amelyeket az amerikaiak, vagy mondjuk, a hollandok amúgy is megvételoznának. (Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezleten nem volt többségi szavazás. Csak az az ügyrendi vagy érdemi döntés számított elfogadottnak, amelyet kivétel nélkül mind a 35 résztvevő állam képviselői megszavaztak.) Péter Jánosnak tökéletesen igaza volt. Diplomáciából egynémely tapasztalt szovjet kollégájának is leckét adhatott volna. Öt perc múlva viszont azt bizonygatta, hogy néhány éven belül megegyeznek az amerikaiak, a szovjetek, a kínaiak, és létrejön az általános és teljes leszerelés. Pedig axióma: nincs nagyobb hiba, mint bedőlni a saját propagandáknak.

Péter János egyébként hajlamos volt túlbecsülni a magyar diplomácia súlyát és mozgásterét. Egyszer New Yorkban, az ENSZ-ben egy bizalmas beszélgetés során állítólag közölte amerikai kollégájával: az észak-vietnamiak megbízták azzal, hogy közvetítsen köztük és az Egyesült Államok között. Mindjárt valami kompromis-

szamos ajánlatot is közvetített. Máig nem világos, ki mit mondott (vagy ki mit értett félre), de tény az, hogy az amerikai légierő ezután egy időre beszüntette Észak-Vietnam bombázását. Amikor azonban egy átállt magas beosztású magyar diplomata kitálalt nekik, és rájöttek, hogy Péter János magánakciójáról van csak szó, annál dühödtebben próbálkoztak azzal, hogy – Barry Goldwater republikánus elnökjelölt szavaival – „visszabombázzák Vietnámot a középkorba”.

Külgyminiszterünk, aki a '30-as években a többi között Glasgow-ban végezte teológiai tanulmányait, különösen büszke volt angol nyelvtudására. 1983-ban, már az Országgyűlés alelnökeként (tapintatos leváltása után ezt a színekúrát kapta) szívélyesen gratulált az ötvennyolcadik esztendejében járó Mrs. Thatchernek újrávalásztásához; második miniszterelnöki mandátumához. Állítólag további sok boldog ciklust kívánt neki.

Egy másik akkori külföldi riportutam Moszkvából Iránba és Afganisztánba vezetett. Nehezen indult, de annál érdekesebbre sikeredett. Azzal kezdődött, hogy képtelenség volt megtalálni a moszkvai afgán nagykövetség konzulját, akitől vízumot kellett kérnem. Ha telefonon kerestem, vagy még, vagy már nem volt a helyén. Végül fogtam magam és előzetes bejelentés nélkül beállítottam a követségre. A kapuban egy urat megkérdeztem arról, bent van-e a konzul. Azt felelte, hogy éppen nincs. Mint kiderült: ő volt a konzul.

Végre rendeződtek a vízumok, a repülőjegyek, és két órával az indulás előtt, este 7-kor megjelentem a serebetyjevoi repülőtéren. Ott sajnálkozva közölték, hogy a menetrend már két hónappal azelőtt megváltozott, és a

teheráni gép délután 2-kor elment. Nemcsak a jegyemen volt helytelenül feltüntetve az indulási idő, hanem az Aeroflot reklámja még egy hónappal később, tehát három hónappal a menetrend megváltozása után is a régi időpontot tüntette fel.

Végül mégiscsak megérkeztem Iránba. Az első pillantásra (másodikra nem volt lehetőségem, hiszen nem egészen öt napot töltöttem csak ott) nagyon rokonszenvesnek tűnt minden, amit tapasztaltam. Egy világi államot láttam, ahol – kevesebb asszony viselt az arcát eltakaró fátylat, de még fejkendőt is, mint Szovjet Üzbegisztán fővárosában, Taskentben, ahol ugye, mégiscsak fél évszázaddal a bolsevik forradalom után jártam. A propagandaminisztérium munkatársai elvittek egy faluba, amelyben a sah úgynevezett fehér forradalma, a földosztás nyomán pezsgett az élet, nagyszerű iskola működött és viszonylag jól, mindenestre nem szabvány ázsiai szinten éltek az emberek. Hogy a fehér forradalom hogyan üzött a városokba ott aztán munkanélkülként tengődő milliókat, hogy a sah titkosrendőrsége, a SZAVAK hogyan kínozza az illegális ellenzékiet a legkegyetlenebb módszerekkel, hogy a felszín alatt hogyan érlelődik a gyűlölt rendszert nem egészen egy évtized múltán elsőprő forradalom, arról fogalmam sem volt.

Jártam a teheráni bazárban és a csodálatos iszfaháni nagymecsetben is – ezektől joggal voltam elragadtatva. Ha Iszfahán városáról mégis egy nagyon kellemetlen emléket őrzök, annak egészen más oka van. A Rádió valutacsoportja tartotta magát ahhoz az ostoba előírashoz, hogy a napidíjamat és a szállodaköltségemet a célországban működő magyar kereskedelmi kirendeltségre, illetve Afganisztán esetében, ahol semmiféle magyar képviselő sem működött, a nemzeti bankba utalja át. Én viszont csütörtökön délután, amikor már véget ért a munkaidő, érkeztem meg Kabulba, a következő nap péntek volt,

vallási ünnepnap, a bank zárva tartott, vagyis majd két napig nem juthattam a pénzemhez. Amiből az következett, hogy az iráni öt napidíjamból kellett t megakarítanom annyit, amennyit Afganisztánban majd átválthatok helyi valutára, hogy az első időben tudjak közlekedni és ne haljak éhen. Ha ehhez hozzávesszük, hogy legalább valami apró ajándéktárgyat akartam vinni a családnak Iránból, világos lesz, hogy mindezt a hasamon kellett megspórolni, érthető talán, hogy jóformán éheztem.

Iszfahánban a repülőtérén a propagandaminisztérium helyi képviselője várt engem és két francia televíziós kollégát, akik az előző napon magát a sahot, Reza Mohamed Pahlavít interjúvolták meg teheráni palotájában. Délelőtti közös programunk után házigazdánk elvitt bennünket ebédelni egy olyan étterembe, amely egy karavánszerájából hamisítatlan perzsa stílusban átalakított luxusszállodában működött. Külön figyelmeztetett bennünket, hogy az ebédet magunknak kell fizetnünk.

Az étlapra vetett egyetlen pillantás meggyőzött arról, hogy itt egy valamirevaló főgás annyiba kerül, mint legalább egy, de lehet, hogy két teljes napidíjam. A francia kollégák jól voltak anyagilag eleresztve, őket az ötcsillagos árfekvés nem zavarta. Én viszont kénytelen voltam azt hazudni, hogy el van rontva a gyomrom, és csak egy csésze teát meg kétszersültet kértem. Kopogott a szemem az éhségtől, annál is inkább, minthogy Teheránból Iszfahánba hajnalban indult a repülőgépem, tehát még a kötelező reggelit sem fogyaszthattam el a szállodában. Eközben a velem egy asztalnál ülő három úr finomabbnál finomabb falatokkal tömte a hasát. A vörösborral leöblített felséges ebéd végeztével házigazdánk (ki tudja, miért gondolta meg magát?) az egész társaság ebédjét kifizette.

Afganisztánban valósággal fejbe kólintott a mindenütt szembeötlő nyomor. A kabuli utcákon rongyokba burko-

lózott emberek járkáltak, rengeteg volt a béna, a vak, a kelésekkel borított testű koldus, kéregető kisgyerek. A szállodában nem egy vagy két boy dolgozott, mint másutt, hanem minden szoba előtt naphosszat guggolt egy ilyen, önkéntes, gyakran középkorú, szakállas „boy”, arra várva, hogy hátha elszalajtják egy doboz cigarettáért, és akkor leesik neki egy kevéske borraivaló. A társadalmi viszonyokra, a lakosság anyagi helyzetére jellemző volt, hogy az a mikrorajon névre hallgató, szovjet házgyári elemekből épített, már születésekor lepusztultnak tűnő kabuli lakótelep, amelyhez hasonlóknálunk a „panelprolik” éltek, Kabulban a jómódú polgárságnak szolgált otthonául. Csak alig egy-két tucat nagyon gazdag család és magas rangú állami tisztségviselő engedhette meg magának, hogy a várost körülvevő hegyoldalakon építsen magának villát.

Az országban akkor már csaknem negyven esztendeje a bölcs Mohamed Zahir király uralkodott, aki komolyan vette Afganisztán el nem kötelezett státusát, és gondosan egyenlő távolságot tartott fenn a nagyhatalmakkal. Kabulban működött angol és francia középiskola, a katonatisztek egyik részét az Egyesült Államokba, a másikat a Szovjetunióba küldték tanulni. Még arra is vigyáztak, hogy a hadsereg különböző haderőneveinek a fegyverzetét más és más nagyhatalomtól rendeljék meg.

Amikor a második világháború alatt szovjet részről figyelmeztették az uralkodót, hogy a német ügynökök szabadon grasszálnak országában, haladéktalanul lefogatta őket. Első ottjártamkor, tehát a '70-es évek elején Afganisztánban viszonylagos nyugalom uralkodott, működött a központi hatalom, a törzsek nagyjából ültek a fenekükön, és nem tartózkodtak az ország területén sem brit, sem szovjet, sem amerikai, sem magyar katonák. Rend volt.

Egy ízben, amikor híre ment, hogy a nemzeti légitársaság, az Ariana kabuli irodájában egy miniszternyás

lány dolgozik, valamelyik tartományból vagy százezer feldühödött szakállas felment Kabulba tüntetni az iroda elé. A hatóságok egy darabig tűrték, aztán rendőröket (vagy katonákat?) vezényeltek a helyszínre, azok pedig – puskatussal – teherautókra zavarták a háborgókat, kivitték a sivatagba, lerakták és otthagyták őket.

Hát igen, a női egyenjogúság terén Afganisztán messze Irán mögött kullogott. A kábuli utcákon a nők nagy többsége burkát (az egész testet, fejet, arcot eltakaró lebernyeget) viselt. Jártam a nőszövetségben, amely jó módú társasági hölgyek és tüzes feministák összefogásának sajátos elegye volt. Ők természetesen európai ruhát hordtak, és büszkén újságolták, hogy fenntartanak egy olyan közép fokú tanintézetet, ahol a fiúk mellett lányok is tanulnak. Ilyen koedukált afgán iskolát legközelebb jó harminc év múlva, harmadik afganisztáni látogatásom során láttam csak, mégpedig abban a tartományban, ahol a tálibok kiszorítása után a Magyar Honvédség békefenntartói igyekeztek fenntartani a békét. A nőszövetségben érdeklődtem a hölgyeknél: vannak-e az afgán parlamentben női képviselők?

– Oh, dehogy – sopánkodtak. – Nincs nekünk annyi pénzünk.

Merthogy egy képviselő megválasz(tat)ása rengetegbe kerül. 2005-ben hatvannyolc hölgy foglalt helyet az afgán parlamentben. Felteszem, hogy nem a bőséges kampányalapjuknak köszönhetően. De, hogy aztán volt-e, van-e érdemi beleszólásuk az államügyekbe, vagy csak afféle token woman-ek (jelképnek odaültetett nők) – azt nem tudom.

1973-ban a király uralmát megdöntötte, őt magát emigrációba kényszerítette az unokaöccse, Mohammed Daud, és köztársasági elnökké kiáltotta ki magát. Nagyobb jólét és nagyobb rend persze ettől sem lett, sőt. Losonczi Pál, a névleges magyar államfő 1977-ben Af-

ganisztánban járt. Losonczi útja diplomáciai szempontból tökéletesen fölösleges volt. Az Elnöki Tanács elnöke akkoriban egy tucat afrikai országot is végiglátogatott. A magyar és afgán zászlókkal sűrűn teleaggatott Kabulban a Mohammed Dauddal folytatandó tárgyalására a protokoll mindössze háromnegyed órát irányzott elő, ami roppant kevés, hiszen az idő fele a tolmácsolásra ment el. Ennek ellenére a megbeszélés csupán huszonöt percig tartott. A két elnöknek egyszerűen nem volt miről beszélnie egymással.

Egyike voltam a Losonczit kísérő hat magyar tudósítónak. Pontosabban: mi csak a helyszínen kísértük az elnököt, mert már négy nappal előtte megérkeztünk oda azzal az „előfutó” Malév-különgéppel, amely akkor csak berepülte a távot. Ismerkedett (mármint a pilóta) a közbülső, tankolási céllal felkeresett, majd a kabuli repülőtérrel, hogy azután Budapestre visszatérve fedélzetére vegye a magasrangú politikust és másodszor is megtegye az immár bejáratott utat.

Miután ezt a négy napot nem akartuk dolog nélkül tölteni, beállítottunk a tájékoztatási minisztériumba azzal a kéréssel, hogy szervezzenek nekünk valamiféle hasznos programot. Az illetékes osztályvezetőnek, akivel angolul tárgyaltunk, úgy kellettünk, mint púp a hátára, de a magyar elnök látogatása előtt mégsem akart bennünket csak úgy elutasítani. Ezért – mint ő hitte – egy nagyszerű kifogással állt elő:

– Nagyon sajnálom, uraim, de sajnos minden angol tolmácsunk foglalt, csak orosz tolmács állna rendelkezésre.

Ehhez tudni kell, hogy Afganisztánban minden magasabb beosztású hivatalnok, minden értelmiségi beszélt egy idegen nyelvet. De csak egyet. Angolt, franciát, orosz, németet – attól függően, hogy melyik országban, vagy odahaza melyik követség iskolájában tanult. A mi

csoportunkban véletlenül mind a hatunknak az orosz volt az első idegen nyelvünk. Mondtuk is a hivatalnoknak, hogy nem baj, jó nekünk az orosz tolmács is. Ez egyszerűen nem fért a fejébe, és még többször elmondta:

– De csak oroszul beszél.

Ugyancsak még Losonczi Pált megelőzve érkezett a helyszínre egy diplomatánk Teheránból. Kabulban akkor még nem volt magyar képviselő, ugyanaz a teheráni nagykövet(ség) volt akkreditálva Afganisztánban is. Így ennek a fiatalembernek kellett magyar részről protokollárisan előkészítenie (találkozók, koszorúzások stb.) és egyeztetnie a házigazdákkal a magyar államfő látogatását. A magas rangú vendég érkezése előtti napon idegesen panaszkolt:

– Képzeljétek, a programban benne van, hogy Osztrovski György megkoszorúzza Stein Aurél sírját, de az afgán külügyminisztérium munkatársainak még arról sincs fogalmuk, hogy ki volt ő, nemhogy a sírja helyét tudnák.

A magyar nemzetiségű, brit állampolgárságú Stein Aurél (Sir Marc Aurel Stein), a világhírű orientalista Sven Hedin barátja, jeles keletkutató volt, aki 1943-ban, útban Kelet-Ázsiából hazafelé, Kabulban rosszul lett, ott halt meg és ott van eltemetve. Ezért, mint hazánk büszkesége kiérdemelte, hogy a magyar küldöttség megkoszorúzza a sírját. De mert Sir Aurel imperialista szolgálatban (és vajon melyik szolgálatban?!) állt, Budapesten kicentizték, hogy azért mégse az Elnöki Tanács elnöke fejezze ki tiszteletét az emléke előtt, csak a kíséretében lévő Osztrovski György nehézipari miniszter-helyettes, aki maga is tudós, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Neki tehát ez utóbbi minőségében is teljesen adekvát a feladat. Maradt egy nap, Stein Aurélról azonban senki sem tudott Kabulban, és veszélybe került az elnöki látogatás egy fényes pontja.

– Hívd fel a brit nagykövetséget – tanácsoltam a diplomatának –, kérd a telefonhoz a káplánt, biztos, hogy van ott olyan, és tőle érdeklődj Sir Aurel sírja felől. Neki hivatalból tudnia kell, hogy hol nyugszik afgán földben egy British subject (brit alattvaló).

Ördögöm volt. Alig tíz perc múlva fülig érő szájjal jött vissza a barátunk.

– Kapásból megmondta. Fenn a hegyoldalon, a keresztény temető hetedik sorában a negyedik parcellában nyugszik Stein Aurél.

Ezzel elnökünk látogatásának eme szerény eseménye elől is elhárult az akadály. Zavartalanul élhetett tovább a magyar és az afgán nép megbonthatatlan barátsága.

Tudósítói különítményünk tagja, Böcz Sándor össz-népi aforizma- és bökversgyártó ezzel búcsúzott az afgán fővárostól: Engemet Kabul / Nem ejtett rabul.

Ezüstkanál a zsebben

Moszkvából másodszorra hazatérve egyre többet dolgoztam a Televízióban is. Néhányszor meghívtak a Fórum című, havonta jelentkező interaktív műsorba, ahol élőben válaszoltunk a nézőknek az adás alatt beérkező külpolitikai jellegű kérdéseire. Ha korábban egy-egy fontos, vagy annak vélt külföldi eseménynek (Gagarin moszkvai „bevonulásának” vagy Hruscsov miniszterelnök beszédeinek) egyenes adásban való közvetítése még ritkaságszámba ment, ebben az időben már a moszkvai Tretyakov képtár kincseit bemutató vasárnap délelőtti adásokat is élőben kellett tolmácsolnom. Ez természetesen teljesen fölösleges volt, hiszen ugyanaz a műsor egy hét, de egy hónap vagy akár egy év múlva is érdekes lett volna, az akkor már kulturáltan, tehát nem kapásból lefordított alámondásról nem is szólván.

Volt egyébként még korábban egy olyan közvetítésünk is, ahol egy hivatalos beszédet is nekünk kellett élőben tolmácsolnunk a budapesti stúdióból. Gheorghe Gheorghiu-Dej román pártfőtitkárt, államfőt temették Bukarestben. A román televízió kameráinak és a közvetítő láncnak köszönhetően láthattunk mindent: a szemüket törölgető családtagokat, az utak mentére kivezényelt tömegeket és a megboldogultat vivő ágyútalp mögött lépésben haladó limuzin-karavánt a párt és az állam vezetőivel. A gépkocsik nem bírták, hogy egy órán keresztül egyes sebességben húzzák őket – sorra forrt fel a hűtővizük, amely páráként tört elő a motorházfedelek alól.

Az elődjét a sírnál búcsúztató Nicolae Ceaușescu hangját külön vonalon kaptuk az Intervíziótól oroszul. Gyászbeszédében az új főnök részletekbe menően ecseeltelte Románia gazdasági, kulturális sikereit, a nemzet-

közi porondon elért eredményeit, a Szovjetunióhoz fűződő örök barátságát, mindazt, amit a román dolgozók elődje áldozatos tevékenységének köszönhetnek. Ezt fordítottuk szinkronban, egészen addig, amíg a vonal meg nem szakadt. Most mi a fenét csináljunk? Tolmács-társam, Sugár András azonban egyetlen pillanatra sem bizonytalanodott el. Letette a fejhallgatót és zavartalanul tolmácsolta tovább az új román vezér beszédét. Amikor jó öt perc után visszajött a hang, majd végetért az adás, megkérdeztem tőle: mégis, hogyan vállalkozhatott erre a hasalásra?

– Ugyan már, ne légy kicsinyes! Hát olyan nehéz kitalálni, hogy mit mondhat Ceaușescu?

Néhány évvel később, a '70-es években indult a Magyar Televízió vasárnapi – eleinte elsősorban külpolitikai – magazinja, A Hét. Kitalálója és első főszerkesztője az MTI-től átigazolt Polgár Dénes volt. Ez a műsor – ablak a világra – olyan nyugati politikusokat is megszólaltatott, akikkel egyetlen más szocialista ország televíziója sem állt volna szóba. A közlekedés-rendészet korabeli megfigyelése kimutatta, hogy vasárnap este 7 és 8 óra között észrevehetően megritkul a balatoni sztráda forgalma, mert ilyenkor az emberek a televíziókészülékek előtt ülnek. Az autósok úgy indultak haza a tó partjáról Budapestre, hogy vagy még ott, vagy már fővárosi lakásukban nézhessék A Hetet. És nem is csak a felnőttek kedvelték a műsort. Kisiskolás korú gyermekeim 8 óra előtt kötelezően odacsődültek a televízió elé, hogy megcsodálhassák a bácsit (Hajdú Jánost), aki az adás végén 90 fokban meghajol a nézők előtt.

Azt hiszem, nyugodtan kijelenthetem, hogy az 1970 és 1990 közötti két évtized a honi televíziózás aranykora volt. A már említett Híradó, a Fórum, a Ki mit tud?, a táncdalfesztiválok, Öveges professzor fizikaórái, a sportközvetítések, a saját produkcióban készülő tévéjátékok

milliókat ültettek a képernyők elé. A Magyar Televízió népszerű riportereinek és szerkesztőinek nem csekély része a Bródy Sándor utcából költözött át a Szabadság térre. Itt elegendő talán Benda Lászlót, Ipper Pált, Izbéki Gábort, Kukk Györgyöt, Megyeri Károlyt, Randé Jenőt, Vitray Tamást, Wisinger Istvánt említenem. És sokan voltak olyanok is – köztük jómagam –, akiknek fő munkahelye változatlanul a Magyar Rádió maradt, de akik azért közben beledolgozták magukat a televíziózásba is. Mint például Mester Ákos.

Már a '80-es évek vége felé történt, hogy Mester meginvitálta A Hét műsorába a Magyar Posta vezérigazgatóját, azzal a nem titkolt céllal, hogy a hallgatókat foglalkoztató, de az interjúalany számára kellemetlen kérdéseket tegyen fel neki. (A jó riporter általában azt igyekszik kiszedni beszélgetőpartneréből, amit az szeretne elhallgatni.) A főpostás nem ment el, mire Mester megmutatta a stúdióban azt a széket, amely a vezérigazgató számára volt odakészítve. Az ügyből közepes méretű botrány támadt. Mester kapott is valamiféle szilenciumot, viszont a nézők körében óriási tekintélyre tett szert.

Nem hagyta ott munkahelyét, az MTI-t a televíziózás kedvéért Heltai András sem, mégis az egész ország ismerte. Kis Csabától hallottam egyszer azt a bölcs megállapítást, hogy hiába tudósít valaki egy hírügynökséget – mint ő – Moszkvából, Washingtonból, majd Brüsszélből, a kutya sem ismeri idehaza. Ám, ha egyetlen egyszer is, akár csak kávé darál egy műsorban a stúdió háttérben, másnap mindenki megbámulja az utcán, és a szomszéd hentes, aki addig alig köszönt neki vissza, most a legszebb húsokat fogja félretenni számára.

Heltai azonban nem kávé darált, hanem a kamera látóterének a kellős közepén hajtott végre olyan riporter bravúrokat, hogy a fél ország azokról beszélt. 1972-ben

a Göttingeni Apátság épületében meginterjúvolta magát Habsburg Ottót, akit a hazai propaganda félelmetes el-lenségnek, magyar trónkövetelőnek állított be. A beszélgetésből aztán kiderült, hogy az enyhén németes kiejtéssel, de egyébként tökéletes magyarsággal beszélő rokonszenves úr szándékainak középpontjában nem atyja, IV. Károly trónjának visszahódítása, hanem Európa egyesítésének gondolata áll.

A következő megszólíthatatlan, akit Heltai a kamera előtt mégis megszólított, maga a szocialista tábor elpusztításán fondorlatoskodó NATO főtitkára, Joseph Luns volt. Őt a humoráról közismert Heltai csúfondáros módon a brüsszeli székházban elhelyezett, éberségre intő felirat alá állította és ott tette fel neki kérdéseit. A válaszból kiderült, hogy az észak-atlanti szervezet haderői nem készülnek ma-holnap megindulni Magyarország ellen, mi több, a főtitkár mondott néhány más olyan dolgot is, ami szintén nemigen jelenhetett volna meg a magyar médiában. Ez az interjú azonban elhangzott, és mindenki – a tévénézőktől a párt agit-prop osztályáig – tudomásul vette és napirendre tért fölötte.

A televíziók képernyőin szerzett ismertségének köszönhetően Heltai András, hogy egy ízben, bár gyanúba keveredett, mint terrorista, szerencséjére gyorsan mentesült a következmények alól. Ez a történet azonban, bár kétségtelenül összefüggött a televízióval, nem került a nézők szeme elé. Jóval később maga a delikvens így mesélte el nekem:

– Valami konferenciára küldtek ki tudósítani Oslóba, amikor Várszegi Karcsival, az operatőrrel, a városban sétálva azt látjuk, hogy a metró építkezésén kidobtak egy szép nagy kartonládát, rajta a vészjósló felirattal: „Dynamo Nobel AG”, veszélyes, halálfej stb. No, jó lesz a szilveszteri műsorba, elvisszük. Fel is adom a többi cuccal hazafelé, derűtség a reptéren. A SAS-gépről átszállás

Koppenhágában a Malév járatára. Várunk, miközben a hangszóró kéri Mr. Heltait a pulthoz. Ahol is két kimért úr igazoltat, majd megkérdi: „Ön adta fel Oslóban a dinamitos ládát?” Magyarázom, hogy tévé, kellék, vicc, üres doboz, de nem hatja meg őket. Addigra azonban szerencsémre már ott volt két maléves, akik a tévéből ismert pófámat látva biztosították a közegeket, hogy egészen biztosan nem vagyok terrorista. A dolog előtörténetéhez tartozik, hogy, mint megtudtam, nem sokkal korábban valaki felhívta a repteret, hogy jó lesz vigyázni a magyar géppel, mert ott valami történhet.... A lefoglalt kartonládát aztán a megfelelő óvatossági rendszabályok betartásával, távirányítással felrobbantották.

Ebben az esetben Heltaira valóban tényleges ok nélkül vetődött a terrorgyanú árnyéka, egy másik alkalommal azonban maga idézett fel hasonló gyanút. Nem is annyira a saját fejére, mint inkább az enyémre. New Yorkban egy szép napon olyan levelet kézbesített nekem az akkor Washingtonban tudósítószkodó Heltai Andrásról a posta, amelynek borítékját a bal felső sarka alatt két helyen is kilyukasztották, és a két lyukba egy nemzeti színű szalagot fűztek, szépen masnira kötve. Eddig a dolog még legfeljebb csak szokatlannak volt mondható, a címzéstől jobbra azonban négyes számcsoportok sorakoztak katonás rendben a boríték felső peremétől az aljáig. Pontosan úgy festett, mint egy szigorúan titkos számjeltávirat. Az illetékes hatóságok, ha a kezükbe került, nyilván csak nevettek rajta, de egyébként az effajta, tréfát általában nem ismerő közegek simán rám is szállhattak volna. Én ezt akkor megfelelő ellentréfával viszonyoztam, és Andrással azóta kölcsönösen egymást ugrató viszonyban állunk. Hadd idézzek most fel csupán egyet ezek közül az ugratások közül.

Évekkel később Genfből tudósítottunk egy fegyverzetkorlátozási tárgyalásról. Az eseményre érkezett fél

tucat magyar újságíró meghívta egy kávéra Meiszter Dávid nagykövet, aki az ENSZ európai központja, valamint több más ott székelő nemzetközi szervezet mellett képviselte hazánkat. A szállodába visszatérve egy ezüsből készült kiskanalat fedeztem fel a zakóm jobb zsebében. Nem kellett sokat törnöm a fejemet, vajon hogyan került oda. A feketét egy hosszú asztalnál ülve fogyasztottuk el, ahol Heltai volt a jobboldali szomszédom. Nyilvánvaló, hogy a kanállal ő akart megviccelni.

Nem voltam rest, írtam a nevében egy hosszú levelet a nagykövetnek, amelyben kifejtettem, hogy gyermekkorom óta kísért egy szörnyű szenvedély: igyekszem magamévá tenni mások által birtokolt tárgyakat, egyszerűen körülrítam, hogy kleptomániás vagyok. Kérem szíves elnézését és bocsánatát, az ezüstkkanalat ezennel visszaküldöm. Aztán Heltai Andrásnéként aláírtam a levelet, és magával az ominózus tárggyal egyetemben betettem egy borítékba, azt megcímeztem Meiszter Dávidnak, és kézbesítésre odaadtam a nagykövet gépkecsivezetőjének. Reagálás azonban nem volt. Pedig találkoztunk még egyszer Meiszterrel, de ő – legalábbis a fülem hallatára – nem tett megjegyzést Heltainak. A miértre csak sokkal később derült fény, amikor emlékeztettem a nagykövetet a kanál-históriára és megkérdeztem, mit szólt a lopós újságíróhoz. Dávid azonban, akivel egyetemi éveinkben kollégiumi társak voltunk, elrontotta az örömet:

– Ugyan már! Egy cseppnyi kétségem sem volt afelől, hogy az egész csak a ti hülyéskedésetek volt.

Ugyanazon a genfi tanácskozáson történt, hogy a sajtóközpontban már órák óta várakoztunk a tárgyalások eredményét tartalmazó kommuniké tervezetére, amelyet a magas szintű küldöttségek szakértői már egyeztettek. Vagyis csaknem biztosra vehető volt, hogy az illetékesek is jóváhagyják. Láttuk, amint az amerikai tudósító

kollégák körülöngiák a nagy tárgyalóteremből egy egészen kis helyiségbe igyekvő diplomatájukat, hogy ugyan kerítsen nekik egy példányt az okmánytervezetből, de a külügyér (igaz, szemmel láthatóan a sürgős kötelesség szőlította) nyersen lerázza őket.

Amint ott állogok, és azon kesergek magamban, hogy még egy fél óra és lemaradok az Esti Krónikáról, egyszer csak azt látom, hogy a nemzetközi sajtó igen tisztelt képviselői, köztük az imént szorgoskodó amerikaiak, odarohannak hozzám és a bal kabáthajtókámon fityegő kártyáról, az úgynevezett badge-ről igyekeznek a nevemet leolvasni. Aztán amikor sikerül nekik, már-mint az, hogy azonosítsanak, egyszerre vagy húszan ugranak rám:

– Mr. Kulcsár, ideadná a projektet? ... Csak egyetlen percre...

Azt sem tudtam, hogy fiú vagyok-e vagy lány. Mi a fenét akarhatnak tőlem? Akkor látom csak, hogy drága kollégám, gyermekkori pajtásom, Heltai András kajánul vigyorog a háttérben és a sajtóközpont hirdetőtáblája felé mutogat. Kitéptem magam a nagy hírügynökségek és világlapok tudósítóinak gyűrűjéből és a táblához tolakodtam, Oda frissen volt feltűzve egy cédula, amely azt tudatta, hogy K. I. magyar tudósító már megszerezte az okmány tervezetét.

Nem kellett találgatnom, hogy ki tűzte oda.

Volt abban az időben két olyan riportutam is, amelyeknek során nagyon távoli vidékeken jártam. Az első alkalommal Észak-Koreát szűrtem ki magamnak.

Akkoriban már vagy egy fél évtizede nem járt ott magyar újságíró. Erről Zalka Miklós, az író (nem tévesztendő össze az ugyancsak író Zalka Mátéval) tehetett,

aki a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságban tett látogatása után megírta, hogy Phenjanban úgy tesznek, mintha egyedül a maguk erejére támaszkodva, lényegében a többi szocialista ország segítsége nélkül harcolták volna ki 1953-ban a tűzszünetet. Holott az amerikaiak és a dél-koreaiak ellen indított és döntetlen eredménnyel véget ért háborújukban az északiak a teljes fegyverzetüket a Szovjetuniótól kapták. A levegőben szovjet vadászpilóták, a földön kínai hadosztályok támogatták őket, gyakorlatilag harcoltak is helyettük. Erre az észak-koreai sajtóelhárítás felkapta a vizet, és fél évtizeden át a magyar újságírók nem kíváncsi személyeknek számítottak Phenjanban.

A láthatatlan fal áttörése érdekében a Magyar Rádió külügyi (külcapsolati) osztálya egy a címzettekét a könnyekig meghatni szándékozó telexet küldött az észak-koreai testvérintézménynek. Magam fogalmaztam. Azt írtuk benne, hogy munkatársunk be szeretne számolni a magyar hallgatóknak a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság élenjáró dolgozóinak a szocializmus építésében elért páratlan sikereiről, interjút akar készíteni olyan egyszerű emberekkel, akik hőiesen túlteljesítik az ötéves terveket, élükön a nagy vezérrel, Kim Ir Szennel, bla-bla-bla.

Sajnos azonban külügyi munkatársunk az általa oroszra fordított szövegben belezavarodott a többszörös birtokos esetekbe, és amikor utólag belenéztem az elküldött telexbe, döbbenet láttam, hogy a szöveget úgy is lehet érteni, miszerint én Kim Ir Szen elvtárrsal akarok interjút készíteni. Namármost két eset lehetséges: 1. Phenjanban úgy találják, hogy túl sokat akarunk, és nemet mondanak a látogatásra, vagy ami sokkal rosszabb: 2. valamiért alkalmasnak tartják az időt és a módot, hogy Kim Ir Szen a Magyar Rádió útján hallassa szavát a világ előtt. A Nagy Vezér valóban fogad és

interjút ad, amit teljes egészében közölnünk kell. Ezzel pedig csúnyán befürödnénk. A magyar külügyminisztériumban is frászt kaptak ettől a lehetőségtől. Pont az hiányzik nekünk – mondták –, hogy Phenjan szócsövévé váljunk.

Hogy a koreaiak mit értettek félre és mit nem, az végig nem derült ki. Kim Ir Szen ugyan nem fogadott, de egy politikai bizottsági póttag – igen. Szerencsére azonban ez csupán afféle háttérbeszélgetésnek számított, ahol nem kellett, sőt nem is volt szabad bekapcsolnom a mikrofont, csak okos pofával ülnöm és hallgatnom.

Az elindulásom előtt az észak-koreai rádiótól közölték: szívesen látnak, de arról szó sem lehet, hogy a küldő intézmény, fizesse a költségeket, én az ő vendégük leszek. Amikor a phenjani repülőtérén a repülőgéphez odakölték a lépcsőt, csak bámultam, vajon miféle hatalmassággal utazhattam én együtt, akit a betonon tucatnyi nyakkendő elvtárs és magas ragú katonatiszt fogad, akit úttörők várnak virágcsokrokkal. Rá kellett jönnöm, hogy a VIP (nagyon fontos személyiség) én vagyok. Nemcsak a fogadtatás, hanem az a padlófűtéses, két szobából álló szállodai lakosztály is fejedelmi volt, amelyben elszállásoltak. Óránként kopogott be egy elvtársnő, aki nagy hajlongások közepette teát és friss gyümölcsöket kínált.

Naponta háromszor a szálloda éttermében külön nekem terített asztal várt sokfogásos pompás menüvel. Egy alkalommal elrontottam a gyomromat (talán a felszolgált koreai ínycsengőtől, a kutyahústól, talán mástól) és kihagytam két étkezést. Másnap – anélkül, hogy bárkinak is panaszkodtam volna erre – egy orvos keresett fel, hogy igen tisztelt egészségi állapotom felől érdeklődjön.

Aki azt hiszi, hogy a fentiekben egy kicsit is túloztam, kérdezze meg Aczél Endrét, Benda Lászlót, vagy bárki

más ott járt magyar újságíró, hogy őket nem ugyanilyen elbánásban részesítették-e a koreai elvtársak, és azt fogják hallani, hogy de igen, pontosan ilyenben. A házigazdák által összeállított programunk is hajszára egyezett. Amint a nemzetközi sajtóban olvasom, a negyven év múltán Észak-Koreába látogató külföldieknek lényegében ugyanazt mutatják meg, amit nekem akkor. Talán csak annnyival többet, hogy Phenjanban azóta sok impozáns lakó- és középületet húztak fel, sőt egy szupermagas szállodát is, igaz, azt sehogy sem képesek befejezni.

Észak-koreai látogatásom során mindvégig volt egy kísérőm. Egyedül – egyetlen eset kivételével – sehova sem mehettem, mindvégig az ő gépkocsijukon közlekedtem. A phenjani utcákat imponálóan szélesre építették, viszont jóformán nem volt rajtuk autóforgalom. Észak-Koreában gépkocsi nem lehetett magántulajdonban. Üzletek sem voltak, csak afféle élelmiszer- és ruházati elosztók, ahol szigorúan a jegyre megszabott mennyiségben kapták a családok azt, ami hivatalosan járt nekik.

Phenjanban nem sokkal azelőtt épült fel a metró első vonala, mindössze három állomással, amit úgy utaztunk végig, hogy kísérőm utasítására kiürítették a vagonunkat, amelyben így csak mi ketten tartózkodtunk. A moszkvai metró izlésesen díszített megállóit überoló állomásokat gazdagabbnál gazdagabb, részben aranyozott mozaikok, pannók díszítették, valamennyin a Nagy Vezér volt látható. A vonal és az állomások még mélyebben húzódnak, mint Budapesten a Duna alatti két vonal. Tudniillik atombiztos óvóhelynek szánták őket. Mint Észak-Koreában minden mást is.

A magyar diplomatáktól azt hallottam (mással a hivatalosan kijelölt személyeken kívül nem volt módom beszélni), hogy minden gyárnak, hivatalnak, egyetemnek, színháznak megvan a maga mása mélyen a föld alatt, hogy ha ismét kitör a háború, mindenütt zavartalanul

lehesen folytatni a munkát. Ezt természetesen nem volt lehetőségem ellenőrizni, de az érződött, hogy a KNDK vezetői valóban csak szünetnek tekintik a Dél-Koreával és az USA-val kötött 1953-as fegyverszünetet, és készek arra, hogy bármely pillanatban folytassák a háborút, és erre nevelik az ifjúságot is.

Az utcákon még sötétedéskor is láttam zárt oszlopban, katonásan menetelő 10-12 éves gyerekeket. A phenjani központi úttörőházban elvittek a lövész szakkörbe. Hatodik-hetedik osztályos pöttöm kisfiúk és kislányok úgy találtak sorra a céltábla közepébe, hogy a csodálkozástól nyitva maradt a szám. Nálunk nem volt és a profi mesterlövészekén kívül bizonyára ma sincs olyan egység, amely felvehetné a versenyt ezekkel a kölykökkel. Ezt minden külföldinek produkálták. Akárcsak azt a határőrt, aki Panmindzsonban, a fegyverszüneti vonalnál véletlenül mindig éppen akkor van őrségben, amikor a külföldi látogató odaérkezik. A kistermetű koreai úgy fog kezelt a vendéggel, mint Toldi Miklós a cseh bajnokkal: annyira megszorítja az ember kezét, hogy éppen csak a vér nem serked ki az ujjáiból. „Karatés” – adta meg a magyarázatot kísérlőm.

Ezenkívül elvittek számos olyan hegyre, dombra, síkságra, ahol a hivatalos verzió szerint a koreai partizánok élén Kim Ir Szen harcolt a japán megszállók ellen. Egyes szovjet források szerint a jelzett időben Kim Ir Szen a Szovjetunióban tartózkodott és a Vörös Hadsereg főhadnagyi váll-lapját viselte, de itt másképpen tudták. Mind-ezekben a helyeken üveg alatt megtekinthető volt az a pisztoly, amellyel a Nagy Vezér az adott körzetben a japánokat pusztította. (Nyilván távozáskor mindig eldobta a frissen használt maroklófegyvert, hogy legyen mit később a tárlókban mutogatni az utóknak.)

Elvittek az amerikaiak ellen vívott honvédő háborújuk múzeumába is. Elképesztő összegeket költhettek rá, mi-

közben a lakosság nagy része jóformán vagy – a rossz esztendőben – a szó szoros értelmében éhezett. Nem is csak a Japánból importált drága légkondicionáló berendezésre gondolok, hanem azokra az óriási pannókra, féldomború körképekre, meg a múzeum termeibe odavarázsolt erdőségeknek a látogatók talpa alatt süllyedő talajára, illetve az azt imitáló „műtárgyakra” is. Ez volt az a múzeum, ahol még a sztálini diktatúrákkal egyébként rokonszenvező Zalka Miklós is dühbe gurult. A szocialista országoknak az észak-koreai háborús erőfeszítésekhez nyújtott segítségét csak egy olyan teremben mutatják be, de ott is csak minimális mértékben, amely a hazai látogatók számára zárva van, és amelyet csak a külföldiek előtt nyitnak meg.

Hasonló volt a helyzet a televízióval is. A KNDK televíziójának vezetősége évente pontosan beszámolt a magyar partnernek arról, hogy az előző esztendőben hány magyar filmet mutattak be, és kölcsönösségi alapon ugyanennyi észak-koreai film bemutatását várták el tőlünk. A baj csak az volt, hogy a szocialista országokban készült filmeket a 2-es csatornájukon sugározták. A forgalomban lévő készülékekből viszont kiserelték azt az alkatrészt, amely e csatorna nézését technikailag egyáltalán lehetővé tette. Ily módon a 2-est csak a külföldi követségeken és a szállodai szobákban nézhették. Nyugati vagy pláne dél-koreai filmeket azonban még ott sem sugároztak.

Aprópó televízió. Vidéki körutazásom során alkalmam volt egy termelőszövetkezetbe is ellátogatni. A falu egész tűrhetően nézett ki. Ez volt ugyanis a KNDK speciálisan felépített Potemkin falva, amelyet minden külföldi látogatónak megmutattak. Beinvitáltak az egyik tsz-tag házába is, ahol délidőben véletlenül mind a házigazda, mind a gyönyörű, hímzett ingblúzt viselő felesége otthon tartózkodott, ahelyett, hogy az elárasztott rizsföldeken térdig a vízben munkálkodott volna. Teával

és hozzá csokoládés desszerttel kínáltak, és büszkén mutatták otthonukat, benne a televízióval, amelyen nem láttam szobaantennát. Kifelé menet figyeltem fel csak arra, hogy a ház tetején sincs tévéantenna, holott kábeltelevízióról akkoriban nemhogy Észak-Koreában, de még Kelet-Európában sem hallottak.

Minden kamu volt. Talán csak a színház nem egészen, ahol A virágáros leány című – természetesen hazafias – zenés darabot tekinthettem meg, amelyről házigazdám azt mondták, hogy az a koreai ihletésű és stílusú forradalmi opera netovábbja. Kitűnően daloltak a színészek, kifogástalan volt a muzsika. Pontosan úgy énekeltek, pontosan úgy játszott a zenekar, mint a moszkvai operettszínházban. Már a mű hangszerelésén is érződött, hogy a zeneszerző egy szovjet konzervatóriumban tanulhatott. A magát virágárosnak álcázó partizánlány áriájának nem egy, nem két, hanem több tucatnyi taktusát ez a szerző az Oh my Darling, Clementine című 19. századi amerikai countryből kölcsönözte.

Ehhez a színházhoz még egy érdekes história fűződik. Ezt Rátkai Ferentől, phenjani nagykövetségünk akkor fiatal diplomatájától, a későbbi nagykövettől, miniszterhelyettestől hallottam. Akkor mesélte el, amikor bejött értem a szállodába és elragadott onnan, de olyan sebességgel, hogy a portásnak álcázott biztonsági ember sem tudta megakadályozni. Nem sokkal korábban Rátkai ebben a színházban nézett egy előadást és a szünetben fel akarta keresni a mosdót. Vagy valóban nem volt ilyen intézmény a földszinten, vagy – ami valószínűbb – csak az ő figyelmét kerülte el. Annyi bizonyos csupán, hogy az illemhelyet végül már az alagsorba leereszkedve kutatta. Ez olyan szint volt, ahova a közönség, benne a külföldi küldöttségek sora, nem jutott el, mert onnan csak a színház dolgozóinak munkahelyiségei – szakszervezeti iroda, próbatermek, öltözők stb. – nyíltak.

Itt látott meg a magyar diplomata egy faliújságot, és mert tudott koreaiul (tartok tőle, hogy az egész magyar nagykövetségen egyedül), beleolvasott. Nem kis meglepetéssel értesült arról, hogy Kim Ir Szennek van egy Kim Dzsong Il nevű fia (az észak-koreai sajtó sohasem tett említést a Nagy Vezér családtagjairól), aki örökölte atyja számos kiváló tulajdonságát, és aki ilyen meg olyan tehetséges ember. Rátkai ebből arra a következtetésre jutott – és ezt más országok phenjani diplomatáival is megosztotta – hogy az észak-koreai propaganda most építi fel odahaza Kim Ir Szen utódját. Ezért amikor a Nagy Vezér halála után helyét a Kedves Vezetővé előlépett Kim Dzsong Il foglalta el, a világ Korea-szakértői már nem csodálkoztak.

A keleti végek után a nyugati végekre vitt az útam. Néhány karibi ország a '70-es években viszonylagosan Kuba-barát, egyben óvatosan USA-ellenes politikát kezdett folytatni, az ENSZ-ben rendre együtt szavazott a Szovjetunióval. Több-kevesebb rendszerességgel ez azóta is előfordul, de akkor ezt a jelenséget Berlintől Pekingig kezdték úgy értelmezni, hogy a nyugati féltekén ma-holnap győz a szocializmus.

Így kerülhetett sor arra, hogy a Magyar Televízió riportútra Guyanába és Jamaicára küldjön egy kéttagú stábot, értsd: Várszegi Károly operatőrt és K. I. riportert (vagy, amint később a helyszínen tituláltak: producer). Jamaicáról főként csak annyit tudtunk, amennyit Voith Ági és Bodrogi Gyula ismert számából meríthetünk, nevezetesen, hogy ebben az országban él egy trombitás, aki – nem vitás! – egy jó fej. Guyanáról pedig még ennyi ismerettel sem rendelkezünk. De szorgalmasan nekifeküdtünk a két karibi országról

szóló irodalomnak, illetve ami később még ennél is fontosabbnak bizonyult: Várszegi Karsai valahonnan megtudta, hogy Guyana fővárosában, Georgetownban él egy Erika nevű honfitársnőnk, aki egy Budapesten tanult guyanai mérnökhöz ment férjhez.

A Brit Nemzetközösséghez tartozó két országnak nem volt Budapesten követsége, ezért vízum- és egyéb ügyekben az őket is képviselő brit nagykövetséghez kellett fordulnunk. Néhány nap türelmet kértek, hogy közben megkérdezzék a guyanai és a jamaicai külügyminisztériumot, hogy szívesen látnak-e bennünket, aztán bele nyomták útlevelünkbe a vízumokat. Már fel voltunk mállázva (kamera, állvány, objektívek, filmanyag, személyes holmi), amikor a budapesti nagykövetség bekérte útlevelünket és kerek perec érvénytelenítette a vízumunkat, mondván: a szóban forgó országok meggondolták magukat. Legközelebb egy fél év múlva próbálkoztunk, de akkor már nem a briteknél, hanem a Kubában működő magyar nagykövetségen keresztül, amelynek Havannában közvetlen kapcsolata volt a két ország diplomáciai képviselőivel.

Prágai átszállással repültünk Havannába, ahol azonnal felvehettük a vízumokat, és harmadnap már meg is érkezünk Guyanába. Programunkban a külügyminiszterrel készítendő interjú állt az első helyen. A miniszter elvtárs (ez volt a hivatalos megszólítása: Comrade Minister) roppant barátságos férfiúnak bizonyult, és ezen felbátorodva az interjú végeztével megkérdeztem tőle, hogy az előző évben miért érvénytelenítették a vízumunkat. Ő csak a vállát vonogatta és megígérte, hogy haladéktalanul utánanéz. Másnap reggel a titkára közölte: őket az előző alkalommal sem kérdezte meg senki arról, hogy adnak-e nekünk vízumot. Ily módon, amit nem adtak, azt nem is vonhatták vissza. Vagyis – vontuk le a következtetést – csak a budapesti brit nagykövetség akart

kellemetlenkedni nekünk. Azóta értem, miért nevezik Nagy-Britanniát álnok Albionnak.

Guyanában aztán meginterjúvoltunk több más kormánypárti és ellenzéki politikust is, jártunk egy cukorgyárban (az ország fő terménye a cukornád) és egy timföld-üzemben (a fő természeti kincs a bauxit), ám mindehhez közlekednünk kellett a mázsányi felszereléssel együtt. Amihez természetesen autó kellett, de annak kölcsönzésére a dologi kiadásokra rendelkezésünkre álló összegből nem tellett. És itt jött jól Erika és férje, Joseph segítsége, akik a saját kis autójukon fuvaroztak bennünket.

Guyanából hazatérve összeállítottam egy rejtvényt, amelyet még a legdörzsöltebb külpolitikai újságírók, sőt geográfusok sem tudtak megfejteni. Ezzel kezdtem a riportunkat is: „Melyik az az ország, amelynek nyelve az angol, a lakossága hindu vagy muzulmán, esetleg protestáns vallású, államfője kínai, és ahol az állami rádió reggeli adása azzal kezdődik, hogy bejelentik: hol vesz ma részt istentiszteleten az elnök elvtárs?”

Az ország faji összetétele ugyanis fölöttébb sajátos volt, olyan, amelyet csak a gyarmati rendszer képes összehozni. A lakosságnak valamivel kevesebb, mint a felét a feketék alkották. Őseiket az angolok hoz(at)ták Afrikából, hogy rabszolgaként a cukornád-ültetvényeken dolgozzanak. Amikor azonban Nagy-Britanniában törvényt hoztak a rabszolgaság eltörléséről, az immár felszabadult feketék már végképp nem ambicionálták, hogy megszakadjanak a cukornád betakarításában. Ezért a 19. század derekán az ültetvényesek Nagy-Britannia másik gyarmatáról, Indiából csábítottak a messzi Dél-Amerikába munkásokat. Ők tették ki a lakosság nagyobbik felét.

Ezen kívül éltek még Guyanában kis számban a függetlenség kikiáltása után ott ragadt angolok, hollandok, no meg akadt a világ minden sarkában fellelhető kínai-

akból is néhány száz család. Az államfő éppen azért volt kínai, hogy ne bomoljon meg az amúgy is ingatag afrikai-indiai egyensúly. Élt továbbá az országban néhány százaléknyi őslakos indián is. A térség más országaiban a gyarmatosítók már régen kiirtották őket, itt viszont a terepviszonyok lehetővé tették a részleges túlélésüket. Az indiánok ugyanis a gyarmatosítók megjelenése után bevették magukat az őserdőbe, és csak évszázadokkal később jöttek elő, amikor fizikailag már senki sem fenyegette őket.

Így jött létre ez az annyiféle etnikai háttérrel rendelkező Guyana, amelynek polgárai mind angolul beszéltek, és bár mindkét nagy etnikai közösségnek megvolt a maga politikai pártja, legalább nem ölték egymást. Eltérően a Népek Temploma nevű, az Egyesült Államokból Guyanába költözött fanatikus vallási szektának a tagjaival, akik néhány óra leforgása alatt vagy kilencszázan magukat gyilkolták meg vezérük, Jim Jones lelkes felszólítására. Ez azonban már ott jártunk után történt.

Jamaicába érkezve még nem tudtuk, hogyan oldjuk meg a közlekedésünket, de szerencsénkre ott is sikerült rábukkannunk egy segítőkész honfitársra, Braun Tiborra, az ELTE egyik vegyészeti tanszékének munkatársára, aki akkor a karibi szigetországban tanított vendégprofesszorként. Ő hozott össze egy állandó és fölöttébb befolyásos jamaicai magyarral, Lesley Hervey-jel. Ez az úr a háború előtt Héthelyi László néven volt Budapesten ügyvéd és újságíró, majd kivándorolt Angliába, onnan pedig a háború után az akkor még brit gyarmat Jamaicára. Tanácsadóként segítette a helyi vállalkozókat abban, hogyan fizessenek minél kevesebb adót a közben függetlenné lett államnak.

Amikor aztán egy Michael Manley nevű mulatt férfiú került kormányra a szigetországban, egy merész húzás-

sal felkérte Hervey urat, hogy fordítson egyet: legyen a kormánynak az a tudós tanácsadója, aki a jövedelmek eltitkolását segít megakadályozni. A Saulból Paullá lett hajdani pesti jogásznak ez oly mértékben sikerült, hogy hamarosan a miniszterelnök egyik legbizalmasabb embere, és jutalomképpen a kisebbik nemzeti légitársaság jól fizetett elnöke lett.

Guyanától eltérően a viszonylag csekély kiterjedésű Jamaicában már régesrég elpusztították az indiánokat, és a szigeten összesen csak két indián volt fellelhető. Mindketten az ország címerében emlékeztettek a múltra. A lakosság csaknem száz százalékát az Afrikából behurcolt rabszolgák leszármazottai alkották, mégpedig őseik bőrszínére büszke rasztafariánusok, élükön Bob Marleyval.

Amikor azonban egymás után készítettük az interjúkat különféle miniszterekkel, nagyvállalkozókkal, meglepve tapasztaltuk, hogy ezek az urak egy szálig fehérek. Vagy legalábbis csaknem fehérek. És egyáltalán nem azért, mint a mulatt miniszterelnök, akinek az édesanyja angol volt. Braun Tibor magyarázta el nekünk, hogy jó négyszáz esztendeje, az afrikai rabszolga-utánpótlást biztosító szállítmányok urai, a különféle kalózok és emberkereskedők már útközben, a tengeren a magukkal hurcolt asszonyokon élték ki szenvedélyüket. Így születtek meg már Jamaicában azok az első mulattok, akiket a helyi nyelv salt water creoloknak (sós víz-keroloknak) nevezett. Ők, majd leszármazottaik szigorúan csak egymás között házasodtak, és bár bizonyos afrikai arcvonásokat azért megőriztek, fokozatosan kifehéredtek. A gyarmatosítók hű kiszolgálói lévén meggazdagodtak, a függetlenség kikiáltása után pedig ők, a részben már Oxfordban és Cambridge-ben tanult elit tagjai lettek az ország urai.

A kingstoni utcán véletlenül összeismerkedtünk egy nagyon gazdag emberrel, aki viszont szurokfekete volt.

Mint később elmagyarázták nekünk: ismerősünk minden bizonnyal ganja-, azaz marihuána-termesztő és -kereskedő volt, vagyis nem a régi, hanem a feltörekvő új vállalkozói réteg tipikus képviselője. Hervey azonban fehér volt és csak szédítette a fekete lányokat. De azt aztán derekasan. Azt ígérte nekik, hogy ha jók lesznek hozzá, elviszi őket Észak-Amerikába, ahol láthatnak havat. Ez hatott. A trópusi országban ugyanis sohasem havazik, még a hegyekben sem.

Manley miniszterelnök jobb keze alighanem annyira megkedvelte az óhazából érkezett tévéseket, hogy egy év múlva meghivatott bennünket a jamaicai kormány vendégeiként. Akkor éppen polgárháborús állapotok uralkodtak a szigeten. Az ellenzéki Munkáspárt tagjai néha már fegyveresen támadták a hatalmat. Megjegyzem Manley-ék is szocialistának vallották maguk. Jelmondatuk ez volt: Forward together! Socialism forever! (Együtt előre! Szocializmust örökre!) Éppen ezt vettük mi készpénznek.

Kingston utcáin autózva egyszer betévedtünk az ot-tani „számozott utcákba”, vagyis a Munkáspárt tagjai lakta beton-nyomorrengetegbe. Várszegi a gépkocsi hátsó ablakán át elkezdett filmezni, de a sofőr nagyon gyorsan elvette tőle a kedvét, mondván: a helyi lakosok géppuskának nézhetik a kamerát és haladéktalanul visszalőnek. A kialakult helyzetet az is jól jellemezte, hogy még a kormányon lévő párt egyik alapszervezetének taggyűlését is, amelyre Hervey vitt el bennünket, konspiratív körülmények között, éjszaka, egy világítás nélküli hodályban tartották, és a felszólalók nem a valódi nevüket mondták be.

Egy évre rá Jamaicában megbukott a szocialista kormány, és az addigi ádáz ellenzék, a Munkáspárt került hatalomra. Michael Manley bizalmi embere, első számú tanácsadója, pártfogónk, Leslie Hervey azon-

ban megmaradt pozíciójában. Attól fogva az új miniszterelnöknek lett bizalmi embere és első számú tanácsadója. Gyanítom, hogy nem a kormányváltáskor kezdett dolgozni neki.

Amerika magyarjai

1978 és 1983 között pontosan öt évet töltöttem az Egyesült Államokban, mint a Magyar Rádió és Televízió tudósítója. New Yorkban volt a székhelyem, de hála a riportermunka követelményeihez szabott utazási keretemnek, jártam az ötven szövetségi államból huszonötben, megfordultam olyan USA-fennhatóságú, de úgynevezett nem-integrált területeken, mint Puerto Rico, Amerikai Szamoa és Guam; Új-Fundlandtól Brit-Kolumbiáig bejártam Kanadát is.

Az első pillanattól kezdve rácsodálkoztam az Újvilágra, amelyben gyakorlatilag minden állampolgárnak van telefonja, amelyben élnek ugyan szegény, sőt, nagyon szegény emberek is, de többnyire nekik is van gépkocsijuk, amelynek lakói készpénz helyett főként csekkkel vagy hitelkártyával fizetnek, és amelynek nagyvárosaiban tízezzrel alszanak az utcákon a hajléktalankok. Mindez akkoriban Magyarországon szinte hihetetlennek tűnt. Talán ezért is kelt el másfél év alatt három kiadásban, összesen 95 ezer példányban (ez abban az időben is a rekordot súrolta) Legország című könyvem, amelyet hazatérésem után írtam. Következő riportkönyvem, a Tudósítás Átlagamerikából – ebben főként vidéki útjaimról meséltem – 55 ezer példányban jelent meg.

Mindezt nem dicsekvésképpen írom, csak azt szeretném ezzel megindokolni, hogy miért nem állok most neki, hogy beszámoljak arról, amit New York államban és Kaliforniában, Massachusettsben és Floridában, Hawaiiiban és Texasban láttam. Egyszer már jóformán mindezt megírtam, és lehetőleg nem szeretnék ismétlésekbe bocsátkozni. Úgyhogy ebben a fejezetben meg-

próbálok csak olyasmiről mesélni, ami ilyen vagy olyan okokból az előző könyveimből részben vagy egészen kimaradt: azokról a magyarokról, akikkel Amerikában találkoztam.

New Yorkban Manhattan keleti oldalának 86. utcájában laktam – az volt a First (első) és a Second (második) Avenue (sugárút) között egészen a 79. utcáig terjedő, Magyar Falunak becézett Yorkville északi határa. Valaha ez szerény kispolgári környéknek számított. Egymás után telepedtek itt le az amerikai nagyvárosba érkező magyarok, osztrákok és németek, de olyan tömegben, hogy a második világháború alatt a kémelhárításért is felelős FBI, a Szövetségi Nyomozó Iroda külön kirendeltséget tartott fenn ezen a környéken. Tíz évvel később itt vett ki lakást a magyar főkonzulátusnak és Magyarorszag ENSZ-képviselőjének számos munkatársa is.

A 86. utca egyik óriási, huszonvalahány emeletes, emeletenként két tucat lakást felsorakoztató bérházába költözött be korai elődöm, Ipper Pál. Akkoriban egyébként olyan túlkínálat volt lakásból New Yorkban, hogy az újonnan beköltözőknek háromhavi lakbért is elengedtek, csak jöjjenek. Ezt a lakást örökölték meg Ipper tudósító utódai is. Megjegyzem, az én időmben a Magyar Népköztársaság diplomatai, valamint az ENSZ apparátusában dolgozó magyar állampolgárok már egymás után hagyták ott ezt a bérházat, mert csípte a szemüket, hogy a házba több fekete (az afroamerikai szó csak akkor kezdett divaba jönni) család költözött be. Tévedések elkerülése végett: nem harleimi lumpen elemek (hol tudták volna ők megfizetni a drága lakbért!), hanem jómódú kereskedők, ügyvédek. No comment.

A New Yorkban dolgozó magyar diplomatakról egyébként főként csak jót mondhatok. Nem azért, mert ('80-as évek!) teljesen egyenrangú lényként kezelték a tudósítót, hanem, mert – tiszteletlenség a kivételnek –

felkészült gárda volt. A világszervezet mellett működő képviselőtünk akkori munkatársai közül később egy ENSZ-közügyi elnök (Hollai Imre), egy külügyminiszter (Somogyi Ferenc), egy nagykövet, biztonsági tanács elnök (Erdős André) és egy egyetemi tanár (Matus János) is kikerült. A magyar ENSZ-misszió és a főkonzulátus egyébként a magyar negyedről közhajítványra működött, és csak később költözött közelebb a világszervezet székházához.

A '70-es évek végére már nagyon sok magyar bevándorló mondott búcsút Yorkville-nek. Mind a két világháború közötti, főként kétkezi munkásokból álló emigráció, mind a második világháború utáni menekültek, disszidensek addigra többnyire konszolidálódtak. Megengedhették maguknak, hogy kiköltözzenek valamelyik New York-környéki kertvárosba. A nyugdíjasok előszeretettel települtek át Floridába, ahol nem kellett fűtésre, téli holmira költeniük.

Am a közeli Long Islanden vagy New Jersey államban élő magyaroknak is voltak olyan szükségleteik, amelyeket csak más magyarok elégíthettek ki. Ezért hetenként-kéthetenként bejártak Yorkville-be, ahol változatlanul működött az Amerikában kábítószernek számító, ezért tiltott mákot, valamint hazai fűszereket árusító legendás Paprikás Weiss meg a csécsi szalonnát, szalámit, pacalt kínáló magyar hentes. Nem is egy. A Második Avenue-n, alig egy saroknyira a konkurenciától működött az a műintézet, amelynek cégtábláján a piros-fehér-zöld sávok között az volt olvasható, hogy Igazi magyar hentes. (Ami szerintem burkolt célzás volt arra, hogy a másik nem igazi.) Joe Tóth, a Budapest Barber Shop tulajdonosa a First Avenue-n nyírta a honfitársakat, még hozzá nagyon olcsón, annál is inkább, minthogy tősgyökeres jenki nemigen tette be a lábát olyan borbélyüzletbe, amelyben nem beszélnek

angolul. Szegény Józsi úr húsz év alatt sem tudta elsajátítani új hazája nyelvét.

Működött Yorkville-ben több magyar vendéglő (Piros Tulipán, Paprika, Kulacs), magyar rádiószerelő, sőt még egy magyar vegytisztító is. Az utóbbi alkotó módon „koppintotta le” a budapesti Gutmann Áruház híres-nevezetes emblémáját: a nadrágot két oldalról rángató hat férfi árnyképét (Gutmann nadrág elszakíthatatlan – ez volt hozzá a szlogen), csak itt nem húzták, hanem tisztították a nadrágokat. Sok ezer kilométerre Budapesttől, és pláne a Gutmann államosítása után, a pucér tulajdonosának nem kellett védjegypótlási pertől tartania.

A 86. utcában várta vendégeit egy félig magyar – inkább úgy mondanám – K. und K. – cukrászda, ahol pesti volt a tulajdonos, pozsonyi a pincér és bécsi a strudel. Vele szemben működött egy Kalmus nevű optikus boltja. Az idős látszerszemester ugyan német származású volt, de kifogástalanul ejtette ki a nevemet, amikor elé tettem a receptet. („Uram, én ne tudnék helyesen elolvasni és kiejteni egy magyar nevet, aki negyven esztendeje tartok fenn optikus boltot Yorkville-ben?”) Ugyancsak német származású volt New York talán egyetlen olyan pékje is, aki a magyar gyomor számára ehető kenyeret sütött, és aki éppen akkoriban tett ki a kirakatába egy cédulát, amelyen – tekintettel a vevőkre – magyarul beszélő eladót keresett.

Szent István-napi bazárt és utcabált ugyan az én időmben már nem rendeztek a Magyar Faluban, de magyar katolikus és református egyházközség még működött ott. A katolikus templom alagsorában vasárnaponként régi és új magyar filmeket játszottak. Amikor Kovács Andrásnak az 1944-es Horthy-proklamációról és a nyilas hatalomátvételtől szóló játékfilmjét, az Októberi vasárnapot vetítették, a témát közről ismerő nézők hangosan kommentálták a vásznon végbemenő történeteket.

Hiszen többen közülük – egykori ellenállók vagy egykori nyilasok – ama október 15-ének aktív résztvevői voltak. Működött Yorkville-ben magyar utazási iroda meg egy magyar mű- és emléktárgyakat árusító üzlet is. Az utóbbiban lehetett például beszerezni azt a zakóhajtókán viselhető kitűzőt, amelyen piros-fehér-zöld alapon ez volt olvasható: Kiss me, I am Hungarian! – Csókolj meg, magyar vagyok!

A 86. utca említett fertályán működött egy tulajdonképpen magyar kulturális központ is: Püski Sándor Corvin névre hallgató könyv- és hanglemez kereskedése. Tulajdonosa a felszabadulás előtt ismert könyvkiadó volt, aki a 70-es években legálisan vándorolt ki (vagy, mint ő mondta: települt át) Amerikába, ahol a nagyobbik fia élt. Én akkor jóformán semmit sem tudtam a múltjáról. Sem azt, hogy kiváló írók – többek között Kodolányi János, Németh László, Tersánszky Józsi Jenő, Veres Péter – barátja és kiadója volt, sem azt, hogy 1943-ben ő szervezte a háború- és náciellenes szárszói konferenciát, de azt sem, hogy ő adta ki Bary Józsefnek, a tiszai per vizsgálóbírájának uszító emlékiratait. 1944-ben, már a magyar zsidóság számottevő részének deportálása után, újra megjelentette azt a szennyművet.

Püski könyvesboltjában a Magyar Népköztársaságban, valamint Nyugaton megjelenő minden könyvet, újságot egyaránt lehetett kapni a kommunista lapoktól a nyilas vagy éppenséggel zsidó kiadványokig. Egymás mellett helyezte el a polcon az Élet és Irodalmat meg a Párizsban, illetve Torontóban napvilágot látó emigráns Irodalmi Újságot. Elfogadtam azt az állítását, hogy helyzeténél fogva nem disztíngválhat ezek között. Elve az volt, hogy „szót kíván érteni mindenkivel, akivel csak magyar ügyben lehet”. Ehhez tartotta is magát.

Noha Püski Sándor 1956 után börtönben is ült, New Yorkban kifejezetten jó kapcsolatban állt a magyar fő-

konzulátussal. De nem csak árult magyar könyveket, számosat maga jelentetett meg. Olyan könyveket adott ki (például a Kanadában élő Faludy György műveinek gyűjteményes kötetét), amelyek otthon a harmadik T (a tiltás) kategóriájába számítottak volna. Püski Sándor boltjában megfordult jóformán minden New Yorkban élő vagy ott vendégeskedő magyar. De szállított könyveket, hanglemezeket az Egyesült Államok más városaiban letelepedett honfitársak rendelésére is, ezért az amerikai magyar diaszpóra tagjainak talán mindenkinél bővebb címlistájával rendelkezett.

Püski Sándor és felesége, Ilus asszony sok magyart maga hívott meg New Yorkba. Vendégeik a bolt mögötti raktárban vetett ágyon aludtak egy-két hétig, azután többnyire tovább utaztak Clevelandbe, Chicagóba, ahol ugyancsak az irodalom iránt érdeklődő magyarokkal találkozhattak. Ezeket az utakat is Püskiék szervezték. Náluk találkoztam többek között Somlyó Györggyel, a költővel, Rajk László özvegyével, Júliával és Fekete Gyula íróval. Abban az időben a magyar közélet hangos volt Feketének az Élet és Irodalom hasábjain kezdeményezett vitájától, amelynek az volt a vezérmotívuma, hogy pusztul a magyarság. Részben ennek az amerikai magyar visszhangját jött kutatni az Államokba. Megörültem Gyulának, aki valamikor a főszerkesztő volt a Március Tizenötödikénél, de azt is megmondtam neki, hogy szerintem rossz helyen keresgél.

– Nézd – próbáltam szót érteni vele –, neked is négy gyereked van, nekem is. Mi ketten biztosan megtettük a magunkét a magyarság fennmaradásáért. De tudod-e, hogy itt, az amerikai magyar diaszpórában ki a legharsányabb híved? Egy katolikus lelkész. Hát neki nincs erkölcsi joga amiatt jajongani, hogy a magyar apák csak egy gyereket nemzenek.

Becsületére legyen mondva, ezt Fekete Gyula akceptálta.

Véletlenül esett be Püskiékhez Gáll István, a maga idejében nagyon sikeres A ménesgazda írója. Feleségével a Second Avenue-n sétálva megpillantották a Püski-féle könyvesbolt cégtábláját és bementek. Sándor bácsi éppen nem tartózkodott a boltban, a feleségének mutatkozott be Gáll Pista. A továbbiakat ő mesélte nekem:

– Ilus először nagyon megörült nekünk, mindjárt megmutatta, hogy az én könyveimet is árulják. Aztán rátért arra, hogyan kerültek ők New Yorkba. „A zsidók tették tönkre Sándort...” – kezdett panaszkodni, mire megjegyeztem, hogy jó helyen mondja, mert az én feleségem is zsidó.

1982-ban Puerto Ricóba készültem utazni. Meglepett volna, ha éppen ezen a karibi amerikai külbirtokon nem élnek magyarok. Mert a magyarok olyanok, mint a szlovákok: mindenütt akad belőlük a világon, legalább egy-kettő. Még az Egyesült Államokhoz tartozó, csaknem kizárólag feketék lakta apró karibi szigeten, St. Johnon is élt egy magyar származású építési vállalkozó. Az egyetlen kivételnek a csendes-óceáni Guam szigete bizonyult. (Az a bizonyos, ahonnan 1945 augusztusában felszállt a Hirosima bombázására induló Enola Gay.) Éppen látogatásom előtt néhány héttel költözött el onnan az addig ott tanyázó magyar órás.

Mielőtt tehát Puerto Ricóba utaztam, Püski Sándorhoz fordultam segítségért, aki mindjárt két ottani magyar – Ferdinandy Mihály és György – címét is megadta.

San Juanba érkezve nagybátyját, az író és történész Mihályt az ábécé-sorrendben megelőző Györgyöt hívtam fel telefonon. Mit sem tudtam róla azonkívül, hogy magyar. Pedig már a tizenvalahányadik könyvénél tartott, igaz, nem sokra mentem volna velük, mert nagy ré-

szület franciául írta. 1956 után Strasbourgban élt, ott végezte el az egyetemet, és miután írásra adta a fejét, hamarosan elnyerte az előkelő Saint-Exupéry-díjat. Mire azonban én Puerto Ricóban találkoztam vele, ő már régen az ottani állami egyetemen adott elő világirodalmat spanyol nyelven, és kezdett el magyarul írni. Emellett – ezt sem tudtam még akkor – a Szabad Európa Rádió külső munkatársa volt: könyvekről küldött nekik ismertetéseket.

Felhívtam telefonon, bemutatkoztam és megkérdeztem, hogy találkozhatunk-e. Ferdinandy felajánlotta, hogy este hat órára értem jön a motelbe. Már vagy negyed órával a megbeszélt idő előtt ott voltam a népes társalgóban, amely szinte üres volt. Aztán hat előtt néhány perccel hirtelen megtelt a jókora terem. Izgulni kezdtem, hogyan ismerjük így meg egymást a tömegben? Hamarosan egy magas férfire lettem figyelmes, aki a bejárat felől közeledett az irányomban, és amikor egy-egy ember mellett elhaladt, halkan mondott nekik valamit. Azok azonban értetlenül bámultak rá. Amikor mellém ért, akkor hallottam csak meg, hogy mit suttog az emberek fülébe. Ezt:

– LÓF@SZ.

A Puerto-Ricó-i úri közönség nem reagált a közlésre. Nekem viszont már nem maradt kétségem afelől, hogy ő az én emberem.

De ez csak a kezdet volt. Ferdinandy meghívott vacsorára egy étterembe, ahol fiatal feleségével együtt láttott vendégül. Az asszonyról, akit magyarosan Mária Teréziaként mutatott be (egyébként valóban ez a neve: Mária Teresa), kiderült, hogy kubai emigráns. Igaz, hogy még csak kisiskolás volt, amikor családtagjaival együtt elmenekült Castróék elől az Egyesült Államokba, de mégis... Én egyre inkább feszengetem, pedig csak ezután következett a java.

Hárman ültünk az asztalnál, de csak párbeszédre futotta, nem volt közös nyelvünk. Mi Gyurkával magyarul beszélünk, amit a felesége nem értett. Ők egymás között néha spanyolul váltottak szót, ezt én nem értettem. Az író pedig nem tudott angolul. Amikor kiment néhány percre, Mária Terézia, aki viszont tökéletesen beszélt angolul (ma is ezt tanítja az ELTE-n), ezzel a kérdéssel indította a csöndet kitölteni hivatott csevejt:

– Maga is a Szabad Európának dolgozik?

Ez volt az a pont, ahol úgy éreztem, hogy most kellene felállnom és távoznom.

Rettentő rosszul tettem volna. A következő napokban ugyanis Ferdinandy György olyan helyeken volt kísérem, ahova nélküle biztosan nem jutottam volna el. Például elvitt kocsiján egy hamisítatlan proletártáborba, egy olyan telepre, amely a munkanélküliek, hajléktalanok által a senki földjén összetákolt kunyhókból állt. Lakói Villa sin Miedónak (Rettenthetetlen Falunak) nevezték el. Azon a címen, hogy lopják az áramot, a rendőrök szüntelenül zaklatták, rendszeresen össze-vissza verték őket, vezetőjüket és néhány aktivistájukat le is tartóztatták. A hatóság provokátorokat is próbált becsempészni közéjük.

Velem is csak azután álltak szóba, hogy megmutattam az ENSZ által kiállított sajtóigazolványomat. Itt volt tekintélye ennek az okmánynak, mivel a világszervezet illetékes bizottsága évről évre, nem lankadó energiával, újra meg újra kiállt Puerto Rico függetlensége mellett. (Ami persze annyit ért, mint halottnak a szentelt víz.) Vagyis ugyanazt követelte, amit a Falu lakói is, akik egyébként úgy szidták a világimperializmust, és legfőképpen a washingtoni politikusokat (un puerco – mondták a Puerto Ricó-i költségvetést megnyirbáló Ronald Reaganre), ahogyan talán még a Pravda sem, hiszen még az sem nevezte vaddisznónak az Egyesült Államok el-

nökét. Tanulatlan emberek lévén a Falu lakói nem beszéltek angolul. Puerto Rico ugyan formailag az Egyesült Államok társult állama, az ottani lakosság többsége azonban csak spanyolul tud – az utóbbi nyelven viszont csak néhány szót értettem. Ferdinandy segített ki, aki mindvégig lelkiismeretesen tolmácsolt. Megvolt az első nagy riportom.

Másnap Ferdinandy bevitt a San Juan-i egyetemi campusba, ahová a diákok akkor már hetek óta tartó sztrájkja miatt idegen nem léphetett be. Pisztolyt viselő marcona biztonsági őrök álltak a kapuban, géppisztolyos rohamrendőrök cirkáltak az épületegyüttes körül. Az egyetem professzorát azonban természetesen beengedték, nem különben vendégét, akiről közölte, hogy Chicagóból érkezett egyetemi tanár. Ez voltam én. Odabent aztán meginterjúvolhattam a sztrájkolók vezérét, aki főként azt panaszkolta, hogy a Washingtonban kormányra került republikánusok lefaragták az oktatásra, egyebek között az egyetemek fenntartására fordítható összegeket. Egyik társa, a szocialista diákszövetség elnöke a hatóság önkényéről beszélt nekem: a rohadt zsaruk, úgymond, már kétszer is betörték a sztrájkoló campusba és válogatás nélkül ütöttek mindenkit, még a lányokat is, aki csak az útjukba került. Ennél jobb riportot igazán nem kívánhattam.

Puerto Ricóban azonban nemcsak szocialista diákszövetség létezett, hanem egy nagyon baloldali, féllegálisan működő szocialista párt is. Ennek a vezetőivel szintén akartam találkozni. Igen ám, de hogyan találjam meg őket? A telefonkönyvben nem szerepeltek, a sziget kormányzójától, akivel ugyancsak készítettem interjút, mégsem kérdezhettem meg, hogy hol rejtőznek ezek a szocik. Most nem Ferdinandy segített, hanem Mária Terézia. A kubai emigráns. Neki volt valamiféle kapcsolata ezzel a társasággal, és ő szervezte meg velük a találkozót is.

Az azóta hazatelepült Gyurka és Mari máig is közeli jó barátaink.

Néhány hónappal Puerto Ricó-i találkozásunk után a budapesti családlátogatásra induló Ferdinandy György útközben egy napra megállt New Yorkban, ahova felolvasó-estre hívták meg. A rendezvény szervezői megígérték neki, hogy utána egyenesen kiviszik a Kennedy repülőtérre. Az estet a magyar negyedben, az egyik templom alagsorában tartották. Szervezője egy Erdélyből menekült magyar színésznő volt, aki odahaza bizonyára anyaszerepeket játszott, itt pedig hazafias rendezvényeken elnökölt. Gyurka kedvéért magam is tiszteletemet tettem a jeles eseményen, annál is inkább, minthogy gondoltam: mikrofonvégre kapom a magyar kultúra amerikai ápolásához nem kevéssel hozzájáruló művésznőt. Illendően bemutatkoztam. A hölgy készségesen vállalta az interjút. Váltottunk még néhány mondatot, és már kapcsoltam volna be a magnetofont, amikor megkérdezte:

– Mit is mondott, kedves, kinek készül az interjú: a Szabad Európának?

– Ellenkezőleg, művésznő. Én pont a konkurenciát képviselem. A budapesti Magyar Rádió tudósítója vagyok.

– Jaj, hát hogyan mondhat ilyet, kedves? Még hogy konkurencia! Hát nem ugyanazt az ügyet szolgáljuk mindnyájan?

A száműzetés keserű kenyerét evő magyar író Györgyei Klára műfordító mutatta be az összegyűlt közönségnek. Ezután Ferdinandy felolvasta két novelláját, majd válaszolt a feltett kérdésekre. Lehet, hogy közben kissé elkalandozott a figyelmem, mert már csak arra kaptam fel a fejem, hogy az egyik hallgató felháborodottan szidja az előadót. Claire Kenneth (született Kölcsey Kende Klára) író, tucatnyi nyelven kiadott bestsellerek szerzője volt az illető.

– Piszok Ferdinandy! – kiáltotta oda az előadónak nem egészen irodalmi stílusban. De Ferdinandy sem maradt adósa:

– Maga utolsó kenet! – parírozta a becsületsértést. Hogy Rejtő Jenőt idézzem: a teremben kitört a pánik. Ferdinandy Györgyöt én vittem ki a repülőtérre.

New Yorkban, de már Yorkville határain jócskán túl, egy szálloda különtermében tartotta összejöveteleit egy másik, a magyar kultúra iránt elkötelezett társaság, amelynek tagjai odahaza művészek voltak. Karády Katalin, aki a barátnője Madison Avenue-i szalonjában késztett kalapokat, nem járt el a találkozókra. Viszont sok évnnyire és sok kilométernyire az óhazától a hajdani bicskei mázolósegéd is állíthatta magáról, hogy a szentendrei festők közé tartozott, az egykori statisztá pedig, hogy ő alakította a szegedi színházban a szubrett-szerepeket. Igaz, a magát nosztalgiából Fészek Klubnak nevező társaság elnöke Carelli Gábor volt, aki nemcsak állította magáról, hogy a Metropolitan Opera nyugalmazott szólistája, hanem valóban az volt.

Egy ízben a kezembe került egy meghívójuk, miszerint a Torontóban élő költő, Faludy György lesz a vendégük. Én némi túlzással Faludynőttem fel, betéve fűjtam Villon- és Heine-átköltéseit, A pompeji strázsán című kötetének verseit. Mondtam hát a lányomnak, hogy rajta, ott a helyünk.

A megfelelő bemutatások és üdvözlések után Faludy emelkedett szólásra. Rengeteg érdekes dologról beszélt, amikor azonban a Magyarországgal való kapcsolatairól kérdezték, iszonyú zöldségeket adott elő. Elmondta például, hogy a múlt, de jelenlegi munkássága miatt még magyar látogatóvizumot sem kaphat, (ez igaz volt), de

Aczél György üzent neki Hegedüs Gézával, hogy ha ír egy Kádár Jánost magasztaló verset, amit otthon majd publikálnak, akkor jöhet. A plafon nem szakadt rá, és az orra sem nőtt meg a képtelen füllentéstől, mint Pinocchiónak.

Hajszálnyi kétségem sem volt azzal kapcsolatban, hogy ha Aczélnek netán közlendője lenne Faludy számára, azt nem Hegedüs Gézával üzenné meg, aki ugyan kiváló író és drámatörténész, ám aki egy jó poénért a szülőanyját is eladná. Arról nem szólva, hogy a Kádárt dicsőítő verset csak az hihette el, aki Rákosi alatt vagy még előbb jött el az óhazából. Mert még ha valami tájékoztalan seggnyaloncnak eszébe jutna is, hogy ódát zengjen Kádár Jánosról, azt a verset a személyi kultusz elleni harc jegyében akkoriban szocializálódó Magyarországon biztosan nem közölték volna.

Eltelt egy év, és egy napon Torontóból felhívott telefonon volt kölceseysta osztálytársam és barátom, Schulz Robi, hogy két hét múlva ünnepli az ötvenedik születésnapját, és szeretné, ha eljönnék az ez alkalomból rendezendő bulira. A dolog nem látszott megvalósíthatatlannak, mert volt kanadai utazási keretem, csak valami ürügyet kellett keresnem erre a kirándulásra. Kitaláltam, hogy interjút fogok készíteni William Kashtannal, a Kanadai Kommunista Párt főtitkárával. A gondolat elnyerte budapesti előljáróim tetszését, a New York-i kanadai főkonzulátuson megkaptam a beutazó vízumot, megváltottam a repülőjegyet és már indulhattam is. Egy jóakaróm figyelmeztetett, hogy aztán legyenek óvatos annál a Gesztenyénél (a kastan ukránul gesztenyét jelent; William elvtárs, akárcsak sok más kanadai honfitársa, ukrán gyökerekkel rendelkezett), mert amit ma elmondok neki, az holnap Budapesten lesz.

Torontóban becsekkoltam a szállodába, de még ki sem csomagolhattam a holmimat, amikor megszólalt a tele-

fon. Zalán Magda jelentkezett. Magda a Magyar Rádió kulturális riportere volt egészen addig, amíg egy olaszországi útja során Rómában nem felejtette magát, ahonnan Torontóba ment tovább. A Bródy Sándor utcában annak idején a Zalán futását emlegették. Magda most arról érdeklődött, hogy a történetek után hajlandó vagyok-e szóba állni vele.

Egy óra múlva már a lakásukon kávéztam. Kiderült, hogy a férje, akárcsak egy fél tucat másik volt osztálytársam – köztük a Robert Kennedyvé, a Bell Canada telefonársaság alelnökévé avanzsált Kenédi Robi – ott él most Torontóban. Délután letudtam a Kashtan-interjút, este pedig megjelentem a jubileumon. Schulz Robi egy jól menő reklámfilm vállalat tulajdonosa volt, a cég tágas stúdiójában rendezték meg a születésnapot. Itt sok kanadai magyarral és kanadai kanadaival ismerkedtem meg, bemutattak többek között Faludy Györgynek is.

Akárcsak nekem, szemmel láthatóan neki is idegen volt a társaság, ezért órákon át csak egymással beszélgettünk. Megtisztelve éreztem magam, hogy ifjúkorom bálványával társaloghatok. Nem tudtam azonban megállni, hogy valamikor éjjel után, már túl az összes pezsgős pohárköszöntőn, szóvá ne tegyem neki a New York-i Fészek Klubban előadott link meséjét.

– Gyurka, de hát nem igaz az, amit ott elmondtál – jegyeztem meg félve. Azt hittem, magyarázkodásba, tiltakozásba fog, de mindössze ennyit mondott:

– Nem.

És ezzel a maga részéről lezárta a témát.

New Yorkban eleinte naponta bejártam az ENSZ-be, ahol – az Egyesült Államok Tájékoztatási Hivatalának Külföldi Sajtóközpontján kívül – akkreditálva voltam.

Minden délben legalább harmincan-negyvenen, vagy ha történt valami érdekes, akár hatvanan is bezúfolódtunk egy viszonylag kis terembe, ahol a főtitkár szóvivője tartott briefinget (afféle röp-sajtóértekezletet). De csak ritkán történt valami érdekes.

Talán mondanom sem kell, hogy az ENSZ-ben is voltak magyarok. Itt nem is a magyar képviselőten szolgáló hivatalos kiküldöttekre, illetve a világszervezet apparátusába hazulról delegált tisztviselőkre gondolok, hanem egyéb félig vagy egészen magyarokra. Az egyik legnépszerűbb, több millió példányban megjelenő amerikai képeslapot, a Time magazint például egy jóval a második világháború után emigrált újságíró, Halász Lajos tudósította az ENSZ-ből. Gyakran beszélgettünk, kifejezetten kedveltem az öreget, ízes debreceni beszédét. Eleinte sokat segített nekem, később, amikor már beléjöttem a munkába, én is igyekeztem hasznára lenni, ha nem tudott jelen lenni valamilyen eseményen. De szigorúan magázódtunk és kollégaurasztuk egymást. Jóval idősebb volt nálam, neki kellett volna a tegeződést felajánlania, de nem tette. Sokkal később derült csak ki, hogy miért. Amikor évekkel hazatérésem után megjelent a Tudósítás Átlagamerikából című könyvem, amelyben erről a magázódásról is szót ejtettem, természetesen küldtem neki egy példányt. Postafordultával megköszönte és magyarázattal szolgált (immár tegezve): „Bocsáss meg, de én azt hittem, hogy neked tilos egy nyugati újságíróval tegeződnöd.”

Az Egyesült Államok (és talán az egész világ) legtekintélyesebb lapját, a The New York Times-et egy hölgy képviselte az ENSZ sajtóközpontjában. Néhanapján váltottunk egy-két szót egymással. Mintha említette volna, hogy vannak magyar gyökerei. Gondoltam: lehetett talán egy magyar nagyszülője. Évekkel később nyári szabadsága alatt helyettesítettem New York-i tudósítónkat, és

természetesen ismét beköszöntem az East River – közelebbről: a Teknősbéka-öböl – partján magasodó ENSZ-palotába. A sajtóközpontban összeszaladtam a hölgygel. A kötelező how are you today? – I'm fine, and how are you? után váratlanul magyarra váltott. Alig idegenes kiejtéssel, csaknem tökéletesen beszélt a nyelvünket, amely – mint kiderült – neki is anyanyelve volt. Mert igaz, hogy ő már az Egyesült Államokban született, de édesanyja alig tanult meg angolul, és vele a haláláig magyarul beszélt. Hogy addig miért társalgott velem angolul – örök rejtély marad számomra.

A Headquarters (az ENSZ-székház) társalgójában bemutatattak egyszer egy Natalie nevű hölgynek, aki a világszervezet szinkrontolmács csoportjában dolgozott: franciából és angolból fordított spanyolra. (Az ENSZ-nek hat hivatalos nyelve van: minden felszólalást, hivatalos iratot ezekre – angolra, franciára, oroszra, spanyolra, kínaira, arabra – fordítanak le.) Alapelv, hogy – egészen ritka kivételeket leszámítva – csak az anyanyelvére szinkrontolmácsolhat valaki.

Nos, ennek a hölgynek két anyanyelve is volt: a magyar és az orosz, de nem azokról vagy azokra fordított. Orosz arisztokrata édesapja az 1917-es bolsevik forradalom után Magyarországra menekült, és magyar aszszonyt vett feleségül. Ebből a házasságból született ő, aki a háború után rövid ideig Nyugat-Németországban, majd tartósan Argentínában élt, Franciaországban járt egyetemre, azt követően pedig az Egyesült Államokban telepedett le, ahol egy hajdan grófi címet viselő magyar mérnökhöz ment feleségül. Noha hatéves volt, amikor elkerült Magyarországról, Natalie úgy beszélt magyarul, mint aki tegnap jött a KLM hathuszasával Budapestről – még egy hajszálnyi idegen akcentusa sem volt.

Kurt Waldheim, az osztrák ENSZ-főtitkár jugoszláv szóvivője, Rudolf Stajduhar ugyan nem beszélt magya-

rul, de többször is elmondta nekem, hogy az édesapja horvátként egy magyar huszárezredben szolgált az első világháborúban, és tökéletesen birta a magyart. Meg azt is szerette mesélgetni, hogy mennyire bizalmas embere ő a főtitkárnak. Ezt az ENSZ bennfentesei is megerősítették. Tudni vélték, hogy ha váratlan helyzet elé kerül, Waldheim még az éjszaka közepén is felhívja Stajduhart, hogy kikérje a tanácsát. Ezen csak évekkel később gondolkoztam el. Az akkor már az osztrák köztársasági elnöki székben ülő Waldheimről kiderült, hogy a Wehrmacht tisztjeként a megszállt Jugoszláviában szerzett érdemeiért magas náci kitüntetésben részesült. Ezt addig a külvilág nem tudta. Talán csak a titoista titkoszolgálatnak volt erről tudomása, amit az UDB – hogy finoman fejezem ki magam – alaposan ki is használt. Így kerülhetett a képbe Stajduhar.

Az ENSZ bármely bizottságának, szervének ülésén csak valamelyik hivatalos nyelven lehetett felszólalni. Puga Frigyes külügyminiszter minden ősszel részt vett a világszervezet Közgyűlésének ülészakán, de ő csak németül beszélt jól és oroszul egy egészen keveset. Magyarul vagy németül azonban nem szólalhatott fel. Ezért mindig hozott magával Budapestről egy orosz fordítót és gépirót, aki lefordította a beszédét és leírta egy olyan írógépen, amilyenhez hasonlót csak a közismerten rövidlátó de Gaulle használt.

A francia elnök közismerten hiú volt, ezért nem hordott szemüveget, így a titkárai beszereztek egy olyan különleges Continentalt, amelyen a betűk kétszer akkorák voltak, mint egy normális írógépen. Hát ilyen masinája volt Pujának is, csak cirill klaviatúrával. Segédje a könnyen olvasható szövegben szépen bejelölte neki a hangsúlyokat, és ezzel a magyar miniszter már megbirkózott valamennyire. De csak egy pontig. A felszólalás közepéig még csak valahogyan ment neki az orosz beszéd,

de amikor elfáradt, már nem volt többé ereje a hangsúlyokkal törődni, és egy szavát sem lehetett érteni. Ilyenkor a szovjet diplomata is felvették a fejhallgatójukat és az angol szinkrontolmács közvetítésével hallgatták az állítólag az ő nyelvükön dadogó magyar politikust. (A szinkrontolmácsok is csak azért boldogultak, mert a felszólalást előre megkapták írásban.)

Az ENSZ fórumán a világszervezet fennállásának immár hetven esztendeje során csupán egyetlen egyszer hangzott el magyar szó. Izrael valamelyik ügyeletes akciója kapcsán hívatta össze a Biztonsági Tanácsot a Szovjetunió, hogy megbélyegezzék az agresszort. Ilyenkor valamennyi szövetségesnek illett csatlakoznia a vezérürühöz. A szovjet delegátus után mindjárt a magyar nagykövet kért és kapott szót. Elmondta, hogy Izrael agresszor, bűnös politikát folytat, veszélyezteti az egész Közel-Kelet békéjét és a többi és a többi. Ezután annak a véleményének adott hangot, hogy Izrael nem tenné mindezt, ha nem lenne egy nagyhatalom, az Egyesült Államok bábja. Ezen a ponton felállt a nemrég érkezett izraeli nagykövet és kedélyes hangon a következőket mondta:

– May I quote a Hungarian proverb? (Idézhetek egy magyar közmondást?) – és magyarul folytatta: – Akinek vaj van a fején, az ne menjen a napra. – Aztán lefordította angolra, hogy mindenki értse.

A magyar delegátus köpni-nyelni nem tudott. Az izraeli nagykövetről utóbb megtudtuk, hogy Pozsonyban nőtt fel és 1939-ben, a Tiso-féle szlovák náci állam megalakulása után a családjával együtt Magyarországra menekült. Budapesten végezte el a gimnáziumot.

De egyszer talán még az izraeli nagykövet szavainál is csúnyább dolog hangzott el az ENSZ-ben rólunk (igaz, tagadó formában), pedig az úgynevezett magyar kérdés már tizenhat esztendővel korábban lekerült napirendről.

1978 decemberében megjelent a világszervezetben Norodom Szihanuk. Ez a színes egyéniségnek mondható úriember többször volt Kambodzsa királya, elnöke és miniszterelnöke. Ifjú korában playboynak ismerték, filmeket írt, rendezett és játszott is bennük. Egy időben kedvelték Moszkvában, azután Pekingben, majd Phnjanban. Amikor Kambodzsában Pol Pot rendszere került hatalomra, Szihanukot háziőrizetbe helyezték. Ez addig tartott, amíg a vietnamiak be nem vonultak Kambodzsába és ki nem söpörték onnan azt a rendszert, amely rövid néhány esztendő alatt saját lakosságának egyharmadát kiirtotta.

Szihanuk kiszabadult, de nem mutatott hálát a vietnamiak iránt, ellenkezőleg: tiltakozott beavatkozásuk ellen. New Yorkba is azért jött, hogy ennek hangot adjon. Fura egy ellentmondás volt. Sajtóértekezletén – a szó szoros értelmében – zokogva számolt be nekünk arról, hogyan ölték meg Pol Pot vörös khmerjei a fiát, hogyan börtönözték be hitvesét, „a szépséges Mónika hercegnőt”, ugyanakkor szidta azokat, akik véget vetettek a tengernyi gonoszságnak.

Élve az alkalommal, hogy mint a legközelebbbről érintett személy, az idősödő playboy személyesen is elítéli majd a Vietnami Demokratikus Köztársaságot, a nyugati hatalmak összehívták a Biztonsági Tanácsot. A szovjet ENSZ-képviselőt erre mozgósította a testvéri országok képviselőit, hogy ők viszont bélyegezzék meg Pol Potot és Norodom Szihanukot. El is jöttek mindnyájan az ülésre, míg a patkó végén maga Szihanuk foglalt helyet.

Elsőnek a szovjet nagykövét szólalt fel és szidta el Pol Pot meg Szihanuk anyja istenét, amit csehszlovák, lengyel, bolgár és keletnémet kollégája hasonló szellemű és stílusú beszéde követett. A magyar ENSZ-nagykövet, Hollai Imre éppen szabadságát töltötte, ezért Budapest

nevében az ideiglenes ügyvivő, Halász András emelkedett szólásra. Azzal kezdte, hogy milyen népszerűségnek örvendett Norodom Szihanuk Magyarországon, ahol az imperializmus elleni küzdelem bajnokaként tekintettek rá, úgy tisztelték, mint egy távoli baráti nép elvitathatatlan vezérét. Halász kollégái meglepetten kapták fel a fejüket. Nem kevésbé maga, az „ünnepelet”. A tizedik mondat után azonban a magyar diplomata megállt egy pillanatra a beszédben, felemelte a mutatóujját, és így folytatta:

– De...

A teremben halálos csend támadt. Mindenki felkapta a fejét.

–...de annál jobban csalódtunk Norodom Szihanukban.... Akiről azt hittük, hogy a béke híve..., hogy elsőként fogja megbélyegezni a vörös khmerek népiért politikáját és rendszerét... Ehelyett...

A szocialista országok küldöttei, akik nem értették, hova akar kilyukadni magyar kollégájuk, megkönnyebbülten fellélegeztek. Norodom Szihanuk pedig, aki már kezdte beleélni magát abba, hogy a magyarok változatlanul szeretik, tisztelik őt, és még a szocialista tábor diplomáciai fegyelmét is hajlandók felrúgni a kedvéért, felugrott a helyéről, és az angol nyelvet a franciával keverve síró hangon kiáltotta Halász András arcába:

– Kambodzsa soha nem lesz magyar csizma alatt!

És végül még egy magyar vonatkozású ENSZ-sztori. Igaz, az nem magában a székházban történt, hanem a főbejáratával szemben. A First Avenue-n volt egy betonozott szabad térség, ahol nap nap után lehettünk tanúi különféle demonstrációknak. Állatbarátok követelték itt, hogy tiltsák meg a bébifókák agyonbunkózását, román emigránsok tüntettek azért, hogy Ceaușescu engedje ki rokonaikat Romániából, a női egyenjogúságért küzdő harcos feministák tartották magasba plakátjaikat és éget-

ték melltartójukat. A lapok nem írtak ezekről a mindennapos megmozdulásokról, a tévéhíradók nem mutatták őket, a résztvevők azonban azzal a tudattal kiabáltak rekedtre magukat, hogy a világ, de legalábbis a világ-szervezet színe előtt adtak hangot követeléseiknek.

Egy napon a székházból távozva egy hordozható széken üldögélő emberkét pillantottam meg a tüntetők placán. Táblát tartott a magasba, amelyen magyarul ez állt: Haza akarok menni! Nem hittem a szememnek. Közélebb menve meggyőződhettem arról, hogy jól láttam a feliratot. De az még semmi! A tüntető férfiú kommandós sapkát viselt házilag odapingált ötágú vörös csillaggal a sapkarózsa helyén, fölötte pedig – még mindig magyar nyelven – ez a szöveg volt olvasható: MI NEM HERÉ-LÜNK!

Erre mondják pestiesen, hogy majd' eldobtam magam.

A heréléstől elzárkózó honfitárs kérdésemre bőbeszédűen előadta, hogy őt zsenge gyermekkorában lopták ide, Amerikába, ahonnan haza akar menni, de akadályozzák ebben. A kezemet dörzsölgettem: micsoda riport lesz ebből! Egy magyar, aki nem disszidálni, hanem visszidálni akar, de nem engedik.

– Tudja – folytatta a pasas –, én már nem egyszer próbálkoztam azzal, hogy hazatérjek a szülőhazámba, ezek a gaz amerikai fasiszták azonban mindig megakadályoztak benne. Egyszer feleútról, Amszterdamból zsuppoltak vissza az Államokba. Legutóbb ismét megvolt már a repülőjegyem, de a Kennedy repülőtéren lestek rám a pribékek és lefoglaltak.

– No és milyen ürüggyel akarják itt tartani?

– Azzal vádolnak, hogy megöltem a feleségemet.

– És?

– Hát igen, megöltem. De mi közük hozzá? Sem az asszony, sem én nem vagyunk amerikai állampolgárok.

* * *

Bár az Egyesült Államokban New York volt a székhelyem – ellentétben a többi magyar tudósítóval, akik Washingtonban állomásoztak –, szinte havonta rándultam át a fővárosba. Néha az ottani kollégák meghívására, néha más okból. Gyakorta fordultam meg például a külügyminisztériumban, amely a főváros szokatlan nevű fertályán, Foggy Bottomban (homályos fenék) található.

1981-ben, amikor a világ Bartók Béla születésének századik évfordulóját ünnepelte, többek között a Washingtonban élő Andor C. Claytől is kértem interjút. Előzőleg sikerült mikrofonvégre kapnom Leonard Bernsteint, a West Side Story zenéjének szerzőjét, aki mint a New York-i Filharmonikusok karmestere vezényelte Bartókot és Nikita Magaloffot, a világhírű orosz-grúz származású zongoraművészt (és mellékesen Szigeti Józsefnek, a nem kevésbé világhírű hegedűművészeknek a vejét), akik Amerikában találkoztak a nagy magyar zeneszerzővel. Ebbe a kategóriába tartozott Andor C. Clay is.

Ha angolosan kiejtjük ezt a c.clay-t, óhatatlanul sziklai-nak fogjuk hallani. Nem véletlenül. Sziklay Andor „amerikaisította” így a nevét. Bartóknak ez az ismerőse második nemzedékbeli bennszülött amerikai volt. Az Egyesült Államokban született bevándorolt magyar apa és anya gyermekeként, majd fiatal korában hosszú ideig élt Magyarországon, de megérezve a második világháború szelét, sietve hazatért. Európát ismerő és nyelveket tudó fiatalemberként a háború alatt az OSS titkosszolgálathoz került, és ezt a mesterségét később is folytatta, de nem az utódszervezet CIA, hanem az amerikai külügyminisztérium hírszerző osztálya kötelékében. Ezt nyugdíjba vonulása után nem is titkolta, annyira nem,

hogyan olaszországi hadikém kalandjait egy könyvben foglalta össze, amely Kanyargós utakon címmel 1990-ben Budapesten is megjelent.

Sziklay Andor Washington egyik villanegyedében, a Garfield Streeten éldegélt ugyancsak magyar származású feleségével. Nagyon barátságosan fogadtak, kávéval, teával kínáltak, és egy jó óra is eltelt, mielőtt bekapcsoltam a magnómat. Addig csak beszélgettünk, ha ugyan nevezhetem így egyoldalú társalgásunkat. Az egyoldalún elsősorban nem is azt értem, hogy csak Sziklay beszélt, hanem azt, hogy kizárólag saját magáról. Ez még nem lett volna baj, elvégre nem azért kerestem fel, hogy magam beszéljek neki, hanem azért, hogy őt hallgassam.

Félbeszakítva szóáradatát (tökéletesen beszélt magyarul), megkértem, hogy akkor kezdjük el, és a magnó után nyúltam. Sziklay erre a legnagyobb természetességgel maga is előhúzott egy hangrögzítőt és bekapcsolta. Ellenőrzésképpen. Nyilván a titkosszolgálatnál eltöltött évei tanították meg az éberségre – bizonyára azt akarta kivédeni, hogy utólag meghamisítsam szavait. Mit mondjak, nem volt túlságosan udvarias gesztus. Mi célom lett volna vele? Nem a washingtoni külügyminisztérium titkait próbáltam kiszedni belőle, hanem Bartók Béla amerikai éveiről akartam kérdezni, amikor állítólag gyakran találkozott vele.

Csak hogy Sziklay Andor nem a zeneszerzőről beszélt, hanem megint kizárólag saját magáról. Több ízben is közbeszóltam és próbáltam az interjút Bartókra visszatérteni, de hiába. Az interjúalany a második mondatnál óhatatlanul és kivédhetetlenül mindig visszakanyarodott saját magára.

Sokkal kellemesebb emlékeket őrzök arról a jó három órás beszélgetésről, amelyet Csicsery-Rónay Istvánnal folytattam. Ez az úr, egyébként Zichy Mihálynak, a fes-

tőnek a dédunokája, Magyarország német megszállása után az ellenállási mozgalom tagja, a felszabadulást követően kigazda politikus volt. 1949-től élt az Egyesült Államokban. Occidental Press néven könyvkiadót alapított és 1990-es hazatéréséig a Democracy International nevű szervezet főtítkáráként tevékenykedett. Amerikában a magyar demokratikus emigráció oszlopos tagjának számított. Nos, ő üzent egyszer nekem egy közös ismerőssel, hogy szívesen megismerkedne velem.

Következő washingtoni utam során találkoztunk is. Azt mondta: olvasta az Élet és Irodalom hasábjain Amerikai levelek felcímmel megjelenői írásaimat (azokból állt össze később a Legország), és kíváncsi lett a szerzőjükre. Sokoldalúan felkészült, szikrázóan okos, tárgyilagos embert ismertem meg benne. (Már a '90-es években tanúja voltam egyszer, amikor egy nyilvános vita során egy kérdésben a parlament külügyi bizottsága akkori szocialista elnökének, Kovács Lászlónak az oldalára állt.) Találkozásunk idején az amerikai magyar emigrációnak már mind több tagja járogatott haza látogatóba. Megkérdeztem Csicsery-Rónayt: ő is készül-e haza? Habozás nélkül felelt:

– Én politikai emigráns vagyok. Amíg kommunista uralom van Magyarországon, nem teszem be oda a lábam.

A beszélgetés során egyikünk sem próbálta meggyőzni a másikat a maga – vélt vagy valós – igazáról. De azt hiszem, nem csak én álltam fel azzal az asztaltól, hogy hasznos volt a találkozó.

Az esetleges hazalátogatás esélye felmerült azokban a beszélgetésekben is, amelyeket Takács Józseffel, az Amerika Hangja magyar osztályának vezetőjével folytattam. Ő ezt vallotta erről:

– Talán mennék is hozzátok látogatóba, még azt sem bánnám, hogy Kádár János ott az úr, csak tudod... az az orosz ne lenne ott...

Takáccsal gyakran ebédeltünk együtt, amikor Washingtonban volt dolgom. Nemegyszer kerestém fel őt a Hang szerkesztőségében, ahol egy régebbi ismerősöm is dolgozott: Márer György, akivel két fél éven át egy évfolyamon tanultunk a budapesti Lenin Intézetben. (Ez a tanintézet az ELTE bölcsészkarából vált ki és – legalábbis még akkoriban – csak orosznyelv-tanárokat és fordítókat képezett.) Takács jó humorral megáldott fickó volt. Egy ízben, amikor ott ültem náluk a magyar szerkesztőségben, elmondtam, hogy a napokban tértem vissza Dél-Karolinából, riportműsort készülök összeállítani róla, csak azt nem tudom, milyen zenét kellene hozzá adni. Az egyik munkatárnak eszébe jutott, hogy van egy népszerű dal, a Carolina in the Morning (Karolina reggel). Erre Márer Gyuri felugrott, hogy szalad a hangtárba és kér nekem egy kópiát. Mire Takács:

– Látjátok? Ezek a leninintézetesek még mindig öszszétartanak.

Takács Jóska többször is panaszkodott nekem, hogy a szerkesztőségben nincs utánpótlásuk, mert Amerikában képtelenség valakiből magyar újságíróvá faragni. Neki olyan emberek kellenének, akik már otthon is ezt a mesterséget űzték. Ekkor eszembe jutott Zalán Magda, aki parlagon hever Torontóban. Takácsnak csak átmeneti gondot okozott az, hogy a jelölt nem amerikai állampolgár, kisvártatva személyesen kereste meg az ajánlattal. Zalán hamarosan át is költözött Washingtonba és aláírta a szerződést a rádióval. Már idehaza, a '90-es években sokszor beszélgettünk Magdával erről-arról, de ez sohasem került szóba közöttünk. Talán haláláig sem tudta meg, hogy nekem köszönhette ezt az állást. Ámbár kétfélek, hogy különösebben hálás lett volna érte. A közelmúltban került véletlenül a kezembe egy később kelt írása, amelyben hosszú oldalakon át panaszkodott arra, hogyan gyötörte, vegzálta őt rendszeresen Takács, akinél

csak egy munkatársnővel volt még több konfliktusa a magyar szerkesztőségben.

Egy másik alkalommal New Yorkból hívtam fel Takács Jósát, mert megint egy zenei felvételre volt szükségem az ő hangtárukból. Megígérte, hogy átjásztatja zenei kábelén a New York-i szerkesztőségükbe, másnap ott már át is vehetem. A megbeszélte időben nem is fent az irodában, hanem már a kapuban várt az Amerika Hangja magyar osztályának New York-i tudósítója, Thassy Jenő. Átadta a szalagot, hosszan elbeszélgettünk, azután meghívott ebédelni, majd visszahívtam, végül ő invitált meg a családdal együtt New York-környéki birtokára, Croton-on-Hudsonba.

Ez a „birtok” egy kisebb fajta erdőből és egy jókora házból állt, amelyen egy barátjával osztozott (onnan járt be naponta helyi érdekűvel New Yorkba), továbbá két háttasról és két pulikutyból. Jenő valaha magyar királyi főhadnagy és földbirtokos volt, de ezt egy pillanatig sem sírta vissza. Tiszti mivoltát arra próbálta felhasználni, hogy barátjával és tisztársával, Görgey Guidóval együtt kimentse Szerb Antalt a munkaszolgálatból. Nem rajtuk állt, hogy ez nem sikerült. A jugoszláv határ mentén elterülő birtokán keresztül magyar hadifogságba esett francia pilótákat szöktetett át Tito partizánjaihoz. A felszabadulás után a budapesti rendőr-főkapitányság sajtófőnöke lett, majd amikor forrósodni kezdett lába alatt a talaj, előbb Franciaországban telepedett le, onnan pedig az Egyesült Államokba utazott tovább.

A katonaságon kívül – pontosabban: még onnan – csak egyetlen dologhoz értett: a lovagláshoz. Ezért aztán az Egyesült Államokban töltött első éveiben lovasedzőként kereste a kenyerét. Az Amerika Hangjánál neki valóbb helyet azonban keresve sem találhatott volna. Jenő ugyanis javíthatatlan grafomán volt – itt pedig nem írhatott annyit (mindenekelőtt a kultúráról, de gazdaság-

ról, politikáról, sportról is), hogy a washingtoni magyar szerkesztőség ne lett volna rá vevő.

A múltjából, mint említettem, Jenő csak a lovak és a pulik iránti szeretetét tartotta meg. És plántálta át másokba, amivel akaratlanul is, de beavatkozott családjának életébe. Azóta ugyanis, hogy akkor tízéves kislányomat felültette a Ráróra, Juditot nem lehetett többé levakarni a lovakról. Hazajöve hajnalonként rendőrokat lovagolt be a Tattersallban, azután Dorog környékén egy gazda lovaival tette ezt, nyáron egy Balaton menti lovardában dolgozott lovászként, majd különféle Budapest-környéki lovardákat látogatott. Ez egészen addig folytatódott, amíg férjhez nem ment a lovasedzőjéhez, négy unokám apjához.

Ahhoz, hogy amerikai magyarba ütközzem, még a házunk kapuján sem kellett kilépnem. Egyszer a lift előtt szólított le egy honfi-, egyben lakótárs, aki Rác András néven mutatkozott be. Kissé meglepődtem, hogy bácsinak nevez, mert bár én már közel jártam az ötvenhez, de a fickó sem lehetett harmincöttnél fiatalabb. Csakhogy ő alig tizenkettő volt, amikor meghaltak a szülei, és akkor vitette ki Angliában élő bácsikája Londonba. Általános emigráns jelenség: mindenkinél ott szakadt el a film, ahol elhagyta Magyarországot, vagyis olyannak képzelet el, olyan szavakat használ, olyan slágerekre emlékszik, amilyenek elutazása előtt divtak. Ő pedig akkor még bácsizta a felnőtteket.

Rác azután elvégezte a világ egyik legjobb közgazdasági egyetemét, a London School of Economicsot, kivándorolt Amerikába és egy nagy New York-i tőzsdei cégnél helyezkedett el. Jelentéktelen kis alkusz volt, mígnem az az örült gondolata támadt, hogy a világpia-

con hirtelen az égbe fog törni (vagy hirtelen lezuhan – már nem emlékszem) az ezüst ára, és ezt valamilyen hírlevélben meg is írta. És mit tesz isten? Amit senki sem vett komolyan, az kisvártatva bekövetkezett. Számos spekuláns tönkrement, mások tovább gazdagodtak, és ebből új ismerősömnnek is leesett egy kevés.

Attól fogva Andrew Raczra mint orákulumra tekintettek a Wall Streeten. Erről személyesen győződtem meg, amikor új irodájában jártam, de olvastam is, hogy tekintélyes gazdasági szaklapok milyen elismerően nyilatkoznak róla. Önálló céget gründolt, saját hírlevelet jelentetett meg és alaposan megszédte magát. Egy időben Richard Nixon vagyonát kezelte, majd benősült egy multimilliomos családjába. A Central Park egyik legelőkelőbb éttermében tartotta a lakodalmát, amelynek fényét egy befolyásos szenátor jelenléte emelte. Engem is meghívott erre az eseményre, de sajnos nem szmokingban jelentem meg, amiért majdnem kinéztek onnan. Pedig délelőtt volt, amikor a díszöltözék többnyire nem kötelező.

Sokszor beszélgettünk, helyesebben: ő beszélt különféle tőzsdei ügyekről, általában az amerikai gazdaságról, én pedig hallgattam. Sohasem értettem, amit mond, pedig csaknem hibátlanul beszélt magyarul. Nyilván bennem volt a hiba. Vagy talán mégsem.

A rendszerváltozás körüli időkben Rác András megjelent Budapesten és meghívott ebédelni a Gellértbe. Hazai partnereket keresett, és ehhez kérte a segítségemet. Vagy ő szándékozott itt százmilliókat befektetni, vagy a mások százmillióit akarta valamilyen magyar vállalkozásban kamatoztatni – istenbizony, nem értettem. Aztán megkeresett valaki, akivel üzletelni akart, és tőlem kért eligazítást arra nézve, érdemes-e Rácot komolyan venni. Azt feleltem, hogy nem tudok neki érdemi tanácsot adni, de azt tanúsíthatom, hogy a szóbanforgó úr

nem szélhámos, magam láttam, hogy az amerikai befektetési bankárok mennyire komolyan veszik. A kiszemelt magyar partner, a privatizációs bizniszben akkorra már szerteágazó tapasztalatokat szerzett magyar üzletember ekkor bevallotta nekem, hogy azért fordult hozzám, mert nem érti, mit is ajánl neki Rácz.

De ismétlem: valamit biztosan tudott. A semmiből még Amerikában sem szoktak meggazdagodni.

Az átkosban volt nálunk egy olyan – talán a szovjet szóhasználatból átvett – megbélyegző kifejezés, hogy a Wall Street cápája. Ez illik Rácz Andrásra is, de ő csak a kisebbek közül való. Nála jóval nagyobb cápa volt Nicholas L. Deak, az Amerika-szerte fióközleteket fenntartó Deak-Perera Bank- és Pénzváltóház tulajdonosa. Többször jártam egész épületet elfoglaló Wall Street-i irodájában, és néhány alkalommal ebédelni is meghívott a klubjába. Deák Miklós erdélyi származék volt, egy svájci egyetem elvégzése után a '30-as években Budapesten bankárkodott, majd 1939-ben kivándorolt az Egyesült Államokba. A háború alatt a CIA elődjének, az OSS-nek a kötelékében szolgált Egyiptomban, Burmában, Thaiföldön és Malájföldön, majd Romániában dobták le diverziós feladattal.

Több ízben is készítettem interjút az öregúrral a Magyar Televízió, illetve a HVG számára. Természetesen magyarul válaszolt a kérdéseimre. Két, akkor fantasztikusnak ható prognózisának adott hangot: a következő évek mindkettőben őt igazolták. Egyszer azt magyarázta el, hogy nem tarthat egy ország annyival az IMF-nek vagy külföldi bankoknak, hogy hagyják csődbe menni, ellenkezőleg: újabb hitelek fogtak folyósítani neki, hogy életben tartsák, különben a behajthatatlan adósságot le kellene írniuk veszteségként. A latin-amerikai országok egész sorának vagy Görögországnak az esete azóta tökéletesen bebizonyította, hogy ez így van. Egy

jóslata pedig úgy szólt, hogy az arany világpiaci ára át fogja lépni az unciánkénti ezerdolláros határt. Egy uncia akkor 380 dollár volt. Ma jócskán 1100 fölött van, de volt már ennél jóval több is.

Nicholas L. Deak amúgy tökéletesen amerikai gentleman volt, azt leszámítva, hogy az autójának a kesztyűtartójában magyar népdalkazettákat tartott és reggelenként, útban kertvárosi házából a Wall Streetre, majd délután, hazafelé menet azokat tette fel és hallgatta magnetofonon. Már New Yorkból való hazatérésem után olvastam, hogy 80 éves korában milyen tragikus módon halt meg. Egy napon egy örült nő rohant be cégének irodájába és agyonlőtte. Az egyik feltételezés szerint a bankjára haragudott, a másik szerint viszont a fiára. Megjegyzem, a Wikipédia egy harmadik verziót is említi: „Mivel Deák dolgozott a hírszerzésnek, és cége pénzmosással is foglalkozott, egyes elméletek szerint merénylet végzett vele.”

Egyszer egy olyan amerikai magyartól kértem interjút, aki még Deáknál is nagyobb hal volt: Nicolas M. Salgótól. Amikor megadta a címét, meglepődtem, hogy milliomos létére (akkor még nem tudtam, hogy multimilliomos), nem egy New York-közi kertvárosban, hanem az autók kipufogógázától bűzös Manhattanen, a 79. utcában lakik. Igaz, hogy – a házszámból ítélve – közel a Central Parkhoz, viszont a hetvenkilencedik a nem egyirányú, tehát zajos manhattani utcák közé tartozik, ezért nagy rajta az autóforgalom, még autóbusz is jár arra. Amikor azonban beléptem a nyolcemeletes ház kapuján, kezdtem sejteni, hogy ez mégsem egészen a szabvány New York-i bérház. Nem holmi doorman, azaz civil portás állta az utamat, hanem fegyveres biztonsági ember, aki csak gondos feltelefonálás, igazoltatás után engedett tovább.

A lift magában Salgó úr lakásában állt meg. Az egész emelet az övé volt, de még a felette lévő is. A két lakás-

ban egy rokonszenves középkori kápolna kapott helyet, amelyet házigazdám Franciaországban vásárolt meg, ahol szétszedték, behajózták, majd a kétszintes New York-i lakásban ismét összerakták. A budapesti születésű és egyetemi diplomájára még ugyancsak a magyar fővárosban szert tevő lakástulajdonos nagy műgyűjtő volt. A falakat a többi között Aba-Novák Vilmos, Csók István, Czóbel Béla, Glatz Oszkár, Kádár Béla, Rippl-Rónai József, Szőnyi István, Uitz Béla festményei díszítették.

Salgó úr, miközben körbevezetett múzeum számba menő lakásán, azt is elárulta, hogy bár nagyon kedveli a festészetet, különösen a magyar avantgárdot, legfőbb hobbija a velő evéséhez használatos arany- és ezüst evőeszközök gyűjtése. Ilyen irányú, főként 18. századi franciaországi gyűjteménye a maga nemében a legnagyobb a világon. Később, amikor az USA elnöke Magyarországra küldte nagykövetnek, rengeteg értékes műtárgyat, köztük például középkori lónyergeket csereberélt a budapesti múzeumokkal. Akkor azonban mindez még a jövő méhében nyugodott. Azt viszont Salgó már akkor elmondhatta, hogy ingatlanfejlesztőként részt vett a New York-i ENSZ-palota, valamint a washingtoni Watergate szálloda- és lakóház-komplexus építésében. Az utóbbinak felerészben a tulajdonosa is volt (a másik felet – ki hinné? – a brit szénbányász szakszervezet nyugdíjalapja birtokolta), továbbá óriási szarvasmarhacsordái legeltek az argentinai pampákon. De tőle hallottam először egy emberről, akit azóta Magyarországon mindenki ismer, és aki még nála is sokkal gazdagabb:

– George Soros – ejtette ki áhítattal a nevét.

Az utóbbi úrral, aki sok huszonvalahány milliárd dolláros vagyonával a világ huszonvalahányadik leggazdagabb embere, csak egyszer volt alkalmam interjút készíteni. Mivel azonban találkozásunk színhelye Budapest volt, ahol is én szállítottam őt Zsigulim anyósülésén

a Parlamentből a szállodájába, ez most erősen kilógna amerikai élményeim közül.

Nem akarok viszont megfélelkezni egy másik amerikai magyarról, akinek a vagyona ugyan messze elmaradt nemcsak a George Sorosétól, de még a Nicolas Salgóétól is, műgyűjtőként azonban bátran állhatta a versenyt az utóbbival. Ezt az urat Kövesdy Pálnak hívják. Valaha a Magyar Rádióban dolgozott, mint énekes(!), de az én időmben már a New York-i galériák utcájában, a Madison Avenue-n tartott fenn egy galériát. Pocsékabbnál pocsékabb, giccsesnél giccsesebb magyar tájképek, pamutgombolyító cicákat ábrázoló szörnyűségek lógtak a műkincsüzlet falain.

– Ezekből élek – tárta szét a kezét. – Darabját 50 dollárért veszem a magyar Képcsarnok Vállalattól és általában 500 dollárért adom el azoknak az amerikaiaknak, akiknek ez kell. Vannak valóban értékes képeim is, de azokat annyira szeretem, hogy csak ritkán visz rá a lélek, hogy egyikétől-másikától megváljak.

Ezeket a kedvenc festményeit a galériához közeli, vastag rácsokkal, érzékelőkkel biztosított lakásán őrizte. Majd' hanyatt estem, amikor meghívott oda. Kövesdy magángyűjteményében ugyanis valószínűleg teljesebben volt képviselve a magyar avantgárd, mint a Nemzeti Galériában.

– Hát ezeket a képeket hogyan sikerült kicsempésznie Magyarországról? – kíváncsiskodtam.

– Dehogy csempésztam őket! Valamennyit legálisan hoztam ki. Tudja, hogyan tekintettek Magyarországon ezekre a festményekre az '50-'60-as években? Dekadens szemétnak minősítették, ezért nem védték le, hanem könnyű szívvel kiengedték őket az országból. Egyikért sem fizettem többet 60, legfeljebb 100 dollárnál.

Ma (pontosabban már akkor, tehát a '80-as évek elején) több ezer, vagy éppen többször tízezer dollárt adtak az amerikai műgyűjtők Kassák Lajos, Bortnyik Sándor

vagy Scheiber Hugó festményeiért, és ez nem kis részben Kövesdy érdeme. Azzal a módszerrel élt, hogy egy ilyen képet odaajándékozott valamelyik nevesebb amerikai múzeumnak, azzal a feltétellel, hogy nem a raktárban helyezik el, hanem kiállítják. Márpedig egy olyan művész festményeinek az ára, akinek akár csak egyetlen alkotása is, mondjuk a Bostoni Szépművészeti Múzeumban lóg a falon, több ezer dollárnál kezdődik.

Bizonyos értelemben a jó szemű, hozzáértő, ugyanakkor jó üzleti érzékkel is megáldott Kövesdyé tipikus amerikai magyar karrier. De talán ugyanezt lehet elmondani arról a hölgyről is, aki az Amerikába érkezése utáni első években azzal kereste kenyerét, hogy Kövesdy idős édesanyját gondozta, mondhatnám: cseléd volt náluk. Brassóban született és nőtt fel, ahol a családban németül beszéltek, román iskolába járt és a barátnőivel magyarul társalgott. A magyar beszéde hibátlan volt. Feltételezem, hogy a németje és a románja is. Abban az időben, amikor megismerkedtünk, már a tudásának sokkal megfelelőbb helyen dolgozott. A Columbia Egyetemen tanított – angol nyelvet.

Amerre csak jártam az Egyesült Államokban, mindegyütt találkoztam befutott magyarokkal. Ha nem is feltétlenül milliomosokkal vagy menő orvosokkal, netán művészekkel, de mindenesetre elismert értelmiségiekkel. Az 1956-os magyar emigrációban nagyon sok olyan tehetséges ember volt, aki nékoszosként végezte vagy legalábbis kezdte el az egyetemet Magyarországon. Túlzás nélkül állíthatom, hogy a '60-'80-as években minden második amerikai egyetemen, főiskolán tanított a felszabadulás utáni népi kollégiumokból kikerült hajdani diák, akkor már professzor.

Bloomingtonban, az Indianai Állami Egyetemen előbb Sinor Dénes urál-altáji tanszékcsoportjának előadói között, majd más katedrákon is egymás után jelentek meg magyarok: az Egyesült Államokban letelepedettek (Bayerle Gusztáv, Dégh Linda, Vázsonyi Endre) vagy néhány félévet ott tanító vendégprofesszorok, köztük Ránki György, Szegedy-Maszák Mihály. Ezek egész klubot alkottak, amely tagjai között tudhatta Sinor professzor feleségét is, aki pedig nem volt magyar. De nem is a férjétől tanulta meg nyelvünket, hanem zenetanároktól és pedagógusoktól Kecskeméten, ahol a Kodály Intézetben hallgattott két félévet.

Hasonló magyar gócnak számított az amerikai egyetemi világban a Rutgers Egyetem is a New Jersey állambeli New Brunswickban, amelynek lelke Nagy Károly szociológus volt. A tudományos munkásságát nem tudtam megítélni, a pedagógiai tevékenységéért azonban nagyon tiszteltem: mindkét, Amerikában született lánya tökéletesen beszél magyarul. Sok magyar eredetű amerikai családot ismertem, ahol a gyerekek beszéltek magyarul, de sokszor hibásan, kis szókinccsel. Az anya-, illetve „apanyelv” megőrzésében nem lebecsülhető szerepet játszottak Amerikában a magyar közösségek cserkészcsapatai, de ezen a téren azok is csak részleges eredményről számolhattak be. Nagyék azonban – nyilván óriási szeretettel és türelemmel – elérték azt, hogy a lányaik akcentus nélkül beszéljenek magyarul.

Ehhez, persze, a szorgalmon kívül némi nyelvérzék is szükségeltetik. Erről másutt is meggyőződhettem. Louisiana államban van egy Albany nevű, főként epertermesztéssel foglalkozó község, amelyet lakói Árpád-hónak is neveznek. Valaha, még a múlt század elején telepedtek itt le Magyarországról érkezett bevándoroltak, sőt még korábbi magyar jövevények, akik már a 19. század végétől dolgoztak ohioi bányákban, de aztán

kedvet kaptak a gyümölcsstermesztéshez és leszivárogtak ide délre.

Már csak a falu öregebb lakosai beszéltek magyarul, amikor az 1970-es években híret vették, hogy államuk támogatja az őslakosság számára nyitandó kéttannyelvű iskolákat. Az őslakosokon itt ne indiánokat tessék érteni, hanem a 18. században az akkor még francia gyarmaton, Louisianában letelepedett franciák leszármazottait. A gesztus nekik szólt, ám az árpádhoniak is éltek vele, és létrehoztak egy magyar iskolát, amelyben az anyaországból meghívott pedagógus oktatta az elemistákat nagyszülei nyelvére. De mert ebben az amerikai községben más mód nem kínálkozott idegen nyelv tanulására, több, magyar gyökerekkel nem rendelkező polgár is oda íratta be a gyereket. Amikor riportot készítettem az iskoláról és a tanulóiról, a legtisztábban közülük egy suvixszfekete kisfiú beszélt magyarul. Ennyit a nyelvézékről és a szorgalomról.

Meglehetősen sajátos szókincset hozott magával az óhazából és őrzött meg maradéktalanul egy Budaváry nevű, idősebb New York-i taxisofőr. A Kennedy repülőtérre mentem egyszer taxival, és a megérkezéskor nyugtát kértem a gépkocsivezetőtől. Anélkül ugyanis a Rádió természetesen nem számolta el a költségeimet. A taxisoknak azonban rendszerint nem volt nyugtatömbjük és egy valahonnan kitépett cédulára firkantották az elismervényt (bár ezt is rühellték), amit viszont devizacsoportunk nem szeretett elfogadni. Ez alkalommal is majdnem ugyanígy jártam. Kifizettem a fuvardíját, ám amikor nyugtát kértem, a gépkocsivezető rám mordult:

– Van notesze? Tépjén ki belőle egy lapot, írja meg az elismervényt, én majd aláírom.

Ez a megoldás azonban, már tudniillik, hogy még a nyugta szövege is az én írásommal legyen, végképp nem elégített ki, ezért megkértem a taxist, hogy ugyan, még-

iscsak legyen szíves legalább megírni a noteszlapon az elismervényt. Ő azonban ragaszkodott hozzá, hogy én írjam meg, ő csak aláírkantja a nevét. Ekkor esett véletlenül a pillantásom a műszerfalon kötelezően elhelyezett névjegyre, amiből kitűnt, hogy a gépkocsi urát Budavárynak hívják, mi több, a keresztnéve Huba, következőképpen nyilván még odahaza született. Magyarra váltottam:

– Kedves honfitárs! Olyan nehéz magának megírni azt a nyugtát?

Ez azonban a legkevésbé sem hatotta meg, és tovább kötötte az ebet a karóhoz. Harmadjára is csak azt javasolta, de akkor már emelt hangon, hogy írjam meg magam, ő aláírja. Erre méregbe jöttem. Kiszálltam a kocsiból, és az ablakán beszólva azzal fenyegettem meg a honfitársat, hogy panaszt teszek rá a taxivállalat munkáját ellenőrző és abban éppen akkoriban feltűnően sok hibát felfedező városi bizottságnál.

Budaváry úr az anyámba küldött, a gázba lépett és elhajtott. Tíz, tizenöt, húsz méterre távolodott el tőlem, de még mindig hallottam mocskos káromkodását. Ebből megértettem, mivel foglalkozott odahaza. Ilyen zaftosan, ugyanakkor változatosan, tehát hosszasan úgy káromkodni, hogy egyetlen szót, szóképet se ismételjenek meg benne, csak a Magyar Királyi Honvédség jutasi altiszt-képző iskolájából kikerült őrmesterek tudtak.

Felborulna azonban az egyensúly, ha az amerikai magyarokról szólva csak a milliommossá lett bevándorlókról meg az 1945-ös, '47-es és '56-os emigránsokról írnék. New York-i éveimben élt még a „kitántorgottak” nemzedéke is: olyan magyaroké, akik a munkanélküliség elől menekülve még az első világháború előtt, vagy

esetleg már Horthy uralma idején kerestek egy jobb hazát az Újvilágban. Sokan közülük szakszervezeti tagok, vezetők, aktív baloldaliak voltak vagy lettek. Többen az '50-es évek elején, a McCarthy szenátor által felszított kommunistaellenes hisztéria idején börtönbüntetést is szenvedtek.

Ők adták ki New Yorkban a Magyar Szó című korábban napi-, aztán már csak hetilapot. Az újság hasábjait az Egyesült Államok munkásait, nyugdíjasait foglalkoztató témák, mozgalmi hírek, a magyarországi életéről beszámoló írások, levelek töltötték meg. A lap körül tömörült New Yorkban a Magyar Társaskör, amelynek olyan jeles vezetői voltak, mint például a nyolcvanadik életévén jócskán túl járó Deák Zoltán, aki már fél évszázaddal korábban az amerikai magyar munkásmozgalom lapjában, az Előrében dolgozott.

Ott voltam, amikor a Társaskörben Gellért Hugó grafikus- és festőművész 90. születésnapját ünnepelték. Hugó bácsi egészen különleges figura volt. Az óhazában szabósegédként kereste kenyerét, és festeni csak az Egyesült Államokban kezdett. Annak ellenére, hogy ott-honában angolul beszélt (amerikai lányt vett feleségül), tökéletesen megőrizte anyanyelvét. Alapító tagja volt az Egyesült Államok Kommünista Pártjának, barátja és munkatársa John Reednek; a Tíz nap, amely megrengette a világot című, az 1917-es bolsevik forradalmat szemtanúként bemutató riportkönyv szerzőjének. Ő fogadta és kalauzolta New Yorkban Vlagyimir Majakovszkijt. Csaknem kilencven esztendősen korábban Gellért Hugó tervezte a Szakszervezeti Világszövetség prágai kongresszusának plakátját.

A mccarthyizmus elmúltával a kommunista párt legalisan működött az Egyesült Államokban, de – biztos, ami biztos – a Magyar Társaskör tagjai, többségükben öreg bolsik, nem kiabálták világá, hogy odahúz a szívük, és

nem egyszer a tagkönyvük is. (Azt mesélték egyébként, hogy ebben a pártban a tagdíjnak legalább az egynegyede a szövetségi költségvetésből származik, mert minden negyedik párttag az FBI beépített ügynöke.)

Azt, hogy az amerikai magyaroknak van tekintélyük a szakszervezeti mozgalomban, nemcsak a már ott született szerző, a befutott hollywoodi forgatókönyvíró Joe Eszterhas egyik regényéből tudhatjuk, hanem Detroitban járva magam is megtapasztaltam. Abban az időben, a gazdasági válság mélypontján rosszul ment az amerikai autóparnak. A Ford gyárban addig rendszeresen szerveztek látogatókörutakat (kiváló reklámfogás!), most átmenetileg szüneteltették ezeket, hogy a bábéskodó csoportok egyetlen pillanatra se vonhassák el a munkások figyelmét a szerelőszalagról.

Én viszont nem akartam úgy távozni a három nagy (General Motors, Ford, Chrysler) uralta városból, hogy ne fordultam volna meg valamelyik autógyárban. Itt szerettem volna megismerkedni Dömény Pál, aki még hetvenedik évén túl is az egyik vendéglátó-ipari szakszervezet tótumfaktuma volt Detroitban, és mint ilyennek, bármikor joga volt a helyszínen ellenőrizni az üzemi étkezdék dolgozóinak munkakörülményeit. Ő vitt be mint a segédjét az óriási területen fekvő Ford üzembe, ahol így módomban nyílt végignézni az egész gyártási folyamatot.

Ami a New York-i „munkástársakat” illeti (az elvtárs szót kerülendő így szólították egymást), soraik a kor előrehaladtával egyre ritkultak, de azért akadt utánpótlásuk is. A Magyar Szó szerkesztőségében tüsténkedett például Andrea, aki nem sokkal azelőtt ment férjhez egy Budapestre járt amerikai turistához. A Társaskör egyik összefogottján egy negyven év körüli orvos tartott népszerű-tudományos előadást (természetesen magyarul) valamilyen pszichiátriai témáról. B. doktor, aki egy szakszervezeti biztosítóintézet alkalmazásában állt,

elmondta, hogy ő már az Egyesült Államokban lett marxista. Fő „pikantériája” azonban nem ebben, hanem családi kapcsolataiban állt. Az inkább vörös, semmint rózsaszínű doki ugyanis báró Weiss Manfréd unokaöccse volt. Amiből egyenesen következik, hogy az Egyesült Államokban is nagy az Isten állatkertje.

És még két amerikai találkozásról magyarokkal.

A '70-es évektől kezdve rendszeresen hívtak meg fellépésre hazai művészeket az Egyesült Államokba. Többet közülük nem is feltétlenül magyar szervezetek. A Benkó Dixieland például még New Orleansba is elmerészkedett, és ott, a dzsessz világfővárosában aratott nagy sikert. Psota Irén New Yorkban koncertezett, főként magyar közönség előtt. Ruttkai Éva és Sinkovics Imre, ha jól emlékszem, fél Amerikát körbehaknizta és csak visszafelé állt meg New Yorkban, ahol a magyar főkonzul fogadást adott a tiszteletükre, mégpedig a saját lakásán.

Ahogy annak lennie kell, bőségesen volt kaja-pia, egyre emelkedett a hangulat. Az utóbbi hatása alatt Sinkovics Imre sem tett lakatot a szájára, és több olyan, a hazai állapotokat „méltató” megjegyzés is kiszaladt a száján, ami pedig egy hivatalos fogadáson nem mutatkozott túlságosan célszerűnek. Rögtön utána Imre a szeme sarkából mindig rám pillantott: nem ment-e túl a megengedhető határon? A magyar állam képviselője, a főkonzul azonban sorozatosan úgy tett, mint aki semmit sem hallott.

Egy ilyen találkozást természetesen nem hagyhattam ki: mindkét színművésztől interjút kértem amerikai élményeikről. A magnetofont magammal vittem a fogadásra, csakhogy a főkonzuli rezidencia mindhárom szalonjában nagy volt a zaj.

– Ha nem derogál önöknek, menjenek be a hálósobánkba – indítványozta a főkonzul Ruttkainak és nekem. – Igaz, nagyon házasak ott a körülmények, az ágy meg van vetve, viszont a zaj nem hallatszik be.

Így is tettünk. Ruttkai Évát magam elé engedve bevo-nultunk a hálósobába, és jobb híján leültünk a vetett családi ágyra. Bekapcsoltam a magnót, de egy csöppet még vártam. Szabály, hogy még mielőtt az ember ri-portba, interjúba kezd, fogalmazza meg magában az első és az utolsó mondatot, a többi ügyis jön magától. Éppen ezen törtem a fejemet, amikor a művésznő megszólalt:

– Nem tudja, hogy mivel indítsa az interjút? Kezdje azzal, hogy „Itt ülünk a vetett ágy szélén Ruttkai Évával...”

Mi tagadás, kissé zavarba jöttem.

Egy-két héttel hazautazásunk előtt vendéget kaptunk Izraelből. Régi cimborám, Benedek Pali felesége érkezett New Yorkba, és a férje a lelkére kötötte, hogy okvetlenül keressen fel bennünket. Betka, aki valaha Dunaszerdahelyről származott el Izraelbe, iskolai tanár volt, ennél fogva nagyon érdekelte az amerikai közoktatás, és erről kérdezgetett engem is. Nem sok jót tudtam neki elmondani. Igaz, hogy az amerikai iskolákban, a magyartól eltérően, önálló gondolkodásra serkentik a gyerekeket, de egyébként – különösen a nagyvárosokban – az oktatás hihetetlenül alacsony színvonalú.

Magam is tapasztaltam, hogy a New Yorkban dolgozó magyar kiküldöttek gyerekei, még ha gyengén is megy nekik az angol, a hazai iskolából hozott tudásuknak köszönhetően matematikából és fizikából az első évben könnyedén lepipálják az osztályukat. És fordítva: a négy-ötévnyi amerikai iskola után hazatérve otthon rendszerint házitanítót kell melléjük fogadni. Nem egyszer találkoztam olyan amerikaiakkal, akik érettségijük ellenére jóformán analfabéták voltak. (Azóta sajnos a ma-

gyar közoktatásnak is majdnem sikerült leküzdenie magát az amerikai színvonalra.) Abban az időben az amerikai közvélemény kezdett ráébredni arra, hogy ebből a szempontból milyen messze kullognak a skandináv vagy a japán iskolarendszer színvonala mögött. Külön elnöki bizottságot hoztak létre a probléma megoldására. Hogy aztán milyen eredménnyel, az más lapra tartozik.

Részletesen ecseteltem tehát Betkának, hogy milyen gyenge az amerikai oktatási rendszer. Ő csak hallgatta, hallgatta, aztán hirtelen nekem szegezte a kérdést:

– Valld be, István, ez nem kommunista propaganda?

New Yorkból számos riportot küldtem a Rádió ifjúsági osztályának is, ahol mindig ugyanaz a szerkesztő, a később Hollywoodban otthonra lelt Návai Anikó kezelte őket. Időnként felhívott telefonon. Megköszönte a küldött anyagot, újat kért, tippet adott. A '80-as évek elején, egy napon váratlanul Miami-ból hívott fel. Nem kis meglepetésemre kiderült, hogy Anikó nem turistaúton van az Egyesült Államokban, hanem éppen most adja be tartózkodási engedély iránti kérelmét, mert menekültként az országban akar maradni. A férjével együtt döntöttek így, aki odahaza jó nevű gebines vendéglős volt, a Gyertya nevű népszerű budapesti étterem üzletvezetője. Egy állítólagos törvényszegése miatt bűnvádi eljárás indult ellene, és több hónapos, ha ugyan nem több éves börtönnek nézne elébe, ha otthon maradna. Egyszer, a férjével együtt nem térnek haza. Igaz, tízhónapos kisbabájukat nem hozhatták magukkal és átmenetileg otthon hagyták a 80 éves nagymamánál, de semmi kéttség: egy csecsemőről lévén szó, a magyar hatóságok kénytelenek lesznek rövid úton kiengedni hozzájuk a kisfiút.

Én megkockáztattam, hogy Lengyelországban éppen olyan a politikai helyzet, (Szolidaritás, Wałęsa), hogy a szovjetek bármelyik napon bevonulhatnak oda „testvéri segítségnyújtás” címén, amint tették '56-ban Magyarországon vagy '68-ban Csehszlovákiában. Akkor pedig egy minden korábbinál kegyetlenebb kelet-nyugati szembenállás, hidegháború következik be, és akár hosszú évekbe is beletelhet, mire a gyereket kiengedik. Az oroszok azonban nem szállták meg Lengyelországot (azóta tudjuk, hogy nem is szándékoztak), akkor éppen a nemzetközi feszültség sem fokozódott, mégis majdnem igazam lett. Az Amerikában maradt szülőknek ugyanis csak hosszadalmas erőfeszítések árán sikerült kihozatniuk Magyarországról a bébit. Az ok: a bürokrácia öntörvényűsége.

Anikó minden lehetséges dologgal megpróbálkozott, hogy mielőbb megkapják a kisfiukat. Levelekkel bombázta a washingtoni magyar nagykövetséget és a hazai szerveket, sikerült elérnie, hogy az amerikai média kampányba kezdjen a családellenes magyar kormány ellen a gyerek kiengedéséért, de mindez eredménytelennek bizonyult. Ebben az időben járt az Egyesült Államokban Marjai József miniszterelnök-helyettes. A gazdasági kapcsolatok elmélyítését szorgalmazni utazott oda, meg talán kölcsönöért is kuncsorgott. A lényeg az, hogy nagyon fontos volt számára a washingtoni kormányzat és az amerikai közvélemény jóindulata.

Ezt kívánta kihasználni a gyermekét követelő anya és – a nagyobb nyomaték kedvéért – két szenátor (a család szentsége, emberi jogok!) kíséretében felkereste Marjait, hogy a közbenjárását kérje. Akik jelen voltak, később azt mesélték, hogy hármuk távozása után a miniszterelnök-helyettes tájékozott a dühtől:

– Hogy döglénének meg odahaza azok a rohadt bürokraták! Százmillió dollárokról, a magyar emberek

életszínvonaláról van szó, azok meg csak tologatják az aktákat és halogatják a kölyök kiengedését!

Ugyane források szerint Marjai hazaüzent: azonnal, legkésőbb 48 órán belül tegyék repülőgépre a babát! Ehhez még tudni kell, hogy a kézi irányításról elhíresült politikus, akinek vállán valóban a magyar gazdaság sorsa nyugodott, élet és halál ura volt. Senki sem mert packázni vele. Egyetlen szava elegendő volt nagy beruházások indításához vagy leállításához. Itt azonban nem vezető párt- és állami szervekkel, miniszterekkel, központi bizottsági titkárokkal állt szemben, hanem az egymás után döntést hozó alacsony szintű kerületi, budapesti gyámhatóságokkal meg egyéb öntörvényű és önjáró bürokratikus gépezetekkel. Amelyek – ukáz ide, ukáz oda – még vagy háromnegyed évig intézgették az ügyet, amíg a szülők végül karjaikba zárhatták a közben csecsemőből kisdeddé fejlődött csemetéjüket.

A bürokrácia öntörvényűségére azonban van egy még ennél is szebb példám. Igaz, az a történet nem amerikai, de nagyon a témába vág. Egy Ivanov nevű bolgár, egy szállodakomplexum vezérigazgatója, nyugalmazott állambiztonsági ezredes mesélte el nekem, már nevetve. De korábban, amikor a börtön fenyegette, bizonyára nem tartotta olyan szórakoztatónak ezt a históriát.

Valamikor az '50-es évek végén a bolgár kormányzat az Aranyhomok szállodasorának sikerén felbuzdulva, úgy döntött, hogy attól délre, ugyancsak a Fekete-tenger partján, újabb, devizát fialó üdülőkompexumot létesít. A Napospart építésének előkészítésével, majd maguknak a munkálatoknak a levezénylésével, a felépült hotelek beüzemelésével, az idegenforgalomba átigazolt Ivanovot bízták meg.

Hamarosan kiderült azonban, hogy a kijelölt tereppel van egy kis baj: nyüzsögnek rajta a homoki viperák, tehát az ott üdülőket halálos veszély fenyegetheti. Ivanov

összehívta a környező falvak bölcs öregjeit és tanácsot kért tőlük. Azt mondták neki, hogy a vipera ellen létezik egy biztos orvosság: a sündisznó ennek a kígyófajtának halálos ellensége, irtja, pusztítja a csúszómászókat. Erre Ivanov kihirdette a környéken mindenütt, hogy minden leadott sündisznóért 50 sztotinkát fizetnek. A következő hetekben iskolásgyerekek, szülők és nagyszülők egyaránt reggeltől estig vadászták a sündisznókat, és sok száz darabot vittek be a kijelölt gyűjtőhelyre. A süniket azután szabadon engedték, és mit tesz isten, a bölcs öregeknek lett igazuk: a Napospartról valóban hamarosan eltűntek a viperák.

Megkezdődött a nagyszabású építkezés. A többtucatnyi szállodában már zavartalanul üdültek a hazai, továbbá a testvéri, valamint a nyugati országokból érkező turisták, amikor egy napon a Naposparton megjelentek a pénzügyi felügyelet emberei, hogy elvégezzék a soronlévő ellenőrzést. A revizorok évekre visszamenően átvizsgálták minden számviteli dokumentumot, és hiányt fedeztek fel.

– Itt az szerepel, hogy önök megvásároltak 884 sündisznót és kifizettek értük 442 levát – szembesítették Ivanovot a tényekkel. – Hol vannak ezek a sündisznók?

– Szétengedtek őket.

– Hogy merészték ezt megtenni, Ivanov elvtárs? – kérték számon a revizorok. – Hiszen ezek az állatok szerepelnek a leltárban. Ez a szocialista tulajdon elherdálása, amit szigorúan büntet a törvény.

– Ha elszámoltam volna sok ezer levát sündisznótápra, azt a revizorok szó nélkül tudomásul vették volna. De azt, hogy világgá zavartunk 884, állományban szereplő rühös sündisznót, azért majdnem meghurcoltak engem, aki tíz- meg százmillió levák fölött diszponáltam – fejezte be a nem is annyira mulatságos történetet a bulgáriai Napospart építésének irányítója.

Ki a király Magyarországon?

Az amerikai magyarok után következzenek az izraeli magyarok. Vagy inkább: magyar ajkú izraeliek. Ámbár talán ez sem pontos. A Lustig-házaspár által Cfatban alapított és egyre gyarapodó intézmény neve: A Magyar Nyelvterületről Származó Zsidóság Emlékmúzeuma. Tudniillik magyar nyelvterületről származtak el Izraelbe azok a kárpátaljai vagy burgenlandi zsidók is, akik ott-hon jiddisül vagy németül beszéltek.

Izraelben egyébként – akárcsak Amerikában – jól általában csak az első nemzedékbeli bevándoroltak beszélnek magyarul. A gyermekeiknek már a héber (ivrit) az anyanyelvük. Efrajim Kishon („leánykori” nevén: Kishont Ferenc) izraeli író szellemes megállapítása szerint ez egy olyan ország, ahol a bevándorlók a gyermekeiktől tanulják meg az anyanyelvüket.

Itt is van azonban kivétel. A jeruzsálemi ultraortodox negyedben, a Mea Searimban gyakorta hallani magyar beszédet, akár gyerekektől is. (Legalábbis 1965-ben, amikor ott jártam, még biztosan így volt.) Az ott élők ugyanis, bár természetesen héberül imádkoznak, a mindennapokban nem használják ezt a nyelvet, hogy ne szentségtelenítsék meg, hiszen az az Írás nyelve. Igen ám, de akik nem Lengyelországból, Kárpátaljáról vagy a New York-i Brooklyn negyedből kerültek ide, azok sohasem beszéltek jiddisül. Hanem – mint például a szatmáriak – a galutban (szétszórásban), vagyis szülőföldjükön, egymás között is magyarul beszéltek. Tehát mindmostanáig ezt a nyelvet használják a Mea Searimban, egy ugrásnyira a Siratófalról, ezt hallják odahaza és beszélnek anyanyelvüként gyermekeik, unokáik is.

Az említett alkalommal apámmal sétáltunk ebben a negyedben, amikor egy helyi lakos csalhatatlanul felismerve bennünk az idegent (mert bár magyarul beszélünk, de nem viseltünk kalapot), megszólított bennünket. Elmesélte, hogy 1944-ben munkaszolgálatosként építette a szentkirályszabadjai katonai repülőteret. Ennyi emléke volt szülőföldjéről, Magyarországról, amelyről azóta nem hallott, hogy eljött onnan. Amikor megtudta, hogy frissen érkeztem hazulról, meg is kérdezte:

– Ki most Magyarországon a király?

Volt egy olyan halvány érzésem, hogy új ismerősünk azt sem tudja, hogy ki az Egyesült Államok elnöke. A Mea Searimban a köznép kevésbé érdeklődik a politika iránt.

No, de hogyan kerültem én Izraelbe? Igaz, ez 1965-ben történt, tehát akkor, amikor Magyarország már/még tartott fenn diplomáciai kapcsolatot Izraellel, de azért a hazulról érkező látogató meglehetősen ritka madárnak számított. Újságírói zsargonban: volt hírértéke. Ezt abból gondolom, hogy Izraelbe érkezésem napján rám talált a jó szimatú riporter, öreg cimborám, Benedek Pál, és megkérdezte: akarom-e, hogy ez hírként megjelenjen az újságban. Pali, akinek nejéről, Betkáról már az előző fejezetben szót ejtettem, az Új Kelet című, Tel-Avivban megjelenő magyar nyelvű napilapnak volt a munkatársa.

Maga Benedek 1957 elején érkezett Izraelbe. Amikor hosszú habozás után elszánta magát rá, hogy átlépjen a zöldhatáron, már 200 ezer magyar állampolgár járt árkon-bokron túl, a határőrizet pedig ismét megszilárdult. Pali, aki a Magyar Rádió idegennyelvű adásainak fősztályán dolgozott, hírért vette, hogy egy ismert magyar művészegyüttes nyugati turnéra indul. Megkereste a főnökét, Szendrő Sándort és kérte, hadd kísérhessen el tudósítóként az együttest. A Pagodában elterjedt legenda szerint (amely azonban valószínűleg közel jár a valósághoz)

hoz) Szendrő, aki már amúgy is szabadulni akart tőle, azzal a feltétellel járult csak hozzá útjához és érvényesíttette hozzá az útlevelét, ha szavát adja, hogy a turné végeztével nem jön haza. Pali ezt meg is ígérte, és úriemberként tartotta magát a megállapodáshoz. Fél Nyugat-Európán át kísérte az együttest, mindenhol tisztelegően leadta a tudósításait a magyar művészek párizsi, koppenhágai, brüsszeli stb. sikeres fellépéséről, majd amikor az együttes, a turnéját befejezve, már hazafelé készült Genovából, ő nem a Budapestre induló vonatra, hanem a Haifára induló hajóra szállt fel.

De visszatérek 1965-ös izraeli utamra. Négyéves voltam, amikor a szüleim elváltak. Én édesanyámnál maradtam, de hetenként többször is találkoztam apámmal, egészen addig, amíg ő, aki közben cionista lett, 1950-ben szedte a sátorfáját és második feleségével, még féltestvér-öcsémmel együtt alijázott. Sokáig levélben tartottuk a kapcsolatot. 1960-ban ezzel a rejtélyes mondatral zárta egyik levelét: „Hamarosan sokat fogsz halani, még az újságokban is olvasol majd rólam.” Miután az öregem nem foglalkozott politikával, és azt sem feltételeztem, hogy kirabolja a Bank of Israel, rá kellett jönnöm, hogy kilátásba helyezett hírneve alighanem azzal az eseménnyel függ össze, amelyről akkoriban annyit cikkezett a világsajtó: Adolf Eichmann elrablásával és Izraelbe „térítésével”. Így is volt. A náci hóhér bírósi tárgyalása előtt apámat, a jó nevű pszichiátert kérték fel Eichmann elmeállapotának a megvizsgálására. Aztán elmúlt még öt esztendő, és amikor lehetővé vált, 1965-ben meglátogattam.

Abban az időben egyébként még nem csak a jeruzsálemi vallásos negyedben lehetett lépten-nyomon magyar szót hallani Izraelben. Mesélték, hogy Kodály Zoltánt, aki nem sokkal korábban járt ott, kézről kézre adták Magyarországról bevándorolt művészek, egykori tanítvá-

nyai. A világhírű zeneszerzőt fogadta a kulturális miniszter is, ő azonban angolul igyekezett szót érteni vele. Kodály állítólag őszintén meglepődött azon, hogy ez az ember nem beszél magyarul.

Jeruzsálemben apám jó ismerőse, egy bencés szerzetes kalauzolt. A Szentföldön ugyanis a katolikus szerzetesrendektől a pravoszlávokig valamennyinek vannak kolostorai, templomai, és a francia Szent Benedek rend tagját, Père Josephet a bencés generális odavezényelte. Kalauznak azért bizonyult elsőosztályúnak, mert tudós judaista lévén minden épületromról, minden köről el tudta mondani az eredetét. Abban az időben Jeruzsálem még ketté volt osztva, az óváros jordániai uralom alatt állt, és a két városrészt elválasztó falon még annyira sem volt átjárás, mint a berlinin. Be kellett tehát érnem Nyugat-Jeruzsálemmel. Idegenvezetőm 190 centiméteres termetével, a szélben lobogó fehér kámzsájával imponáló jelenség volt. Talán mondanom sem kell: magyarul beszéltünk egymással. Joseph atya ugyanis Stiasny József-ként látta meg a napvilágot Kőnyban.

Apám nemcsak Jeruzsálembé vitt el, hanem Izrael legnépesebb városába, Tel-Avivba is. Egy nap együtt üldögéltünk az ottani Váci utca szerepét betöltő Dizengoff úton, egy kávéház teraszán, és azzal szórakoztunk, hogy megpróbáltuk kitalálni, mi lehetett szülőföldjén az előtünk éppen elhaladó polgár. Egymásra licitálva egyre vadabbakat mondtunk: hivatali kézbesítő, tűzoltó, lírai költő, kéményseprő mester, sírásó, kottamásoló, mígnem egy tagbaszakadt férfire rámutatva közöltem, hogy az pedig pankrátor volt.

– Ez igazán szép, de ez esetben alighanem túlságosan elragadt a fantáziád – intett atyám.

– Szó sincs fantáziáról! – vágtam vissza. – 1947/48-ban én sokszor láttam Pesten ezt az embert. Pilis néven pankrátorkodott a Sportcsarnokban rendezett viadalo-

kon, és egyszer még magát Radu Lukácsot is legyőzte. (Az állítólagos Radu Lukácsról, akit a fölöttébb félelmetes „Máramarosi medve” címmel konferáltak be a mérkőzések előtt, iskolába menet felfedeztük, hogy a cégtábla szerint Lukács Lászlónak hívják, és kárpitos műhelye van az újlipótvárosi Csanády utcában.)

Megint visszatérek családi ügyeimre: Ádám öcsém Izrael Állam hadiflottájában, annak is az egyik kommandós egységében szolgálta végig kötelező katonaiidejét, de azután is ott maradt. Bezupált, vagyis kiképző őrmesterként tanította a következő nemzedékeket a víz alatti diverzáns tevékenység minden csínjára-bínjára. Első osztályos kisdíákként láttam utoljára, mostanra pedig termes, széles vállú, jóvágású tengerész vált belőle. Nem véletlenül érte az a megtiszteltetés, hogy a nemzeti ünnepen rendezett díszszemlén egysége élén ő vihetze Izrael Állam hadiflottájának lobogóját.

Végő soron azonban ez mégsem meglepő, hiszen katonacsaládból származott. Felmenői anyai ágon mind katonaként szolgálták a hazát. Igaz, nem altisztként, mint ő, hanem tisztként, és persze egy másik hazát. Mindkét nagybátyja Ludovika Akadémiát végzett, az egyik vadászpilóta, a másik harckocsizó volt. Nagyapja huszárezredesként tette dolgát, előbb Öfelsége, I. Ferenc József, azután pedig a Legfőbb Hadúr, vitéz nagybányai Horthy Miklós seregében. A család emlékezete szerint az öregúr nagy krakéler és antiszemita hírében állt, és fiatal korában lóháton nyargalt be a debreceni kávéházba. Ha valakiről elmondható, hogy utódainak pöttyössé lett származása és szégyenteljes karrierje láttán forog a sírjában, akkor bizonyosan ő az.

Leszerelése után öcsém, noha nem tudósként, hanem halászként és búvárként kereste a kenyerét, beírta magát egyrészt az ichtiológiai, másrészt a geológiai szakirodalomba. Megfigyelt a Földközi-tengerben egy olyan halat,

amelyet már kihaltak hittek, és a Haifai-öbölben egy olyan, nehezen felismerhető árokra bukkant a tenger fenekén, amely nem szerepelt a megfelelő térképeken.

Legközelebb 1991-ben látogattam Izraelbe, amely a közben eltelt huszonhat év alatt hatalmasat változott. Amikor először jártam ott, egy viszonylag szegény országot ismerhettem meg, ahol a forró éghajlat ellenére légkondicionálás csak egyes közhivatalokban, áruházakban, mozikban működött, a középosztálybeli családoknak még nem telt rá.

A fiatal állam társadalma lelkes volt és alapvetően tisztességes. Alig ismerték a bűnözést, a prostitúciót, a korrupciót. Túl három, közben vívott győztes háborún és a tartós gazdasági konjunktúrán, Izrael magabiztos és jómódú lett. Ebben az időben futott le az első tömeges szovjet bevándorlási hullám, amikor – nem kis részben Magyarország érintésével – két-három év alatt több százezer ember érkezett a Szovjetunióból Izraelbe. Számos kiváló szakember, művész is akadt soraikban, nagy részük azonban semmiféle cionista ideológia sem fűtötte. Sőt, esetleg (ilyen sem fordult még elő a világon!) a kiutazók csak álcázták magukat zsidónak, az alija – vagyis az őseinek földjére való visszatérés – volt ugyanis az egyetlen jogcím, amivel elhagyhatták a szülőföldjüket. De nem kis számban érkeztek a Szovjetunióból repedt-sarkú kurvák, pitiáner szélhámosok és veszedelmes banditák is. A megelőző években csupán bimbózó korrupció, bűnözés pillanatok alatt kivirágzott Izraelben.

A főszerkesztőm azzal a feladattal indított úrnak, hogy két félórás riportműsort készítsen: egyet az izraeli-magyar kapcsolatokról, egyet pedig az orosz bevándoroltak beilleszkedéséről. Az első keretében készítettem interjút többek között Benjamin Netanjahu – akkor még csak – külügyminiszter-helyettessel, egy szakszervezeti vezetővel, egy nagyvállalkozóval, és az izraeli-magyar

kapcsolatok szorosabbra fűzésének egyik élharcosával, Rónai Andrással. Ő valaha a Lakner bácsi gyermekszínházában jeleskedett, a felszabadulás után a Valahol Európában című filmben Ficsúrt alakította. Izraelben később profi színművész lett, az ottani nemzeti színház, a Habima örökös tagja. Molière-től Shakespeare-ig és Goldonitól Dürrenmattig minden komoly szerepet végigjátszott.

Tel-avivi nagykövetünk, Görög János hozott össze a színművésszel és ültetett le bennünket a képviselő egyik szobájában beszélgetni. Előre figyelmeztetett, hogy Rónai nem veti meg az italt, és hogy ha csevejünk alatt netán meg-meghúzza a palackot, ne vegyem észre. Nehéz volt persze nem észrevenni, ahogyan a lába mellett a padlón elhelyezett whiskysüvegéből diszkrétan töltöget magának, de nem tettem rá megjegyzést.

Rónai az izraeli kulturális életről, az izraeli-magyar kapcsolatokról, meg általában az izraeli politikáról beszélt nekem. Nem sokkal ázelőtt vállalta el az Izraeli Magyar Baráti Társaság elnöki posztját, és erejéhez mérten igyekezett elősegíteni a két ország kapcsolatainak fejlődését. Kevésbé voltam vevő arra, amit Izrael és arab lakosai, illetve szomszédai viszonyáról mondott. Rónai ugyanis ezen a téren egészen szélsőséges nézeteiket vallott. Ilyen minőségében szidta nekem az Izraeli Magyar Baráti Társaság vezetésében ugyancsak aktív szerepet betöltő Yehuda Lahavot, aki szerinte majdhogynem hazaáruló, mert ha rajta állna, úgymond, odaadná Izraelt az araboknak.

Lahav (akkor még Weiszlovits Pisti) nekem gyermeki barátom volt, aki Kassáról kommunistaként érkezett az országba, ezért hamarosan ki is utálták egy kibucból. Később azonban otthagytá a Moszkva-barát Izraeli Kommunista Pártot. Megmaradt viszont baloldalinak és – mint az Együttélésre ítélve címen megjelentetett kötete

is mutatja – a zsidó-arab kiegyezés és együttélés harcos híve volt. Emellett jóval megengedőbb, mint Rónai. Ő ugyanis, bár politikai ellenfelének tekintette a színészt, azt mondta róla, hogy – ha nem is ért vele egyet – az az ember évtizedek óta ott él Izraelben, végigharcolt néhány háborút, és mindenképpen joga van ahhoz, hogy ebben a kérdésben is véleménye legyen. Ellentétben azokkal az arabevőkkel – fejtette ki Lahav –, akik Budapestről, a partvonalról bekiabálva akarják az izraelieknek megmondani, hogy milyen politikát folytassanak az arabok irányában.

Egyszóval, ott ültünk Rónai Andrással a kellemesen légkondicionált követségi helyiségben és beszélgettünk. Amikor vagy másfél óra elmúltával a színész lába mellé elhelyezett félliteres (vagy hét decis?) üvegből kifogyott a whisky, kissé bizonytalanul felállt és meghívott ebédre. Hozzájuk, haza, a felesége már vár bennünket. Nem csekély aggodalommal fogadtam a javaslatot, hogy az autóján elvisz. Útban a parkoló felé még elpanaszolta, hogy romlik a szeme. Az egyikre alig, de a másikra is rosszul lát. Ezután foglaltunk helyet a gépkocsiban, András a kormányhoz ült, gázt adott, és tíz perc múlva baj nélkül célba értünk. Van a teológiában egy olyan fogalom, hogy istenbizonyítás. Nos, az, hogy ezt épségben megúsztuk, mi több, hogy Rónai nap nap után így vezetett és baleset nélkül megúsza, az isteni gondviselés nélkül aligha lett volna lehetséges.

Szélhámos persze nem csak a Szovjetunióból bevándoroltak között akadt. Igaz, az a fickó, akiről ugyancsak ennek a riportútnak a során hallottam, az izraeli-magyar kapcsolatok szövetébe sem illett bele. Történt, hogy sorozatos feljelentések nyomán az izraeli rendőrség letartóztatott egy alakot, akit a házasságszédelgéstől az úgynevezett trükkös lopásokon át az áruházi tolvajlásig sok mindennel gyanúsított. Egyetlen irata egy vezetői

igazolvány volt. Korábban, amikor még beszélt egy keveset héberül, japánnak mondta magát és azt állította, hogy a neve – fonetikusán írom – Szakojama Kipsz. Kissé vágott szeme ellenére kevésbé látszott japánnak. Talán japán zsidó – vélték a hatóság emberei. Ennél többre azonban nem jutottak vele, mert Szakojama Kipsz úgy tett, mint aki teljesen elfelejtett héberül, ezért még kihallgatni sem lehetett.

Akkor az egyik zsarunak eszébe jutott a Csurilla néven elhíresült olé (bevándorolt), akivel a pszichiátriai osztályon ismerkedett meg. Csurilla klinikai pszichológus volt, főorvos apám segédje a Tel Hasomér kórház elmeosztályán, és poliglott hírében állt. Japánul ugyan ő sem beszélt, de a Nagyszeben – Auschwitz – Ciprus – Tel-Aviv közti kalandos pályáivén a magával hozott magyar, román, németen kívül a hébert, az angolt, a franciát, a spanyolt és az arabot is elsajátította. Őt hívták tolmácsnak. Csurilla belepillantott előbb az őrizetes jogosítványába (Sakoyama Kepes), aztán a delikvens képébe, majd ékes magyar nyelven rászólt:

– Lebukott, Kepeském. Mellőzze az óhéber dumát! Jobb, ha mindent bevall.

És Sakoyama Kepes, látva, hogy valóban lebukott, olyan, mindenre kiterjedő, részletes – jogi szaknyelven szólva: felderítő jellegű – vallomást tett, hogy a vizsgáló rendőrtiszt késő estig körmölhette a jegyzőkönyvet.

Az orosz alija tárgykörében sikerült megszólaltatnom az alighanem legilletékesebbet, Natan Saranszkit, akiről, még mint Anatolij Scsaranszkijról a maga idejében rengeteget írt a világsajtó. Ő valódi cionista volt a Szovjetunióban, és ezért még az 1970-es években a Gulagba került, ahol csaknem egy egész évtizedet húzott le, amíg végül sikerült kicserélni Nyugatra lebukott szovjet ügynökökre. Attól fogva élt Izraelben, ott pártot alapított és később miniszter is lett. Nos, őt kérdeztem az orosz

alijáról. Egy akkora paradoxonnal lepett meg, amelyenhez hasonlóval nem mindennap találkozik az ember:

– Tudja, ahhoz, hogy egy zsidó ember a Szovjetunióban mint mérnök, biológus vagy tanár egyáltalán érvényesülhessen, kétszeresen tehetségesnek, szorgalmasnak, eredményesnek kell lennie, mert maximális erőfeszítéssel érheti csak el, hogy elismerjék. Aztán ez a mérnök, biológus vagy tanár alijázik, de mert nem tudja a nyelvet, Izraelben esetleg még évekig utcát kénytelen söpörni vagy kórházi ágytálla szaladgálni. És akkor a mérnök, biológus vagy tanár úgy érzi, hogy a zsidóságtól fosztották meg.

Diplomata a büféasztal alatt

A diplomata és az újságíró két különböző állatfaj. De azért van bennük sok közös is. Közmondás számba megy például, hogy a diplomaták és a lovak állva esznek. A lovakat, gondolom, nem kell magyarázni. A diplomata pedig azért eszik állva, mert az állófogadásokon nem lehet leülni. A fogadásra meghívott újságíró ugyanezért. Megjegyzem: egy normális állófogadás étrendjében csak olyan ételek szerepelhetnek (szendvicsek, különféle falatkák, desszert, gyümölcs), amelyeket kézzel, vagy csak villával, de kés nélkül, tehát úgy lehet enni, hogy a vendég a bal kezében a tányérját tartja, jobbában a villát. Csak a magyarok hírhedtek arról, hogy előszeretettel kínálnak az állófogadásokon olyan hús- vagy más ételeket, amelyeknek elfogyasztásához a villán kívül kés is szükségeltetik. És, mert a diplomatáknak/újságíróknak nincs három kezük, kénytelenek valahol egy ablakpárkányt vagy egyéb, nem rendeltetésszerű alkalmatosságot keresni, hogy arra helyezhessék a tányért, miközben kés-sel-villával esznek.

És még egy közös tulajdonság, illetve alapszabály. A diplomata és az újságíró nem akkor megy pisilni, amikor kell neki, hanem amikor ideje van rá. Aki órákat kénytelen tölteni egy olyan terem ajtaja előtt, amelyben diplomáciai tárgyalás folyik, esetleg óráig nem meri elhagyni ezt a „felállítási helyét”, mert hátha pont akkor ér véget a tárgyalás, és jön ki egy miniszter nyilatkozni, amikor a delikvens távol van. Ergo: tűrni kell.

A fogadásokon való viselkedésnek egyébként természetesen még ezernyi kisebb és nagyobb szabálya, trükkje van, ezek leírását azonban inkább meghagyom a protokollszakértőnek, Görög Ibolyának. Itt csak még egy

szigorú szabályt szeretnék leszögezni: fogadáson – sem a diplomatáknak, sem az újságíróknak – nem szabad le-részegedniük. Ez, ugyebár, magától értetődik. És mégis: ki ne tudna ellenpéldákat sorolni?

Egy ízben Helsinkiben voltam kormányfogadásra hivatalos. Nos, ott már a legeslegelején – még a kötelező szpicsek sem hangzottak el – két lábfej kandikált ki a hosszú büféasztalt borító, földig érő terítő alól. Amikor a hozzátartozó testtel együtt kiráncigálták onnan, kiderült hogy a lábak egy olyan finn úrban végződnek, aki túlságosan is élt az alkalommal, hogy ingyen juthat hozzá a szeszhez. Azt ugyanis Finnországban csak föltöbb korlátozott mennyiségben vásárolhatja meg a polgár az állami monopólium boltjaiban, vagy ha nem ott, akkor elképzelhetetlenül drágán.

A legbölcsebb eljárás az, amit egy vezető beosztású orosz diplomatától hallottam. Ő fogadás előtt lenyelet fiatal kollégáival védőételként öt deka vajat, ami már eleve nehezíti az alkohol felszívódását. Utána pedig az a szabály, hogy a fogadás elején borral teletöltött pohárral a kezében úgy kell beszélgetőpartnereivel sorra kocintania, hogy mindig csak egy apró kortyot nyeljen le; egy ujjnyi bornak még a fogadás végén is kell a pohárban maradnia. Ha ezt betartják, az utolsó vendégek távozása után jutalomképpen az egész megmaradt alkoholkészletet megihatják.

De abból is baj lehet, ha a diplomata nem az ivás, hanem az evés megszállottja. Volt alkalmam egy olyan magyar nagykövetet megfigyelni, akinek a falánksága már-már az eget verdeste. A fogadásokon behúzódtott a nagy asztal mögé, és tömte magába az ételt. Amíg jól nem lakott, ami pedig nem egyhamar következett be, addig tanácsosabb volt nem szólani hozzá, mert ilyenkor úgy morgott, mint a kutya, amikor ki akarják venni a szájából a csontot. Igaz, ez a nagykövet nem is tartózkodott

túl sokáig az állomáshelyén, de nem a fentiek miatt tört ketté a karrierje, hanem egy hazaküldött feljegyzése miatt. Megpróbálta ugyanis lebeszélni az egyik magas rangú politikust, hogy ellátogasson abba az országba, ahol ő Magyarországot képviselte, mondván: most nemigen fognak ott szóba állni vele. A tények (tudniillik a politikus mégis elutazott, de útja csaknem eredménytelenül végződött) a zabálós nagykövetet igazolták. Természetesen rajta verték el a port.

A sorsközösség azonban csak ritkán tudatosítja a diplomatában azt, hogy az újságíró vele egyenértékű és egyenjogú emberi lény. Legalábbis régebben így volt, ma már szerencsére ez kevésbé jellemző. Az 1950-60-as években azonban kevés olyan magyar nagykövettel találkoztam, aki emberszámba vette volna az újságírókat (legalábbis a magyarokat). A sajtóattasékról nem is szólva, akik eleve abban a hitben ringatták magukat, hogy az állomáshelyükön működő magyar tudósítók az ő beosztottjaik.

Jól emlékszem, miután Révész Géza honvédelmi minisztert leváltották és Moszkvába küldték nagykövetnek, egy alkalommal nyájasan elbeszélgetett velem (legalább tíz percet szánt rám), majd atyai-baráti hozzáállását bizonyítandó, ezzel búcsúzott:

– Gyakrabban is felkereshetne, hogy beszámoljon nekem erről-arról. Tudja, nem azért, mert az előljárója vagyok...

Lehetséges egyébként, hogy ez a megközelítési mód nem csak a Lajtától keletre dívott. Ha jól emlékszem, egy francia lapban olvasott Kis Csaba barátom egy csak félig humoros írást, a Tudósítók tízparancsolatát, amit aztán gyakran idézett. Az első parancsolat: „A tudósítót senkinek a halála sem érheti váratlanul.” És a második, az idevágó: „Az a tudósító, aki mindenben nagykövete rendelkezésére áll, az elárulja hivatását. De az a tudósító, aki rosszban van a nagykövetével, az hülye.”

Mindig ehhez a nagy igazsághoz igyekeztem tartani magam. De hát kettőn áll a vásár. Moszkvában például csak a '70-es elején kezdték a diplomaták emberszámba venni a tudósítókat, amikor Rapai Gyula lett a nagykövet, akinek a felesége maga is újságíró volt. Rapai egyébként sem hordta fenn az orrát. Hajlamos volt például azt hinni, hogy a diplomáciai protokollban neki kijáró H. E. (His Excellency – Öexcellenciája) rang nem emeli őt a közönséges földi halandók fölé. Néha még arra is képes volt, hogy – horribile dictu! – nem hivatalos útjain gépkocsivezetőjét mellőzve maga üljön a nagyköveti autó kormányára mellé. Egy ilyen alkalommal kapott kis híján infarktust az a moszkvai rendőr, aki egy – valós vagy vélt – szabálytalanságért igazoltatta, és már kezdte volna a legocsmányabb milicionyer stílusban legorombítani a sofőrt, amikor kiderült, hogy a diplomáciai rendszámú gépkocsit maga a nagykövet vezeti.

Elődjéről, Szipka Józsefről már kevesebb jót mondhatok. Ő egyszerűen nem vett tudomást a tudósítókról. Egyéb nyomatékos elfoglaltságai miatt ideje sem jutott erre. Eleinte ugyan valóban törődött legalább a saját munkájával, amiben támaszkodhatott a feleségére is. Szipkáné, aki már korábban, Helsinkiben is férje segítőtje volt, nem tartozott az egész magyar kolónia fölött uralkodni kívánó nagykövetnek közé. Azonkívül, ha oroszul nem is, de legalább németül beszélt, míg a nagykövet leragadt az anyanyelvénél. Közben azonban megjelent a követségen egy szakmai ügyekben sokkal kevésbé jeleskedő, ám Szipkánénál sokkal fiatalabb hölgy, aki alapvetően lekötötte a nagykövet figyelmét.

A nő egy nagyon magas állású magyar politikus fiának elvált felesége volt, pontosabban: éppen akkoriban vált el tőle, és vigasztalásul (kárpoztalásként?), vagy egyszerűen azért, hogy ne legyen szem előtt, kiküldték a moszkvai követségre. Szipkánét a férje hamarosan

hazapaterolta. A fő-főkáder exmenye akkor már pávaként járkált az épületben, senki sem mert egy rossz szót sem szólni neki. Kivéve a nagykövetség egyik fiatal munkatársát, akinek volt vér a pucájában. A hölgy formailag az ő beosztottja volt, és amikor egyszer még egy apró feladatot sem volt hajlandó elvégezni, a koma alaposan leteremtette. Egy félóra múlva már mehetett is raportra.

– Tudja maga, hogy ki ez az elvtársnő? – rivallt rá a nagykövet, de váratlan választ kapott:

– Tudom. A nagykövet elvtárs kurvája.

Nem egy hét múlva, hanem már másnap hazahívták (szakmai zsargonban: berendelték). Természetesen nem a nagykövetet.

Második moszkvai kiküldetésem idején Szapora Sándor volt a magyar nagykövetség sajtóattaséja. Ő tudta, hogy a tudósítók az ő beosztottjai, de mert barátságos embernek tartotta magát, igyekezett ezt nem mutatni. Különben is, jól megélt belőlünk. Nyilvánvaló, hogy egy sajtóattasé sok olyan információval rendelkezik, ami a tudósítóknak hasznos lehet. Viszont a tudósítók is sok olyan hírmorzsát szedhetnek össze, ami a követség számára új. Így tehát normális körülmények között kiegészíthetik egymást, és együttműködésük mindkét fél számára hasznos lehet.

Ebben az esetben azonban az információs csatorna meglehetősen egyirányúnak bizonyult. A Magyar Rádió előfizette számomra az International Herald Tribune-t, amit két-három napos késéssel a szovjet posta ki is kézbesített a Kutuzov sugárútra. A lapnak volt moszkvai tudósítója, aki sok szempontból jobban értesült volt, mint mi, illetve írhatott olyasmiről, amiről mi nemigen. Például az akkor még Oroszországban élő Szolzsenyicin és más ellenzékiek felhívásairól, a hatóságokkal való összeköttetéseikről, a lakásukban tartott házkutatásokról. Nos, az effajta, az IHT-ből merített, rendszerint már három-

négy napos moszkvai hírekkel ettettem én (természetesen a forrás megnevezése nélkül) sajtóattasénkat, aki buzgón jegyezte szavaimat, hogy annál pontosabban jelenthesse haza, mint saját értesüléseit.

Egyre csak attól tartottam, hogy a Bem rakparton figyelnek rá, hogy a nyugati sajtóban már régen megjelent híreket küldözget nekik a moszkvai sajtóattasé, és jól letolják. Ez azonban nem következett be. Ellenkezőleg: Szapora odahaza hamarosan magasabb beosztásba került. Ennyit a magyar külügyminisztérium akkori apparátusáról.

Mi pedig változatlanul jóban voltunk Sándorral. Amikor egy nemzetközi értekezletre Helsinkibe utaztam tudósítani, még egy szívésségre is megkért.

– Van nekem a helsinki kövin (a diplomata szlengben ez követséget jelent) egy haverom, a Szatmári István. Ő ott a sajtóattasé. Tedd már meg, hogy elviszel neki egy kis csomagot.

Már nem tudom, mit tartalmazott a kis csomag (alighanem fekete kaviárt vagy más hasonló orosz ingyencsészt), mindenesetre amikor Helsinkiben bementem a magyar nagykövetségre, megpróbáltam átadni, de a címzett éppen a városban volt, ezért otthagytam részére a küldeményt. Este a szállodai szobámban megszólalt a telefon. Szatmári jelentkezett, udvarisan megköszönte a szívésséget, majd megkérdezte:

– Tudja-e, hogy mi régről ismerjük egymást?

– Azt hiszem, összetéveszt valakivel – mondtam erre.

– Én életemben csak két Szatmárit ismertem: a Pityut, akivel harmincvalahány évvel ezelőtt egy osztályba jártunk az elemiben, meg a Gábort, aki újságíró.

A sajtóattasé válasza dupla találat volt:

– Szatmári Gabival speciál együtt voltunk ipari tanulók Debrecenben, a Szatmári Pityu pedig én vagyok.

Helsinkiben egyébként még egy kellemes meglepetés ért. Rónai Rudolf nagykövet (nemhiába, hogy újonc volt a hazai diplomáciában és ezért még komolyan vette az újságírókat) a konferenciára érkezett magyar tudósítót meghívta a nagykövetség szaunájába. Az, hogy diplomáciai képviselőnk saját szaunát épített, nem volt felesleges rongyrazás. A finn miniszterekkel, tudósokkal, művészekkel való közös fürdőzés, egymás hátának csutakolása közben, anyaszült meztelenül, a magyar diplomaták többet tehettek a két ország kapcsolatainak elmélyítéséért, mint bármilyen hivatalos tárgyaláson.

Hogy a diplomata, illetve az újságíró szakma között nem tátong mély szakadék, azt jól jelzi az is, hány olyan magyar diplomata kóborolt vagy kóborol máig is a világban, aki korábban a médiában jeleskedett. Ilyen volt – a teljesség igénye nélkül – a rendszerváltás előtt: Ipper Pál, Szabó L. István, Randé Jenő; a rendszerváltás óta: Bogyay Katalin, Füzes Oszkár, Gyapay Dénes, Horvát János, Regős Sándor, Szalay Zsolt, Szelestey Lajos.

És hogy ne feledjem e pályamódosítók talán legismeretebbjét: a Vasmegye, a Szabad Ifjúság és a Népszava munkatársaként kezdte karrierjét Bányász Rezső is, mielőtt külügyi szolgálatba állt. A '80-as években Magyarország londoni nagykövete volt. Állítólag nem kis részben az ő személyes érdemének tudható be, hogy a felújult hidegháború csúcán Margaret Thatcher brit miniszterelnök Magyarországra látogatott, ami valahogyan mégiscsak segített fenntartani a két világrendszer közötti párbeszédet. Bányász azután hazai vizekre evezett, vissza a sajtó közelébe: ő lett a magyar kormány első hivatalos szóvivője. Addig ilyen tisztség egyszerűen nem is létezett.

Bányász sajtótájékoztatóiról a televízió többször is tudósított. Így ismerte meg a nagyközönség azt a férfiút, aki enyhén raccsolva vitte a Magyar Népköztársaság kormányának szavát. És milyen flottul! Az újságírók kérdéseire mindig kapásból, nagyon alaposan, felkészülten válaszolt. Ami valójában nem volt csoda, mert ezeket a kérdéseket – mint egyszer személyesen is megtapasztaltam – három nappal előbb írásban kellett neki benyújtani.

Holott egy szóvivő „tudománya” éppen abból áll, hogy az újságírók bármilyen kérdésére azonnal tudjon válaszolni. De ha kivételesen mégsem tud, nem szabad hasalnia. Akkor egyenesen meg kell mondania, hogy utánanézz a dolognak és visszatér a kérdésre. Az amerikai külügyminisztérium napi sajtóeligazításain mindig bámultam a szóvivőt, aki szinte gondolkodás nélkül, szellemesen és szinte minden kérdésre tudott válaszolni, ismertetni a hivatalos álláspontot. Amihez természetesen az kellett, hogy jóformán minden, a minisztériumba beérkezett nagyköveti és egyéb jelentést olvasson, bármikor azonnal tudjon beszélni a miniszterével vagy annak helyetteseivel.

Lehet, hogy ellentmondásnak tűnik, de egy szóvivőnek a nem publikus, kifejezetten titkos ügyeket is kell ismernie. Természetesen nem azért, hogy kifejezze őket, hanem éppen azért, hogy a ravasz, valamit már sejtő újságírók törbe ne csalhassák. A szóvivői posztra – éppen az amerikai gyakorlat bizonyította ezt be – nem tanácsos újságíróból átigazolt személyt állítani. Egyrészt azért, mert nem ismeri minisztériuma apparátusát, szokásait, munkatársai nem tekintik őt öreg havernak, tehát vonakodnak megosztani vele a beérkező információkat, másrészt, mert őt zavarhatja, hogy régi, sajtóbeli kollégáival kell szembenéznie.

A rendszerváltás után a magyar külügyminisztérium rendszeres sajtótájékoztatóin jó tíz éven át csaknem mindig részt vettem. Meg kell mondanom, hogy az egymást követő szóvivők – Herman János, Szentiványi Gábor, Horváth Gábor – egyaránt kitűnően végezték a munkájukat. Mindhárman karrierdiplomaták voltak, tehát a minisztériumi kollégáik szemében „saját” embernek számítottak, ugyanakkor az újságírókkal is dícséretre méltóan jó kapcsolatokat építettek ki. Természetesen – ahogyan ez ebben a viszonylatban külföldön is szokás – tegeződtünk. A külügyi szóvivőkkel minden bizonnyal a főnökeik is meg voltak elégedve, amit az is mutat, hogy szóvivőségük után mindhárman nagykövetek lettek.

A heti szóvivői tájékoztatókat eleinte nem a Bem rakparton, hanem a minisztérium másik, Nagy Imre téri épületében tartották. Oda akkor még átvilágítás, táskamotózás nélkül léphettünk be, és a kutya sem törődött azzal (egy ideig még később sem), hogy merre kószál az újságíró a folyosókon, netán még a büfébe is bemerész-kedik.

A szóvivő egy piros dísztéglával kirakott fal előtt beszélt. A híradókban vagy a fényképeken úgy tűnhetett, hogy a sortűzhöz felsorakozott kivégző osztaggal néz szembe. Valójában a hangulat sohasem volt puszkaporos. A szóvivőnek az általunk feltett kérdésre adott válaszait rendszerint minden további nélkül tudomásul vettük, és csak ritkán fordult elő, hogy azokra még rákérdeztünk, további részletezést, magyarázatot, pontosítást kértünk. Az amerikai külügyminisztérium sajtótájékoztatóin azt tapasztaltam, hogy egy-egy szerintük nem kielégítő válasz után az újságírók néha öt-hat kiegészítő kérdést is feltesznek, nyúzzák, gyötrik a szóvivőt. Esetleg másképpen fogalmaznak meg ugyanazt a kérdést, de újra meg újra felteszik, noha csak kivételesen fordul elő, hogy

ezekre válaszolva a spokesman véletlenül kibökje azt, amit előzőleg nem akart.

A Bem téri heti eligazításon természetesen nemcsak a hazai média képviselői vettek részt, hanem a Budapesten akkreditált külföldi tudósítók is. Több éven át ezek között volt Yehuda Lahav barátunk is, aki a Yediot Ahronot, majd a Haaretz című izraeli újság kelet-európai tudósítója volt. (Az isten is neki teremtette ezt a posztot: a héberben kívül magyarul és szlovákul anyanyelvi szinten, csehül, oroszul, németül, angolul folyékonyan beszélt; nagyszerűen ismerte a térséget – doktori értekezését a trianoni békeszerződésről és következményeiről írta.) Nos, ő gyakran izzasztotta meg kérdéseivel a szóvivőket. Alapvetően nem is azért, mert különösebben izgatták volna a válaszaik, hanem egyszerűen sportból. Csak, hogy megmutassa nekünk, hogyan kell egy szóvivőt kérdezni. Akkor jöttünk rá, mit tud (amit mi nem tudunk) egy olyan újságíró, aki – tőlünk eltérően – évtizedeken át ellenzéki lapnál dolgozott. De a hangsúly talán még csak nem is az ellenzékiiségen van.

Az elfogulatlan média – legyen akár magánkézben, akár közszolgálati – feladata az, hogy az esetleg rejtgetni szándékozott tényeket is napvilágra hozza, és ezért a kormányzat képviselőit előszeretettel kérdezi pontosan arról, amire azok nem szívesen válaszolnak.

A hivatalos sajtóeligazításokon kívül a külügyminisztériumok tartanak úgynevezett háttér-tájékoztatókat is, de azokat már csak néhány, személy szerint meghívott tudósítónak. Ami ott elhangzik, az vagy csak a jelenlévők tájékoztatását szolgálja, vagy – többnyire, de akkor is csak részben – felhasználhatják ugyan az anyagot, de kizárólag a forrás konkrét megnevezése nélkül. A '80-as évekre, amikor a magyar külügyminisztériumban már a felkészült profik kerültek többségbe (és ez so-kaíg így maradt a továbbiakban is); megváltozott a

viszony a tudósítókhoz, alapvetően módosult a diplomata hozzáállása a médiához. A minisztérium illetékes főosztálya már nem sajtóelhárításként működött, és rendszerint megbízott az újságírókban.

Egy ízben Körösi Csaba, Magyarország későbbi ENSZ-nagykövete tartott néhányunknak zártkörű tájékoztatót, ha jól emlékszem, biztonságpolitikai kérdésekről. De annyira bizalmas értesüléseket mondott el, illetve olyan nézeteket fogalmazott meg, hogy kétségeim támadtak afelől, egyáltalán mit írhatok meg mindebből. Ő pedig – a szokásoktól eltérően – egyszer sem jelezte, hogy „ez szigorúan maradjon köztünk”. Ezért a végén, már éppen távozott, a biztonság kedvéért megkérdeztem, hogy mit mondhatok el a rádióban abból, amit most tőle hallottunk.

– Ez teljesen rád van bízva – felelte Körösi. – De ha ebből valami is kikerül, én másnap repülök.

Az újságíró ugyan szeret minél több eredeti információt megosztani olvasóival, hallgatóival, de ez a bizalom mindenképpen jólesett. Azt, hogy az újságírókat partnerként kezelik, hogy az ő munkájuk is mennyire fontos, ebben az időben már általánosan elfogadott volt. Ezt a magam bőrén is tapasztaltam, amikor hivatalos úton külföldön jártam. New York-i kiküldetésem idején a magyar ENSZ-képviselői munkatársai közül immár nemcsak jó ismerősnek, hanem kifejezetten barátomnak is tekinthettem többek között Erdős Andrást, aki utóbb, a legnehezebb időkben, a délszláv háború alatt képviselte Magyarországot a Biztonsági Tanácsban, vagy Somogyi Ferencet, a későbbi külügyminisztert.

A '80-as évek végén Albániában jártam riport-, mondhatnám, felfedezőúton, hiszen a 99 százalékos örök harag, több évtizedes kimutatkozás után én voltam a második magyar újságíró, akit kivételesen beengedtek az

országukba. Egy este a szállodai szobámban vártam a hívást a Magyar Rádióból, de hiába. A tiranai telefonközpont valamiért nem tudta, vagy nem akarta nekem kapcsolni Budapestet. Ekkor a kollégáim a követségen kerestek, amit nem lehetett nem kapcsolni. Az ideiglenes ügyvivőt érték el, aki erre úgy, ahogy volt, melegítőben és papucsban, autóra vágta magát, eljött értem a szállodába és magával vitt a követségre, hogy onnan adhassam le a tudósításomat.

A '90-es években a Magyar Rádió kvázi diplomáciai munkatársaként három külügyminiszter – Jeszenszky Géza, Kovács László és Martonyi János – tevékenységét volt módom közelről megfigyelni. Tudósítottam a nemzetközi tárgyalásaik végén vagy más alkalmakból tartott sajtóértekezleteikről, kísértem őket külföldi útjaikon, számtalanszor készítettem velük interjút. Nem feladatom itt munkájukat értékelni, de azt elmondhatom, hogy mind a hárman tisztában voltak a média jelentőségével és mindig készségesen álltak az újságírók rendelkezésére. Azt hiszem, Jeszenszky fogalmazta meg azt a gondolatot, hogy nem elég jó külpolitikát folytatni, az is szükséges, hogy azt a nép is ismerje.

Debrecenben egyszer valamiféle, több országot átfogó projekt létrejötté alkalmából tartottak külügyminiszteri értekezletet. Az ebédszünet legelején, még a teremből kijöve kaptam el Jeszenszky Gézát egy nyilatkozatra. Félórán át fejtegette az ügyeletes témát (mi tagadás, szeretett beszélni), azt sem bánta, hogy emiatt lemarad az ebédéről. Egy másik alkalommal Kovács Lászlótól akartam interjút kérni. Felhívtam telefonon, de nem volt bent az irodájában. A titkárnő megígérte: átadja neki, hogy kerestem. Este 9-kor szólt a telefon a lakásomon:

– Itt Kovács. Kerestél. Parancsolj.

Másnap korán reggel, még munkaidő előtt fogadott a dolgozószobájában és adott interjút.

Kovács László – akárcsak Jeszenszky Géza, Balázs Péter vagy Martonyi János – ugyanolyan magától értetődően tegeződött az újságírókkal, legalábbis a férfiakkal, akárcsak a szóvivők. (Göncz Árpád államfő szintén, de erről majd később.) Martonyit egyébként három nyelven – angolul, franciául és németül – is hallottam nyilatkozni, ami nem kis teljesítmény, illetve adottság, hiszen ehhez kifogástalanul kell tudni a nyelvet. Ami ezenkívül szintén imponáló volt benne, az az, hogy tárgyalás, vita, nyilatkozás közben, bármit kérdeztek is tőle, bármit hallott is, a szeme sem rebbent. Ezt a képességet nyilván még ügyvédként sajátította el. Az ilyen pókerarc egy diplomata vagy külügyminiszter esetében valóságos főnyeremény.

Egyetlen alkalommal láttam csak Martonyit észrevehetően meghökkenni. Ebben magam voltam a ludas, bár isten látja lelkemet, nem akartam megzavarni. Ez akkor történt, amikor a Bem rakparton tartott sajtóértekezletén bejelentette, hogy 1999. március 12-én a magyar, a cseh és a lengyel külügyminiszter letétbe helyezi a NATO-hoz való csatlakozásról szóló okmányokat, és ezzel a három ország hivatalosan is a szövetség tagjává válik. A diplomáciai aktus színhelye a Truman Könyvtár lesz Independence városában (USA, Missouri).

Egy sajtóértekezleten, amíg el nem jön a kérdések sora, az újságíróknak természetesen csendben kell ülniük (vagy állniuk, mert az is előfordul). Én az első sorban ültem. A Missouri állambeli Independence hallatán azonban akaratlanul, félhangosan kitört belőlem:

– A mormonok hite szerint az a város lesz az Utolsó Ítélet színhelye.

– Micsoda? – akadt meg a mondókájában Martonyi.
– Erről én nem hallottam.

Volt idő, amikor – tapasztalataim szerint – a nyugati diplomaták sokkal komolyabban vették a magyar újságírókat, mint a magyar diplomaták. Különösen aktívan mozogtak ebben a körben az amerikai sajtóattasék. Ami persze nem csoda, hiszen ez a dolguk, idehaza mégis szokatlannak tűnhetett. Az Egyesült Államok budapesti nagykövetségének egymást követő sajtóattaséi rendszeresen hívtak meg zugligeti lakásukra magyar külpolitikai újságírókat.

A temesvári születésű Steve Dechinek, aki a fogászti karriert cserélte fel a diplomáciaival, hihetetlenül sok ismerőse volt Budapesten. Mindennap mást és mást ebédeltetett a belvárosi Százévesben. Amikor pedig a lakására hívott újságírókat, videóbemutatókat tartott nekünk. Néhány napos késéssel mindig megkapta hazulról a három nagy amerikai televíziós társaság (akkor még csak három volt) vasárnapi délelőtti tóksóit (ezt a szót Vitray Tamás írta le először magyarul így, fonetikusán), vagyis beszélgetőműsorait, amelyekben vezető politikusok válaszoltak a feltett kérdésekre. És milyen kényes kérdésekre! A stúdióban ülő külügyminiszteren vagy szenátoron azonban egy pillanatig sem látszott, hogy fel volna háborodva, de legalábbis meg volna ütközve azon, hogy mit merészelnek kérdezni tőle.

Az amerikai sajtóattasé lejátszóján megtekintett videófelvételek talán nem is azzal „lazítottak fel” a leginkább, amit az éppen megszólaltatott politikus az amerikai politikát dicsérve vagy bírálva elmondott, hanem maga a műfaj. Akkoriban, vagyis a '70-es években nálunk nem lehetett volna a külügyminisztert csak úgy odaültetni a stúdióba, és ilyen kérdéseket feltenni neki, pláne élő adásban.

Tíz évvel később egy másik magyar születésű és nyelvünket tökéletesen beszélő amerikai sajtóattasé

működött Budapesten: Csikesz Csaba. Akkorra már valószínűleg csökkentették az amerikai diplomaták a célra szolgáló keretét, mert ő nem a Százévesbe, hanem az egy kategóriával lejjebb helyet foglaló Pozsonyi úti Kiskukuk étterembe hívott meg rendszeresen ebédelni. Ez az amerikai kiküldetése után volt, a '80-as évek második felében. Abban az időben már egyre sűrűbben érkeztek Budapestre egy-két napra vagy hétre amerikai tudósítók, egyetemi újságírók karok professzorai és más média körüli hölgyek és urak, akiknek a programjában a magyar kollégákkal való találkozások is szerepeltek.

Angolul viszonylag jól tudó magyar újságíró akadt elég, de ők is kevésbé ismerték az amerikai sajtóban kialakult viszonyokat, nem voltak tisztában az Egyesült Államokban bevett szokásokkal, „játékszabályokkal”. Ezért ezekkel a vendégekkel nem könnyen találták meg a közös nyelvet, pontosabban: beszélgetéseik során az idő nagy részét az ilyen alapfogalmak tisztázására kellett fordítaniuk. Az én angoltudásom ugyan sok kívánnivalót hagyott maga után, viszont mindig azonnal értettem, hogy mire kíváncsi, milyen pozícióból kérdezi ezt vagy azt az amerikai vendég, ezért rögtön a dolgok közepébe vághattunk. Ennek tudom be, hogy Csikesz úr előszere-tettel hozott össze az Államokból érkezett kádereivel.

„Csikesz úr” – írom, mert hiszen így szólítottam. Két szembenálló világ képviselőiként természetesen uraztuk egymást és magázódtunk. Néhány évvel a rendszerváltás után Csaba –, ha jól emlékszem, valamiféle családi okból – néhány napra Budapestre látogatott, és véletlenül összeszaladtunk. A maga számára is észrevétlenül, de olyan természetességgel tegezett le, ahogyan két együttműködő kolléga tegeződik, vagyis mintha világleletünkben pertuban lettünk volna.

A kimért, merev szovjet diplomatáktól eltérő módon tegeződött az itteni újságírókkal első magyarországi ki-

küldetése idején Ivan Aboimov, a szovjet nagykövetség sajtóattaséja. Ebben a közvetlenségben talán az is szerepet játszott, hogy korábban hosszú ideig ifjúsági vonalon dolgozott: a lettországi Komszomolban töltött be különféle funkciókat. Amikor másodszor érkezett Budapestre – követ-tanácsosi (első beosztotti) minőségben – már megválogatta, kinek mondja, hogy te. Ez akkor már csak néhány főszerkesztőnek és egyéb fejesnek járt ki tőle. Ezután Aboimov külügyminiszter-helyettes lett, majd egy idő után ismét visszatért karrierje korábbi állomá-sára: immár nagykövetként képviselte Magyarországon az Oroszországi Föderációt. Lehet, hogy jó diplomata volt, ezt én nem tudom megítélni, de hogy ekkor már egyáltalán nem emlékezett arra, hogy számos magyar újságíróval korábban pertuban volt, az tény.

Pedig ebben az időben, de alighanem már korábban sem volt kötelezően előírva az orosz diplomatáknak, hogy három lépés távolságot tartsanak a magyar újságírókkal. Jól emlékszem például Feliksz Bogdanovra és Nyikita Darcisijevre, akik annyiszor teljesítettek szolgálatot Budapesten, olyan kiválóan beszéltek nyelvünket, hogy a külügyminisztériumukban magyarszakértőkként tartották számon őket. Joggal. Feliksz nagykövetként, Nyikita követtanácsosként fejezte be utolsó budapesti kiküldetését, de ők akkor is ugyanazt a régi, haveri hangot ütötték meg magyar partnereikkel – bátran mondhatom: barátaikkal –, köztük az újságírókkal, mint húsz-húszonöt évvel korábban, kezdő diplomata korukban.

Volt egy ismerősöm – ez elég ritka a diplomáciai gyakorlatban –, aki egymás után két állam diplomatája is volt. Amikor először találkoztunk, Dmitrij Tkacs a szovjet nagykövetség munkatársa volt. Aztán a Szovjetunió széthullása után ő lett az első ukrán nagykövet Budapes-ten, de akkor már Dmitrónak hívták. Merthogy közben ukránosította az utónevét. A Magyar Rádió elhatározta,

hogyan megszólaltatja a szomszédos állam, az immár független Ukrán Köztársaság rendkívüli és meghatalmazott nagykövetét – ebből a célból kerestem fel. Alig néhány nappal korábban adta csak át megbízó levelét, alighanem ez volt az első interjúja Budapesten.

Jó félórát beszélgettünk, természetesen oroszul, aztán bekapcsoltam a magnetofont és feltettem az első kérdést. A nagykövet azonban megállított, mondván: nem venne jól ki magát, ha oroszul készülne az interjú, beszéljünk inkább magyarul. Örömmel fogadtam az ajánlatát, hiszen dupla munka, ha egy idegen nyelven készült interjú az utómunkálatok során le kell fordítani, majd magyarul fölémondani a szöveget. Csak egy baj volt, amire a nagykövet már az első mondata közepén rájött: ő valamenynyire ért ugyan magyarul, de a beszédben nincs gyakorlata. Erre felajánlottam, hogy akkor beszéljen ukránul, majd keresek valakit, aki le tudja fordítani. Látólag nagyon megörült ennek a lehetőségnek. De öröme nem tartott sokáig. Ukrajna első magyarországi nagykövete ugyanis, aki a személyi igazolványa szerint is ukrán nemzetiségű volt, ekkor ugyanúgy járt, mint két perccel korábban: már a kezdet kezdetén rájött, hogy ukránul sem beszél. Mégiscsak maradt az orosz.

Isten állatkertje a diplomáciában is nagy. Példának okáért vannak korrupt diplomáták is. És nem is csak azokra gondolok, akik nagykövetek lévén nagyban dolgoznak. Egy nagyhatalom Budapestre akkreditált nagykövete például a mandátumának lejártá utáni időkre készülve, óriási üzleti vállalkozásokkal került szoros kapcsolatba. Ez egyébként talán nem is direkt korrupció, de mindenesetre abszolút etikátlan és a játékszabályok ellen való. Nyilván saját fönöksége is ezen a véleményen volt, mert az úr külszolgálat a budapesti kiküldetéssel véget is ért. Pedig egyébként valóban kiváló diplomata volt.

Kicsiben dolgozott viszont egy kelet-európai ország konzulja, aki távirati költség címén kért pénzt egy jóismerősömtől egy vízum kiadásaért, azt állítva, hogy ha sürgősen kell a beutazási engedély, ahhoz haza kell teleleznie. Hogy mennyire pitiáner volt, azt az is mutatta, hogy még az állítólagos távirati díjból is „elfelejtette” visszaadni az aprót. Egy alkalommal egy üzletembercsoportot kellett elkísérnem egy közép-ázsiai volt szovjet köztársaságba. A többiek vízumát a Magyar Kereskedelmi Kamara intézte, nekem azonban közben máshová kellett utaznom külföldre, ezért nem tudtam odaadni az útlevelemet, hogy beleüssék a vízumot. Amikor aztán személyesen jelentkeztem a budapesti konzulátusukon a vízumért, az alkonzul kerek-perek megmondta, hogy ha adok neki 20 dollárt, ott a helyszínen megkapom. Tévedések elkerülése végett: nem a vízum kiállításának díját kérte (van, ahol létezik ilyen), hanem egyértelműen saját zsebbe, baksisként.

Fölöttébb szelektíve kezelte a magyar újságírókat dr. Hasan Hasanov, Azerbajdzsán budapesti nagykövete. A mi közvéleményünket is erősen foglalkoztatta annak idején Ramil Safarov ügye. A Budapesten angol nyelvtanfolyamon résztvevő azerbajdzsáni katonatiszt előre megfontolt szándékkal, merő nacionalista gyűlölködésből lemeszárolta örmény nemzetiségű társát. Ő volt a „baltás gyilkos” néven elhíresült férfi, akit elítélése után kiadtak Azerbajdzsánnak azzal, hogy ott ülj le életfogytiglani fegyházbüntetését. Hogy miben bíztak a kiadatásáról döntő magyar hivatalos személyek és miben nem, azt nem tudom, de tény, hogy Safarovot odahaza azonnal szabadlábra helyezték, hősként ünnepelték, még elő is léptették.

Ezt megelőzőleg, még folyt ügyében a nyomozás, amikor a budapesti azerbajdzsáni nagykövetség – nyilván kormányuk utasítására – mindennel megpróbálko-

zott, hogy megakadályozza elítélését, vagy ha ez nem lehetséges, legalább enyhe büntetést eszközöljön ki számára. E kampány részeként meghívtak Azerbajdzsánba három újságíró, nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy segítsenek Magyarországon kedvező képet kialakítani a Kaszpi-tengeri országról.

A meghívottak egyike a Metropol újság volt, ahol akkoriban dolgoztam, és a főszerkesztő választása rám esett. Másik két társamat egyébként nehéz lett volna újságírónak nevezni. Rokonszenves emberek voltak, és minden bizonnyal kiváló katonai szakértők is: katonatisztek, egy katonai szakfolyóirat szerkesztőbizottságának tagjai.

– Eredetileg a Népszabadságnak szántuk a meghívást – árulta el nekem az azerbajdzsáni nagykövet. – De aztán természetesen lemondunk róla...

Valamivel korábban ugyanis egy dán újságban Mohamed-karikatúrák jelentek meg, és azokat, hogy a magyar közönség is értse, miről van szó, a Népszabadság illusztrációként átvette.

– Ez egyszerűen hallatlan! – háborgott a nagykövet. – Nem átallozták meggyalázni a Prófétát, a mi Prófétánkat.

A mélységes felháborodást még talán értettem is volna, ha a nagykövet azelőtt, mondjuk, imám lett volna Bakuban. Dr. Hasan Hasanov azonban korábban egészen más tisztséget töltött be. A Szovjetunió felbomlása előtt az Azerbajdzsáni Kommunista Párt Központi Bizottságának az ideológiáért felelős titkára volt.

A külügyminiszter csókja

New Yorkból hazatérve ugyanabba a külpolitikai rovatba, sőt ugyanabba a szobába kerültem vissza, ahol korábban dolgoztam, mi több, még a szobatársam is a régi volt. Szécsi Évával, aki ekkor fejezte be ötéves párizsi kiküldetését, előzőleg is egymás mellett álltak az íróasztalaink, most megint egy szobába kértük magunkat. Ezt azonban kisvártatva megbántuk. Mindketten ugyanis, nagy dumások lévén, állandóan mesélni akartunk, sőt meséltünk is valamit a másiknak, amiből az következett, hogy gyakorlatilag nem hagytuk dolgozni egymást.

A munkánk jellege sem nagyon különbözött az öt évvel azelőttitől. Írtuk és szerkesztettük a Tíz perc külpolitika meg a Harminc perc alatt a Föld körül című műsorokat, ismertettünk külpolitikai témájú könyveket, jegyzeteket, kommentárokkal bedolgoztunk a reggeli, a déli és az esti krónikák külpolitikai részébe, riportutakra jártunk külföldre. Egyszer azt találtam ki (részben az amerikai tapasztalataimra támaszkodva), hogy ne csak mindig profi tudósítók meg hivatásos politikusok szerepeljenek a műsorainkban, hanem adjunk szót különféle rétegek, csoportok képviselőinek is. Például papoknak.

Az amerikaiak abban az időben kezdték el tesztelni a minden korábbinál fenyegetőbb MX jelzésű interkontinentális rakétáikat, ami a fegyverkezési hajsza újabb spirálját indította el. Nosza, kérdezzük meg a lelkeseket, mit szólnak ehhez ők! Főszerkesztőnknek tetszett az ötlet, és azt tanácsolta, hogy kérjem az Egyházügyi Hivatal segítségét: tanácsoljanak néhány lelkeszt, akit érdemes megszólaltatni. Első jelöltjünkkel, egy evangélikus lelkipásztorral sikeres interjút készítettem. A tisz-

teletes úr félállásban egy világi hetilap munkatársa volt, kiválón kiismerte magát a politikában, pontosan tudta, hogy miféle rakéta az, amelyet az Egyesült Államok hadrendbe akar állítani, mivel fenyegeti a világot, és mit kell szólnia mindehhez a hit emberének. Második interjúalanyom a református egyház zsinati tanácsosa volt. A vele készült interjú használhatatlannak bizonyult, mert olyan kifejezéseket, kitételeket használt, amelyek a Népszabadság vezércikkének is becsületére váltak volna. Ez pedig még egy úgynevezett békepaptól is sok volt. A tanácsos úr túlbuzgóságában túlnyalt a célon. Az anyagot nem adtuk le.

Az Egyházügyi Hivatal által ajánlott harmadik interjúalany-jelölt dr. Korzenszky Richárd bencés szerzetes, a pannonhalmi gimnázium igazgatója volt. Telefonos egyeztetés után, néhány nap múlva felkerestem. Nagyon rokonszenves, közvetlen embert ismertem meg benne. Már túljárt a negyvenen, de harmincévesnek is alig látszott. Személyes tapasztalataim alapján nem egészen ilyennek képzeltem egy szerzetest. Már az meglepett, hogy orosz szakos tanár. Azután az, hogy egy ócska Trabanton járja az országot. Csaknem egy egész napot szánt rám. Nagyon hálás voltam neki azért, hogy végigvezetett egész Pannonhalmán: a kolostoron, a templomon, a könyvtáron, és mindezt nagyon részletes, alapos magyarázatokkal egészítette ki. Az idegenvezetésben amúgy is kiterjedt gyakorlattal rendelkezett, mert –, mint elmondta – a Pannonhalmán sűrűn megforduló szovjet turistacsoportokat, orosz nyelvtudásának köszönhetően, mindig ő kalauzolja.

De ennél is hálásabb voltam neki azért, hogy két olyan dolgot magyarázott el nekem, ami (bizonyára naiv voltam) novum volt számomra. Az első: miért adnak olyan kiváló és sokoldalú oktatást az egyházi iskolák? Azért – magyarázta el –, mert amíg a világi iskola tanárának sza-

badideje arra megy el, hogy délután különórákat adjon, vagy más módon maszekoljon, mert csak így képes el-tartani a családját, addig a szerzetes tanár délután szak-kört tart a diákjainak vagy focizik velük, az estéit pedig azzal tölti, hogy szakirodalmat olvasson, továbbképezze magát. (Ha mára már felhígult is az egyházi iskolák ta-nára kara, akkor még valóban így volt.) A második: a di-ákokat észrevehetően zavarja az a törés, vagy éppenséggel szakadék, ami egyrészt az iskolában el-hangzó hivatalos szövegek és a kötelező tananyag, más-részt a családban, az otthoni környezetben hallott vélemények, nézetek között húzódik. Nem állítom, hogy ennek a kettőségnek a létezését akkor tökéletesen elfo-gadtam, de mindenesetre alaposan elgondolkoztam rajta.

Az interjúban a bencés gimnázium igazgatója a többi között kifejtette, hogy őt, mint pedagógust erősen fog-lalkoztatja tanítványainak jövője, ezért aggasztja min-denfajta háborús veszély, fegyverkezés, ezen belül mind az amerikai, mind a szovjet rakéták telepítése. Az interjú már ki volt tűzve adásra; erről Richárd atyát is értesítet-tem, amikor a főszerkesztőnk leállította a műsort azzal, hogy nem lehet egyenlőségjelet tenni az amerikai és a szovjet rakéták közé. Azt feleltem neki, hogy én sem te-szek egyenlőségjelet, de hiszen éppen azért kértünk mik-rofon elé lelkészeket, hogy ne a saját véleményünket halljuk vissza, és semmi rendkívüli sem történik, ha ez az interjú elhangzik. A főszerkesztőm erre úgy reagált, hogy jó, de mutassuk be a műsort az Egyházügyi Hiva-talnak. Ha nekik nincs ellene kifogásuk –mehet adásba.

Legnagyobb meglepetésemre, a Hivatal illetékese úgy nyilatkozott, hogy – az egyházi cenzúra nyelvén szólva – nihil obstat, vagyis részükről semmi akadálya annak, hogy az interjú változatlan formában elhangozzék.

A főszerkesztőm azonban ennek ellenére is azon az állásponton maradt, hogy az anyag nem mehet le.

Nagyon „égtem”, amikor ezt közölnöm kellett az interjúalannyal, és ma is ugyanez az érzés fog el, amikor a történetekre gondolok. Az azóta eltelt bő három évtized alatt többször is jártam a Tihanyi Apátságban, amelynek már jó ideje az akkor letiltott interjút adó dr. Korzenszky Richárd a perjele. Minden alkalommal kísértést éreztem arra, hogy bemenjek hozzá és elmondjam neki egyrészt, hogy nem én tehetek az interjú el nem hangzásáért, másrészt, hogy a fentiekben említett több dologért őszinte hálával tartozom neki.

Mind a rádió, mind a televízió műsoraiban – mai szemmel nézve – aránytalanul nagy helyet kapott a külpolitika. Ennek legfőbb oka talán az volt, hogy belpolitika, mint olyan, jóformán nem is létezett, valamiről pedig csak kellett írni, beszélni. Az országgyűlési választásokon csupán egy jelölt (kizárólag a Hazafias Népfront jelöltje) között lehetett „választani”, parlamenti élet gyakorlatilag nem létezett. Az Országgyűlés rendszerint évente csak kétszer tartott ülősszakot, amikor is, két, legfeljebb három nap alatt lezavartak mindent: egy csomagban hagyták jóvá és emelték ezzel törvényerőre az Elnöki Tanácsnak az előző ülősszak óta alkotott több tucatnyi törvényerejű rendeletét.

Érdemben létezett persze belpolitika is, de kamarillakeretek között. Minisztereket neveztek ki és váltottak le, a párt központi bizottságának ülésein új tagokat választottak a politikai bizottságba és régieket hagytak ki, mindez azonban egy szemmel nem látható, alapvetően Kádár János által írt forgatókönyv szerint történt. Maradt tehát a külpolitika, amely viszont mozgalmas volt és látható: kormányok bukása, tüntetések, sztrájkok (termé-

szetesen Nyugaton), puccsok, forradalmak, sőt háborúk (a harmadik világban) és így tovább.

Mindebből a magyar média többet mutatott meg, mint a szovjet, a bolgár vagy a csehszlovák, de ennek azért nálunk is megvoltak a keretei, amelyeken nem lehetett túllépni. Illetve mégiscsak lehetett, különösen már a '80-as években, mind passzívan, mint aktívan. A passzívan például azt értem, hogy Magyarországon már korábban megszüntették az Amerika Hangja, a BBC, a Deutsche Welle, sőt, a Szabad Európa Rádió magyar nyelvű adásainak a zavarását, amivel megszűnt a hazai tájékoztatás monopóliuma. Egyre több olyan elvben zárt, gyakorlatilag azonban jóformán minden érdeklődő számára hozzáférhető kiadvány jelent meg, mint például az MTI szerkesztésében megjelenő Cikkek a külföldi sajtóból. A magyar médiában szereplő információkon, véleményeken jelentősen túl lehetett lépni az úgynevezett külpolitikai fórumokon.

A Fórum eleinte egy olyan élő adásban sugárzott televíziós műsor elnevezése volt, amelyben magyar külpolitikai újságírók válaszoltak a nézők kérdéseire. Később azonban rendszerint azokat az előadásokat is így nevezték, amelyeket meghívott külpolitikai újságírók tartottak gyárakban, művelődési házakban, egyetemeken, különféle intézményekben. Az előadók – vérmérsékletüktől, belemerültségüktől, a hallgatóság összetételétől függően – egy csomó dologról elmondhatták a magánvéleményüket is, olyasmiről számolhattak be, amit az újságpapír vagy az éter nem bírt el. Különösen a bevezetőjük után feltett kérdésekre válaszolva. Például a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek helyzetéről, a Ceaușescu-rendszerről vagy a Los Angeles-i olimpia bojkottjáról.

Az embereket valóban érdekelte a külpolitika, az ilyen fórumokon pedig, mint említettem, még olyasmiről is

hallhattak, amiről a rádióban vagy a televízióban nem, vagy csak alig. Az előadókat azonban a helyi fórumokat rendező személyek többnyire nem azon az alapon válogatták meg, hogy ki a nagyobb tudású, a közönséget jobban lekötő szakértő, hanem hogy kit ismer közülük a potenciális hallgatóság. Más szavakkal: kinek a képét látják nap mint nap a televízióban. (Kis Csabának igaza volt: aki egyszer egy műsorban, akár a háttérben is kávéfőzt, jobban érdekli a közönséget, mint egy tapasztalt hírügynökségi tudósító.)

Ezt azon is lemérhettem, hogy amikor a TV-híradóban havonta egyszer-kétszer műsort vezettem, a következő napokban sok ilyen meghívást kaptam, aztán megint elfelejtkeztek rólam. Az emberek ugyanis az életben szeretik látni azt, aki a hálósobájuk intim sarkában elhelyezett tévékészülék képernyőjéről szokott rendszeresen szólni hozzájuk. Az ilyen fórumok hallgatóinak egy része az első tíz percben összehajolva megbeszélte, hogy az előadó soványabb vagy kövérebb, fiatalabb vagy idősebb, semmint az a képernyőről „lejön”. Esetleg még a nyakkendőjét is megbeszélték (Pálffy József például soha nem vett fel kétszer egy nyakkendőt), azután unott arccal üldögéltek a helyükön, szemmel láthatóan nem figyeltek, vagy nyíltan felálltak és távoztak.

Ebben persze a rendezők (szakszervezeti titkárok, könyvtári vezetők, művelődésház-igazgatók) maguk is ludasak voltak, mert gyakran olyan témákkal hirdették meg az előadást, ami a hallgatóság többségét eleve nem érdekelte, vagy ami még rosszabb: ténylegesen bekényszerítették oda (például a fegyveres testületknél). Egyik első előadásomat például egy kórház segédszemélyzetének tartottam a fegyverkorlátozási tárgyalásokról – a segédápolónők, takarítónők, adminisztrátorok rettenetesen unták.

Valami hasonló téma elővezetésére kértek fel egyszer egy büntetés-végrehajtási intézet illetékesei. A fegyőröket ugyanúgy nem érdekelte, egészen addig, amíg valami kapcsán szóba nem hoztam, hogyan szöktették meg a portugál kommunisták vezérüket, Alvaro Cunhált Salazar diktátor börtönéből. Ez a smasszerek szakmájába vágó téma volt. Amikor ez elhangzott, egyszerre minden szem rám szegeződött, és ezekből a fegyőrszemekből mélyszéles megvetést véltem kiolvasni az iránt a rendszer iránt, amelyiknek a börtönéből csak úgy meg lehet szökni.

Szerencsére már rendelkeztem némi előadói tapasztalattal akkor, amikor egy Budapest-környéki konzervgyár illetékesei a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának a sikereiről rendelték tőlem előadást. Fiatal olvasóim kedvéért: ez a szervezet volt hivatott a nyugat-európai Közös Piac megfelelő ellenpontjának szerepét betölteni a szocialista világban. Nem állítom, hogy teljesen fölösleges volt, vagy hogy semmilyen eredményt sem ért el, de lényegét legjobban az a vicc fejezte ki, hogy mi látható a KGST címerében? Zöld mezőben hét sovány tehén feji egymást.

Közönségnek olyan fáradt, álmos, főként falusi asszonyokat tereltek be a terembe, akik hajnalban keltek, megették a tehenet, ellátták a háztájit, azután bebuszozták a gyárba, végigdolgozták a nyolcórás műszakot. Nyilvánvalónak tűnt, hogy itt még kimondani sem érdemes a KGST-t, mert elalszanak a hallgatók. Ehelyett elmeséltem nekik, hogyan élnek a szovjet munkásnők (az áruhiány miatt nehezebben megy nekik a bevásárlás, mint magyar asszonytársaiknak, még náluk is kevesebbet keresnek, viszont otthonaikban valamivel gyakoribb a hűtőszekrény és a tévékészülék, mint Magyarországon és így tovább). Alig 25 percre szorítkoztam a tervezett 50 helyett. Hallgatóim végig figyeltek és egy halom kérdést

tettek fel. Azt hittem, hogy az előadás szervezői rossz néven veszik majd, hogy nem a megadott témáról beszéltem, de ők kifejezetten elégedettnek bizonyultak, mert azt jelenthették az illetékeseknek, hogy a hallgatóság aktív volt.

Mindamellettt egy kisebb városban vagy községben, ahova fölöttébb ritkán jutott el egy-egy zenekar vagy hahnibrigád, nemigen kellett a közönséget ezekre az előadásokra erővel behajtani. Bizonyos értelemben ez volt számukra a szórakozás, de legalábbis ez jelentette a változatosságot. Kifejezetten ezt tapasztaltam például borsodi zsákfalvakban vagy olyan apró baranyai községekben, ahová még a viszonylag közeli Pécsről is egy óra hosszút dőcögött a vicinális.

Akadtak falvak, ahol a helyi könyvtár volt a „bázis”: húsz-huszonöt hallgatónál több nem ült a hosszú asztal körül, de csak azok jöttek el, akiket valóban érdekelt a külpolitika. Néha két-három óra hosszan is elhúzódott egy-egy ilyen kérdezz-felelek beszélgetés. Némelyik résztvevő annyira felkészültnek bizonyult, olyan kultúráltan, világosan fejezte ki magát, hogy a helyi orvosnak, jegyzőnek véltem őket. Aztán kiderült, hogy jó esetben nyolc általánost végzett, „egyszerű” tsz-tagok voltak. A legtudatlanabbak, teljesen sötétek pedig nem egyszer a helyi általános iskolák tanárnői közül kerültek ki.

És még két leg. A legjobb, legaktívabb hallgatósággal egy miskolci gimnáziumban találkoztam, ahova többször is meghívtak. A tizenegyedik-tizenkettedik évfolyamos gyerekek minden iránt érdeklődtek, és szívbaj nélkül kérdeztek, illetve nem kerteltek, hanem mindig megmondták, hogy erről vagy arról mit gondolnak. Amiből világossá vált számomra, hogy ebben az iskolában a tanárok egyrészt a világ iránti nyíltságra nevelik a diákokat, másrészt arra, hogy a saját fejükkal gondolkozzanak és vállalják a véleményüket. Sok helyen ugyanis érző-

dött, hogy a hallgatóság a főnökök jelenlétében nem mer kényesnek számító kérdéseket feltenni.

A másik legnek a debreceni nyugdíjas belügyesek klubját nevezhetem, ahol a többi között azt kérdeztek tőlem (nem provokációként, hanem óhajként), hogy mikor csatlakozik Magyarország tizenhatodik köztársaságként a Szovjetunióhoz. Hogy mit feleltem erre a kérdésre, arra már nem emlékszem, arra viszont igen, hogy már másnap Budapesten volt a reakciós nézeteimet összefoglaló feljelentés. Soha senki nem vett elő érte – évekkel később hallottam csak valakitől, hogy ezzel honoráltak Debrecenben.

Az előadásokat egyébként tényleg honorálták, ha rendszerint nem is túl nagy összegekkel. Hogy másoknak mennyit fizettek, azt nem tudom, mert én mindig a meghívókra bíztam, és több esetben kifejezetten lemondtam a tiszteletdíjról. De hogy egyes kollégáim nem két fillérért utaztak vidékre fórumokat tartani, azt abból is sejthettem, hogy az előadások szervezői nemegyszer kérdezték meg, hogy mennyi az én gázsim. Vagyis ezeknek a sztártévéseknek állandó – természetesen a saját maguk által megszabott – díjszabásuk volt.

Hallottam olyan kollégáról, aki elvárta, hogy az – egyébként a segédje által vezetett – gépkocsija csomagtartóját a derék falusiak az előadás után rakják meg tojással, szalonnával, kolbásszal. Én többnyire vonattal jártam vidékre. Megfizették volna ugyan a benzinköltséget is, de előfordult, hogy egy megyében egyetlen napon három előadást is tartottam. Amikor ez első ízben történt meg velem, és este 10-kor hullafáradtan kellett kocsin hazaindulnom egy Tolna megyei faluból, megesküdtem magamnak, hogy előadást tartani Pest megye határain túl soha többé nem megyek autóval.

* * *

A '80-as években a nemzetközi életben felgyorsult az a folyamat, ami az 1975. évi Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlettel kezdődött, és amely az államok politikai, gazdasági együttműködését, az emberi jogok tiszteletben tartását volt hivatott elősegíteni. A Helsinkiben tartott csúcskonferenciát egy sor utóértekezlet követte: Belgrádban (ahol az az emlékeztető esemény történt, hogy az elnöklő magyar diplomata megállíttatta az órát), Madridban, Ottawában. 1985 őszén az úgynevezett helsinki folyamatban résztvevő országok (Albánia kivételével valamennyi európai ország, valamint az Egyesült Államok és Kanada) küldöttségei Budapesten tárgyaltak a kulturális együttműködésről és – nagy hangsúllyal – az emberi jogokról.

Magyarország megkapta a rendezés jogát, de nem ingyen. A kormánynak vállalnia kellett, hogy küldöttként, tudósítóként bárkit beenged a konferenciára. El kellett tűrnie (bár különféle nemtelen trükkökkel, kisebb-nagyobb tűszúrásokkal azért igyekezett akadályozni), hogy a mind aktívabb hazai ellenzék képviselői, főként magánlakásokon, nyíltan meghirdetett összejöveteleket, afféle ellenkonferenciákat tartsanak. Az utóbbiakról a magyar sajtóban egyetlen szó sem esett, magával a Kulturális Fórumról szóló tájékoztatással pedig az illetékesek nemigen tudtak mit kezdeni. A tanácskozás zárt üléseken zajlott, tehát a felszólalásokról, heves vitákról a hivatalos szócső, a Magyar Távirati Iroda nem tudósított. Időről időre az egyes küldöttségek tartottak ugyan sajtótájékoztatást, de azokon, amennyire emlékszem, semmi érdemleges nem hangzott el.

Ennek ellenére mi, tudósítók sokszor reggeltől estig ott szobroztunk a Kongresszusi Központ sajtóközpontjában, folyosóin, de jóformán munka nélkül. Azaz, hogy ez csak a magyar újságírókra vonatkozott. A nyugatiak kapták az információkat a saját küldöttségeiktől, vagy a

konferencia színhelyén túl vadásztak a párhuzamos ellenzéki összejövetelekről szóló hírekre. A Kulturális Fórumra minden jelentős külföldi hírügynökség, tekintélyes újság, rádióállomás elküldte tudósítóit a magyar fővárosba. Az a különös helyzet állt elő, hogy nemcsak az Amerika Hangja tájékoztatta első kézből a magyar hallgatókat a Budapesten zajló konferenciáról, hanem – első ízben – a Szabad Európa Rádió is.

Thassy Jenőt már azelőtt is beengedték Magyarországra. Néhány évvel korábban én győztem meg a New York-i magyar főkonzult arról, hogy az Amerika Hangja ugyanúgy állami rádió, mint a Magyar Rádió, tehát ha én dolgozhatok az Egyesült Államokban, viszonzásig alapon a Hang munkatársairól sem lehet megtagadni a vízumot. De hogy az első számú közellenségként kezelt Szabad Európa embere beutazhatott egy szocialista országba, az most fordult elő első ízben. Hozzáteszem, Münchenben voltak olyan udvariasak (taktikusak?), hogy nem a magyar szekció valamelyik munkatársát delegálták, hanem a központi szerkesztőség egy ausztrál nemzetiségű újságíróját.

Nem értettem, hogy miért hagyjuk meg a Kulturális Fórumról szóló tájékoztatás monopóliumát a külföldi médiának. Hiszen mi is megtehetnénk, hogy a küldöttségek tagjaitól szerzett információk alapján beszámoljunk a nagyteremben folyó vitákról, a felszólalásokról. Bennünket, magyar tudósítókat ugyan senki sem tiltott erre, de nem is tiltották meg. Megint csak amerikai tapasztalataim segítettek az anyaggyűjtésben.

Beültem a tanácsterem előtti folyosón berendezett presszóba, és az értekezlet szüneteiben egy csésze kávé mellett kérdezgettem a magyar küldöttség tagjait. Nagyon szívesen meséltek, annál is inkább, minthogy több kolléga, hajdani főszerkesztő is volt közöttük, például Boldizsár Iván. Ennek alapján szépen összeállítottam a

konferencia aznapi munkájáról szóló tudósításaimat és leadtam őket a Déli meg az Esti Krónikának. Nem szakadt le az égbolt, senki sem emelt kifogást e gyakorlat ellen – egészen a konferencia zárónapjáig.

Kíváncsi lett volna ugyanis, hogy a tanácskozás végétével a Kulturális Fórum résztvevői – a korábbi gyakorlatnak megfelelően – fogadjanak el egy olyan közös nyilatkozatot, amely összefoglalja az elvégzett munkát, és egyben kijelöli az európai humanitárius és kulturális együttműködés elmélyítésében soron lévő feladatokat. Kétszeresen érdekelt lett volna egy ilyen zárónyilatkozat kiadásában a konferencián házigazdaként szereplő és ezért nem kis áldozatokat hozó magyar fél, hiszen ez emelhetne volna Magyarországot nemzetközi tekintélyre.

A román delegáció azonban megmakacsolta magát, és – kicsinyes bosszúból (idehaza akkor már itt-ott nyíltan bírálták a Ceaușescu-rendszer nemzetiségi politikáját) – élt vétőjogával. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezleten és utókonferenciáin a konszenzus elve alapvető szabály volt, vagyis csak az számított elfogadottnak, ami ellen egyetlen küldöttség sem emelt kifogást. A magyar delegáció – a veszett fejsze nyelét mentendő – ekkor azt javasolta, hogy legalább egy, a tények felsorolását tartalmazó záróközleményt fogadjanak el: Európa és Észak-Amerika 35 állama, ekkor meg ekkor, Budapesten értekezletet tartott, erről meg erről, pont. A román küldöttség azonban ehhez sem járult hozzá, és a konferencia egy esős őszi nap késő délutánján úgy ért véget, hogy még egy ilyen semmitmondó közleményt sem hagyott jóvá.

Az értekezlet egyetlen való, precedens nélküli befejezését összefoglaltam néhány mondatban, konkrétan megnevezve természetesen az okot, a román vétőt, és szaladtam a tudósítást leadni, hogy az még elérje az Esti Krónikát. Alig tíz perc múlva a Krónika ezzel a jelentés-

sel kezdődött. A rádiót a küldöttek is hallgatták, akik a történeteket döbbszerűen kommentálva még javában ott beszélgettek a folyosókon és az előcsarnokban. Ekkor támadt nekem Knopp András, a pártközpont tudományos és kulturális osztályának helyettes vezetője:

– Tudod te, hogy mit tettél? Képes vagy egyáltalán felmérni, hogy mit követtél el? – hívott tetemre.

Knopp emelt hangon folytatta filippikáit, miközben küldöttek, tudósítók egyre nagyobb számban gyűltek körém és hallgatták az engem nem sok jóval kecsegtető számonkérést.

A bal oldalamon Bényi József külügyminiszter-helyettes állt. Ő volt a Kulturális Fórum magyar felelőse, a románok neki tettek a leginkább keresztbe, ezért iszonyú dühös volt rájuk. Knopp fellépésén pedig egyenesen elképedt.

– Ne törődj vele! – szólt oda halkán, miközben Knopp tajtékozott.

A másik oldalamon Kovács László állt, aki akkor a párt külügyi osztályát vezette. Ő jobbról vigasztalt:

– Take it easy! (Ne vedd a lelkedre!).

Knopp még mindig szidalmazott, a két külügyér pedig közben halkán vigasztalt.

A tudósításomat a következő híradóban már nem ismételték meg, de ami egyszer elhangzott, azt már nem lehetett visszaszívni. A záróközlemény román megtorpedózásáról később sem adtak ki közleményt, de két nap múlva, zárt körben maga Kádár is úgy nyilatkozott: egyáltalán nem baj, hogy a tudósítás a rádióban elhangzott. A mennybe azért nem mentem, de a fejevélet megúsztam.

A történet csattanója: húsz évvel később Knopp András, már mint egy külföldi tulajdonú nagyvállalkozás hazai vezérigazgatója, nem emelt kifogást az ellen, hogy a cégénél dolgozzam. És én is szívesen mentem el oda.

A '80-as évek második fele az enyhülés időszaka volt a nemzetközi politikában. Ronald Reagan amerikai elnök rászánta magát, hogy találkozzék új hangot megütő szovjet kollégájával, Mihail Gorbacsovval. Így került sor genfi eszmecserejükre, amelyet követően a világ két legbefolyásosabb vezetője már évente parolázott: Reykjavíkban, Moszkvában, majd Máltán. Mind a négy csúcstalálkozóról én tudósíthattam a magyar rádióhallgatókat. A sokezer nukleáris robbanófejet birtokoló két szuperhatalom vezetői első ízben tárgyaltak nem is fegyverzetkorlátozásról, hanem fegyverzetcsökkentésről.

Az izlandi fővárosban Reagan már közel járt ahhoz, hogy elfogadja Gorbacsov ajánlatát, de a tanácsadói lebeszélék róla. Állítólag. Mert erről a több napos megbeszélés-sorozatról, legalábbis közben, még annyi sem szivárgott ki, amennyi ilyen alkalmakkor szokott. (Természetesen nem azért szokott így lenni, mert a tudósítók elbújnak a teremben és kihallgatják a tárgyaló feleket, és nem is azért, mert a tolmácsok elfecsegnék valamit, hanem az amerikai elnöki szóvivő bizalmas tájékoztatásnak álcázott, tudatos, célirányos kiszivároztatásának eredményeképpen.)

Blackout, vagyis rövidzárlat, teljes sötétség – így jellemeztük a helyzetet a reykjavíki sajtóközpontban. Élelmes izlandi szuvenírkészítők olyan üres konzervdobozokat kezdtek árusítani, amelyeken tartalomként a blackout szerepelt. Valóban, a leforrasztott dobozokban sötétség honolt. Hogy mégis legyen miről beszámolnia, a tudósító sereg a férjüket elkísérő feleségek számára beállított, úgynevezett hölgyprogramra ugrott rá.

A szovjet vezető felesége, Raisza Makszimovna az egyik nap egy farmra látogatott el. Az izlandi házigazdák, érezve, hogy rajtuk a világ szeme, mindent igyekeztek tökéletesen megszervezni, bár ez nem ment könnyen nekik. Jellemző például, hogy mivel a kis or-

szág kis fővárosában, Reykjavíkban nem volt kellő számú szálloda, a tudósítókat magánlakásokban, fizetővendéglátóknál szállásolták el. De biztonsági személyzetből sem állt rendelkezésre elegendő.

Izlandon nincs terrorelhárító szolgálat, készenléti rendőrség, és még a hadsereg katonáit sem vehették igénybe, annál az egyszerű oknál fogva, hogy az északi szigetországnak – noha a NATO tagja – nincs hadserege. Amerre a szovjet vezető hitvesének autókaravánja elhaladt, vízimentők álltak az út mentén – őket vezényelték ki biztosításként. Raisza Makszimovna személyes testőre is egy vízből való mentésre kiképzett férfiú volt. A farmon kötelességtudóan ott járkált a biztosítandó hölgy nyomában, de amikor a látogatás véget ért, és a vendég visszaindult a fővárosba, hogyan, hogyan nem, a testőr elmaradt a célszemélytől. És mivel még saját gépkocsit sem biztosítottak számára, autóstoppal volt kénytelen Reykjavíkba hazatérni.

A máltai partok közelében tartott találkozóba az időjárás köpött bele. A Földközi-tengeri szigetországot olyasvalaki ajánlotta a szovjet-amerikai csúcs színhegyéül, aki nyáron járt ebben az üdülőparadicsomban. Csakhogy Mihail Gorbacsov és George Bush első találkozására decemberben került sor. Hideg ugyan nem volt, de már az első napon úgy zuhogott az eső, hogy a szállodától a sajtóközpontig vezető rövidke utat is futva tettük meg, és még így is bőrig áztunk.

A két elnök zárómegbeszélésére a szovjet vezető szálláshelyén, a Makszim Gorkij utasszállító hajón került volna sor. Akkorra azonban már a máltai vizeken decemberben szokásosnak számító heves vihar dühöngött a tengeren. Emiatt Bush motorcsónakon nem volt képes megközelíteni szovjet kollégájának a közelben lehorgonyozott rezidenciáját, és a zárótalálkozó elmaradt. A két félnek azonban így is sikerült legalább elvben megállá-

podnia lényeges fegyverzetcsökkentésekben – ezeket néhány hónap múlva formába is öntötték, úgyhogy a máltai csúcstalálkozót joggal tartják számon a több évtizedes hidegháborút lezáró eseménynek.

A leszerelés az ajtón kopogtatott. A szuperhatalmak végre belátták, hogy nem érdemes tovább növelniük overkill (túlgyilkoló) képességüket, hiszen senkit vagy semmit sem lehet egynél többször megsemmisíteni. A szovjetek pedig akkorra már bele is rokkantak a fegyverkezési hajzába. Reaganék nyilvánvalóan blöfföltek az úgynevezett csillagháborús programjukkal, bár az arra mindenképpen jó volt, hogy az oroszok megpróbálják parírozni, aminek következtében rohamosan csökkent, békeidőben elviselhetetlenül alacsony szintre süllyedt az életszínvonal a Szovjetunióban.

Ilyen körülmények között a fegyverzetcsökkentési tárgyalások kerültek a nemzetközi politika homlokterébe, és ennek megfelelően a magyar médiában is egyre nagyobb teret kaptak. A külpolitikai újságírók új fogalmakkal ismerkedtek. Ha addig nem tudták, most meg kellett tanulniuk, hogy mi a különbség hadászat és harcászat, hatótávolság és hatósugár között, mi fán terem a hadászati, a harcászati és a hadműveleti-harcászati rakéta, a manőverező robotrepülőgép, a csapásmérő- és a vadásztengeralattjáró és így tovább.

Amennyire tudom, abban az időben csak egy magyar újságíró akadt, aki mindezt tudta, méghozzá nem egyszerűbben, mint maguk a katonák. Piriti Sándor, az MTI munkatársa volt az a hihetetlenül szorgalmas és szívós tudósember, aki mindennek a mélyére hatolt, és akinek a kisujjában volt valamennyi fegyverzetkorlátozási és fegyverzetcsökkentési megállapodás. Nem véletlenül nevezem tudósembernek: ő volt az első civil, aki megszerezte a hadtudomány kandidátusa fokozatot. Azt mesélték, hogy a címet odaítélő bizottságban ülő kato-

nák szerették volna ezt megfúrni, de Piriti ragyogó diszertációja láttán egyszerűen nem tehették.

Minthogy azonban Piritiből csak egy volt, külpolitikai műsorainkban egyre gyakrabban szólaltattunk meg katonákat. Gyakori vendég lett a stúdióban Prof. Dr. Deák Péter ezredes, a vezérkar tudományos osztályának vezetője, Szentesi György ezredes, leszerelési és rakétaszakértő, dr. Máté László alezredes vegyifegyver-szakértő, és nem utolsósorban (a beosztása és a rendfokozata alapján vele kellett volna kezdenem) dr. Damó László vezérőrnagy, vezérkari főnök-helyettes.

Mielőtt főállásban a haza védelmének szentelte volna életét, Damó általános iskolai felsőtagozatos matematikatanár volt. Ebből két dolog következett. Az első: ő kezdeményezte a Magyar Néphadsereg számítógépesítését, a második: szeretett tanítani. Különösen értelmiségieket, ezen belül is az újságírókat. A Honvédség Stefánia úti kulturális központjában számos alkalommal gyűjtötte össze a téma iránt érdeklődő tollforgatókat, és magyarázta el nekünk a szembenálló két világrendszer katonai erőviszonyait. Mivel akkoriban még nem volt szokásban a monitoros prezentáció lézeres mutogatóval, Damó egy pálca segítségével demonstrálta a falra akasztott térképen az ellenség előrejeének és technikájának csoportosításait. A térképeket nem holmi kiskatona, hanem egy valóságos alezredes hurcolta utána és cserélgette.

Damó a Rádióban is szívesen vállalta a szakértést. Egy beszélgetős rádióműsor felvétele során egyszer azt találtam mondani, hogy „Nyugat-Európát nem hagyja aludni az a rémálom, hogy a Szovjet Hadsereg egyszer csak megindul nyugat felé, a harmadik napon már Frankfurtban lesz, és öt nap múlva eléri a La Manche csatornát...”, de ezen a ponton Damó tábornok félbeszakított:

– Hogyhogy rémálom? Az úgy történik, hogy csé-mínusz-háromkor (a támadás megindítása előtt három órával) a kazanyi szovjet légihadosztály egységei deszántolnak a NATO hadászati mélységében és zavart okoznak az ellenség kommunikációjában, csé-mínusz-kettőkor a szovjet légierő megsemmisítő atomcsapást mér az ellenségnek a központi frontszakaszon összevont erőire. Ezt követően a szovjet 18. és 21. hadsereg, az NDK Néphadserege 6., 9. és 11. páncélos hadosztályának, továbbá a Csehszlovák Néphadsereg 5. és 9. hadtestjének támogatásával áttöri a Bundeswehr megerősített állásait, váratlan csapást mér az NSZK-ban állomásozó amerikai 28. gépesített hadtestre... Egyidejűleg a Magyar Néphadsereg erői az osztrák határvédelmi erőket letiporva kijutnak a Linz-Passau terepszakaszcra, majd leküzdve a 3. olasz hadsereg ellenállását, kijutnak az észak-olaszországi hadászati térségbe és a 2. bolgár légi hadsereg támogatásával folytatják előrenyomulásukat a Tarvisio-Nápoly hadászati irányban... Eközben a Magyar Néphadsereg kecskeméti hadtestje a vezérkar-közzvetlen magasabb tüzérségi egység támogatásával München térségébe kijutva, átkaroló hadműveletben, a védelem hézagait kihasználva, azokon át, az arcból támadó csapatokkal harcászati együttműködésben és tűzösszeköttetésben megsemmisíti a Bundeswehr délnyugati erőit... A La Manche csatornát pedig a fő erők nem az ötödik napon érik el, mint ön mondotta az imént, hanem már a negyedikén.

Én csak dermedten hallgattam. Lehetséges, hogy nem szó szerint ez hangzott el, de Damó mindenesetre hasonló részletességgel ismertette, még hozzá egy szuszra, a Varsói Szerződés hadászati válaszcsoport-terveit arra az esetre, ha katonai felderítésünk hírére venné, hogy a NATO támadni készül. A beszélgetésnek másnap kellett

adásba kerülnie. Erősen törtem a fejemet, hogy ne vágjam-e ki a tábornok önleleplező indiszkrécióját. Sejtettem ugyan, hogy a Varsói Szerződés említett támadási terveit a NATO hírszerzése már réges-régen megszerzte, másként áll azonban a kérdés, ha ezeket illetékes helyről is megerősítik. De aztán arra a következtetésre jutottam, hogy Damó vezérőrnagy nem volt berúgva, amikor mindézt előadta, tisztában kellett lennie azzal, hogy ez adásba kerül, és hogy végső soron nem nekem, hanem neki, a vezérkari főnök helyettesének kell tudnia, hogy mi számít hadtitoknak és mi nem.

A következő napon ott voltam a stúdióban, amikor magnószalagról elhangzott a műsor. Egy perccel Damó bejelentése után megszólalt a telefon, és a szerkesztőt kérték a készülékhez. Nagy botrányra számítottam, de semmiképpen sem arra, ami következett. Egy bemutatkozni elfelejtkező férfi felháborodott hangon támadt nekem:

– Tudja maga, hogy ki az a Damó?

Gondoltam, most közlik velem, hogy dr. Damó László a CIA beszervezett ügynöke. Vagy, hogy ártatlan magyar kiskatonák, netán tábornokok vére szárad a lelkén. Az ismeretlen telefonáló azonban ezt rikácsolta a telefonba:

– Nem tudja? Hát én akkor megmondom magának. A Damó egy gatyás. Érti? Egy hadtápos. És még ő mer hadászati kérdésekről beszélni...

Senki más nem kérte számon tőlem, hogy szabad utat adtam a vezérkari főnök-helyettes őszinteségi rohamának. A „gatyáshoz” pedig csak annyit, hogy egy átfogó támadás terveibe a vezérkar elsőként nem az abban résztvevő hadtestek, hadosztályok parancsnokait avatja be, hanem igenis a hadtápfőnököt, akinek a logisztikáról, vagyis a csapatoknak a kiindulási körzetbe való szállításáról, mozdonyokról és vasúti kocsikról, a hadművelet megindításához szükséges gépkocsikról, lőszerről,

a csapatok élelmezéséről, egészségügyi ellátásáról kell gondoskodnia.

A '80-as években alighanem többet jártam külföldön, mint bármikor előtte vagy utána. A Rádió utaztatott saját költségére vagy valamilyen külföldi szervvel való cserkapcsolat terhére, a többi között Ausztráliába és Új-Zélandra, Kubába és Kínába, Szahalinra és a Kuril-szigetekre. Az utóbbi kettő, akárcsak a jóval közelebbi Kalinyingrád szovjet terület volt, mégpedig külföldiek számára azelőtt szigorúan zárt övezet. A peresztrojka időszakában azonban a szigorú és többnyire értelmetlen szabályok már kezdtek fellazulni. Ámbár akkor is csak módjával.

A Magyar Televízió stábjával forgattunk egy riportfilmet a moszkvai lakásépítkezésekről. Még mindig szürke, mondhatnám ronda, az óbudaihoz vagy a lágymányosihoz hasonló lakótelepek jelentek meg a szovjet főváros addigi határain is jócskán túl terjeszkedő kerületekben, viszont hihetetlen tempóban; évente több tízezer új lakást adtak át. Még hozzá nagyrészt beugró, önerő nélküli bérlakásokat, igaz, gyakran kifogásolható kivitelben, de feltétlenül fürdőszobával, távfűtéssel, elegendő iskolával, óvodával a közelben; hamarosan telefonhoz is juthattak a lakók – egyszóval volt mit bemutatnunk a magyar nézőknek. Gondunk csak egy akadt: háztetőről vagy legalább a tizenegyedik emeletről nem készíthettünk egyetlen panorámiás felvételt sem az új lakótelepekről, pedig csak úgy lehetett volna érzékeltetni, hogy köröskörül hosszú kilométereken át, amerre csak a szem ellát, új házak épültek és épülnek.

A magasból készíthető felvételeket valami ósdi cenzuraszabály tiltotta, amelyet még abban az időben állíthattak fel, amikor nem voltak műholdak, és amikor egy ilyen felvétel (bár szerintem akkor is csak állítólag) útmutatásul szolgálhatott volna az ellenség bombázó repülőgépeinek. A velünk együttműködő szovjet gyártásvezető azzal „vigasztalt” bennünket, hogy amikor a Pravda(!) munkatársai légifelvételt akartak készíteni a frissen elkészült krasznojarszki vízierőműről, még nekik is csak maga a védelmi miniszter adhatott erre engedélyt.

Megjegyzem, mi is megjártuk a katonákkal, pedig már az is a peresztrojka idején történt. Szovjet Kazahsztán fővárosában, Alma-Atában forgattunk. (Változik a világ: Kazahsztán ma független állam, a fővárosa Asztana, az említett város pedig Almaty névre hallgat; csak a köztársaság első embere, Nurszultan Nazarbajev nem változott.) Éppen valamilyen látványos sportünnepre készültek, és a Brezsnyev téren (felteszem, hogy ma már nem úgy hívják) operatőrünk remek felvételeket készített a főpróba résztvevőiről. Egyszer csak egy dühös ezredes szaladt oda hozzánk, és felháborodva kérte számon: hogyan merünk mi engedély nélkül katonákat filmezni. Ki a fene tudta, hogy a buzogányt szorongató, sportmezes fiatalok sorkatonák?

A leforgatott filmet, amelyen egyébként más felvételek is voltak, el akarták venni tőlünk, mi pedig nem engedtük. Az ügy azonban még nem zárult le, amikor aznap este valamilyen fogadásra voltunk hivatalosak. Amint beléptünk, a terem végéből egy alacsony termetű, bajszos férfi sietett felénk, átölelt engem, barátian hátba vágott és jobbról-balról megcsókolt. Ez az elvtárs Mihail Isinaliev kazah külügyminiszter volt.

Keveset mondok, ha azt állítom, hogy a jelenlévőknek leestett az álluk. Ez vonatkozott a magyar tévéstáb tagjaira, de a Kazah Televízió vezetőire is, akik tisztában

voltak azzal, hogy külügyminiszterüknek nem szokása csókolgatni a külföldi vendégeket. Csak én nem csodálkoztam, sőt kifejezetten rossz néven vettem volna, ha a külügyminiszter nem így fogad. Nekem ugyanis ő nem a Kazah Szovjet Szocialista Köztársaság külügyminisztere volt, hanem rég nem látott haverom, Misa, első feleségem legjobb barátnőjének a férje. Ezerszer találkoztunk, kirándultunk, ittunk együtt leningrádi diákkoromban, és magától értetődően tegeződtünk. Ezután a film elkobzása lekerült napirendről.

A peresztrojka sokat megengedő légkörének volt köszönhető az is, hogy szovjet részről elkezdtek beengedni a külföldieket Kalinyingrádba. Ezt a lehetőséget használtam ki én is, mihelyst lehetett. Ez a város hajdan Kelet-Poroszország központja volt Königsberg néven, amelyet egész környékével együtt a szovjetek a második világháború eredményeként csatoltak országukhoz. Itt még csak arra sem hivatkozhattak, amire például a balti köztársaságok esetében, hogy valaha a cári birodalom része volt. Egyszerűen hadászati szempontból jónak látták, hogy az övék legyen, és punktum. A német lakosságot egy szálalig kitelepítették és a vidéket oroszokkal népesítették be.

A második világháború utolsó hónapjaiban Königsberget a hitleri csapatok tartósan és makacsul védték. A több hónapos ostrom alatt a hajdan egymillió lakosú város szinte teljesen elpusztult. Az 1945-ös felvételeken csak ugyanolyan vég nélküli romhalmázok láthatók, mint a korabeli varsói vagy drezdai fényképeken. Eltérően viszont Varsótól vagy Drezdától, meg sem kísérelték a régi formájában újjáépíteni. Annyira nem, hogy az új Kalinyingrád építésénél még azt sem vették figyelembe, hogy a városban azelőtt hol húzódtak az utcák. Az el nem takarított romrétegen teljesen új tervezés szerint húzták fel az új házakat.

Egyetlen viszonylag megkímélt külső városrészben kívül Kalinyingrádban összesen két épület maradt a német időből. Az első egy félig romosan álló székesegyház, a kertjében a 18. századi filozófus, Immanuel Kant sírjával. Ezzel nem tudtak mit kezdeni a szovjet városatyák. Mert igaz ugyan, hogy német volt, mi több, szégyenszemre idealista filozófus, de mégiscsak olyan tudós, akire Marx és Engels számos helyen hivatkozik. A második, csodával határos módon épen maradt épület a Gestapo központja volt, amelyben – genius loci! – szovjet időkben a KGB rendezkedett be (annak is jól jöttek a föld alatti zárkák), majd a tengerészklub kapott benne helyet.

A Szovjetunió által a japánoktól elhódított Szahalinon és a Kuril-szigetlánc négy déli tagján alighanem én voltam az első magyar újságíró. Iturup, Kunasir és Sikotan szigetén is csak néhány épület meg besüppedt sír maradt a korábbi lakosoktól, akik egyébként maguk sem voltak őshonosak. (Az utóbbi, mongol eredetű népcsoportot az ajnók alkották, akiket a második világháború után az etnikai japánokkal együtt kitelepítettek Japánba.) A németek – legalábbis kormány szinten – sohasem követelték, ma sem követelik vissza Königsberg-Kalinyingrádot, a japánok viszont hatvan esztendeje szüntelenül próbálnak tárgyalni a Szovjetunió, illetve az Oroszországi Föderáció kormányával a Kuril-szigetlánc négy déli tagjának visszaszolgáltatásáról, de hiába.

A kérdés részleges megoldásába (két szigetet visszaadnak) már Hruscsov miniszterelnök is beleegyezett volna, de a japánok kitartanak amellett, hogy mind a négyet követelik. És amíg ez meg nem történik, még most, hét évtizeddel a második világháború befejezése után sem hajlandók aláírni Oroszországgal a békeszerződést.

Az oroszoknak ezt a hajthatatlanságát sokáig nagyhatalmi tudatukkal magyaráztam. Elvégre a vitatott három szigeten (mert a negyedik, Habomai, tulajdonképpen nem is sziget, csak egy zátonysor) gyér a lakosság, országos viszonylatban nem jelentős a gazdaság – főként halászat és halfeldolgozó ipar. A japánok ugyanakkor óriási beruházásokat, ragyogó kereskedelmi kapcsolatok ígérnek arra az esetre, ha sikerül aláírni a békeszerződést.

Útban Kunasir szigetére a hajó kapitánya meghívott egy italra (lehetséges, hogy én voltam az első külföldi utasa), és a beszélgetés során ő magyarázta el nekem, hogy a közeli vizek gazdag és nagyon értékes halállományán kívül miért olyan fontosak az oroszoknak ezek a szigetek. Hadászati tengeralattjáróik a szigetlánc két-két tagja közötti szűk szorosokon juthatnak csak ki a Csendes-óceánra. Vagyis addig érhetik el gond nélkül a stratégiai szempontból oly fontos térséget, amíg ők ellenőrzik a szorosok mindkét oldalát. Ezt kár tovább ragozni.

Ekkoriban, a Szovjetunió széthullását közvetlenül megelőző időben jártam riportúton két olyan köztársaságban is, amely az első adandó alkalommal búcsút mondott a Nagy Testvérnek. Litvánia túl volt a Sajūdis megalakulásán. A nyíltan a függetlenséget követelő mozgalom ténylegesen már legális volt: irodája működött, nagygyűléseket szervezett, elnöke, Vytautas Landsbergis heti rendszerességgel beszélt a vilniusi televízióban. Ennek ellenére Litvániában legfeljebb csak szovjetellenességgel találkoztam, oroszellenességgel alig-alig. Egyedül Kaunasban, a volt fővárosban történt meg, hogy egy étteremben a pincérek nem akartak velem oroszul

beszélni. Áttértem az angolra, amit nem értettek, és akkor mindjárt eszükbe jutott, hogy mégiscsak tudnak oroszul. Vilniusban ilyesmi nem fordult elő. Igaz, ez nemzetiségi szempontból máig is meglehetősen vegyes lakosságú város.

Amikor kevéssel ezután Landsbergis – Litvánia két perc híján államfője – Budapesten járt, egy Cházár András utcai vendégház fürdőszoba nélküli szobájában helyezték el másodmagával. Ott kértem tőle interjút és miután tisztáztuk, hogy ő nem beszél angolul, én pedig nem beszélek németül vagy lengyelül, készségesen nyilatkozott oroszul. Csupán azt kérte: ne tévesszük meg a rádióhallgatókat, hadd kezdje azzal, hogy ez most csak közvetítő nyelv, mert a litvánok litvánul beszélnek.

Rosszabb volt a helyzet Nyugat-Ukrajnában, ahol a lakosság (mondjuk feltételelesen: nem az egész, csak a többsége) gyűlöli a moszkalokat. (Ez az oroszok gűnyneve.) Kijevben, a fővárosban akkoriban még több orosz szót hallott az ember az utcákon, mint ukránt. Ott még sok etnikailag ukrán családban otthon is az orosz járta, akárcsak például Odesszában máig is. Bizonyára ezzel magyarázható, hogy miért csak értett, de nem beszélt ukránul a független Ukrajna első magyarországi nagykövete, amiről az előző fejezetben számoltam be.

Lembergben (Lvivben, Lvovban – nem kívánt tör-lendő), Nyugat-Ukrajna legnagyobb városában tanácsosabb volt oroszul még sem szólalni. Az emberek ugyan jól-rosszul értették (a két nyelv nagyon hasonló, meg az iskolában is tanulták), de hogy beszéljenek is a „megszállók nyelvén” – arra már nem voltak hajlandók. Kivéve abban az esetben, ha az érdekük úgy kívánta.

Amikor Nyugat-Ukrajna a második világháború után újra a Szovjetunióhoz került, felszámolták az ott többségi vallásnak számító görög katolikus egyházat, a kevesebb hívet számláló római katolikusról nem is szólva.

A görög katolikus felekezetet erőszakkal beolvasztották az ortodox (pravoszláv) egyházba. Ottjártamkor nagyon óvatosan kezdtek már elszakadni a moszkvai irányítású egyháztól. Több ilyen egyházközség templomában is megfordultam, a plébánosok pedig látva, hogy rokon-szenvezem velük, többnyire erőt vettek magukon és hajlandók voltak oroszul szóba állni velem.

Televíziós kolléganőm, Balogh Judit, aki nem sokkal előttem járt Lembergben, említette, hogy él ott egy a Gulagból már korábban kiszabadult görög katolikus főpap, ha jól emlékszem, az érsekük. Volt egy kiindulási pontom, egy olyan ukrán asszony, aki benne volt a függetlenségi mozgolódásokban. Megkérdeztem, hogy össze tud-e hozni öminenciájával. A következő két napban valósággal egy kémregény közepén éreztem magam. A hölgy ismerősei, majd azoknak az ismerősei majdhogynem jelszóval, láncban adtak egymásnak tovább, amíg végre eljutottam az érsekhez, aki afféle féllegalitásban élt egy híve szoba-konyhás lakásában. Ennek a láncnak a tagjai felibe-harmadába' beszéltek csak oroszul, de az ügy érdekében valamennyien megerőltették magukat, és mivel én nem beszélek Sevcsenko nyelvén, ők habozás nélkül szóba álltak velem a Puskinén. Az egész társaságban egyetlen valaki beszélt csak jóformán tiszta orosznyággal: maga a főpap, akinek a szibériai lágerben tizenöt éve volt arra, hogy irodalmi szinten elsajátítsa ezt a nyelvet.

Az oroszsal volt még egy meglepő élményem. 1962-ben jártam első ízben Bulgáriában. Amikor oroszul szó-laltam meg, a szállodákban, az üzletekben, az autóbuszban, még faluhelyen is – túlzás nélkül állíthatom – boldogan fogadták, és ha csak tört orosznyággal is vá-laszoltak, de nagyon igyekeztek és mindig roppant ked-vesek voltak hozzám. Duplán, ha oroszoknak néztek.

Aki ismeri Bulgária történetét, annak nem kell magya-ráznom, hogy az orosz csapatok kétszer szabadították fel

ezt az országot (egyszer a 19., egyszer a 20. században), majd – ez sem közömbös! – mind a kétszer rövidesen ki is vonultak onnan. Nem csoda hát, hogy a bolgár em-berek hálásak voltak a szláv testvéreknek és őszintén szerették őket. A '80-as évek közepén azonban, amikor ismét többször jártam Bulgáriában, a magam bőrén ta-pasztaltam, hogy néha már-már kifejezetten barátságta-lanok az oroszul beszélő külföldihez. Szófiából hazatérve megemlítettem ezt Salgó László kollégámnak, akinek ez sehogyan sem fért a fejébe.

– De hiszen mindig úgy szerették az oroszokat... – ér-tetlenkedett, azonban egy képzelt párhuzammal sikerült neki megmagyaráznom:

– Figyelj ide, Laci! Te szereted a feleségedet?

Salgó már a kérdéstől is elképedt:

– Hát hogyné. Huszonöt éve élünk együtt.

– Na, most képzeld el, hogy ez alatt a huszonöt év alatt az anyósod minden áldott nap, esetleg még kétszer is, nyomatékosan azt mondta volna neked: „Szeresd ám a lányomat! Boldog lehetsz, hogy ilyen feleséggel lepett meg a sors.”

Nem kellett tovább magyaráznom.

Bulgária miatt azonban elsősorban nem idehaza kel-lelt, hogy főjön a politikusok feje. Ott volt egy másik „testvéri” balkáni ország, a szomszédos Románia, ame-lyikkel addigra nyíltan megromlott Magyarország viszo-nya. Ceaușescuék egy állítólagos településrendezési terv keretében nekiálltak lerombolni a magyarok lakta erdélyi falvakat, Budapesten százezres tömeg tiltakozott ez ellen a román nagykövetség előtt, Kolozsvárról kiutasították a magyar főkonzulátus munkatársait. 1988 nyarán román részről javasolták, hogy a vitás kérdések rendezésére

találkozzanak a két ország vezetői. Ilyen magas szintű kétoldalú tárgyalásokat Kádár ódzkodása miatt akkor már egy évtizede nem tartottak. Magyarországon nem sokkal azelőtt új vezetőt kapott a párt és a kormány Grósz Károly személyében – őt hívta meg találkozóra Nicolae Ceaușescu.

Grósz és a küldöttség tagjai 1988. augusztus 28-ikán utaztak Aradra. Ugyanígy, gépkocsin tette meg az utat a sajtókísérő is, amelyben én képviseltem a Magyar Rádiót. A közismerten tehetséges és ravasz román diplomácia a maga módján már a határon megkezdte a találkozó előkészítését. A delegáció tagjait Nagylakon román gépkocsikba ültették át, és kerülő útvonalon vittek Aradra, hogy ne láthassák azokat a tízezreket, akik azért sorakoztak fel az utak mentén, hogy integessenek a magyar küldötteknek. Erről a spontán tüntetésről ily módon természetesen a Magyar Televízió is lemaradt – a magyar tévénezők sem láthatták. Aradon nemcsak Grósznak és a küldöttség tagjainak, hanem az újságíróknak is hangsúlyozott előzetesenséggel, grátisz, külön-külön szobákat nyitottak a szállodában, noha nyilvánvaló volt, hogy még az este beállta előtt elutazunk.

A tanácskozás színhelye a rohammunkában frissen felújított régi városháza volt. A bejárat elé 70 méter hosszú vörös szőnyeget terítettek, hogy a magyar küldöttség azon vonulhasson be az épületbe. Grósz Ceaușescu üdvözölte, azután a két küldöttség megkezdte a tárgyalásokat. Mi, tudósítók a megbeszélés színhelyéül szolgáló terem bejáratának közelében üttünk fel a tanyánkat, és vártuk, hogy mikor jön ki Grósz. Abban egyetértettünk, hogy a magyar miniszterelnök nem térhetett ki a találkozó elől, márcsak azért sem, hogy ország-világ előtt tanúsíthassa: nem Magyarországon múlik a kétoldalú kapcsolatok javítása. Viszont abban is bizonyosak vol-

tunk, hogy Grósz nem tud dűlőre jutni román partnerével, és miután a találkozó létrejöttének elfogadásával már demonstrálta a magyar fél jószándékát, fél órán... na jó, egy órán belül feláll a tárgyalóasztaltól, kijön, és azt mondja az újságíróknak: sorry, nem rajtunk múlt...

Aztán eltelt egy fél óra, majd egy egész, de az ajtó nem nyílt ki. A két küldöttség teljes három és fél órán át ülésezett. Évekkel később bukaresti nagykövetünk, Szűts Pál elmondta, hogy a román vezető valósággal lerohanta magyar kollégáját. Az idő legnagyobb részében Ceaușescu beszélt, arról győzködte Grósz, hogy a falurombolás nem falurombolás, és hogy a két ország viszonyának megromlásáról a magyar nacionalisták tehetnek. Az első ülés végzetével betereltek bennünket abba a terembe, ahol a két küldöttség díszében vett részt.

A pohárköszöntők végéig bent maradhattunk. Már akkor érződött, hogy nem egészen úgy alakulnak a tárgyalások, ahogyan magyar részről várni lehetett volna. Poharát a két ország barátságára emelve, Ceaușescu nyomta tovább a maga szövegét, Grósz pedig szinte megértően válaszolt szavaira. A tósztok alatt mögöttünk állt Szűrös Mátyás, aki akkoriban a párt központi bizottságának a külügyekért felelős titkára volt, és mindenfajta pártfegyelemről megfelelően sugdosta a fülünkbe:

– Borzasztó... Nyilvánvaló, hogy Grósz elvtárs bele sem nézett abba az anyagba, amit a falurombolásról összeállítottunk a számára... Károly jóformán hang nélkül tudomásul vesz mindent, amit ez a felfűjt hólyag állít neki... Úristen, mi lesz ebből?!

Ebéd után a tárgyalások a két vezető négy szemközt megbeszélésével folytatódtak. Ez alatt a sajtó jobb híján elkísérte a magyar küldöttség tagjait az aradi tizenhármak emlékművének koszorúzására. Délután a két delegáció megint teljes létszámban folytatta – ez alkalommal 3 óra 10 percet töltöttek a tárgyalóasztal mellett. Ezt követte a

két vezető közös sajtóértekezlete, amelyen rossz volt hallgatni Grósz Károlyt, aki talán nem mindenben ugyan, de alapjában véve bedőlt Nicolae Ceaușescunak. A sajtóértekeztet anyaga azonban nemigen jutott el a magyar közvéleményhez, mert ezt az eseményt elsöpörte a következő: a magyar miniszterelnök televíziós beszámolója.

Eredetileg arról volt szó, hogy Budapestre visszatérve Grósz a Magyar Televízió Szabadság téri stúdiójában tartandó sajtókonferencián számol be aradi megbeszéléseiről a magyar közvéleménynek. Csakhogy a tárgyalások a vártnál sokkal tovább elhúzódtak, és mire Szegedre értünk, már öreg este volt. Így született meg az a döntés, hogy a sajtókonferenciát ott, a Magyar Televízió szegedi stúdiójában kell megtartani.

Grósz szemmel láthatóan rendkívül fáradt volt. Szemtanúk szerint – én ezt nem láttam – az adás előtt pálinkát kért a stúdió vezetőitől. A Magyar Televízió riportere az Aradról velünk együtt visszatért Rangos Katalin volt. Grósz megint elkezdte a „Nem minden nézetkülönbséget tudunk ugyan áthidalni, de...”, meg a „Ceaușescu elvtárs elmagyarázta nekünk...”-féle frázisokat. Kissé már halványabban, mint az aradi sajtóértekezleten, de az azért most is szembetűnő volt, hogy a Conducator az ujjja köré csavarta a nemzetközi ügyek vitelében tapasztalatlan magyar pártfőtitkár-miniszterelnököt. Rangos és én megkíséreltük kérdéseinkkel olyan irányba terelni Grósz Károlyt, hogy a továbbra is fennmaradt kétségeinek, kritikusan nézeteinek is hangot adjon, de próbálkozásunk kevés sikerrel járt.

A Rádió külpolitikai rovata mellett sok más helyre is dolgoztam. Rendszeresen írtam Pálffy József Magyarországnak című népszerű hetilapjába, az akkoriban indult

Képes 7-be, az Élet és Irodalomba, az Új Tükörbe, sőt, úgy emlékszem, hogy a kutya barátok lapjában is elhelyeztem néhány, még Amerikában készült fotómat. És természetesen a Magyar Rádió különféle műsoraiban is rendszeresen szerepeltem. Egy napon azzal kerest meg Győri Béla kollégám, hogy más megbízást kapott, és szeretné, ha Király Edittel felváltva vezetném az új műsorát.

Győri a Krónika rovat vezetője volt. Úgy-ahogy barátkoztam vele, dereng, hogy egyszer-kétszer színházba is mentünk együtt, de nem állíthatom, hogy behatóan ismertem. Ezért nem is egészen értettem, hogy miért állnak fel egymás után a rovatának a tagjai azzal, hogy Béla hisztériás, elviselhetetlen, és ezért nem hajlandók együtt dolgozni vele. Ez 1987-ben történt.

A további konfrontációt elkerülendő Győrit felmentették a rovatvezetés alól. Ám, hogy valamivel betömjék a száját, és mert szakmai szempontból kétségtelenül jó szerkesztő volt, rábízták a vasárnap reggelt a Kossuth adón. Reggeli Krónika ugyanis csak a hétköznapiakon volt, lényegében ezt pótolhatja majd vasárnaponként az ő műsora – ebből indult ki a főnökség. Különböző is, minthogy vasárnaponként sokáig alszik a magyar ember, a hallgatottsági statisztikák szerint ez csaknem holtidőnek számított. Győri azonban megérezve az idők szavát, valami egészen másba fogott. Hogy mibe, az csak fokozatosan derült ki. Addigra pedig a vasárnap reggeli órák a hallgatottság szempontjából már csaknem csúcsidevé léptek elő.

A Vasárnapi Újság – ez lett a műsor címe – új hang volt a Magyar Rádióban. Már csak azért is, mert olyan embereknek a hangját is lehetett hallani benne, akik 1956-os „botlásuk” óta egyáltalán nem, vagy csak alig szólalhattak meg a rádióban. Magam kértem fel a közreműködésre a valamikori cserkészidőkből ismert kollé-

gáimat, Varga Domokos író, valamint a magyar folklór, a népi játékok egyik legjobb szakértőjét, Hegyi-Füstös István lelkészét. (Hegyi-Füstös tisztességére és naivitására jellemző, hogy amikor a rendszerváltást követően egyháza megkínálta a Református Élet főszerkesztői posztjával, csak azzal a feltétellel lett volna hajlandó elvállalni, ha én lehetek a helyettese.)

Évtizedeken át száz százalékos nonperson volt Magyarországon Demény Pál. A felszabadulást megelőző két év-tizedben ő vezette a Moszkva által elismert kommunista párttal párhuzamosan működő, de ugyancsak illegális kommunista pártot, amelynek egyébként talán még több tagja is volt, mint a „kanonikusnak”. A német megszállás idején a deményisták becsülettel kivették részüket az ellenállási mozgalomból. Ezt a pártot azonban a „hivatalos” kommunisták Demény-frakciónak nevezték, vezetőjét pedig azzal vádolták, hogy a horthysta politikai rendőrség besúgója. Budapest felszabadulása napján tartóztatta le személyesen az ÁVO vezetője, Péter Gábor.

Demény ugyan 1956-ban kiszabadult, de sehol sem szerepelhetett, a párttörténeti források változatlanul fasiszta kollaboránsként, spicliként emlegették. Ezt az embert most a Vasárnapi Újság szólaltatta meg elsőként. A pártközpontban ebből hatalmas botrányt kavartak, de már nem volt erejük ahhoz, hogy Demény „rehabilitálásáért” bárkit is leváltsanak és megakadályozzák további szerepeltetését ebben az országosan hallgatott műsorban.

Eddig a dolog nagyon tetszett nekem. A műsorban fény derült egyéb, korábban elhallgatott tényekre, és szót kaptak benne más elhallgatott személyek is. Később azonban Győri fokozatosan kezdett olyan hangot megütni, és olyan szerzőket megszólaltatni a Vasárnapi Újságban, amelyekről, illetve akiktől felállt a szőr a hátamon.

Itt mindenekelőtt Csurka Istvánt említhetem, aki egyre dühösebb nacionalista kirohanásaival kezdte szennyezni az étert. Aztán egy szerkesztőségi értekezleten kiderült, hogy a következő vasárnap, amikor én vezetem a műsort, lesz benne egy olyan anyag, amely a mennybe meneszti Szeleczy Zitát. Én fasisztának tudtam az emigrációban élő, hajdan oly népszerű filmsztárt, aki 1944 novemberében, már a nyilas puccs után, az úgynevezett Hungarista Esten is szerepelt. Ezért tiltakoztam a tervezett anyag ellen, kivált, hogy nekem kellett volna a műsorban felkonferálnom. Itt átadom a szót Győri Bélának, aki 2014-ben megjelent memoárkötetében így emlékezett a történetekre:

Pár hónapra műsorvezetőnk lett Kulcsár István, a cég korábbi moszkvai és New York-i tudósítója. Kulcsárt óriási munkabírási embernek ismertem meg. Tájékozottsága a világ dolgaiban fölényes. Nem volt könnyű együtt dolgozni vele, de azért becsültem és kedveltem.

Egyszer műsorba került Szeleczy Zita művésznő. Kulcsár kikelt magából, és üvöltve közölte velem: „Ha ezt a fasiszta kurvát beteszed a műsorba, én távozom!” Tüstént szóltam Király Editnek: „Szaladj le a magnóddal a Pagodába, ott pletykál Gobbi Hilda, fehérén-feketén kérdezd meg tőle, fasiszta volt-e Szeleczy Zita.” Úgy történt, és Editnek rögtön válaszolt a művésznő: „Micsoda? Még hogy a Szeleczy fasiszta volt? Az anyjának a p...áját, aki mondta! Hogy lett volna fasiszta a Szeleczy? Hülye volt a Szeleczy a politikához, de ragyogó művész volt. Döglött érte a közönség. Én is kedveltem.”

Ezt mondta a Vasárnapi Újságban a tántoríthatatlan baloldali, zseniális művésznő, Gobbi Hilda. A műsorban Szeleczy énekelt tehát. Kulcsár, mivel szavatartó ember volt, távozott körünkől.

Én úgy emlékszem (de ez részletkérdés), hogy Szeleczy Zita a témája és nem a szereplője volt egy riportnak, bár lehet, hogy énekelt is benne. Annyi bizonyos, hogy a nem általam írt, de általam felolvasandó konferáló szövegben egyoldalúan agyba-főbe dicsérték. A visszaemlékezésből egy apróság hiányzik csupán: Gobbi Hilda azt is elmondta, hogy egyszer Szeleczy lakásán járt, ahol is egy Hitler-mellszobor állt a hallban. Gobbi éppen ehhez fűzte hozzá, hogy Szeleczy Zita hülye volt a politikához. Egyebekben Győri Béla visszaemlékezése pontos és korrekt.

Akkor valóban hátat fordítottam az akkor már számomra vállalhatatlan Vasárnapi Újságnak, de maradtam a Magyar Rádióban. Győri Béla idővel távozott a Magyar Rádióból és a Csurka-féle Magyar Igazság és Élet Pártjának (MIÉP) a szóvivője, a párt lapjának, a Magyar Fórumnak a munkatársa lett. Amikor jó esélye lett volna rá, hogy e párt listáján bekerüljön a Parlamentbe, nem választotta ezt a lehetőséget. A képviselőket átvilágítják. Győri nyilván nem akarta ennek kitenni magát.

Cseles csecsen csehet csen

A rendszervált(oz)ást rendszerint ahhoz a naphoz kötik, amikor a függetlenné vált Magyarországon 1990-ben megalakult az első többpárti kormány. Anélkül, hogy ezt elvitatnám, úgy gondolom, hogy a rendszerváltás egy folyamat, de még inkább: egy folyamat eredménye volt. Mi a médiában a '80-as évek végétől kezdve érzékeljük az állampárti ellenőrzés lazulását, azt, hogy mindinkább szabad kezet kapunk a témák megválasztásában, megvilágításában, kommentálásában. A '90-es évek eleje bizonyos értelemben a nyomtatott és az elektronikus sajtó aranykora volt, nagy lehetőségekkel és nagy reményekkel. Ezek, mint azóta tudjuk, csak átmenetileg váltak valóra, és újra jelentkeztek különféle – a múltbeliektől főként csak formai elemeiben különböző – korlátok.

A Magyar Rádióban – a pillanatnyi konstellációtól függően, sőt attól néha függetlenül is – szaporán váltották egymást az elnökök, elnökhelyettesek, kuratóriumok, főszerkesztők; távoztak (többnyire nem a maguk jószántából) munkatársak és jöttek újak. Eleinte a kollektíva még összetartott, ha szükségesnek tartotta, tiltakozott, demonstrált, sztrájkolt, később azonban fokozatosan megszűnt ez a szolidaritás, és megkezdődött a talán még máig is tartó belenyugvás, de legalábbis passzivitás. A Rádió gárdája ketté (vagy még több részre) szakadt. Az önkiszolgáló étkezdében az ember már alaposan megnezte, hogy kinek az asztalához ül le ebédelni, és egyáltalán, hogy ki előtt nyitja ki a száját.

A médiában a rendszerváltás alighanem a Mai Nap megjelenésével kezdődött. Első főszerkesztő-helyettesének, Pallagi Ferencnek a találó megállapítása szerint „az Elbától keletre ez volt az első napilap, amelyiket nem

egy politikai-társadalmi szervezet adott ki, hanem függetlenként jelent meg”. Ötlete Horváth Istvánnak, az Esti Hírlap belpolitikai rovatvezetőjének a fejéből pattant ki. Néhány kollégája közreműködésével ő dolgozta ki (vagy inkább: álmodta meg) egy olyan, délben megjelenő, kisalakú, tulajdonképpen bulvárlap tervezetét, amelynek nem parancsol senki. Sem a Jászság, sem a Kunság, sem a karcagi bíróság. De legfőképpen sem a pártközpont, sem a „Tájhivatal”.

Az idők során rájöttünk – amit nyugati kollégáink természetesen jól tudtak –, hogy minden sajtóterméknek van gazdája, aki, ha akar, direkt vagy indirekt módon beleszólhat a lap tartalmába, munkatársainak összetételébe, de akkor még tele voltunk idealizmussal. A Mai Nap első tulajdonosa a Réform Lap- és Könyvkiadó Rt. volt, tényleges gazdája pedig a lap megindításához szükséges pénzt rendelkezésre bocsátó Magyar Hitelbank, gyakorlatilag annak vezetője, Demján Sándor.

Horváthnak teljesen szabad keze volt a szerkesztőség összeszervezésében. Egyidejűleg több tucat újságíróval tárgyalt arról, hogy átjönnek az induló laphoz. Nem annyira a magasabb fizetéssel csábította őket, mint inkább azzal, hogy egy független újságnál dolgozhatnak. Engem is megkeresett, hogy vállaljam el a külpolitikai rovat vezetését, mi több, egy leendő melléklet vezető-szerkesztői posztjával is kecsegtetett. Megtisztelő volt az ajánlat, annál is inkább, minthogy személyesen addig nem ismertük egymást.

Tulajdonképpen nagyon tetszett nekem a felajánlott lehetőség, de hosszabb gondolkodás után mégis elutasítottam, mert nem akartam elhagyni a Magyar Rádiót, amelyben – még ha leszámítom is diákkori közreműködésemet az Úttörő Híradóban, hangjátékainkat az ifjúsági rádióban – akkor már három évtizede dolgoztam. (Néhány évvel korábban is elutasítottam két „szirénhan-

got”: Gál András, az Ország-Világ főszerkesztője, majd Berecz János, a Népszabadság akkori gazdája ajánlotta fel, hogy legyen lapjuk moszkvai tudósítója.) Megmondtam viszont Horváthnak, hogy valamilyen formában szívesen vennék részt az új lap munkájában.

Az induló Mai Nap főszerkesztője ezután a fiatal, de már jó nevű kollégát, Oltványi Tamást, majd a tévés Benda Lászlót próbálta megnyerni a külpolitikai rovatvezetői posztra, de mindketten lényegében ugyanazt válaszolták, amit én. Végül is egy a sajtógyakorlatban egészen szokatlan triumvirátus alakult ki: valamennyien egyharmad rovatvezetők lettünk. Azt vállaltuk, hogy felváltva, minden harmadik héten ügyelünk és irányítjuk a rovat munkáját.

Munkatársnak Horváth Pista két fiatal, nyelveket tudó kolléganőt szervezett be a rovatba: Halmai Katit, aki a Nők Lapjától jött át (jelenleg a Népszabadság brüsszeli tudósítója) és az egyetemi újságíró szakot frissen végzett felvidéki, félig szlovák lányt, Trenka Erikát. (Ő később hátat fordított eredeti szakmájának: egy életmód stúdióban lett tréner és terapeuta.) Mindkét fiatalasszonynak új volt a külpolitika, de arra ott voltunk mi hárman, ők viszont az öreg rókáknál sokkal gyorsabban sajátították el a számítógépes technikát.

A Mai Nap nemcsak a függetlenségben volt az első magyar sajtóban, hanem az MTI után ez volt az első szerkesztőség is, amely nem ismert papírt és írógépet. A cikkeket számítógépen írták, küldték el a szerkesztőnek, tördelték. Még a fényképek is dróton, monitorra érkeztek az MTI-től, onnan lehetett „levenni” őket. És ami még ugyancsak a nyugati sajtótól átvett újdonságnak számított: a főszerkesztőn és helyettesein kívül egyetlen munkatársnak sem volt saját szobája, hanem mindnyájan egy jókora teremben, egy fedél alatt dolgoztunk: mindenki a saját komputerénél. Azelőtt valamennyi,

Budapesten megjelenő napilap szerkesztősége a Blaha Lujza tér 300 méteres sugarú körén belül működött. A Mai Napot innen meglehetősen távol, egy Könyves Károly körúti irodaház nyolcadik és kilencedik emeletén szerkesztették.

Nem volt könnyű, de ezt is meg lehetett szokni. Mint ahogyan azt is, hogy a munkaidő reggel 6 órakor kezdődött, hiszen a vidéki kiadásnak 10 óra körül, a budapestinek másfél órával később el kellett készülnie. Ebből viszont az is következett, hogy a reggeli újságok lapzártája, tehát 23-24 óra után érkezett – főként amerikai és távol-keleti – külpolitikai hírekkel a nyomtatott sajtóban mi jelentkeztünk elsőnek. A hazai élettel foglalkozó riporterek számára pedig friss eseménynek ott voltak az éjszakai balesetek, betörések és tüzesetek, a reggel kezdődött értekezletek.

Az elkerülhetetlen technikai zökkenőket leszámítva a lap gyorsan „bejártódott”. Nem sokkal dél után a fővárosi utcákon már árusították a Mai Napot, amelyet az olvasók hamar megkedveltek.

Az említett zökkenők nem egyszer komputeres technológiánk Achilles-sarkának következményei voltak. Tudniillik amikor egy modern lap elkészül, normális körülmények között egy gombnyomással küldik el a nyomdába. A Mai Napnál azonban eleinte ez az újság előállítás folyamatának hiányzó láncszeme volt. A levilágított oldalakat nem drót (vagy pláne műhold) juttatta el az Árpád hid pesti hídfőjénél lévő nyomdába, hanem egy futár. És, hogy a lap nyomtatásának megkezdését ne hátráltathassa forgalmi dugó, ez a futár kékfényes, szirénázó rendőrmotoros volt. Csakhogy ő sem mindig ért időben a célba. Egyikük például, egy Lukács György nevű fiatalember, halálos baleset áldozata lett, és a lap alaposan elúszott.

A külpolitikai rovat a lapszámok második oldalát foglalta el. Az MTI-től kapott híreken kívül naponta közöltünk egy rövid kommentárt, publicisztikát, és hamarosan már saját tudósítók is lettek. Nem általunk kiküldött tudósítók, hanem stringerek, vagyis amúgy is az adott országokban élő magyar újságírók. Sőt, nem is feltétlenül újságírók. A Dél-Afrikai Köztársaságból például sportrovatvezetőnk, Riskó Géza testvére, Zoltán, egy ott élő sebészorvos küldözgetett nekünk politikai tudósításokat és kis színes írásokat. Ha rosszmájú lennék, azt mondanám, hogy vele is az volt a helyzet, mint a Nemes családdal, amelyben nem a profi újságírók, hanem ugyancsak a familia orvos tagja forgatta legjobban a tollat.

Moszkvából egy Csernyánszky Judit nevű fiatalasszony tudósította a Mai Napot. Kifogástalan anyagokat küldött, amit mi annak tudtunk be, hogy azokat nem ő írja (honnan is tudna egy tanár ilyen tökéletes újságírói munkát végezni?), hanem a férje, Horváth Gábor, a Népszabadság tudósítója. A következő évben Judit családi okokból kénytelen volt hazatérni, míg Gábor még egy évig kint maradt Moszkvában. Akkoriban a rovatunk már külön szobában dolgozott, és a lap állományába került Jutka asztala (számítógépe) ott állt az enyémmel szemben. Ily módon a szemem láttára írta a cikkeit, amelyek azonban egy jottányival sem voltak gyöngébbek, mint a Moszkvából küldött tudósításai. Rá kellett jönnünk, hogy bármennyire is tiszteljük-becsüljük Horváth Gábort, a Mai Napban közölt profi tudósítások nem az ő tollát dicsérik.

Az új körülmények közepette valósággal lubickoltunk a bulvár adta lehetőségekben. Link vagy annak látszó híreket ugyan nem közöltünk, de igyekeztünk a cikkeknek, tudósításoknak minél blödebb, egyben blikkfangosabb címeket adni. Felidézve ifjúkori címadásaimat („Hé,

Gorkij, tépd le a hapsi fülét!”); azon fáradoztam, hogy még azokon is túltegyünk. Kaptunk egyszer az MTI-től egy tudósítást arról, hogy Walesben egy örült férfi vérfürdőt rendezett: öt embert kaszabolt le valamilyen vágozszerzámmal. Nem minden cinizmus nélkül ezzel a címmel tettük be az anyagot a lapba: Lecsaptak a Wales-i bárdok. Máig büszke vagyok egy másik címre, amelyet annak a hírnek az élén közöltünk, hogy csecsen felkelők elraboltak egy csehszlovák segélymunkást. Így szólt: Cseles csecsen csehet csen. Ez alliteráció volt, emellett remek, veretes eszperente nyelven lett megszerkesztve.

Ezekért a címekért senki sem dicsért, de nem is szidott meg bennünket. A szerkesztőségben általában hagyták az embereket a saját fejük után menni. Ez jelentős mértékben Horváth István főszerkesztő érdeme volt, aki nagyon koncepciózusan irányította a lapot, és sikerült kifejezetten jó kollegiális szellemet kialakítania a szerkesztőségben. Ez így egy ideig így maradt a Demján-korszak után is, amikor Rupert Murdoch, az ausztrál születésű, angol-amerikai sajtómágnás média-világbirodalmának lettünk részei. Egyébként nem csak bennünket vásároltak fel. Akkoriban kebelezte be a Magyar Hírlapot a Robert Maxwell-féle konkurens brit sajtócépa konglomerátuma is.

Ez idő tájt történt az az incidens, amely miatt vége szakadt Horváth főszerkesztőségének. A történet valódságáért nem állok jót, de a Mai Napnál ez a variáns terjedt el, és valószínűleg igaz is volt. Történt, hogy egy szép napon Murdoch Londonból Budapestre küldte egyik famulusát, hogy nézzen szét új lapja házatáján és tegyen javaslatokat arra, hogyan lehetne tovább növelni az újság kiadásából származó nyereséget. Ezt a sameszt Ferihegyen Horváth samesze várta, autóba ültette és főszerkesztőnk Budapest-környéki otthonába robogott vele, ahol a házigazda igazi magyaros ebéddel várta. Azt

viszont nem tudta pontosan kiszámítani, hogy mikor érkezik a teljhatalmú naplopó, és amikor az belépett a kapun, Horváth még egy szál gatyában kapálgatott a kis-kertjében. Murdoch angol etiketthez szokott segédje már azt sem tudta megbocsátani, hogy az ellenőrzendő személy nem személyesen üdvözlí őt a repülőtérén, a gatyás fogadtatástól azonban végképp kiborult. Hogy Londonba visszatérve mit jelenthetett kenyéradó gazdájának, azt csak nagyjából tudtuk elképzelni, Horváth viszont rövidesen repült.

A lehetőségekhez mérten igyekeztem a lapba nem csak külpolitikát írni. Kül-, de nem politikaiak voltak például az orosz lapokban olvasottak alapján összekalapált írásaim. Akkoriban az egész világsajtó cikkezett Andrej Csikatyilórol, a gyilkosságok világrekorderéről (az orosz Wikipédia ma „szovjet sorozatgyilkosnak” nevezi), aki 1978 és 1990 között 53 bizonyított emberölést követett el. Ügye felgöngyölítése idején több cikket is írtam róla a Mai Nap bűnügyi rovatába, amelyet egy volt és jövőd rendörtiszt, Csala Károly szerkesztett. Egyébként én figyelmeztettem arra, hogy ilyen néven már működik egy pályatársunk, egy filmkritikus kolléga, attól fogva Cs. Csalaként (csilicsala) írta alá cikkeit és ezen a néven főszerkesztette később a Zsaru rendörtiszi magazint.

Nem volt köze a külpolitikához a magát örmény trónörökössé kikiáltó Antoniewicz Roland ügyének sem, amelynek újságírói pályám egyetlen, de a Legfelsőbb Bírósáig is eljutó sajtóperét köszönhettem. Most nagyon óvatosan fogok fogalmazni, mert nem akarok újra bíróságokra szaladgálni. Maradjunk annyiban, hogy Antoniewicz nem volt egészen egészséges.

Ez a Magyarországön született, lengyel származású úr alapította a Magyar-Lengyel Országjáró Diákszövetséget, a Magyar-Lengyel Cserkészszövetséget, majd a

Magyar-Lengyel Egyesületek Országos Szövetségének lett állítólag a főttkára. Azután Rózsa Flores Eduardóval közösen Kádár János mellett próbált rokonszenv-tüntétést szervezni, később, már közvetlenül a rendszerváltást megelőzően a maga alapította Kádár János Társaság Ideiglenes Központi Bizottságának lett a főttkára. Nem sokkal ezután, már a rendszerváltást követően, nyilaskezes rőplap előállításáért és terjesztéséért közösség elleni izgatás címén a bíróság elítélte. A továbbiakban a Debreceni Baromfifeldolgozó Vállalat megvásárlásával kísérletezett.

Egy napon Antoniewicz arra a meggyőződésre jutott, hogy őt a 11. században kihalt örmény királyi dinasztia leszármazottjaként örmény főhercegi cím illeti meg, és azonnyomban jogot formált Hegyi Karabah trónjára. Ekkor már Roland von Bagratuni Antonjan-Boloznak nevezte magát. Ez állt levélpapírján is, amelyen különféle (valódi) örményországi potentátokat bombázott kéréseivel és követeléseivel. Az ágas-bogas ügynek volt még számos más elágazása is. Valóságos tengeri kígyó lett belőle, amely a jereváni sajtótól egészen a budapesti örmény katolikus egyházközségig tekerődött. Minderől először egy kétoldalas, dokumentumokkal, fényképekkel, facsimilékkel alátámasztott cikket, majd később még néhány írást eresztettem meg a Mai Nap hasábjain. Az Antoniewicz-Antonjan históriába azután még két másik bulvárlap, a Kurír és a Pesti Riport is beszállt.

A sértett trónörökös-önjelölt mindnyájunkat beperelt. Ekkor kezdtem a bíróságokra szaladgálni, tárgyalásokra járni. Először csak a Pesti Központi Kerületi, azután a Fővárosi, végül a Legfelsőbb Bíróságra. A felperes ugyanis az egyes ítéletek után mindig makacsul fellebbezett. Azt állította, hogy valótlanságokat írtam róla, etikátlanul jártam el és megsértettem ilyen-olyan jogait. Ezért a Mai Nap és a Kurír kiadóitól majdnemhogy csillagászati összegű kár-

térítést követelt, de még személy szerint rólam is, akit Kulcsár Kálmánnak titulált, jókora nem vagyoni kártérítést akart legombolni. Egyben arra kérte a bíróságot, hogy ennek az összegnek az ötszörösét kitevő „közérdekű bíróságot” rójon ki az alperesre, vagyis rám.

Az ügy annyira világos és egyértelmű – ha úgy tesszük: nevetséges – volt, hogy még ügyvédet sem fogadtam. Jellemző, hogy az örmény külügyminiszter, a budapesti trónkövetelőről és az általa indított perről értesülve, tömören csak annyit mondott Avanesian Alexnek, a magyarországi örmény közösség szóvivőjének, hogy „ez egy röhej”. Az illetékes bíróságok sorra megvizsgálták a vádakát, meghallgatták a tanúkat, és a Magyar Köztársaság nevében kimondott, hét-nyolc oldalas, öles indokolással kísért ítéletekben elutasították azokat.

A Mai Napnál végzett munka, bár kedveltem, túlságosan kifárasztott. Hiszen a reggel 6 órakor kezdett műszak után még a Rádiónál várt rám az ugyancsak egész embert követelő munka. Így aztán néhány esztendő múlva az egyharmadnyi külpolitikai rovatvezetést átadtam egy száz százalékos rovatvezetőnek, Gulyás István-nak, majd névrokonomnak, Kulcsár Lászlónak, és elbúcsúztam a szerkesztőségtől, amely addigra már harmadik gazdáját és harmadik főszerkesztőjét koptatta.

A rendszerváltással a külpolitikai rovatban, illetve a Krónikában, amelybe mi, külpolitikuskok is bedolgoztunk, megszorodott a munka. Rendszeressé váló miniszterelnöki és külügyminiszteri sajtóértekezletek, magyar államférfiak külföldi, illetve külföldiek magyarországi, de mindenképpen közös sajtóértekezlettel végződő látogatásai, a Visegrádi Hármak (majd Csehszlovákia felbomlása után már Négyek) tanácsko-

zásai, NATO- és EU-s értekezletek stb. Ezeknek nagy részéről, de még a Honvédelmi Minisztérium nemzetközi vonatkozású eseményeiről is én tudósítottam. Igaz, hogy 62 éves koromban, 1994-ben papíron nyugdíjas lettem, de még csaknem egy évtizedig ugyanúgy én feleltem ezekért a területekért.

Alkalmam volt közelről (igaz, csak alulnézetből) követni Antall József külpolitikai tevékenységét. A rendszerváltás miniszterelnöke az ellentmondások embere volt. Konzervatív világszemléletű személyiség, aki – már csak családi indíttatásból is – táplált ugyan bizonyos nosztalgiákat a háború előtti Magyarország iránt, de akinek demokrata elkötelezettségét nem lehetett elvitatni. Ám minden ellentmondásossága, esetleges tévedései mellett érződött, hogy nemcsak politikus, hanem államférfi is. Az újságírókat egy alkalommal mikiegereknek nevezte, de végső soron jól kijött a sajtóval. Londoni, varsói, dubrovniki, ungvári és több más külföldi látogatása végeztével egyszer sem utasította vissza, hogy hazafelé, a repülőgép fedélzetén interjút adjon a Magyar Rádióknak.

Ez a repülőgép egyébként külön fejezetet érdemelne. Antall kormánya törődött azzal, hogy ha nem muszáj, ne terhelje külön kiadással a költségvetést. Ezért a miniszterelnök útjaira, ha az úti cél és az idő lehetővé tette, nem béreltek külön gépet a Malévtól, hanem a Honvédség szürkére festett AN 26-osán repült. Ez egy turbólégcsavaros, viszonylag lassú, öreg masina volt, amely a szó szoros értelmében úgy sírt-nyikorogott, hogy az ember attól tartott, menten hatfelé szakad. Amikor útban Ungvár felé a munkácsi katonai repülőtéren szálltunk le, a gép a jobb szárnyával pontosan telibe talált és kettétört egy zászlórudat. Az AN 26-os egyébként a korábbi szovjet katonai repülőtéren, Tökölön parkolt, és csak egy elég meredek rámpán lehetett rá hátulról feljutni.

Antall József kezdettől fogva stratégiai célként tekintett az Európai Gazdasági Közösséghez (a mai Unióhoz) való csatlakozásra, de a NATO-t illetően – legalábbis eleinte – óvatos volt. Hiszen még létezett a Varsói Szerződés, 1991 nyaráig Magyarországon szovjet csapatok állomásoztak. A külpolitika alapvető irányait természetesen maga Antall határozta meg, a végrehajtásban azonban messzemenően támaszkodott hajdani tanítványára, szegről-végről rokonára, Jeszenszky Géza külügyminiszterre, akiben maximálisan megbízott. Előfordult, nem is egyszer – ma már talán elmondhatom: Somogyi Ferenc beszélt nekem erről –, hogy Somogyinak, aki akkor a Külügyminisztérium közigazgatási államtitkára volt, vitája támadt Jeszenszkyvel. Több esetben még Kátona Tamás, a politikai államtitkár, a miniszterelnök régi barátja és párttársa is Somogyi oldalára állt. Antall József azonban, ha egy darabig ingadozott is a két álláspont között, végül mindig Jeszenszkynek adott igazat.

A rendszerváltás miniszterelnöke nem tudta megtagadni történeti enjét. A külpolitikai kérdések taglalásánál, sőt, bizonyára már a megközelítésüknél is, gyakran több évszázadra ment vissza, hogy meglelje a probléma gyökereit, a sikeres továbblépés lehetőségeit. Mintegy felújítva Robert Károly magyar, III. Kázmér lengyel és Luxemburgi János cseh király 1335-ben tartott visegrádi találkozóját, amelyre a magyar urakodó kezdeményezésére került sor, 1991-ben meghívta Visegrádra Václav Havel csehszlovák és Lech Wałęsa lengyel elnököt. Hat és fél évszázad múltán új formában így jött létre, legalábbis egy időre, a három ország valaha oly eredményes gazdasági-politikai együttműködése.

A történelmi témák boncolgatása során Antall József kedvtelve bonyolódott bele a részletekbe is. Sohasem bonyolódott bele viszont a saját mondataiba, noha azok gyakran iszonyatosan hosszúakra sikerültek. Belevágott

egy körmondatba, amelyből aztán számos mellékmondat ágazott ki, de végül, ügyesen visszatérve a kiinduló ponthoz, mindig sikerült értelmileg és nyelvtanilag egyaránt tökéletesen befejeznie a körmondatot. Nem állt ugyanez Jeszenszky Gézára, aki hajlamos volt egy-egy mondatát befejezetlenül hagyva belevágni egy másodikba, majd annak a közepéből egy harmadikba – a vágásnál sokszor vért izzadtunk, amíg elboldogultunk az ilyen mondataival. Viszont ha angolul nyilatkozott, rövid és tömör, grammatikailag kifogástalan volt, amit előadott.

Antall hajlamos volt a szükségesnél hosszabban beszélni. Londoni látogatása végeztével londoni nagykövetségünk sajtóértekezletre hívta meg a brit sajtó munkatársait. Már az ilyenkor szokásos rövid miniszterelnöki bevezetőből is bő egy óra lett. Pedig csak aztán jöttek a kérdések, amelyekre a választ rendszerint egy-két mondatnál el lehetett volna intézni, de Antall mind-egyikre öt-tíz percbe felelt. Már indulni kellett volna a repülőtérre, de a sajtótájékoztató még egyre tartott. A brit újságírók az órájukat nézték, és csak a hagyományos angol jó modor tartotta vissza őket attól, hogy felálljanak és távozzanak. A mögöttem helyet foglaló sajtóattasé, aki a Toldy Ferenc gimnáziumban Antall József osztályába járt, csak a fogát szívta:

– Jaj, hát az osztályfőnök úr már megint nem érzi, hogy be kellene fejeznie...

Antall József külföldi vendégeit is hajlamos volt hosszasan szóval tartani. Az ilyen megbeszélések alatt, azok végét, esetleges nyilatkozatokat lesve, mindig ott várakoztunk parlamenti dolgozósobájának ajtaja előtt. A magas rangú külföldi vendég a kormányfő után rendszerint a köztársasági elnökhöz sietett a kötelező protokoll-látogatásra. Antall irodája az Országház északkeleti sarkában volt, Göncz Árpádé az épület délnyugati csücskében. A kettő közti jó ötperces utat a

vendég mindig egy testőr díszkíséretével tette meg a Parlament Kossuth Lajos téri oldalán húzódó I. emeleti folyosón: előtte kivont karddal, peckesen egy kétméteres kormányőr haladt.

A magas rangú vendég pedig gyakran késve érkezett Gönczhöz, mert Antall a találkozóra a protokollban szánt egy órát néha tíz-husz vagy még több perccel is túllépte. Ilyenkor Göncz Árpád nyilván bosszankodott, hogy megváratták. A következő alkalmakkor viszont, amikor a vendég programjában a köztársasági elnöknel teendő látogatás megelőzte a kormányfővel való találkozót, a galambszívű Göncz visszaadta a kölcsönt. Noha neki nem volt szokása túl sokat beszélni, ilyenkor megerőltette magát, és ő tartotta fel a vendéget, aki most Antall Józsefet kényszerítette fölösleges várakozásra.

Antall Józsefet nem lehetett nem tisztelni, Göncz Árpádot nem lehetett nem szeretni. Árpád bátyánk egyébként sokkal lazább volt a miniszterelnök úrnál, amit persze – ne feledjük! – az is megkönnyített számára, hogy az ő vállain nem nyugodott igazi hatalom, tényleges felelősség. Nem egyszer hallottunk az ő szájából olyat, amit Antall József nem mondott, nem is mondhatott volna soha. Egy ízben a szlovéniai fürdőhelyen, Portorozsban gyűltek össze az úgynevezett Közép-Európai Kezdeményezés államfői. Nyilván nemcsak a világ, de még a térség sorsa sem ezen a találkozón dőlt el, hiszen résztvevői – akárcsak a magyar köztársasági elnök – csupán a protokoll-sorrendben számítottak országuk első emberének. A tanácskozás szünetében Göncz kijött a tárgyalóteremből és odalépett hozzánk, tudósítókhoz, akik mikrofonnal, kamerával a kezünkben vártuk.

– Elnök úr, összefoglalná, hogy mi volt a legfontosabb, ami ezen a csúcson elhangzott? – próbálta egyikünk lerohanni Göncz Árpádot. A köztársasági elnök elmosolyodott és megkérdezte:

– Bekapcsoltátok már a mikrofonokat?

– Még nem, de mindjárt...

– Hogy mi volt igazán fontos? Semmi – somolygott Göncz Árpád a bajusza alatt, majd miután beindultak a hang- és képrögzítő szerkentyűk, három percben összefoglalta nekünk, hogy az államfői találkozó résztvevői milyen fontosnak tartják a közép-európai térség országainak együttműködését.

Antall Józseftől hallottam – talán Ungvárra utaztában – azt a magvas megállapítást, hogy addig jó nekünk, amíg Oroszország és Magyarország között ott van Ukrajna. Lehet, hogy nem egészen pontosan idézem, de a független Ukrajnának, mint elválasztó – ha úgy tetszik: ütköző – államnak a gondolata biztosan szerepelt a fogalomtárában. Még létezett a Szovjetunió, amikor 1991. december 6-án Antall József Kijevben aláírta a két ország alapszerződését Leonyid Kucsma ukrán elnökkel.

Ukrajna függetlenségéről a lakosság 1991. december 1-jén szavazott, és elsöprő többséggel hagyta azt jóvá. Kijevben tartózkodtam azokban a napokban. Páldi András főkonzullal többször is beszélgettünk erről. Hogy sem neki, sem odahaza az illetékeseknek nem volt kétségük afelől, hogy mi lesz a referendum eredménye, azt remekül mutatta egy emlékezetes epizód. Páldi már a népszavazást követő napon megkapta hazulról a felhatalmazást, hogy aláírhatja az ukrán féllel a diplomáciai kapcsolatok felvételéről szóló jegyzőkönyvet, még hozzá már nem főkonzulként, hanem nagykövetségként. Ez december 3-án meg is történt. Az aláírás után Anatolij Zlenko külügyminiszter félig tréfásan megkérdezte Pálditól, hogy mikor lesz látható a magyar külképviselő falán a nagykövetség tábla. A nagykövetté előlépett főkonzul viszont erre teljes komolysággal felelhetette:

– Már látható, miniszter úr. Mert amíg mi itt az aláírással voltunk elfoglalva, a feleségem és a titkárnőm már fel is erősítette.

Amiből egyenesen következik – ezt Páldi András előzőleg el is árulta nekem –, hogy a kétnyelvű, Magyar Köztársaság Nagykövetsége tábla már napokkal a népszavazás előtt ott lapult a főkonzul irodájában és csak arra várt, hogy felerősítsék a kapu mellé. Magyarország volt az első külföldi állam, amely felvette a diplomáciai kapcsolatokat Ukrajnával.

Néhány nappal korábban azonban még úgy tűnt, hogy a sajátos versenyt Románia nyeri meg. Ezt – elnézést kérek, ha szerénytelenségnek tűnik, de valóban így történt –, én fűrtam meg. A román féllel addigra olyannyira megvolt az elvi megállapodás, hogy Zlenko külügyminiszter már el is indult Bukarestbe, hogy aláírja az egyezményt.

Késő éjjel a szállodaszobámban hallgattam a Szabad Európa Rádió híradását, és abból értesültem, hogy a román parlament késő délután utasította a kormányt: haladéktalanul kezdjen tárgyalásokat Ukrajnával Bukovina és Besszarábia Ukrajnához csatolt részeinek visszaszolgáltatásáról. Világos volt, hogy Kijev szemében ez úgy hat, mint a vörös kendő a bikáéban. Azonnal felhívtam Páldi Andrást, aki rövid habozás után kiugrasztotta az ágyából Borisz Taraszjuk külügyminiszter-helyettest. Taraszjuk még a határ előtt utolérte a hírről a főnökét. Zlenko leszállt a vonatról és visszatért Kijevbe.

Itt átadom a szót Páldinak: Amikor néhány nap múlva találkoztam Zlenkóval, diplomaták között szokatlan módon köszönte meg riasztásunkat, átölelt, megrázott és összecsókolt. Bevallom, hálálkodása jólesett. Nemcsak diplomáciai karrierjének legnagyobb csapdájából mentettem ki – mondta –, hanem a velejáró szégyentől, Ukrajnát pedig egy kellemetlen nemzetközi konfliktustól.

(Páldi András: Egyre távolabb Moszkvától. Belvárosi Könyvkiadó, Budapest, 1996.)

Tizennégy esztendővel később ismét Kijevbe vezényelt a riporteri kötelesség. Akkor már régen nem Ukrajna függetlenségéről volt szó, hanem arról, hogy ki vezesse az országot. Leonyid Kravcsuk elnök bejelentette, hogy nem kíván indulni a 2004-es elnökválasztáson. Az államfői székért a második, döntő fordulóban két politikus lépett a szorítóba: az Oroszország támogatását maga mögött tudó Viktor Janukovics és a Nyugat felé nyitni szándékozó Viktor Jusczenko. Mindkettejük múltját gyanús foltok festették szürkére, és mindkettejüket több mint gyanús (természetesen más és más, egymás ellen élet-halál küzdelmet folytató) oligarchák támogatták.

Bizonyos csak az volt – mint egyik kijevi tudósítasomban jelentettem is – hogy Viktor lesz a győztes. (Ugyanis mindkét jelölt ezt a keresztnévet viselte.) Végül is Janukovics a leadott szavazatok alig néhány tized százalékával megelőzte vetélytársát, aki mögött ekkorra már az ukrán parasztasszonyok hajkoszorúját majmoló, félig orosz, félig örmény származású milliárdos asszony, Julija Timosenko is felsorakozott. De ő legalább rendesen megtanult ukránul, míg Janukovics akkor még csak oroszul volt képes megszólalni.

Jusczenko hívei – köztük szélsőséges nacionalisták, de nyugatbarát demokraták is – nem törődtek bele a választás elcsalásába. Közvetett és közvetlen bizonyítékok tucatjai tanúskodtak arról, hogy Janukovicsék sorozatosan meghamisították a szavazás eredményét. Tüntetőik jelentek meg a Majdanon, akik aztán ott is ragadtak. (A Majdan ukránul egyszerűen teret, vásárteret jelent. Ez Kijev központi tere, korábban az Októberi Forradalom, a függetlenség kikiáltása óta: Majdan Nezalezsnosztji, azaz a Függetlenség tere.)

Már novemberet mutatott a naptár, nulla fok körül járt a hőmérséklet, de a narancsszínű zászlókat lobogtató térfoglalók nem tágitottak. Lakó-, étkező, egészségügyi sátrakat ütöttek fel a téren és közölték: a választáson elkövetett csalások elismeréséig és a következtetések levonásáig nem távoznak onnan. A hatóság megtorlással fenyegetőzött.

Benkő Katival, az MTI és Kovács Andreával, az Inforádió tudósítójával naponta kerestük fel a téren táborozó fiatalokat, akiknek az elszántsága egyre fokozódott. Autóbusszal, vonattal ezrével érkeztek tüntetők és ellentüntetők a két politikus hátszágainak számító megyékből, a helyzet egyre éleződött. A vidékről felhozott karhatalmi egységekkel megerősített kijevi rendőrség tehetetlenül, a szó szoros értelmében lábhoz tett fegyverrel figyelte az eseményeket. A politikusok és a politológusok – ahogyan az már lenni szokott – összevissza nyilatkoztak. Nagyon közel állt már a helyzet ahhoz, hogy a hatalom lövetni fog, amikor szerencsére győzött a józan ész. Az alkotmánybíróság kimondta, hogy szabálytalan volt az elnökválasztás, megsemmisítette az eredményét, és úgy döntött, hogy a második forduló meg kell ismételni. Így került sor a teljesen szokatlan, harmadik fordulóra, amelyből aztán Jusczenko került ki győztesen.

Tíz esztendővel később majdnem ugyanez ismétlődött meg a kijevi Függetlenség terén. Csak az a narancsos forradalom még tovább tartott, és akkor lövettek is.

A rendszerváltás körüli időkben általános volt az az érzés, hogy lehetőségeink határa a csillagos ég. Ezért a médiában vagy körülötte egymás után jöttek létre, majd mentek rövidesen tönkre különféle merész, gyakran

etikátlan vagy éppenséggel nemes szándékú, néha eleve kilátástalan, néha csak rosszul menedzselt vállalkozások. Magyarul addig meg nem jelentethetett külföldi könyveket fordítottak le hetek alatt (ennek megfelelő alacsony színvonalon; Szolzenyicin Gulag szigetvilágának még a címét is félrefordították), és adtak közre kalózkidásban óriási példányszámban. Néhány, korábban ugyancsak a tiltás kategóriájába sorolt, de főként frissen írt, szenzációhajhász művel egyetemben ott árulták őket a budapesti aluljárókban, az olvasók pedig kapkodták az addig tiltott gyümölcsnek számító könyveket.

Abból kiindulva, hogy egy magyar újságíró előbb jut be a Szovjetunióba, és jobban is ismeri azt, mint egy nyugati, Havas Henrik sajtóügynökséget gründolt abból kiindulva, hogy a külföldi média jó dollárokkal alátámasztott rendelésére magyar újságírókat küld a Szovjetunióba riportútra, illetve írat velük cikkeket. Nekem ugyan kezdetől fogva erős kétségeim voltak afelől, hogy a The New York Times majd Havas útján küld riportútra engem, mondjuk, a Kaukázusba, de külsősként beszálltam.

Amellett volt az ügynökségnek egy fotós részlege is, amelyben – véltem én – biztosan van fantázia, hiszen Keleti Éva vállalta el a vezetését, akiről szakmailag és emberileg egyaránt a lehető legjobb véleményemmel voltam. Arra már nem emlékszem, hogy miről és mit írtam a magyar „Havas Ügynökségnek”, de arra igen, hogy jó néhány ilyen cikket adtam le nekik, és hogy Henrik adós maradt az értük járó honoráriummal. Elég nagy összegről volt szó. Szóban, írásban emlékeztettem rá, de hiába, a végén már vissza sem hívott. Már azon a ponton voltam, hogy jogi útra terelem az ügyet, amikor véletlenül beleszaladtam Keleti Évába és elpanaszoltam neki, hogyan jártam. Úgy látszik, ő még tudott hatni Henrikre, mert ezek után kisvártatva megkaptam a szóban forgó összeget.

Hasonló alapállásból kiindulva, hasonló céllal jött létre a Közép-Európai Hírügynökség is. Ennek Bodzsoni István, az újvidéki televízió magyar szerkesztőségének addigi vezetője volt az éceszgébere (ötletgazdája). Ez azonban eleve több fantáziával kecsegtetett, sokkal szolidabb vállalkozásnak tűnt, és elsősorban a televíziós hírszolgáltatásra bázisozott. Engem valamiféle konzultánsnak kértek fel, illetve kapcsolataim alapján segitettem nekik Izraeltól Litvániáig néhány stringert beszervezni. Az ügynökség még csak félig indult be, de méreteit, technikai felszereltségét illetően egyre gyarapodott. Aztán amikor végleg beindult, egyik napról a másikra meghalt.

Máig nem vagyok benne bizonyos, hogy végső soron nem futhatta volna-e ki magát. Az ügynökség megszűntének a fő oka, ha jól értettem, az volt, hogy a Bodzsoni mögött álló befektető elveszítette a türelmét, és akkor dobta be a törülközőt, amikor az a bizonyos tyúk már éppen elkezdte volna tojni az aranytojásokat.

A gyorsan sarjadó vadkapitalizmus hajtása volt az az orosz nyelvű gazdasági hetilap is, amelyet Belaruszban és Cipruson szerkesztettek és adtak ki az akkoriban új oroszoknak nevezett kezdő oligarchák részére. Már a nevére sem emlékszem. Egy korábban Budapesten járt minszki kolléga kért fel magyarországi tudósítójuknak. Egyszer például a budapesti lakáspiacról rendelték tőlem egész oldalas, részletes tudósítást, sőt elemzést. Abban az időben, a '90-es évek elején sok orosz üzletember akart letelepedni, sőt egy időre le is telepedett nálunk, (gondoljunk Mogiljevics „Szeva bácsira”, a hírhedt bűnözőre) – nyilván őket érdekelte a magyar ingatlanpiac.

Találtam is megfelelő szakértőt, aki kiokosított a témában, alaposan körüljártam a kialakult helyzetet, sok emberrel beszéltem, az anyag írásakor azonban rengeteget bajlódtam a terminológiával. Mert én ugyan jelesre

vizsgáztam a leningrádi egyetemen gazdaságtanból, természetesen oroszul, de az a szocializmus sztálini politikai gazdaságtana volt, amelyben nem szerepeltek a spekulációs ingatlanforgalmazás terminus technicusai.

Borisz Sesztakov barátomnak köszönhetően viszonylag rövid ideig mellékfoglalkozásként az Eural Trans Gas helyettes szóvivője is voltam. Az Ufában született, Moszkvában élt Borisz valaha ösztöndíjasként az ELTE bölcsészkarának magyar-angol szakát végezte, később a hivatalos szovjet hírügynökség, a TASZSZ budapesti tudósítója, majd tudósítói irodájának a vezetője volt. A '90-es évek elején már elég magas pozíciót töltött be a hírügynökségnél, amikor kilépett onnan és üzleti vállalkozásba kezdett. Ebből, meg a maffia konkurenciából kifolyólag egy napon úgy találta (vagy talán nyomatékosan tanácsolták is ezt neki), hogy huszonnégy órán belül családotól el kell tűnnie Moszkvából. Hova más-hova mehetett volna, mint Budapestre, ahol mindenki ismerte őt, és ő is „minden öreg haver nevét tudta”? Kívülről fújja nemcsak Balassit, József Attilát és Rejtő Jenőt, hanem az összes régi és új pesti viccet is, beleértve a góbét, Móríckát, Arisztidot és Taszilót, Kohnt és Grünt.

Nos, ez az öreg barátom hívott fel egy nap azzal, hogy nem akarok-e félállásban a helyettese lenni az Eural Trans Gas budapesti irodájában. Ez a cég az üzbeisztáni és kazahsztáni orosz földgázt adta el ukrán közvetítéssel, svájci bejegyzéssel egy a hazai felhasználókat ellátó cégnek. Lehet, hogy nem egészen pontosan mondom, de már akkor sem egészen voltam képben, noha a hosszú nevű, milliárdokat forgalmazó multicég szóvivője helyettesének számítottam.

A vállalat (többségi?) tulajdonosa egy Dmitro Firtas nevű ukrán oligarcha volt, állítólag szoros kapcsolatok fűzték a már említett Mogiljevicshez. A magyar leányvállalat élén pedig Knopp András, korábban oktatási és

kulturális miniszterhelyettes, pártközponti osztályvezető-helyettes állt. A szeme sem rebhent, amikor Borisz bevitt hozzá azzal, hogy ő nagyon sokat utazik (valóban egyik nap Moszkvába repült, a másik nap Londonba), és szüksége van valakire, aki az ő távollétében tartja a frontot, intézi az ügyeket.

Knopp a Szabadság téri Bankcentrum egy egész emeletét elfoglaló iroda elnöki szobájában üldögélt, amelynek falait a klasszikus magyar festészet kiemelkedő mestereinek alkotásai díszítették. Nagylelkűen nem emlékeztetett a Kulturális Fórum alkalmából elkövetett bűnös indiszkréciómra, én meg nagylelkűen nem emlékeztettem őt arra, hogy milyen érdemtelenül és gorbombán hordott le azért, mert a kötelességemet teljesíttem: tájékoztattam a közvéleményt.

A munkám alapvetően abból állt, hogy reggelenként, mielőtt átmentem fő munkahelyemre, a világháló szaksított honlapjain kikerestem és referáltam Borisznak a világ földgázkitermelésének és kereskedelmének legfrissebb híreit. A vállalat szavát szerencsére csak egyszer kellett vinnem, amikor válaszoltam egy gazdasági újságírónak egy másodrangú kérdést firtató telefonos érdeklődésére, egy másik alkalommal pedig a cég számlájára megébédeltettem egy napilap gazdasági kérdésekkel foglalkozó munkatársát. Aztán itt is bekövetkezett a takarékosági roham: a festmények ugyan ott maradtak a falon, viszont elbocsátottak több munkatársat, ha jól emlékszem, két recepcióst meg engem.

Az EMFESZ (mert ekkor már ez volt a neve az Eural Trans Gas helyére lépett cégnek) jóval távozásom után gyászos véget ért. Egyik igazgatója (hogy milyen felhatalmazással – arról máig folyik a vita a bíróságok előtt) eladta 1 svájci frankért. Firtas hadat üzent a Jacenyuk vezette ukrán kormánynak, de nem Kijevben, hanem Bécsből, ahol e sorok írása idején 125 millió(!) eurós

óvadék ellenében van szabadlábon. A korábban Budapesten élt Szemjon Mogilevicset, akit a Business Insider „a világ leghatalmasabb maffiózójának” nevez, 150 évi szabadságvesztésre ítélte egy amerikai bíróság – távollétében. Szeva bácsi ugyanis Moszkvában éli világát. Akárcsak – tőle függetlenül – az ideiglenesen (jó néhány éve) Oroszországban állomásozó Knopp András, aki az amerikai Szövetségi Nyomozóiroda (FBI) szerint Dmitro Firtassal együtt titánbányászati jogok megszerzéséért Indiában több tízmillió dolláros kenőpénzt adott.

Nem sokkal a rendszerváltás után jött létre az Európai Újságírók Szövetségének (Association of European Journalists) magyar tagozata. Az 1962-ben alakult szövetség, az EÚSZ fő célja az európai integráció elősegítése, az e célt támogató és szorgalmazó újságírók tömörítése. Magyarul hasonlót nevet visel az Európai Újságíró Szövetség (European Federation of Journalists), amely a Nemzetközi Újságíró Szövetség európai részlege, és elsősorban szakmai, érdekvédelmi szervezet.

Az EÚSZ magyar tagozata létrehozásának ötlete, ha jól tudom, Nagy Attilától származott. Attila élete kész regény, méghozzá leginkább kalandregény. A második világháború végén Nyugatra távozott szélsőjobboldali református lelkész fiaként Argentínában nőtt fel, Hollandiában járt teológiai főiskolára, majd Dél-Amerikában csatlakozott a szélsőbalhoz, de annyira, hogy fegyveres városi gerilla lett, akit közvetlenül a lebukása előtt mentett ki onnan... Nos, nem tudom pontosan, hogy kicsoda, de mindenesetre nem a Baptista Szeretetszolgálat.

Attila ezután a Magyar Rádió spanyol nyelvű adásainak szerkesztőségében dolgozott és az EFE spanyol hírügynökség budapesti stringereként is működött.

Kapcsolatai révén botlott bele az EÚSZ egyik meghatározó alakjába, a spanyol tagozat lelkébe, akinek keresztneve számunkra meglehetősen szokatlanul hangzik: Miguel Angel, vagyis Mihály Arkangyal.

Nagy Attila mellett a magyar tagozat másik vezetője Kis Csaba barátom lett, aki közmondásos aktivitásával és szervezőkészségével egy-két év alatt népes szervezetté fejlesztette fel a hazai szekciót. Néhány év múlva már ő volt a nemzetközi szövetség alelnöke, (én meg a magyar tagozaté). Csaba nem csekély szerepet játszott abban, hogy 1996-ban az Európai Újságírók Szövetsége már Budapestet választotta éves kongresszusa színhelyül. A tanácskozás a budai Hilton szállóban zajlott, ott laktak a tizenvalahány országból érkezett küldöttek is. A főpolgármester a Budapesti Történeti Múzeum egyik középkori termében adott fogadást a résztvevők tiszteletére. A kongresszuson a magyar politikai élet legkülönbözőbb rendű és rangú, de főként a legkülönbözőbb pártokhoz tartozó vezető képviselői is tartottak előadást.

Nem volt ez egyébként másként hét évvel később sem, amikor a nemzetközi szövetség ismét elfogadta meghívásunkat. Ekkor az időközben elhunyt Kis Csaba helyett már Martin József irányította a magyar tagozat munkáját. Ezt a kongresszusunkat, a 2003. évit, a Margitszigeten tartottuk. Hazai előadói sorában üdvözölhetjük többek között Habsburg Ottót, valamint az első Orbán-kormány két miniszterét: Katona Kálmánt és Martonyi Jánost is. Ezekután szólt le a tanácskozást az egyik jobboldali napilap azzal, hogy előadónak csupa baloldali személyt hívtunk meg.

Az EÚSZ éves kongresszusai (Máltán, Lisszabonban, Varsóban, Berlinben, Szalonikiben, Pozsonyban, San Remóban, Oviedóban, Dublinban és másutt) azonkívül, hogy módunk volt magvas előadásokat is

meghallgatni, jó alkalmat teremtettek arra, hogy külföldi kollégákkal ismerkedjünk, eszmét cseréljünk. Nem feltétlenül a hivatalos rendezvényeken, de még nem is csak a díszvacsorákon. Utólag bevallhatom, hogy a máltai kongresszus nyitónapján jóformán egyetlen percet sem töltöttem az előadóteremben, mert az épülethez vezető lépcsőn üldögélve jó két óra hosszat beszélgettünk az európai újságírás egyik legeredetibb és legérdekesebb alakjával, Adam Michnikkel.

A tekintélyes lengyel napilap, a Gazeta Wyborcza főszerkesztője, egyben tulajdonosa a '80-as években a lengyel ellenzék egyik meghatározó alakja volt, akinek politikai pályája azután jelentősen eltávolodott számos korábbi harcostársától. Az EÚSZ varsói kongresszusán mellette álltam, amikor a résztvevők tiszteletére adott fogadáson Aleksander Kwaśniewski államfő sorra lekezelt velünk.

– Mi már régen ismerjük egymást – mosolygott a volt kommunista vezető Michnikre, aki visszamosolygott rá.

– Hol találkoztál vele, Adam? – kérdeztem utána a lengyel kollégát.

– A kerekasztal-tárgyalásokon.

– Egymás mellett ültetek? – érdeklődtem tovább.

Michnik csak nevetett a tudatlanságomon:

– Természetesen egymással szemben. A szó minden értelmében. Ő a kormány küldöttségében foglalt helyet, én az ellenzékében.

Nemzetközi szervezeteknek köszönhettem ebben az időben több más külföldi utamat is. Egy alkalommal például az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet kért fel, hogy Horváth Gáborral, a Népszabadság akkori főszerkesztő-helyettesével együtt tartsunk türkmén újságíróknak szemináriumot a sajtószabadságról. A választás nyilvánvalóan orosz tudásunk miatt esett ránk, hiszen

1991-ig Türkmenisztán szovjet köztársaság volt, ahol az emberek ezért értenek oroszul.

Mi eleinte csodálkoztunk, hogyan engedélyeznek a posztszovjet korszak talán legarcátlanabb személyi kultuszának országában egyáltalán szemináriumot a sajtószabadságról. Hiszen a néhai Türkménbasi alapította diktatúra olyan távol volt a demokráciától, mint Asgabat Budapesttől. De úgy gondoltuk, hogy a türkmén vezetés bizonyára mindenáron igyekszik jó színben feltüntetni magát az EBESZ előtt.

Nos, az utóbbi igaz is volt. Az orosz nyelvtudás is. Csakhogy. Hamarosan rájöttünk, hogy az egyetem fiatal újságírószakosait elsősorban angolra tanítják. Oroszul főként csak a hatvan év feletti türkmén kollégák beszéltek. A szemináriumra pedig éppen őket, passzív, rettegő nyugdíjasokat rendeltek ki, akiket, még ha megfertőzünk is olyan veszedelmes tanokkal, mint a sajtószabadság eszméje, nem nagy baj, mert már úgysem rúgnak labdába. Ezzel a kecske is jóllakott, és a káposzta is megmaradt.

A Magyar Kereskedelmi Kamarának köszönhettem más közép-ázsiai utakat. Akkor ugyan még nem beszéltek keleti nyitásról, de a gondolata már csírázott. Az 1998-as orosz államcsődöt alaposan megérezte a többi volt szovjet köztársaság is. Egy sor magyar áruszállítást egyszerűen nem fizettek ki, új rendeléseket nem adtak fel. Jó néhány hónappal ezt követően próbálta a terepet felmérni, új lehetőségek után kutatni a kamara. Egy főként kis és közepes vállalkozókból álló küldöttséget mentetett Kazahsztánba és Kirgizisztánba. (Akkor már ez volt a neve és nem Kirgízia.) Ezt volt alkalmam elkísérni Almatyba, majd Biskekbe (a néhai Frunzéba).

A helyi gazdasági és politikai vezetők mindenütt ropant barátságosan fogadták a magyar üzletembereket, de a barátságon túl nem sok jót tudtak ígérni. Pontosabban:

ők üdvözöltek minden magyar ajánlatot, de a magyar vállalkozók, akik korábban alaposan megégették magukat, érthetően nagyon óvatosak voltak és semmit sem kötöttek le majdra, csak biztos fedezetre.

Biskekben, a kirgiz fővárosban sem annyira a helyi kereskedelem és feldolgozó ipar képviselői rohanták meg az exportálni akaró magyarokat, mint inkább a szeziparé, akik valósággal megszállták a hotelt, amelyben elszállásoltak bennünket. Az előcsarnokban, a liftben folytonosan belénk ütköztek. A szó szoros értelmében. A szállodai szobámban tíz percenként szólalt meg a telefon: tört angol és orosz nyelven kirgiz kéj nők ajánlgatták szolgálataikat, azzal, hogy ha akarom, két percen belül már kopogtatnak is az ajtómon. Valószínűleg a portáról telefonáltak. Csak azt követően tudtam elaludni, hogy kihúztam a telefon dugóját. Hogy azután Biskekben jött-e létre biznisz a magyar üzletemberekkel, azt nem tudom.

És még egy -sztán. Szekeres Imre honvédelmi miniszter sajtókísérlete tagjaként módom volt harmadszor is el látogatni Afganisztánba. Az út azzal kezdődött, hogy... nem kezdődött. Egy vadonatúj spanyol gyártmányú és a NATO-szövetséges spanyol légierő által rendelkezésünkre bocsátott turbólégsaváros repülőgéppel készültünk útnak indulni, de hiába vártunk a Feriegyi repülőtér VIP-várójában. A gép ugyan megérkezett Madridból, de már a Budapesten való leszállása után valami olyan műszaki hibát találtak rajta, aminek a kiküszöböléséhez a spanyol gyártótól kellett pótalkatrészt igényelni. Az pedig csak másnap érkezett meg.

Az Afganisztánban állomásozó magyar kontingens meglátogatására induló magyar minisztert és kíséretét szállító különgép ezért csupán 24 órás késéssel tudott felszállni. Később Afganisztánban belül csak a német légierő gépét vehettük igénybe, mert a spanyol gép megint

elromlott. Utoljára akkor mondta fel a szolgálatot, amikor már Kabulból indultunk volna hazafelé. És, hogy ne felejtsem: a spanyolok éppen azért ajánlották fel a magyar miniszternek saját, új fejlesztésű gépüket, mert néhány darabot el akartak adni belőle a magyar félnek.

A miniszter megtekintette a Pol-e Hömriban működő magyar katonai táborn, ahol is módunk volt némi képet kapni az afganisztáni állapotokról. Ez a város, amely mellett a magyar katonai kontingens Pannonia nevű tábora működött, egy viszonylag biztonságos, a harcok és diverzáns akciók által csak alig sújtott északi megyében helyezkedett el. Mégis, amikor a miniszter és sajtókísérlete a megbízhatóan biztosított táborból elindult tisztelgő látogatásra a kormányzóhoz, az alig néhány kilométeres útra mindnyájunknak páncélsisakot és golyóálló mellényt kellett öltönnünk. A vendégek autókönvoja előtt egy felderítő jármű, közvetlen előtte és mögötte két-két, előreszegezett géppuskákkal ellátott, páncélozott harcjármű haladt. A későbbi események megmutatták, hogy ez az éberség nem volt hiábavaló.

Afganisztánban belül nemcsak repülőgépen, hanem helikopteren is utaztunk, amelynek első és hátsó nyitott ajtajában ugyancsak lövésre kész géppuskás pásztázta szemével az alattunk feltűnő majd eltűnő tájakat. És ez egyáltalán nem volt fölösleges. A szovjet megszállók ellen harcoló mudzsahedeket az amerikaiak annak idején bőkezűen ellátták vállról indítható Stinger légvédelmi rakétákkal. Az oroszok aztán elmentek, a rakéták egy része azonban ott maradt az immár tálibokká átvedlett mudzsahedeknél, akik most Amerika és szövetségesei ellen harcoltak. Ez már nem az az Afganisztán volt, ahol a Kabulból Dzsalálábádba utazó Losonczy Pál köztársasági elnök gépkocsikaravánja előtt a hegyi szerpentineken – de tényleg csak biztos, ami biztos alapon – egy szál páncélaútó haladt.

Kabulra sem lehetett ráismerni. A repülőteret jelentős létszámú, jól felfegyverzett német katonai alakulat védte. Őket később váltották a magyarok. Romokban heverték az afgán főváros hajdani nevezetességei, köztük az elnöki palota, amelyet 1979-ben, a beavatkozásuk első óráiban lőttek szét az oroszok. A szovjet katonai felderítés kommandósai ott és akkor fojtották meg a korábban az ő emberüknek számító afgán államfőt, Hafizullah Amint. A kabuli középületeket betontömbökből álló akadályokkal vették körül. Az afgán kollégáját felkereső magyar honvédelmi miniszter pedig legalább kétszáz kasznyi állig felfegyverzett afgán karhatalmista biztosító sorfala között vonult be a minisztérium épületébe.

Nehezen tudtuk elképzelni, mikor lesz szilárd béke ebben a sokat szenvedett országban. Én ma sem tudom elképzelni.

Mint említettem, még nyolc-tíz évvel a nyugdíjazásom után is – hol szerződéssel, hol anélkül – a korábbi munkámat végeztem a Magyar Rádióban. Azután ritkulni kezdett körülöttem (és nem csak körülöttem) a levegő. De azért még így is dolgoztam különböző – igaz, a külpolitikától távolabb eső, például zenei, utazási, vállalási – műsorokba. Azután egy napon – ez Such György elnöksége idején történt – üzent Kerényi György, a réginaló adófőszerkesztő. Rajtam kívül még Kerekes Andrást, Ónody Györgyöt és P. Szabó Józsefet rendelte magához. Rövid úton közölte, hogy a Magyar Rádió nem tart igényt további munkánkra. Amennyire emlékszem, még egy röpke köszönetet is megeresztett.

Nyilvánvalónak tűnt, hogy nem politikai szempontok alapján tesznek bennünket végleg lapátra, mert jóllehet Kerekes és én baloldalinak számítottunk, Ónody világ-

életében pártonkívüli volt, P. Szabó pedig éppenséggel a 129 baloldalinak kikiáltott munkatárs kirúgásának az aláírásával írta be magát a magyar sajtó feketekönyvébe. Egyszerűen meg akartak szabadulni négy magunkfajta vén szivartól, akikről az a hír járta, hogy van még fogalmuk arról, mi fán terem a szakértelem.

P. Szabó óvatosan megkérdezte:

– De hébe-hóba azért írhatunk egy-egy jegyzetet vagy kis színest?

Kerényi röviden és kategorikusan elvágta:

– Nem.

Kerekes András visszaemlékezése szerint: Alig két perc alatt zajlott le az egész. Amikor kijöttünk, a postaládák előtt megálltunk. P. Szabó méltatlankodva megjegyezte: „Gyerekek, még egy kávé sem kaptunk.” Kulcsár azonnal rávágta: „Jóska, te hülye vagy! Kirúgáskor nem szokás kávé adni, nehogy pofán lötytyintsd...” Aztán ment ki-ki a dolgára. (Már akinek volt...)

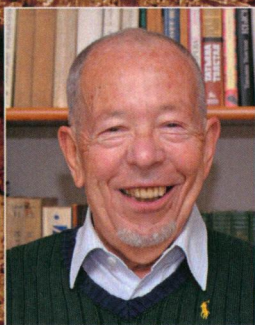
Nekem volt. Ezután még négy és fél évig dolgoztam olvasószerkesztőként a Metro/Metropol újság szerkesztőségében. Írtam két könyvet. Máig is rendszeresen dolgozom a 168 Órába és több más folyóiratba.

Egyébként pedig közismert, hogy mit mondott az előállított prostituált a rendőrfőnöknek:

– Maga már régen nem lesz főkapitány, amikor én még mindig kurva leszek Miskolcon.

X 286722

Habkönnyű anekdoták, ironikus beszólások és kordokumentum értékű megfigyelések váltják egymást Kulcsár Istvánnak, a hazai újságírás egyik legismertebb sztárriporterének memoárjában. A szerző tizenkettedik könyvében – a tizenkettő ez esetben egyáltalán nem egytucat – Kádár Jánostól Göncz Árpádig, Szepesi Györgytől Frei Tamásig, több-

százan tűnnek fel a közelmúltból és napjainkból azok közül, akik meghatározó szerepet játszottak a Kádár-korszak és a rendszerváltás politikai, kulturális és sportéletében, médiavilágában.

Kulcsár voltaképpen a múlt jelenébe kalauzolja az olvasót, hiszen ő egyszemélyben résztvevője, tanúja és történétírója is ennek a kornak. Riporterként bejárta a világot, moszkvai és New York-i tudósítóként rengeteg élményt őriz azokról az eseményekről és személyekről, amelyekhez és akikhez az átlagembernek nem volt hozzáférése, s ezekről a találkozásairól most számol be először, mindig szórakoztatóan, soha nem pletykaszinten.

Találkozhat ebben a könyvben az olvasó Antall Józseffel, Leonyid Brezsnyevvel, Ruttkai Évával, Faludy Györggyel és Németh Lászlóval is, az akkori médiasztárok közül Ipper Pállal, Heltai Andrással, Csák Elemérrel és még sok-sok érdekes figurával. Pillantson rájuk egy mindig is éleslátásáról és humoráról ismert kitűnő tollú kortárs (és kartárs) szemével.

ISBN 9786155332807

9 786155 332807

Atlantic Press Kiadó

114 Budapest, Bartók Béla út 55 • Telefon: 212-2443
E-mail: atlantic.new@chello.hu • www.atlanticpress.hu

3290 Ft